

ISSN 0134 — 6393

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УМАНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО
АГРАРНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

засновано в 1926 р.

**Частина 2
Економіка**

**ВИПУСК
72**

Умань — 2009

Включено до переліків №1 і №6 фахових видань ВАК України з сільськогосподарських та економічних наук (Бюлетень ВАК України №8 і №11, 2009 рік).

У збірнику висвітлено результати наукових досліджень, проведених працівниками Уманського державного аграрного університету та інших навчальних закладів Міністерства аграрної політики України та науково-дослідних установ УААН.

Редакційна колегія

А.Ф. Головчук — доктор техн. наук (відповідальний редактор), С.П. Сонько — доктор геогр. наук (заступник відповідального редактора), О.І. Здоровцов — доктор економ. наук, Л.В. Молдаван — доктор економ. наук, А.С. Музиченко — доктор економ. наук, В.С. Уланчук — доктор економ. наук, О.М. Шестопад — доктор економ. наук, О.О. Школьній — доктор економ. наук, О.О. Непочатенко — доктор економ. наук, С.П. Полторецький — кандидат с.-г. наук (відповідальний секретар).

Рекомендовано до друку вченою радою УДАУ, протокол № 2 від 22 грудня 2009 року.

Адреса редакції:

м. Умань, Черкаської обл., вул. Інститутська, 1.

Уманський державний аграрний університет, тел.: 3–22–35

Свідectво про реєстрацію KB № 13695 від 03.12.07 р.

© Уманський державний аграрний університет, 2009

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

<i>В.С. Уланчук, О.В. Жарун</i>	ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПО- ДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	7
<i>О.О. Непочатенко, М.О. Рябенюк</i>	СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПИРТОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	13
<i>М.І. Мальований</i>	СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	19
<i>Т. В. Шиманська</i>	СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИРОБНИЦТВІ ТА ПЕРЕРОБЦІ МОЛОКОПРОДУКЦІЇ В РЕГІОНІ.....	29
<i>М. Г. Акулов</i>	СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ НА МЕЗОРІВНІ.....	36
<i>Т.М. Берднікова</i>	УЗАГАЛЬНЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ОЦІНКИ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ СІЛЬСЬКОГОСПО- ДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	46
<i>С.А. Власюк</i>	ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	52
<i>С. М. Газуда</i>	ІНВЕСТИВАННЯ І ЖИТЛОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА БЛАГОУСТРІЙ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ.....	61
<i>Д.В. Дерев'янюк</i>	ІНТЕГРАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	68
<i>В. Й. Ерфан</i>	РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ...	80
<i>Н.В. Жук</i>	РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОДУКТОВИХ ПІДКОМПЛЕКСІВ.....	91
<i>Л.В. Задорожня</i>	ЕВОЛЮЦІЯ ВЧЕННЯ ПРО ПОДАТКИ.....	97
<i>Н.П. Карачина</i>	ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	103

<i>С.М. Колотуха</i>	ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ.....	108
<i>П.А. Лайко, С.Д. Пуцак</i>	ПЕРЕСТРАХОВИЙ ЗАХИСТ ВІД ПОГОДНИХ РИЗИКІВ У РОСЛИННИЦТВІ.....	116
<i>Н.А. Мазур</i>	ПРІОРИТЕТИ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПРОДОВОЛЬЧІ ТОВАРИ.....	126
<i>О.В. Мороз, Б.С. Грабовецький, Ю.В. Міронова</i>	ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ ФУНКЦІЙ.....	133
<i>Н.К. Новотарська</i>	СТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	139
<i>Н.В. Оляднічук</i>	ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ДЕБІТОРАМИ ТА ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	144
<i>С. Г. Підгайна</i>	СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	148
<i>В.І. Рибчак</i>	АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МАЛОГО БІЗНЕСУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ...	155
<i>І.В. Свиноус</i>	СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИРОБНИЦТВА ТВАРИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ.....	162
<i>В.В. Теличкань</i>	ПРОСУВАННЯ АГРОТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ЗА ДОПОМОГОЮ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	169
<i>А.І. Уланчук</i>	ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ ПРАЦІ В ОСНОВНИХ СФЕРАХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	175
<i>Л.О. Франченко</i>	СТАН ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ЗЕРНА.....	180
<i>А.О. Харенко</i>	МАРКЕТИНГОВІ МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУ- РЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	189
<i>Л. А. Слатвінська</i>	РОЛЬ ІНВЕСТИЦІЙ В РОЗВИТКУ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ....	196

<i>І.А. Бержанір</i>	ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ СПИРТОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМП- ЛЕКСУ АПК.....	204
<i>В.П. Бечко</i>	КОРОТКОСТРОКОВЕ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКО- ГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ШЛЯХИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ.....	209
<i>О.А. Бойко</i>	ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РИНКУ СОЇ.....	215
<i>А.Ф. Бурик, А.В. Мовчанюк</i>	ПРОБЛЕМИ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА В ПІДПРИЄМСТВАХ УМАНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	220
<i>О.Л. Бурляй</i>	ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК.....	227
<i>О.О. Поліщук</i>	РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВ- НОСТІ ВИРОБНИЦТВА ОВОЧІВ.....	235
<i>В.П. Рудь</i>	ЗНАЧЕННЯ ОВОЧЕВОГО РИНКУ В ПРОДОВОЛЬЧІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ.....	239
<i>В.М. Яценко</i>	ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.....	244

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**В.С. УЛАНЧУК, доктор економічних наук,
О.В. ЖАРУН**

Проаналізовано умови інвестиційної діяльності в сільськогосподарських підприємствах та визначено її економічну ефективність. Встановлено напрями та джерела фінансування інвестиційної діяльності підприємств. Обґрунтовано напрями підвищення економічної ефективності вкладення інвестицій у сільськогосподарські підприємства.

Конкурентоспроможність аграрного виробництва в будь-якому регіоні України залежить від його інвестиційного забезпечення. Інвестиції потрібні підприємствам і організаціям для переходу до стабільної господарської діяльності та переозброєння виробництва, а також поліпшення якості продукції. Інвестиції є важливим джерелом формування фінансово-кредитних ресурсів країни, усунення локальних диспропорцій.

Питання теорії і практики інвестицій, формування джерел їх фінансування, дослідження інвестиційної діяльності підприємств вивчали зарубіжні вчені Дж. Бейлі, В. Беренс, Г. Бірман, К. Боулдінг, Ф. Луцз, П. Хавранек, У. Шарп та інші дослідники. Вагомий внесок в економічну теорію засад інвестиційної діяльності, оцінки економічної оцінки ефективності інвестицій та інвестиційної привабливості зробили вітчизняні науковці: В.Ф.Бесєдін, І.О. Бланк, В.І. Благодатний, В.Г. Блохіна, П.І. Гайдуцький, С.О. Гуткевич, О.І. Гутуров, М.Д. Денисенко, М.І. Долішній, І.О. Івашук, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, О. В. Кущина, Т.В. Майорова, А.А. Пересада, П.Т. Саблук, В.Г. Федоренко та багато інших. Але значна частина питань, пов'язаних із дослідженнями суті, структури, ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, ще залишається не розкритою, або потребує удосконалення.

Метою статті є узагальнення та поглиблення теоретико-методичних засад і прикладних аспектів розвитку інвестиційної діяльності, розробка шляхів підвищення її ефективності, спрямованих на забезпечення сталого виробництва конкурентоспроможної продукції сільськогосподарських підприємств.

Методика досліджень. Теоретичною і методологічною основою досліджень є загальнонаукові та спеціальні економічні методи пізнання явищ і процесів. У процесі написання статті використовувалися такі методи економічних досліджень: статистико-економічні методи, групування (для

проведення аналізу рівня й ефективності використання інвестицій в сільськогосподарських підприємствах різних типів спеціалізації), монографічний.

Результати досліджень. Сільське господарство Черкаської області займає 3 місце серед областей України з забезпечення основними засобами та урожайністю зернових культур. За обсягом виробництва валової продукції на 100 га с.-г. угідь Черкащина займає 6 місце, а за рівнем рентабельності — 10.

У наш час у сільському господарстві Черкаської області галузь рослинництва є прибутковою, а тваринництва збитковою, про що свідчить рис. 1, але більшість сільськогосподарських підприємств регіону є прибутковими і рентабельними.

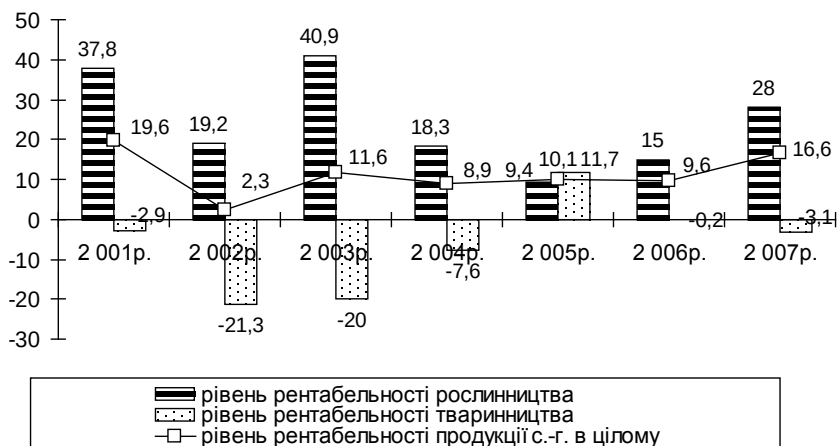

Рис. 1. Рентабельність (збитковість) виробництва сільськогосподарської продукції Черкаської області, %

Незважаючи на це, переважна частина підприємств не спроможна ефективно вести господарську діяльність без залучення інвестицій. Надходження інвестицій в сільське господарство залежить від інвестиційного середовища, на формування якого впливають такі фактори як: відповідність рівня розвитку галузей в АПК, наявність власних ресурсів, державні пільги для інвесторів, страхування ризиків, технічний рівень організації виробництва, ефективність використання інвестиційних коштів та ін.

За рівнем інвестиційної привабливості сільське господарство Черкаської області займає 19 місце серед інших областей, а за рівнем інвестиційної активності — 4 місце, поступившись лише трьом областям: Київській, Миколаївській та Дніпропетровській (табл. 1).

**1. Рейтингова оцінка областей України за рівнем інвестиційної привабливості сільського господарства¹
(в середньому за 2003–2007 рр.)**

Область	Місце за						рейтинговий бал	місце регіону
	ефективністю капіталу	рівнем інвестиційної активності	обсягами іноземних інвестицій	рівнем розвитку інфраструктури	забезпеченістю трудовими ресурсами			
АР Крим	17	6	11	10	12		0,284	13
Вінницька	14	13	15	6	8		0,272	14
Волинська	25	20	23	17	7		0,082	24
Дніпропетровська	1	3	4	3	17		0,703	1
Донецька	5	5	2	1	21		0,587	3
Житомирська	20	16	21	18	13		0,209	16
Закарпатська	13	22	17	14	1		0,338	11
Запорізька	4	11	24	7	23		0,411	9
Івано-Франківська	21	23	6	11	3		0,151	22
Київська	9	1	1	19	9		0,597	2
Кіровоградська	2	15	25	20	22		0,425	8
Луганська	8	21	18	8	25		0,333	12
Львівська	22	25	8	4	4		0,513	21
Миколаївська	3	2	13	16	24		0,471	5
Одеська	7	8	9	5	14		0,431	7
Полтавська	10	9	3	9	15		0,436	6
Рівненська	19	24	10	24	5		0,156	20
Сумська	12	10	16	21	16		0,257	15
Тернопільська	23	17	20	12	6		0,081	25
Харківська	6	7	7	2	18		0,472	4
Херсонська	15	12	5	25	19		0,237	16
Хмельницька	24	14	14	15	10		0,110	23
Черкаська	11	4	12	22	11		0,367	10
Чернівецька	18	18	22	13	2		0,200	18
Чернігівська	16	19	19	23	20		0,158	19

¹ За розрахунками Інституту аграрної економіки

Виробнича структура господарства вимагає забезпечення виконання технологічних операцій у рослинництві певними сільськогосподарськими машинами, а у тваринництві, залежно від його спеціалізації - від забезпечення приміщеннями та технологічним обладнанням. Все це вимагає диференційованого підходу до потреби в інвестиціях кожного сільськогосподарського підприємства.

В процесі дослідження ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області нами було виділено шість типів спеціалізації аграрних формувань (рис.2).

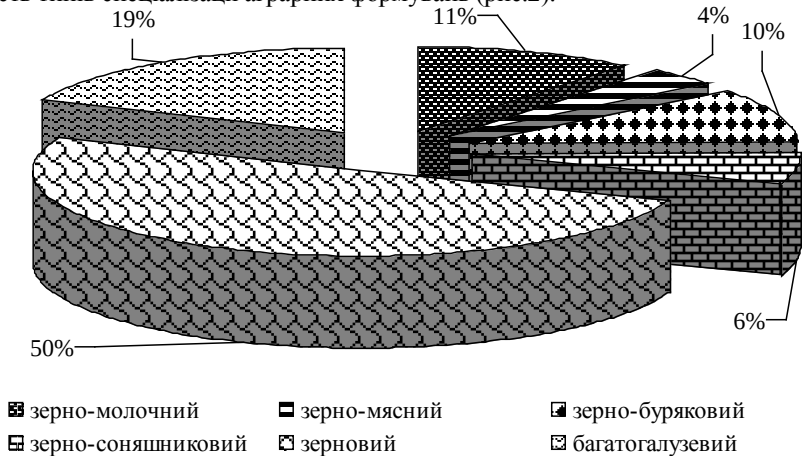

Рис. 2. Структура сільськогосподарських підприємств Черкащини за типами спеціалізації на кінець 2007р.

За нашими розрахунками найбільшу питому вагу (50,7%) в загальній кількості сільськогосподарських підприємств займають формування, які спеціалізуються на виробництві зерна, тобто зернового типу, найменшу — зерно-м'ясного.

Інвестування сільськогосподарських підприємств кожного типу спеціалізації наведені в табл. 2. Як бачимо, найбільше інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь вклали підприємства, що відносяться до зерно-бурякового та багатогалузевого типу спеціалізації, відповідно — 599,6 та 358 грн., щодо підприємств інших типів спеціалізації — то в них залучено менше інвестицій.

Ефективна діяльність сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить від їх розміру, тому нами були досліджені раціональні розміри підприємств різних виробничих типів. Для підприємств зернового типу спеціалізації такими є підприємства з площею від 4 до 6 тис. га., а для зерно-м'ясного напрямку — підприємства з площею понад 3 тис. га.

На основі статистичних даних про результати виробничо-фінансової

діяльності були визначені раціональні розміри земельних угідь для підприємств інших типів спеціалізації. У результаті цього встановлена суттєва залежність між забезпеченістю їх інвестиціями на 1 га сільськогосподарських угідь і рівнем рентабельності виробничої діяльності. Великі за розмірами земельні угіддя підприємства на 1 га с.-г. угідь вклали найбільше інвестицій і мали найвищий рівень рентабельності інвестицій.

2. Інвестування сільськогосподарських підприємств Черкаської області різних типів спеціалізації на кінець 2007 р. (в середньому на підприємство)

Тип спеціалізації	Інвестиції			Прибуток на 1 га с.-г. угідь, грн	Рівень рентабельності основної діяльності, %	Рівень рентабельності інвестицій, %
	на 1 господарство, тис. грн	на 1 га с.-г. угідь, грн	на 1 с.-г. працівника, тис. грн			
Зерно-молочний	715,7	164,7	5,4	267,6	16,2	91,3
Зерно-м'ясний	543,1	319,5	7,5	-131,5	-6,4	-41,2
Зерно-буряковий	1474,1	599,6	16,3	397,5	16,9	66,3
Зерно-соняшниковий	450,4	256,5	6,1	305,9	13,7	119,3
Зерновий	469,6	214,3	6,6	173,4	10,2	80,9
Багатогалузевий	722,3	358,0	6,0	77,8	3,7	21,7

Примітки. Розрахункові дані

Наприклад, підприємства зерно-м'ясного типу спеціалізації, з площею понад 3 тис. га, у 2007р. отримали 10% рентабельності інвестицій, а підприємства зернового типу спеціалізації, з площею понад 6 тис. га — 137,1%.

З метою забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства пропонуємо застосування в галузях рослинництва та тваринництва новітніх технологій. На сучасному етапі доцільно застосовувати в діяльності сільськогосподарських підприємств ґрунтозахисну систему землеробства з розширеним виробництвом родючості ґрунту і поступовим переходом на ґрунтозахисний, малозатратний, енергозберігаючий обробіток ґрунту з основами біологічного землеробства No-Till.

В основі даного землеробства лежить технологія нульового обробітку ґрунту. Для реалізації даної технології і оптимізації виробничих процесів рослинництва необхідне застосування певного набору техніки. Нами також запропонована методика розрахунку потреби в оптимальній кількості техніки, її складу та обсягах капітальних інвестицій для галузей тваринництва у господарствах Черкаської області, які займаються тваринництвом для кожного виробничого типу спеціалізації на основі використання економіко-математичних методів.

Доведено необхідність розширення поголів'я свиней, ВРХ, особливо

корів. Тому важливо, в першу чергу, направити інвестиції на закупку високоплемінних корів, поступову реконструкцію і будівництво приміщень, закупку техніки.

Висновки. Впровадження оптимального плану розвитку виробництва в сільськогосподарських підприємствах різних виробничих типів Черкащини дасть можливість окупляти реальні інвестиції в найкоротші періоди, збільшити обсяги виробництва і отримати конкурентоспроможну сільськогосподарську продукцію. Основним джерелом інвестицій в найближчі роки мають стати прибутки підприємств, підтримка державного бюджету, кредити банків, залучені кошти працівників підприємств та інші інвестори.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаврилюк О. М. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / О. М. Гаврилюк // Фінанси України. — 2008. — №3. — С. 79–93.
2. Жолобецький Г. No-till: реальність чи фантастика? / Г. Жолобецький // Пропозиція. — 2008. — №4. — С. 5–8.
3. Лузан Ю. Я. По підсумки роботи агропромислового комплексу в 2007 році та завдання на 2008 рік / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. — 2008. — №2. — С. 3–16.
4. Ривак О. С. Інвестиційна діяльність в агропромисловому комплексі України / О. С. Ривак // Економіка АПК. — 2008. — №1. — С. 76–84.

Одержано 08.09.09

Проанализированы условия инвестиционной деятельности в сельскохозяйственных предприятиях и определено ее экономическую эффективность. Установлено направления и источники финансирования инвестиционной деятельности предприятий. Обоснованы направления повышения экономической эффективности вложения инвестиций в сельскохозяйственные предприятия.

Ключевые слова: *инвестиции, экономическая эффективность инвестиций, инвестиционный климат, сельское хозяйство.*

The conditions of the investment activity at the agricultural enterprises were analyzed; its economic efficiency was determined. The trends and sources of financing the investment activity of the enterprises were identified. The tendencies of increasing the economic efficiency of the investments at the agricultural enterprises were grounded.

Key words: *investments, economic efficiency of investments, investment climate, agriculture.*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПИРТОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

О.О. НЕПОЧАТЕНКО, доктор економічних наук
М.О. РЯБЕНЬКА, аспірантка

Стаття присвячена аналізу трансформаційних процесів у спиртовій галузі Вінницької області. У ній проаналізовано основні економічні показники виробництва спирту, обсяги відвантаження продукції на зовнішній та на внутрішній ринок, охарактеризовано фінансові результати діяльності спиртових заводів, визначено причини та окреслено шляхи подолання кризових явищ у спиртовій промисловості

Харчова промисловість є основною переробною ланкою агропромислового комплексу, що забезпечує переробку сільськогосподарської сировини. Це складна за структурою та розміщенням основних центрів галузь господарського комплексу України. За період ринкового реформування економіки в харчовій промисловості, як і в інших галузях, відбувалися певні зміни, які не завжди мали позитивний ефект. Обумовлені вони були наслідками планової економіки — низьким технологічним рівнем виробництва за високого ступеня використання основних засобів, неконкурентоспроможністю вітчизняної продукції на зовнішньому ринку та незавершеністю ринкових реформ, які проводились без урахування специфіки харчової промисловості. Тому на сьогодні гостро постає питання підвищення економічної ефективності розвитку харчової промисловості, у тому числі і спиртової.

Стан і перспективи розвитку спиртової промисловості розглядали у своїх працях А.Куц, А.Українець, В.Домарецький, Г.Шматкова, Є.Нагорний, Л.Хомічак, П.Шиян та С.Олійничук. Аналіз економічної літератури показав, що економічні результати роботи спиртових заводів за останні роки викликають неабияку стурбованість у вчених і практиків.

Метою нашого дослідження є пошук перспективних шляхів діяльності підприємств спиртової промисловості в умовах системної кризи виробництва, організації та управління, яка підриває не лише організаційно-економічну базу спиртових заводів, а й всієї спиртової галузі України.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою нашого дослідження є сукупність загальноприйнятих і спеціальних методів, прийомів наукових досліджень, використання яких зумовлене поставленою метою та завданнями. У процесі дослідження застовувалися такі методи: абстрактно-логічний, статистико-економічний, монографічний та інші; спеціальну літературу з питань перспектив розвитку спиртової

промисловості, а також статистичну, фінансову звітність та оперативні дані спиртових заводів Вінницької області.

Результати досліджень. Ефективне функціонування та інтенсивний розвиток харчової промисловості можливий за умов існування системи стабільного забезпечення продовольчою сировиною, наявності сучасної матеріально-технічної бази підприємств, випуску конкурентоспроможної продукції, відносного зростання платоспроможного попиту споживачів. На особливості розміщення центрів харчової промисловості впливають сировинний та споживчий фактори. Залежно від ступеня впливу цих факторів, галузі харчової промисловості можна поділити на групи:

- галузі, що орієнтуються на джерела сировини і переробляють малотранспортабельну сировину та мають високі норми витрат цієї сировини (цукрова, спиртова, маслоробна, консервна, крохмалепатокова, олійно-жирова промисловість);
- галузі, що тяжіють до місць споживання готової продукції (хлібопекарська, кондитерська, макаронна, пивоварна та молочна);
- галузі з одночасною орієнтацією на сировину і споживача (борошномельно-круп'яна, м'ясна, виноробна, тютюнова, лікеро-горілчана) [4].

Особлива роль харчової промисловості визначається соціальним значенням продукції, що випускається на підприємствах. Галузева структура харчової промисловості Вінницької області досить розвинена. Провідними галузями в області є м'ясна, молочна, олійно-жирова, борошномельно-круп'яна, хлібопекарська, цукрова, кондитерська та спиртова.

На сьогоднішній день у Вінницькій області знаходиться 11 державних спиртових заводів, ДП “Браїлівський соко-морсовий завод”, ДП “Вінницький лікеро-горілчаний завод”. Питома вага Вінницького обласного державного об'єднання (ВОДО) лікеро-горілчаної та спиртової промисловості “Поділляспирт” у 2008 р. складала 16%; об'єднання займало друге місце після Тернопільського об'єднання (рис.).

Загальна потужність українських спиртових заводів становить 62,6 млн. дал. спирту. Об'єм внутрішнього споживчого ринку харчового спирту складає 20–22 млн. дал., а потенційний об'єм експортних ринків, доступних для українських виробників — близько 10 млн. дал. В останні роки на спиртових заводах Вінницької області спостерігаються значні відхилення обсягів виробництва спирту. У 2008 р. в цілому в об'єднанні та спиртових заводах, що входять до його складу, вироблено 4,5 млн. дал. спирту етилового ректифікованого, що складає 80% обсягу минулого року. У 2007 р. спирту етилового з харчової сировини вироблено 6 млн. дал., з них спирту ректифікованого — 5,7 млн. дал., що на 207 тис. дал. менше, ніж у 2006 р. (табл. 1). У 2008 р. обсяг виробництва спирту етилового з харчової сировини у порівнянні із 2000 р. зріс на 1,4 млн. дал. (або на 49,2%), а у порівнянні із 2007 р. зменшився на 1,6 млн. дал. (або на 72,3%).

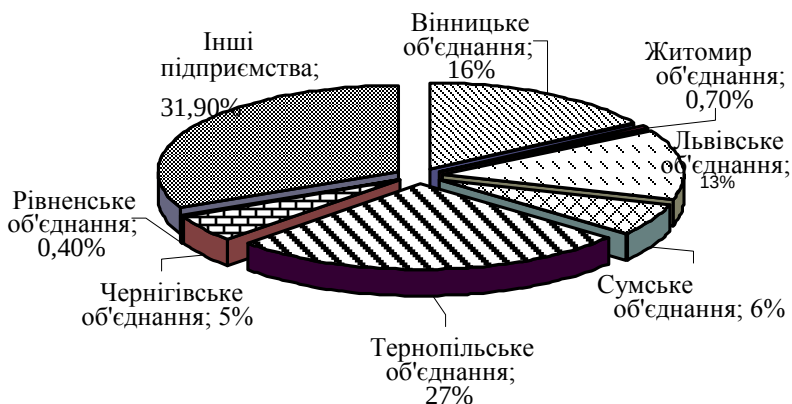

Рис. Питова вага об'єднань концерну "Укрспирт" в загальних обсягах виробництва спирту в 2008 р.

1. Обсяги виробництва спирту етилового з харчової сировини на ВОДО «Поділляспирт», млн. дал.

Показник	2000р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	Відхилення 2008р. від	
							2000р.	2007р.
Спирт етиловий з харчової сировини	2,9	4,0	6,1	6,4	6,0	4,4	1,5	-1,6
з нього: - ректифікат в/о	2,0	0,8	1,5	2,4	1,9	1,4	-0,6	-0,5
“Екстра”	0,5	0,2	0,6	0,5	0,4	0,1	-0,4	-0,3
“Люкс”	0,1	2,8	3,3	3,0	3,2	2,8	2,7	-0,5
Спирт технічний	0,3	0,2	0,7	0,5	0,5	0,1	-0,2	-0,4

Протягом 2005–2008 рр. динаміка реалізації спирту характеризується зростанням обсягів відвантажень на внутрішньому ринку та спадом — на експорт. Дані таблиці 2 свідчать, що відвантаження спирту на експорт у 2008 р. значно зменшилися у порівнянні з іншими роками і становило 968,6 тис. дал. Відвантаження спирту на внутрішній ринок у 2008 р. у порівнянні із 2005 р. зменшилися на 396,7 тис. дал. (або на 10,45%).

У зв'язку із входженням України до загальноєвропейського ринку, підприємствам спиртової промисловості для того, щоб бути конкурентоспроможними, в першу чергу, потрібно підвищити технічний рівень виробництва. Більша частина спиртових заводів об'єднання (а саме

сім заводів) виробляють спирт із зерна. Їх потужності становлять 62% до загальних потужностей об'єднання.

2. Відвантаження спирту підприємствами ВОДО «Поділляспирт», тис. дал

Показник	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	Відхилення 2008р. до 2005р.
На експорт, всього	1858,0	2572,3	2027,0	968,6	-889,4
у т. ч. спирт ректифікований	1157,1	2084,9	1577,9	752,50	-404, 6
спирт технічний	700,9	487,4	449,1	216,1	-484,8
На внутрішній ринок	3795,0	3104,4	3670,0	3398,3	-396,7
у т. ч. спирт ректифікований	3794,8	3104,4	3670,0	3398,3	-396,5
спирт технічний	0,2	—	—	—	—

Перспективним у роботі спиртової галузі є використання біоетанолу (потужності заводів об'єднання дозволять виробляти паливний етанол в обсягах 40 тис. т на рік), як альтернативного палива, вкрай необхідного державі. Програмою розвитку спиртової галузі на 2007–2011 рр. передбачено виробництво біоетанолу на трьох Вінницьких підприємствах. Для впровадження інвестицій запропоновано укласти договори спільної діяльності з виробництва біоетанолу з інвесторами. Широкомасштабне виробництво біоетанолу можливе лише за умови його конкурентоспроможності, у порівнянні з іншими паливними оксигенатами та бензином [1].

Працюють заводи й над удосконаленням застосування ферментних препаратів. Одним з головних пріоритетів у технічному розвитку підприємств є впровадження енергозберігаючих заходів, оновлення та заміна застарілого обладнання. В цьому напрямку вагомих результатів досягли Немирівський, Гайсинський, Овечацький, Бджільнянський спиртові заводи. Спиртова промисловість є сприятливою для здійснення інвестицій та інноваційних процесів, а також упровадження у виробництво нових за технологічними ознаками видів продукції [3].

Протягом 2005–2008 рр. зріс на 4% валовий прибуток об'єднання. Що ж стосується розміру чистого прибутку ВОДО “Поділляспирт”, то найбільшим він був у 2005 р. і становив 10,9 млн. грн. Для детального аналізу діяльності спиртових заводів проаналізуємо отриманий ними чистий прибуток (збиток). Потрібно відмітити, що з 14 спиртових заводів у Вінницькій області лише 4 є прибутковими. Збитковими протягом 2005–2008рр. були Уладівський, Чечельницький, Браїловський соко-морсовий заводи та Вінницький лікero-горілчаний завод; прибутковими — Бершадський, Немирівський та Овечацький спиртові заводи (табл.3). Найбільший прибуток у розмірі 9427 тис. грн. отримав Немирівський

спиртовий завод, який є одним із найперспективніших спиртових заводів України. Суттєвими причинами незадовільного фінансового стану більшості спиртових заводів є зростання дебіторської та кредиторської заборгованості, значна їх залежність від кредитних зобов'язань перед банками [2].

**3. Чистий прибуток (збиток) підприємств ВОДО «Поділляспирт»
станом на 1 січня, тис. грн.**

Назва заводу	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
Барський спиртовий завод	75	29	274	-2837
Бершадський спиртовий завод	1608	87	459	1639
Гайсинський спиртовий завод	95	78	20	-476
Мартинівський спиртовий завод	219	44	-220	642
Немирівський спиртовий завод	9427	7147	6223	8834
Овечацький спиртовий завод	1458	653	1363	1749
Бджільнянський спиртовий завод	1648	-674	-595	-956
Тростянецький спиртовий завод	-1147	19	-662	-1446
Уладівський спиртовий завод	-370	-756	-1333	-728
Чечельницький спиртовий завод	-756	-950	-1071	-808
Юрковецький спиртовий завод	278	-341	-986	-1341
Браїлівський соко-морсовий завод	-1074	-245	-285	-1325
Вінницький лікєро-горілчаний завод	-574	-317	-143	-154
Всього	10887	4774	3044	2793

На сьогоднішній день варто віднайти ефективні шляхи для виведення спиртової галузі із кризового становища. Суттєвий вплив на результативність роботи спиртових заводів, на нашу думку, могли б дати зміни у структурі та асортименті продукції, а також зміни складу та структури ресурсів, які споживаються галуззю. Але для структурних змін на сьогоднішній день притаманний неповний та непослідовний характер, що супроводжується зниженням ефективності підприємств.

Для збільшення виробництва спирту на окремих заводах впроваджуються новітні технології з використанням наявних виробничих потужностей. Ще з 1998 р. на спиртових заводах України було освоєно виробництво технічного етилового спирту та високооктанової кисневмісної добавки до бензинів. Слід зазначити, що етиловий спирт використовується у якості сировини у хімічній та інших галузях промисловості для виробництва продукції, потреба в якій задовольняється попитом. Тому зміни у структурі продукції спиртових заводів можуть сприяти зменшенню імпорту та в певній мірі підвищенню рівня економічної безпеки держави.

Висновки. Перспективними напрямками розвитку спиртової промисловості є:

1. Продовження роботи з заміни енергозберігаючого обладнання, теплоізоляції, введення в дію регулятивних теплообмінників для

ефективного використання тепла на Бджільнянському, Гайсинському, Уладівському та інших спиртових заводах об'єднання;

2. Виробництво біопалива для мелясних заводів, а саме Барського, Гайсинського та Тростянецького;
3. Використання збалансованих ферментних комплексних препаратів для розрідження та оцукрення спирту на Мартинівському спиртовому заводі;
4. Для завантаження потужностей спиртових заводів і з метою зменшення їх фінансових витрат розгляд питання про поновлення виробництва спирту на давальницьких умовах, з можливістю закупівлі сировини як на території України, так і за її межами.

Труднощі, які виникають у спиртовій промисловості Вінницької області, пов'язані з відсутністю нових сировинних ринків, ринків збуту продукції, скороченням обсягів експорту та зростанням обсягів імпорту. Відслідковується значне зниження попиту на вітчизняну продукцію, що, в свою чергу, призводить до незавантаженості потужностей спиртових підприємств. Тому варто впроваджувати певні інноваційні технології із виробництва нових видів продукції.

Структура продукції, що виготовляється спиртовими заводами, повинна відповідати потребам ринку. Стратегічними напрямом зміни структури продукції спиртової промисловості має стати орієнтація її на виробництво ефективних з точки зору собівартості видів, застосовування та впровадження ресурсозберігаючих технологій та виготовлення продукції високої харчової якості та цінності.

Для зменшення залежності спиртової промисловості від наукоємних технологій інших країн потрібно за державної підтримки розробити програму щодо здешевлення біоетанолу. В першу чергу, слід підвищити його конкурентоспроможність завдяки оптимізації сировинної бази, комплексному використанню сировини та зменшенню енергоспоживання на всіх стадіях технологічного процесу. Саме організація та налагодження виробництва біоетанолу дасть змогу зменшити залежність підприємств спиртової галузі від імпортних енергоносіїв та оптимізувати їх структуру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українець А. Спиртова галузь на шляху до інноваційного розвитку / А. Українець, Л. Хомічак, П. Шиян, С. Олійничук // Харчова і переробна промисловість. — 2007. — № 12. — С. 16–19.
2. Шматкова Г. Інноваційний шлях розвитку / Г. Шматкова, О. Маховка // Харчова і переробна промисловість. — 2005. — № 11. — С. 8–11.
3. Нагорний Є. В. Інноваційні напрями розвитку підприємств цукрової та спиртової галузей харчової промисловості / Є.В. Нагорний // Проблеми науки. — 2009. — № 1. — С. 37–40.

4. Пістун М.Д. Географія агропромислових комплексів: навч. посібник / Пістун М. Д., Гуцал В.О., Проводар Н.І. — К.: Либідь, 1997. — 200с.

Одержано 08.09.09

В статье проведен анализ производственной и экономической деятельности предприятий спиртовой отрасли Винницкой области. Охарактеризованы перспективы её развития и определены пути выхода отрасли из кризиса.

Ключевые слова: пищевая промышленность, спиртовая отрасль, этиловый спирт, чистая прибыль, биоэтанол.

The analysis of production and economic performance of the enterprises of spirit industry in Vinnytsia region was presented in this paper. The trends of its development were characterized; the way out of the crisis was identified.

Key words: food industry, spirit industry, ethyl alcohol, net income, bio-ethanol.

УДК 368.914

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

М.І. МАЛЬОВАНІЙ, кандидат економічних наук

В статті аналізується розвиток недержавних пенсійних фондів. Досліджено умови та проблеми становлення приватної системи пенсійного страхування. Визначено основні напрямки її розвитку на майбутнє.

Становлення в Україні економіки ринкового типу супроводжувалося негативним наслідками у соціальній сфері, що призвело до наростання кризових явищ у функціонуванні системи обов'язкового соціального страхування та соціального забезпечення, зокрема пенсійного забезпечення населення країни. Це зумовило необхідність пошуку нових підходів до створення концепції пенсійного забезпечення, яка відповідала особливостям сучасного стану соціально-економічного розвитку України.

При реформуванні системи пенсійного забезпечення виникла потреба у формуванні багаторівневої пенсійної системи, яка складатиметься з обов'язкового державного пенсійного страхування та недержавного пенсійного забезпечення шляхом застосування накопичувальних механізмів та формування недержавних пенсійних фондів. Впровадження

накопичувальних як обов'язкових, так і добровільних механізмів пенсійної системи є вагомим аспектом у процесі забезпечення стабільності доходів населення. Це обумовлює актуальність дослідження пенсійної реформи в Україні з точки зору інституційних трансформацій, які відбуваються в економіці і суспільстві та супроводжують процес реформування.

Питання соціальної політики та пенсійного забезпечення вивчалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Теоретико-методологічні основи організації системи недержавного пенсійного страхування відображено у наукових працях таких відомих вітчизняних вчених, як А.Бахмач [1], І.Васькович [2], В.Геєць [3], В.Грушко [4], Т.Кір'ян [9], Е.Лібанова [7], І.Ломанов [8], В.Новіков [7], О.Палій [11], В.Понікаров [10], В.Яценко [12] та інші.

Визначаючи теоретичну та практичну цінність науково-теоретичного забезпечення реформування пенсійної системи в Україні, слід зазначити, що недостатньо опрацьованими залишаються проблеми організації недержавного пенсійного страхування та перспективи його розвитку.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. У процесі дослідження використовувалися наступні методи: аналізу і синтезу; абстрактно-логічний; статистико-економічний — при аналізі фінансового стану недержавних пенсійних фондів; порівняння — для зіставлення фактичних даних за окремі періоди і роки; графічний метод — для наочного відображення зміни у часі показників досліджуваного аспекту проблеми.

Результати дослідження. У багатьох країнах, де одночасно існують різні інститути добровільного пенсійного страхування, перевага надається, головним чином, недержавним пенсійним фондам (НПФ). При цьому НПФ як фінансові інститути застосовують найбільш широкий спектр схем додаткового пенсійного забезпечення: від найпростіших накопичувальних (за принципом банківського депозиту) і до змішаних схем внесення коштів у недержавний пенсійний фонд.

В Україні формування системи недержавного пенсійного забезпечення за допомогою утворення різного роду фондів почалося ще в 1992 р. У своїй більшості недержавні пенсійні фонди були фактично товариствами відкритого типу, заснованими фізичними або юридичними особами — приватними підприємствами або державними установами, а також у формі акціонерних товариств, де акціонерами могли бути як фізичні, так і юридичні особи, страхові компанії. Трасти і громадські організації так само створювали пенсійні програми.

У середині 1996 р. нараховувалося приблизно 40 недержавних пенсійних фондів. Цікавий досвід напрацьовано великими недержавними пенсійними фондами, у числі яких СПАС (м. Київ), “Добробут” (м. Київ), “Печерський” (м. Київ), ПФ банку “Україна” (м. Київ), ПФ “Укоопспілка” (м. Київ), “Європейський” (м. Харків), ПФ банку “Україна” “Народний”

(м. Одеса) і "Оберіг" (м. Харків). Статутний капітал недержавних пенсійних фондів складав 20–30 тис. грн. Кількість вкладників недержавних пенсійних фондів нараховувалася на рівні 500–700 тис., а сума активів — близько 1,5 млн. дол. США [4].

Важливо підкреслити, що в єдиному державному реєстрі підприємств, організацій і установ вищезгадані недержавні пенсійні фонди зазначені як товариства з обмеженою відповідальністю, або як трастові компанії. Це було обумовлено відсутністю законодавчої бази, що регулює даний вид діяльності.

Після прийняття Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" від 9 липня 2003 року [5] послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення надаються пенсійними фондами, створеними відповідно до норм цього закону, і пенсійними фондами, які створено на початку 90–х років, і які зараз знаходяться на стадії реорганізації.

Недержавні пенсійні фонди є новими інститутами в економіці України. У відповідності з нормами законодавства недержавні пенсійні фонди створюються у вигляді відкритих, корпоративних та професійних пенсійних фондів. Зазвичай у структурі недержавних пенсійних фондів переважають відкриті пенсійні фонди, що обумовлено більшою свободою діяльності (вкладником фонду може бути будь-яка фізична або юридична особа, розмір пенсійних внесків може встановлюватися індивідуально для кожного учасника). Така ситуація сприяє конкуренції на ринку послуг з недержавного пенсійного забезпечення, що дає можливість обирати пенсійний фонд з найбільш вигідними умовами.

Станом на 01.01.2009 р. Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг схвалено статuti 130 недержавних пенсійних фондів і внесено до Державного реєстру фінансових установ інформацію про 110 недержавних пенсійних фондів, з них 86 відкритих пенсійних фондів, 14 корпоративних і 9 професійних НПФ (табл.1).

1. Дані про реєстрацію недержавних пенсійних фондів [6]

Стан на	Схвалено статутів НПФ	Внесено до Державного реєстру фінансових установ інформацію про НПФ			
		усього	Відкриті	корпоративні	професійні
01.01.2005	37	21	16	4	1
01.04.2005	56	25	19	4	2
01.09.2005	67	47	37	7	3
01.01.2006	76	54	42	8	4
01.04.2006	79	58	44	9	5
01.09.2006	93	67	51	10	6
01.01.2007	94	79	63	10	6
01.01.2008	106	96	75	13	8
01.01.2009	130	110	86	14	9

За порівняно невеликий період часу (із початку 2005 р. до початку 2009 р.) відбулося майже п'ятикратне зростання кількості недержавних пенсійних фондів, яке обумовлене, в основному, високими темпами створення відкритих НПФ. Так, наприклад, якщо кількість корпоративних фондів зросла на 9, або у 1,4 рази, то кількість відкритих недержавних пенсійних фондів за цей же період збільшилася з 16 до 63, або у 4,5 рази. Ще меншими темпами збільшувалася кількість професійних недержавних пенсійних фондів.

Інтенсивний розвиток інституту недержавного пенсійного забезпечення та формування недержавних пенсійних фондів як фінансових установ сприяли збільшенню попиту на послуги з адміністрування пенсійних фондів, про що свідчить зростання кількості ліцензій на проведення відповідної діяльності.

До Державного реєстру фінансових установ станом на 01.01.2009 р. внесено інформацію про 61 суб'єкт, що здійснює (або планує здійснювати) діяльність з адміністрування недержавних пенсійних фондів. Ліцензії на проведення діяльності щодо адміністрування НПФ одержані 36 суб'єктами, при цьому із загальної кількості ліцензіарів 8 є професійними адміністраторами, 7 суб'єктів одержали ліцензію на проведення діяльності з адміністрування і управління активами пенсійних фондів. Ще 21 суб'єкт одержали ліцензії на проведення діяльності з адміністрування, управління активами пенсійних фондів та інститутів спільного інвестування.

Розмір власного капіталу адміністраторів недержавних пенсійних фондів варіюється від 1415,6 до 9849,1 тис. грн. При цьому частка резидентів у статутному фонді адміністраторів складає 83%.

Кількість компаній з управління активами, які мають ліцензію на управління активами НПФ, зросло за звітний період на 49% і склало 342, з яких 44 вже мають договори на обслуговування активів НПФ. Кількість банків-зберігачів збільшилася до 214, з них уклали договори на обслуговування НПФ 31 зберігач.

Зростає активність роботодавців, професійних спілок щодо участі в системі недержавного пенсійного забезпечення. У цілому понад 200 підприємств та установ виступили засновниками та майже 1800 вкладниками недержавних пенсійних фондів. Їхня кількість у цілому за останній рік збільшилася на 700 суб'єктів. Найбільшу активність у цьому плані демонструють підприємства реального сектору економіки, які становлять майже 60% від всіх засновників.

Загальна сума активів, сформованих пенсійними фондами, станом на 01.01.2009 р. становить 612,2 млн. грн., із яких 544,9 млн. грн., або 89%, складають активи пенсійних фондів, створених із моменту прийняття закону про недержавне пенсійне забезпечення. Рейтинг пенсійних фондів за розміром сформованих активів подано у табл. 2.

2. Рейтинг недержавних пенсійних фондів за обсягом активів*

Місце в рейтингу	Назва недержавного пенсійного фонду	Активи на 01.01.2008 р. (грн.)
1	Професійний пенсійний фонд Незалежної галузевої профспілки енергетиків України	46308548,6
2	Перший національний відкритий недержавний фонд	38292998,24
3	Корпоративний недержавний пенсійний фонд "Стирол"	291221821,1
4	Відкритий недержавний пенсійний фонд "ІФД Капіталь"	16054805
5	Відкритий недержавний фонд "ВСІ"	15840705,07
6	ТОВ "Адміністратор пенсійних фондів "Україна-Сервіс" (як правонаступник ТОВ "Народний пенсійний фонд "Україна")	12 756623,74
7	Відкритий недержавний пенсійний фонд "Європа"	12335099,37
8	Відкритий недержавний фонд "Автоальянс"	11180426,58
9	Відкритий пенсійний фонд "Фармацевтичний"	10538242,2
10	Відкритий недержавний пенсійний фонд "Соціальний стандарт" "	9241699,64

* Складено за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України

Наведені у табл. 2 дані репрезентують першу десятку недержавних пенсійних фондів, найбільших за розмірами сформованих активів. Перше місце у рейтингу належить професійному пенсійному фонді Незалежної галузевої профспілки енергетиків. Слід зазначити, що у переліку фондів, наведених у табл. 2, лише один корпоративний та один професійний пенсійний фонд, решта належать до відкритих пенсійних фондів.

Загальна сума активів НПФ станом на 01.01.2009 р. перевищила 612,2 млн. грн. і порівняно з 2004 р. збільшилася в 8 разів. При цьому активи пенсійних фондів, що перебувають на стадії реорганізації, збільшилися на 3,5%, а пенсійні активи знову створених фондів виросли у 16 разів. Таким чином, основний приріст активів у системі недержавного пенсійного забезпечення обумовлений збільшенням чисельності «нових» пенсійних фондів і нарощуванням активів саме цими фондами.

Незважаючи на значні темпи приросту пенсійних активів протягом останніх років, слід відзначити, що вони досить невеликі, якщо порівняти їх з розмірами активів інших банківських та небанківських установ.

Згідно із ст. 47 Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" до складу активів пенсійного фонду включені: активи у грошових коштах, активи в цінних паперах, інші активи, не заборонені законодавством [5]. Динаміку структури активів недержавних пенсійних фондів за напрямками їх інвестування подано в табл. 3.

Представлена структура відображає напрями розміщення пенсійних активів відповідно до законодавства. Аналіз напрямків розміщення активів

пенсійних фондів дозволяє зробити висновок про деяку невідповідність структури вкладень активів вимогам, викладеним у ст. 49 Закону України “Про недержавне пенсійне забезпечення” [5]. У той же час динаміка структури активів підтверджує наявність позитивних результатів у досягненні диверсифікації вкладень коштів і наближенні до встановлених законодавством норм.

3. Структура активів за напрямками розміщення (у% до загальної вартості активів)*

Напрями розміщення	На 1 липня 2005 р.	На 1 жовтня 2005 р.	На 1 січня 2006 р.	На 1 квітня 2006 р.	На 1 липня 2006 р.	На 1 січня 2007 р.	На 1 січня 2008 р.	На 1 січня 2009 р.
Грошові кошти на депозитах в банках	92,6	77,0	70,0	64,0	49,2	35,8	38,6	56,3
Облігації українських емітентів	5,1	11,5	10,5	14,4	23,6	41,0	23,8	22,6
Акції українських емітентів	1,4	8,54	7,1	13,4	11,8	12,1	25	9
Банківські метали	0,59	1,82	1,6	1,6	3,3	3,2	2,7	3,7
Цінні папери, дохід за якими гарантовано КМУ, Радою Міністрів АР Крим, місцевими радами	0,4	1,05	0,5	0,77	4,1	2,7	2,8	4,7
Інвестиції в об'єкти нерухомості	-	0,05	-	0,03	1,5	0,93	0,9	1
Кошти на поточному рахунку	-	0,04	10,4	5,9	6,5	4,3	6,2	2,7

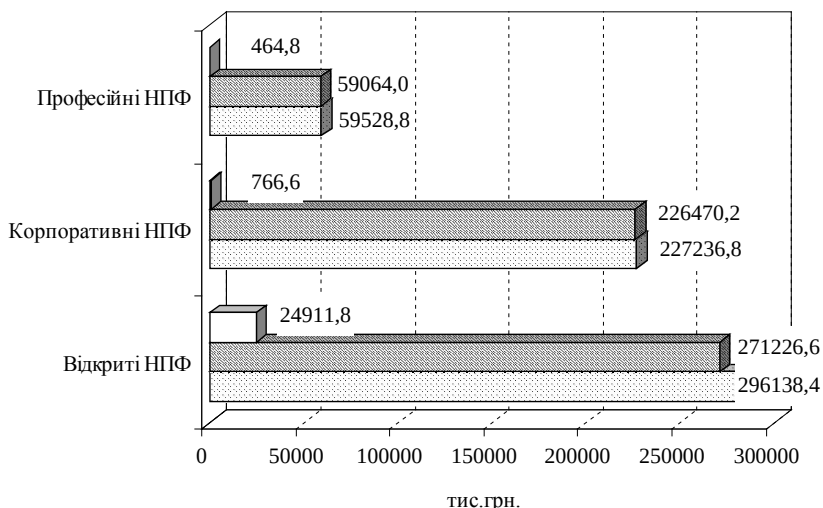
** Складено за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України*

Пенсійні активи розміщувалися на депозитних рахунках у банках у середньому на термін від 3 місяців до 3 років за депозитними ставками, розмір яких коливається в межах від 11 до 19%. Середня ставка за депозитами складала 14%. Як свідчать дані, наведені в табл. 3, підвищується цікавість до інших фінансових інструментів і підвищується питома вага активів, які інвестуються в облігації і акції українських підприємств, а також у цінні папери з гарантованим доходом.

В акції українських емітентів у 2007 році було вкладено більше 25% пенсійних активів. Проте, у зв'язку з фінансовою кризою, яка негативно вплинула на світові та вітчизняні фондові ринки, недержавні пенсійні фонди почали виводити свої активи з акцій і на кінець 2008 року в акції вітчизняних емітентів було вкладено 9% пенсійних активів. Найбільша частка інвестицій припадає на металургійну галузь, хоча і частка знизилася з 40 до 30%, а також у машинобудування, де ситуація за останні два роки майже незмінна. Достатньо висока частка інвестицій припадає також і на енергетичну та хімічну галузі та торгівлю.

Джерелами формування активів недержавних пенсійних фондів є пенсійні внески від юридичних і фізичних осіб, а також інвестиційний дохід.

Відповідно до укладених пенсійних контрактів на користь учасників пенсійних фондів юридичними і фізичними особами станом на 01.01.2009 р. було здійснено пенсійних внесків на суму 582,9 млн. грн. (рис.).

□ Пенсійні внески ▨ Пенсійні внески юридичних осіб ▤ Пенсійні внески фізичних осіб

Рис. Пенсійні внески за видами НПФ станом на 01.01.2009 р.

Діаграма на рис. 1. відображає структуру внесків за видами НПФ, з якої випливає, що близько 51% пенсійних внесків надходить від вкладників відкритих пенсійних фондів.

Кількісні показники діяльності пенсійних фондів, крім названих, включають також показники чисельності учасників і вкладників недержавних пенсійних фондів. Аналіз кількісних показників свідчить про те, що чисельність учасників пенсійних фондів за період із початку 2005 р. до початку 2009 р. зросла більше, ніж у 13 разів (табл. 4).

При цьому зростання чисельності учасників НПФ забезпечується в основному за рахунок швидкого зростання як кількості нових пенсійних фондів, так і кількості їх учасників.

Середній розмір внесків, перерахованих на користь одного учасника недержавного пенсійного фонду, становить 617,38 грн. При цьому спостерігається така диференціація розмірів внесків залежно від виду пенсійного фонду: 865 грн. — середній розмір внеску в професійний фонд, 1866,5 грн. — у корпоративний і 226,7 — у відкритий пенсійний фонд. Співвідношення показників чисельності учасників і вкладників за видами

недержавних пенсійних фондів дозволяє дійти висновку про середню кількість учасників, на користь яких одним вкладником укладаються пенсійні контракти.

4. Чисельність вкладників за видами недержавних пенсійних фондів, чол. [6]

Вид недержавного пенсійного фонду	На 1 січня 2006 р.	На 1 квітня 2006 р.	На 1 липня 2006 р.	На 1 січня 2007 р.	На 1 січня 2008 р.	На 1 січня 2009 р.
Відкриті пенсійні фонди, усього вкладників	23911	25449	26752	29212	40157	45961
У тому числі:						
юридичних осіб	520	694	915	1038	1674	2196
фізичних осіб	23391	24755	25837	28175	38483	43765
Корпоративні пенсійні фонди, усього вкладників	129	148	221	220	1562	1782
У тому числі:						
юридичних осіб	27	30	32	38	60	72
фізичних осіб	102	118	189	182	1502	1710
Професійні пенсійні фонди, усього вкладників	12	15	20	40	596	656
У тому числі:						
юридичних осіб	11	14	19	22	30	38
фізичних осіб	1	1	1	18	566	618
Усього вкладників за всіма видами фондів	24052	25612	26993	29472	42315	48399

Динаміка темпів приросту основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів, наведена у табл.5, дозволяє зробити висновок про подальший розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Високі темпи приросту основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів свідчать про стрімке зростання цього сектору економіки. При цьому слід відзначити, що відбувається не тільки нарощування активів недержавних пенсійних фондів, а також і зростання обсягів пенсійних виплат.

Зростання кількості пенсійних фондів і чисельності їх учасників забезпечене, в основному, за рахунок швидкого розвитку відкритих пенсійних фондів. У корпоративному секторі процеси створення систем пенсійного забезпечення для вирішення комплексу соціально-економічних задач у корпораціях стримуються низкою причин, серед яких можна виділити дві основні. Перша причина пов'язана з недостатнім розумінням переваг корпоративного пенсійного забезпечення, друга причина обумовлена витратами на адміністрування корпоративного фонду, що під силу тільки великим і прибутковим корпораціям.

5. Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів*

Показники недержавних пенсійних фондів	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Темп приросту, %	
				2007/2006	2008/2007
Кількість недержавних пенсійних фондів	79	96	110	21,5	14,6
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	193	279	482,5	44,6	93,7
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис.шт.	41,5	55,9	62,3	33,5	11,2
Загальні активи НПФ, млн..грн.	119,7	234,4	582,9	95,8	148,7
Пенсійні внески (млн..грн.), у т.ч.	119,7	234,4	582,9	95,8	148,7
- від фізичних осіб	5,3	14,0	26,0	164,2	85,7
- від юридичних осіб	108,2	220,4	556,8	103,7	152,6
- від фізичних осіб-підприємців	0,02	0,04	0,1	100,0	150,0
Пенсійні виплати, млн.грн.	4,0	9,1	27,3	127,5	115,4
Кількість осіб, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	3,9	5,5	10,9	41,0	98,2
Сума інвестиційного доходу, млн..грн.	23,4	68,1	86,8	191,0	27,5
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн.грн.	6,1	16,6	31,6	172,1	90,4

* Складено за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України

Висновки. Отже становлення системи недержавного пенсійного страхування в Україні відбувається під впливом багатьох факторів, які стримують її розвиток. Основними, на нашу думку, є: низька інформованість громадян щодо пенсійної реформи; низька довіра громадян до фінансових інститутів; низький розвиток фондового ринку; відсутність фінансової підтримки з боку держави; низька зацікавленість більшості підприємців створювати корпоративні пенсійні фонди через великі відрахування до НПФ; низькі доходи громадян.

Незважаючи на це, система недержавного пенсійного страхування має великі перспективи. За оцінками експертів, населення України володіє значним інвестиційним потенціалом. Тобто йдеться про створення конкурентоспроможного фінансового сектора, який у змозі мобілізувати та надавати економіці України через систему НПФ значні інвестиційні ресурси. За умови 30% охоплення працездатного населення України пропонованою системою відрахувань щорічне збільшення пенсійних активів (без врахування інвестиційного доходу) складе 4 млрд.грн.

Для функціонування недержавних пенсійних фондів як серйозних фінансових інститутів необхідне створення певних умов для забезпечення їх надійними фінансовими інструментами. З цією метою можливо передбачити випуск:

- 1) цінних паперів, що мають майнове забезпечення, у тому числі заставних та інших цінних паперів, які забезпечені заставою;
- 2) державних боргових середньо- і довгострокових цінних паперів, деномінованих у твердій валюті з виплатою валютного доходу;
- 3) «спеціальних» державних боргових цінних паперів із додатковим рівнем гарантування інвестицій (право першочергового погашення;

купон із доходом, що враховує рівень інфляції), які підлягають розміщенню серед пенсійних фондів і інших спеціалізованих інституціональних інвесторів.

Назріла необхідність здійснення реформи корпоративних відносин і корпоративного управління з метою підвищення інвестиційної привабливості корпоративних цінних паперів (акцій, облігацій). Очікуваним результатом такої реформи було б підвищення прозорості організованого ринку цінних паперів; активізація фондового ринку за рахунок припливу портфельних інвесторів; підвищення ліквідності акцій внаслідок впровадження в практику корпоративних відносин кращих міжнародних стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахмач А. Недержавні пенсійні фонди: статистика, перспективи / А.Бахмач // Вісник Пенсійного фонду України. — 2008. — №9. — С. 14–15.
2. Васькович І.М. Добровільне накопичувальне пенсійне забезпечення / І.М. Васькович // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". Менедж. та підприємництво в Україні: етапи становлення і пробл. розв. — 2007. — №605. — С. 191–194.
3. Гєєць В.М. Розгортання фінансово-економічної кризи в Україні у 2009 році: негативні наслідки та засоби їх пом'якшення: наук. — аналіт. доп. / Ред.: В.М. Гєєць; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. — К., 2009. — 159 с.
4. Грушко В.І. Пенсійна система України: Навч. посіб. / В.І. Грушко, Н.В. Грушко, О.В. Бевзенко, О.В. Красота, С.М. Лаптев. — К.: Кондор, 2006. — 334 с.
5. Закон України „Про недержавне пенсійне забезпечення” від 9 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради. — 2003. — №47–78.
6. Інформація про стан і розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні у 2008 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/732.html>.
7. Лібанова Е.М. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку: Моногр. / Е.М. Лібанова, В.М. Новіков, О.В. Макарова, У.Я. Садова, Н.І. Андрусишин, Г.В. Герасименко, І.О. Курило, І.О. Крючкова, І.В. Крючкова, П.Б. Левін; Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України. — К., 2006. — 178 с.
8. Ломанов І. Додаткове пенсійне страхування / І. Ломанов // Вісник Пенсійного фонду України. — 2009. — №3. — С. 20–23.
9. Папієв М.М. Проблемні питання праці та соціальної політики: Моногр. / Ред.: М.М. Папієв; Т.М. Кір'ян; НАН України, НДІ праці і зайнятості населення. — К.: Соцінформ, 2003. — 511 с.
10. Понікаров В.Д. Пенсійне та соціальне забезпечення: Підручник / В.Д.Понікаров, М.М. Топоркова. — Х.: Інжек, 2006. — 400с.

11. Скуратівський В. Соціальна політика / В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова. — К.: Вид-во УАДУ, 2003. — 265 с.
12. Яценко В. Як створити трирівневу пенсійну систему України / В.Яценко, М.Вінер // Україна: аспекти праці. — 2004. — №1. — С.16–22.

Одержано 14.09.09

Развитие системы негосударственного пенсионного страхования в Украине происходит под воздействием многих факторов, которые негативно влияют на нее. Формирование НПФ, как значительных инвестиционных институтов, возможно только при условии разработки комплекса мер, направленных не только на активизацию фондового рынка Украины но и улучшение социально-экономической ситуации в стране.

Ключевые слова: негосударственное пенсионное страхование, негосударственный пенсионный фонд, инвестиционный доход, пенсионные вклады, пенсионный активы.

In Ukraine the development of the system of non-state pension insurance takes place under the influence of many factors, some having a negative impact on it. The formation of NPF, as one of the important investment institutions, becomes possible when a set of measures aimed at both enhancement of the stock market and the improvement of social-economic situation in this country is worked out.

Key words: non-state pension insurance, non-state pension fund (superannuation fund), investment profit, pension holdings, pension assets

УДК: 338:637.1

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИРОБНИЦТВІ ТА ПЕРЕРОБЦІ МОЛОКОПРОДУКЦІЇ В РЕГІОНІ

Т. В. ШИМАНСЬКА, аспірант

Розглянуто особливості виробництва та переробки молокопродукції в регіоні. Проаналізовано сучасний стан галузі тваринництва. Досліджені тенденції зміни поголів'я корів. Вивчено причини скорочення обсягів виробництва молока в Черкаській області.

На початку 90-х років Україна займала одне з провідних місць у світі серед країн-виробників молока. Але економічна криза не обминула молочного підкомплексу, результатом чого стало скорочення обсягів виробництва більшості молочних продуктів нижче рівня 1960 року, а їх споживання зменшилися вдвічі.

В молочній галузі Черкаської області є ряд невирішених проблем, які постають як перед виробниками молочної сировини, так і переробними підприємствами. Це стосується негативної тенденції скорочення поголів'я

молочного стада, дрібнотоварної структури виробництва молока, недосконалості технологій утримання, годівлі та доїння, що обумовлює виробництво молочної сировини низької якості. Крім того, існуюча система контролю якості та безпечності продукції потребує удосконалення і подальшої гармонізації з визнаними світовими стандартами. Вищезазначені проблеми спонукають науковців і працівників галузі комплексно підійти до їх розв'язання.

Вивченням проблем розвитку виробництва та переробки молока та молочних продуктів займаються багато вчених, такі як І.Л.Воробйова, О.Р.Жидяк, М.М.Ільчук, О.А.Козак, Н.В.Микуляк, О.В.Моргун, Н.О.Улицька, та інші вчені економісти.

Проте потребують детального висвітлення проблеми виробництва в регіоні та переробка молокопродукції на сучасному етапі.

Методика дослідження. В процесі визначення концентрації виробництва та переробки молокопродукції використовувались такі методи дослідження: метод аналізу і синтезу, емпіричний, рядів динаміки, статистичних групувань, графічний.

Результати досліджень. Молокопродуктовий підкомплекс становить собою багатоблокову, вертикально-інтегровану структуру, яка функціонує в рамках регіонального агропромислового комплексу і є відкритою організаційно-виробничою системою, куди входять сільгосптоваровиробники сирого молока, молокозаводи, підприємства виробничого обслуговування, а також будівельні і транспортні організації, підприємства зберігання готової продукції і її реалізації.

1. Етапи виробництва і переробки молока

Етап	Зміст етапу
Створення дійного стада високопродуктивних корів	Селекція високопродуктивних тварин, розведення і відтворення стада, підбір порід і особин стада
Польове, лугове і індустріальне кормовиробництво	Інвентаризація кормових угідь, виробництво кормів, оцінка кількості і якості кормів, раціональне використання пасовищ, сінокосів, польових кормових угідь, сполученої і побічної продукції товарних культур, розробка раціонів годування, створення резервів.
Молочне скотарство	Утримання корів, освітлення, напування, годування, доїння, первинна обробка і реалізація молока, гноєвидалення
Переробка молока	Облік прийнятого молока по кількості і якості, очистка молока, охолодження молока, переробка молока, основний технологічний процес переробки, реалізація готової молочної продукції
Зберігання і реалізація готової продукції	Зберігання готової продукції, розфасовка, тара і упаковка, доставка в торгіву мережу, ринки збуту, дотримання умов реалізації і зберігання.

Ці етапи об'єднують в основному три галузі: сільське господарство, молочну промисловість і торгівлю. Виробництво і переробка молока як

харчового продукту — це ланцюжок взаємопов'язаних і взаємообумовлених стадій загального процесу.

Розглядаючи особливості виробництва і переробки молока, виділяють п'ять етапів, кожен із яких у наш час представляє собою відособлений вид діяльності (табл. 1). Взаємозв'язки між етапами в сучасному виробництві можуть бути прямі і опосередковані, через обмін, включаючи продані на ринку[1].

Розвиток молочного підкомплексу залежить від розвитку базової галузі — молочного скотарства, сучасний стан якого характеризується невтішними показниками.

Недосконалість системи реформування аграрного сектора, кризи в економіці країни в середині 1990-х років ХХ ст. призвели до скорочення внутрішнього попиту та обмеження доступу до світових продовольчих ринків, внаслідок чого вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники змушені були скоротити обсяги виробництва молока.

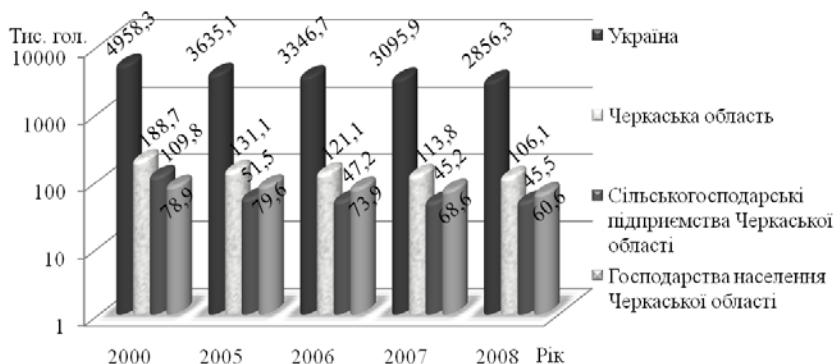

Рис. 1. Тенденції зміни поголів'я корів у усіх категоріях господарств за 2000–2008 рр., тис. гол.

У 2008 р., порівняно з 1990 р., поголів'я молочного стада у всіх категоріях господарств зменшилось в 2,9 раза, а в порівнянні з 2000 р. — у 1,8 раза [5]. Станом на 1 січня 2009 р. поголів'я корів, яке знаходиться в Черкаській області, становило 106,1 тис. голів (3,7% загального поголів'я України). У господарствах сільськогосподарських товаровиробників, як і в попередні роки, спостерігається тенденція скорочення чисельності на 64,3 тис. гол. (у 4,1 раз)[2;5].

Ринкові перетворення в агропромисловому комплексі спричинили тенденції до зростання в молочному тваринництві питомої ваги господарств населення. Частка виробленого ними молока у 2008 р. становила 62,1% у загальнообласному виробництві, порівняно з 51,7% у 2000р. Незважаючи на домінуюче положення господарств населення у виробництві молока, вони не можуть компенсувати втрати сільськогосподарських підприємств і

недостатнє надходження молока високої якості переробним підприємствам [3].

У Черкаській області встановилися партнерські відносини між аграрними підприємствами, що постачають молоко, і підприємствами молочної промисловості, що приймають його на переробку. Прогресивною формою економічних відносин між аграрними підприємствами і промисловими підприємствами є прямі зв'язки між ними. При цьому досягається ріст продуктивності праці, рівня механізації, забезпечується комплексність використання сировини, підвищується його якість і біологічна цінність.

У цілому розвиток молочної галузі України проходить динамічно. За оцінками спеціалістів, продуктивність виробництва незбираного молока в Україні має значний потенціал до зростання, що пов'язано з підвищенням продуктивності корів до рівня європейських показників (до 4500–5500 кг на рік), збільшенням поголів'я племінних корів, застосуванням сучасних технологій виробництва молока, що знизить його собівартість і, відповідно, підвищить конкурентоспроможність.

Важливим фактором є кліматичні умови і фізіологічні особливості тварин, які впливають на кількісні і якісні коливання виробництва молока в різні пори року. Сезонність виробництва і надходження молока веде до того, що виробничі потужності переробних підприємств в різні пори року використовуються нерівномірно. Поквартальне виробництво молока в цілому має наступний вигляд: I квартал — 13,4%; II — 34,0%; III — 37,0%; IV — квартал — 15,0%. Близько 65% річного об'єму молока в області виробляється і постачається на переробку в період з травня по вересень [1].

Динаміку розмірів середньорічних надойв молока наведено в табл.2.

2. Середньорічний надій молока від однієї корови, кг

Рік	Україна	Черкаська область	У тому числі по категоріях господарств			
			Сільськогосподарські підприємства	у% до рівня області	господарства населення	у% до рівня області
2000	2359	2389	1849	77,4	3343	139,9
2005	3487	3732	3599	96,4	3820	102,4
2006	3652	3866	3803	98,4	3904	101,0
2007	3665	4078	4044	99,2	4097	100,5
2008	3793	4271	4248	99,5	4288	100,4
2008 у% до 2000	160,8	178,8	229,7	-	128,3	-

Показник середньорічного надою молока у Черкаській області в 2008р. перевищив аналогічний показник по Україні на 478 кг., хоча у 2000 р. цей показник був більшим лише на 30 кг. Позитивна тенденція прослідковується у сільськогосподарських підприємствах, вони збільшили

середньорічні надої молока до 4248 кг за досліджуваний період.

Товаровиробники всіх категорій господарювання області у 2008 р. з виробництва молока займали 9 місце серед регіонів України і виробили 4,2% загальнодержавного обсягу. У середньому на одну особу виробництво молока у Черкаській області склало 376,8 кг (11 місце серед регіонів України).

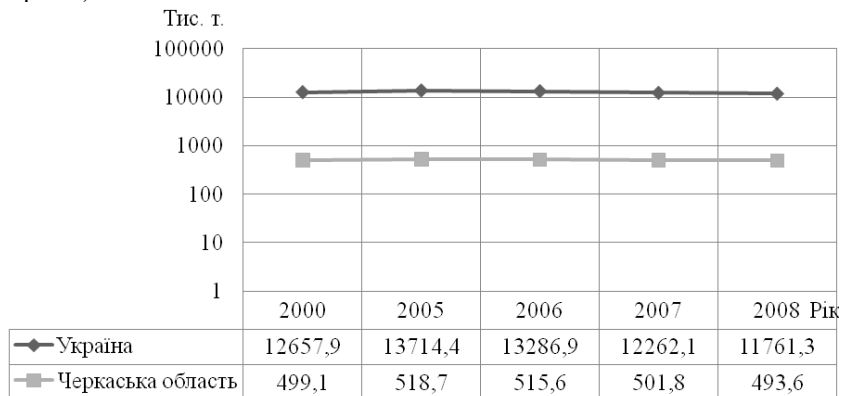

Рис. 2. Динаміка виробництва молока в Україні та Черкаській області, 2000-2008 рр.

У 2008 р. в Черкаській області вироблено 493,6 тис. т. молока, що становить 49% обсягу 1990 р. Спад виробництва молока в 2008 р. проти 1990р. відбувся за рахунок скорочення поголів'я корів, хоча продуктивність їх зросла на 34% і склала 4271 кг — це 3 місце серед регіонів України [5].

Обсяги виробництва молока в Черкаській області за категоріями господарств наведено в табл. 3.

3. Виробництво молока за категоріями господарств у Черкаській області, тис. т

Рік	Черкаська область	У тому числі за категоріями господарств			
		сільськогосподарські підприємства	у% до області	господарства населення	у% до області
2000	499,1	241,3	48,3	257,8	51,7
2005	518,7	191,9	37,0	326,8	63,0
2006	515,6	191,7	37,2	323,9	62,8
2007	501,8	185,8	37,0	316,0	63,0
2008	493,6	187,1	37,9	306,5	62,1
2008 у% до 2000	98,9	77,5	-	118,9	-

Протягом досліджуваного періоду виробництво молока у сільськогосподарських підприємствах знизилося до 77,5%, а у господарствах населення зросло до 118,9% і становило 187,1 та 306,5 тис. т. відповідно.

Найбільшу питому вагу з виробництва молока в області мають господарства населення; у 2005 р. та 2007 р. вона була найбільшою і становила 63%.

Крім зниження об'ємів постачання молока на переробку, спад виробництва і неритмічність роботи молочних заводів визначаються причинами організаційного і економічного характеру. Перші проявляються в необґрунтованому їх розміщенні по території, що визначало неповну завантаженість потужностей навіть в умовах планової економіки, і в погіршенні їх матеріально-технічної бази. Інші причини пов'язані з руйнуванням і недосконалістю економічних відносин між молокозаводами і постачальниками сировини, зниженням якості управління регіональним молокопродуктовим підкомплексом [1].

У структурі закупівлі молочної сировини 60% займають господарства населення, але переробним заводам вигідніше купувати молоко у сільськогосподарських підприємствах, які можуть забезпечити стабільні поставки і кращу якість продукції [3].

Більшість переробних підприємств Черкаської області знаходиться у важкому фінансовому стані. В них росте кількість нереалізованої продукції, зношуються основні фонди, збільшуються затрати на одиницю продукції, майже кожне підприємство — кандидат в банкроти і має велику кредиторську заборгованість з постачальниками молока. Це позбавляє останніх коштів для ведення нормальної господарської діяльності, підриває племінну справу, заготівлю кормів, механізацію виробництва і т. д. Ураховуючи інфляційний процес, ріст цін на товари, ця заборгованість ще більше погіршує економічне становище господарств [1].

Висновки. Отже, в молочній галузі області є ряд не вирішених проблеми, які постають як перед виробниками молочної сировини, так і переробними підприємствами. Недосконалість системи реформування аграрного сектора призвело до скорочення внутрішнього попиту та обмеження доступу до світових продовольчих ринків, внаслідок чого вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники змушені були скоротити обсяги виробництва молока.

У цілому розвиток молочної галузі України проходить динамічно. За оцінками спеціалістів продуктивність виробництва незбираного молока в Україні має значний потенціал до зростання. Це пов'язано з підвищенням продуктивності корів, збільшенням поголів'я племінних корів, застосуванням сучасних технологій виробництва молока, що знизить його собівартість і, відповідно, підвищить конкурентоспроможність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воробьева И. Л. Функционирование молокопродуктового подкомплекса Курской области в современных условиях / И. Л. Воробьева. — Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — № 8. — 2008. — С.23–26
2. Льчук М. М. економічні напрямки ефективного функціонування молокопродуктового підкомплексу України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. 08.07.02 «економіка сільського господарства і АПК» / М. М. Льчук. — Київ, 2004. — 26 с.
3. Моргун О.В. Напрями розвитку молочної галузі та молокопереробної промисловості / О. В. Моргун. — Економіка АПК. — № 7. — 2009. — С. 62–66.
4. Микуляк Н. В. Економічний механізм формування і функціонування ринку молока: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «економіка сільського господарства і АПК» / Н. В. Микуляк. — Харків, 2006. — 20 с.
5. Тваринництво Черкащини [Статистичний збірник]. — Державний комітет статистики України / Головне управління статистики у Черкаській області — Черкаси, — 2009. — 188 с.

Одержано 14.09.09

Молокоперерабатывающие структуры молочного подкомплекса полностью зависят от товаропроизводителей молока, а потому возникает необходимость оценки и сравнение производственных мощностей производства и переработки при имеющихся объемах заготовки молока.

Ключевые слова: *производство, переработка, молоко продукция, современное состояние.*

Small businesses of a dairy sub-complex depend totally on milk producers; which is why there is a need to assess and compare production and processing capacities taking into consideration available volume of milk procurement.

Key words: *production, processing, milk products, modern state.*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ НА МЕЗОРІВНІ

М. Г. АКУЛОВ, кандидат економічних наук
Вінницький фінансово-економічний університет

В роботі досліджується проблема становлення господарського механізму на мезорівні, формування структури мезоекономічних зв'язків та їх функцій на основі корпоративної типологізації економічної системи.

Сучасна економіка України — це змішана економіка, де ринкові відносини існують у взаємодії з неринковими, які пов'язані насамперед із економічною діяльністю держави. Тому і економічна політика, і механізм господарювання мають органічно поєднувати ринковий механізм і державно-економічне регулювання.

Разом з тим і економічна політика, і господарський механізм мають конкретно-історичний характер, тобто вони повинні враховувати, реалізовувати закономірності й тенденції, притаманні для сучасної епохи. Так, перехід до змішаної (ринкової) економіки збігається з переходом людства від індустріальної до інформаційної (постіндустріальної) стадії цивілізаційного прогресу і формування інтелектуального суспільства. Таким чином, і економічна політика, і механізм господарювання мають базуватися не лише на взаємодії ринку і держави, але й на взаємодії індустріального та інформаційного (постіндустріального) типів розвитку. Історичний досвід показує, що односторонність у підході до розв'язання цього комплексу проблем неминуче веде до низької ефективності економіки.

Саме життя, його жорстокі уроки доводять, що господарський механізм — не одномірна, а багатопланова категорія, яка поєднує в просторі ринкове і державне регулювання, а в часі — індустріальний розвиток з інформаційним (інтелектуальним) його типом. Перша складова означає охоплення всієї системи відносин, а друга — історичну спрямованість системи господарювання, насамперед, становлення нового інформаційного (інтелектуального) способу виробництва.

Актуальним питанням постає становлення господарського механізму на мезорівні. Мова йде про міжгалузеві, міжрегіональні економічні зв'язки фінансово-промислових груп, що у своїй сукупності одержали назву: мезоекономіка, яка є проміжною між макроекономікою і мікроекономікою. Головною відмінною рисою мезоекономіки є дія принципу доповнення, тобто поєднання плановості всередині корпоративної структури та ринковості зовні цієї структури, маючи емерджентну конвергенцію капіталістичних і соціалістичних витоків. Інша важлива риса мезоекономіки — поєднання інтелектуального, фінансового та промислового капіталів. В результаті такої

мезоструктуризації утворюються корпорації (фінансово-промислові групи) різного рангу — від регіональних до транснаціональних [1].

Проблема формування структури мезоекономічних зв'язків ще залишається поза увагою сучасної економічної науки, проте вона винятково важлива як в аспекті теорії, так і господарської практики.

Методика досліджень. Дослідження суті, змісту та визначених аспектів проблеми формування мезосередовища висвітлено у працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених: Баллоу Р., Котлера Ф., Кларка Дж., Хайєка Ф., Холла Р., Анікіна Б., Ларіонова І., Гафтанюка А., Радигіна О., Савлука М., та інших.

Формування господарської діяльності і міжгосподарських зв'язків у мезоекономічних системах досліджували такі відомі зарубіжні фахівці і вчені: Вествуд Дж., Диксон П., Менгер К., Менш Г., Портер М., Шумпетер Й., а також вітчизняні дослідники Войчак А., Гончаров Ю., Кардаш В., Кредісов А., Кульчицький Б., Ілляшенко С., Решетнікова І., Чухрай Н.,

Метою роботи є дослідження умов формування господарського механізму і його функцій на мезорівні на основі корпоративної типологізації економічної системи.

Для досягнення поставленої мети в дослідженні були використані методи: системного підходу, структурного аналізу, наукової абстракції — для розкриття суті категорії «мезоекономічний простір», умов формування господарського механізму на мезорівні та для аналізу мезоекономічних зв'язків та їх функцій.

Результати досліджень. Розв'язуючи цю проблему, пропонується приділити основну увагу одному типові господарського механізму, а саме — корпоративному структуруванню мезоекономічних зв'язків.

Ці зв'язки можуть здійснюватися в двох варіантах: 1) через акти купівлі-продажу на ринку в межах, визначених господарським механізмом на регіональному або макрорівні; 2) через директивну систему планування, ціноутворення, матеріально-технічного постачання. При цьому окремі підприємства однієї галузі можуть об'єднуватися, утворюючи нові, більш великі і стійкі економічні структури [2].

Схему господарського механізму в його безструктурному вигляді на мезорівні цей процес не змінює. У будь-якому випадку зберігається полярність: окремі підприємства і загальнодержавний господарський механізм або як ринок, або як план, або як їх поєднання. На противагу безструктурному господарському механізмові на мезорівні виділяється на цьому ж рівні структурований господарський механізм.

Це структурування реалізується на практиці в чотирьох видах. По-перше, у створенні інтегрованих корпоративних структур (ІКС) (виробничих об'єднань, науково-виробничих об'єднань, фінансово-промислових груп, бізнес-груп, ТНК і т.д.), що концентрують під своїм управлінням блоки міжгалузевих зв'язків і, відповідно, структурують їхню організацію і управління ними. По-друге, аналогічний процес структурування

міжгалузевих зв'язків відбувається шляхом створення територіальних центрів господарського управління, територіальних фінансово-промислових груп, тощо. По-третє, створення міжгалузевих об'єднань підприємств не шляхом злиття їхньої власності і встановлення над ними єдиного управлінського центру, а на основі взаємних угод, за наявності зацікавленості в спільній економічній діяльності, що супроводжується створенням загального координаційного центру. По-четверте, шляхом комбінування в тому або іншому вигляді викладеного в попередніх трьох варіантах [3].

Такий підхід дозволяє з'ясувати економічну сутність господарського механізму на мезорівні і його функції.

Сутність мезорівневого господарського механізму — це організація в єдину корпоративну систему господарюючих суб'єктів із приводу їхньої економічної діяльності в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання ресурсів та продуктів (товарів, послуг).

Безпосередня організація (формування структури) мезоекономічних зв'язків обумовлюється виконанням комплексу заходів:

- об'єднання в єдину мезоекономічну мережу в тій або іншій формі (на основі володіння або домовленості із усіх питань виробничо-господарської діяльності) підприємств і організацій, у тому числі і різних форм власності;
- організація в єдину систему взаємодії всіх ланок, що ввійшли в мезоекономічну мережу, починаючи від узгодження дій, і закінчуючи прийняттям порядку функціонування і виконання планових завдань;
- стратегічне і поточне планування виробничо-господарської діяльності, як пряме, так і непряме — індикативне, а також програмування з найважливіших напрямків діяльності;
- керування, координація, регулювання в рамках мезоекономічної мережі в цілому;
- використання внутрішніх економічних показників, починаючи від внутрішніх цін (у тому числі трансфертних) і оцінок, і закінчуючи індикаторами, що відбивають функціонування мезоекономічної мережі і її блоків;
- здійснення обміну всередині мезоекономічної мережі, у тому числі і за допомогою емітованих усередині неї заміників грошей (векселів та ін.);
- розподіл матеріальних і грошових ресурсів всередині мережі;
- організація і керування технологічно-виробничими процесами;
- проведення наукових досліджень, розробок і здійснення єдиної науково-технічної політики в масштабі мезоекономічної мережі;
- забезпечення підготовки кадрів для мережі і їхнє розміщення на її ланках;

- проведення єдиної погодженої політики і координація дій усіх ланок мезоекономічної мережі за її межами [4].

Всі заходи, що виражають у своїй єдності сутність формування структури мезоекономічних зв'язків, виходять із вихідної функції, пов'язаної з об'єднанням певної сукупності господарюючих суб'єктів у єдину мережу. Такі мережеві об'єднання формують мезоекономічний простір, який складається із окремих блоків.

Структура елементарного мезоекономічного блоку може бути конкретизована шляхом виділення двох сторін товару (споживчої вартості і вартості), а також двох сторін утворюючої їх праці (абстрактної і конкретної), що має істотне значення для процесу ціноутворення (див. рис. 1).

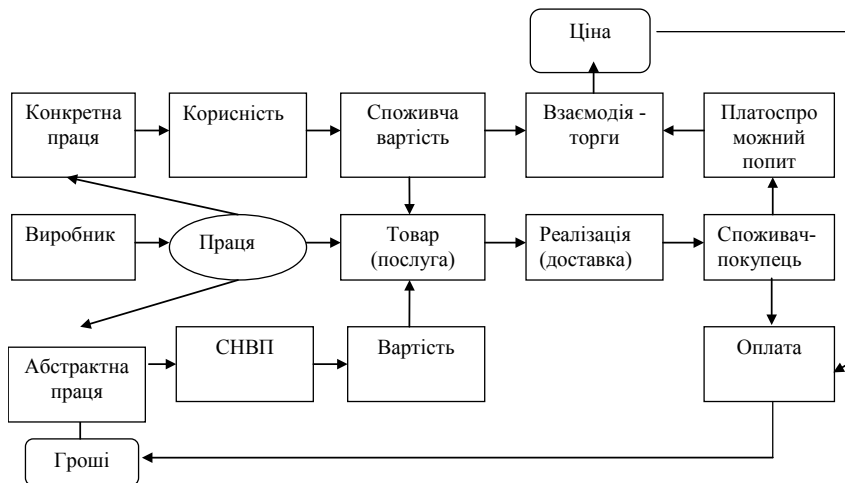

Рис. 1. Схема структури елементарного мезоекономічного блоку

Конкретизація структури елементарного мезоекономічного блоку показує, що в основі визначення ціни лежить квадриполярна єдність:

- взаємодії споживчої вартості і вартості, економічної (суспільної) корисності і суспільно необхідних витрат праці;
- взаємодії постачальника (виробника, продавця) і споживача через попит — пропозицію.

У цій квадриполярній взаємодії виробник-постачальник не може систематично продавати товари нижче суспільно-необхідних витрат праці (СНВП), а покупець-споживач може споживати тільки ту споживчу вартість, що якнайбільше задовольнятиме його потреби. Отже, в основі ціни лежить поєднання суспільної корисності товару (послугу) і кількості суспільно необхідної праці, витраченої на його (їх) виробництво.

Облік двоєдиної основи ціни винятково важливий для структурування

мезоекономічних зв'язків, особливо у формі їхньої організації в єдину мережу. По-перше, це необхідно для узгодження економічних інтересів усіх пар постачальників-споживачів, тому що з боку першого виступають витрати, а з боку другого — економічна корисність. Без такого узгодження мезоекономічна мережа не може бути стійкою. По-друге, ефективність формування кожної ланки ланцюга в мезоекономічній мережі залежить від співвідношення СНВП і результату (економічної корисності) в ньому. Відповідно, ефективність функціонування всієї мезоекономічної структури визначається інтегральним співвідношенням витрат і результатів із усіх ланок мезоекономічної мережі.

При такому трактуванні поки не враховано використання факторів, що здійснюють процес інтегрування елементарних мезоекономічних блоків структуроутворення і сфери розподілу. Якщо врахувати останнє, одержимо п'ять процесів: інтегруючий — структуроутворюючий процес, виробництво, розподіл, обмін, споживання.

На основі проведеного аналізу можна сформувати теорію корпоративного механізму організації мезоекономічних зв'язків (КМОНЕЗ). На її основі доцільно сформувати сутнісний каркас господарського механізму на мезорівні, який може бути окреслений функціями цього механізму з урахуванням їхньої системотворюючої взаємодії в процесі виробництва, обміну, споживання, розподілу товарів і послуг. Проаналізуємо кожен з виділених функцій докладніше.

Функція структуроутворююча. Ця функція є проміжною й одночасно вихідною. Вона проміжна тому, що займає місце між відсутністю чітко оформленої мережі мезоекономічних зв'язків і створенням такої мережі, а вихідна — тому, що її результатом є створення цієї мережі.

Принципово, суб'єкти виробничо-господарської діяльності могли б вступити в будь-яку мережну взаємодію один з одним на мезорівні й оформити її тим або іншим способом, за винятком ситуацій, що підпадають під обмежувальну дію антимонопольного законодавства. Отже, функція структуроутворення визначається не можливістю об'єднання господарюючих суб'єктів у мезомережу, а доцільністю такого процесу.

Функція системної взаємодії. Здійснення функції системної взаємодії припускає:

- точне врахування інтересів усіх ланок, що входять у ММС, а також прогнозування варіантів інтересів за різних обставин;
- визначення системи економічних показників, із приводу яких здійснюється узгодження економічних інтересів ММС;
- побудова оптимальних систем розподілу коштів і матеріальних ресурсів у ланках системи, як на стадії формування виробничої програми, так і на стадії розподілу;
- уміле ведення переговорів керівництва ММС із представниками всіх її ланок, що припускає вироблення етики ділового співробітництва

- усередині структури і відповідне навчання керівного персоналу;
- зведення в єдину систему всіх програм і дій у рамках ММС, що не дозволяє здійснювати різнобічних шаблонів, але вимагає індивідуально-конкретного, творчого підходу до справи.

Функція планування та програмування. Вона впливає з функції системної взаємодії. Адже саме узгодження системної взаємодії в конкретній формі являє собою визначений план спільних дій.

За аналогією з макрорівнем у рамках мезоекономічної структури застосовуються усі види планування: стратегічне; поточне; директивне (пряме); індикативне (непряме). Тільки на відміну від макрорівня, коли застосовується індикативне (непряме) планування, у рамках ММС, стосовно її ланок, як правило, застосовується пряме, директивне планування і лише у вигляді виключення — індикативне. Це проводиться в тих випадках, коли багато планових показників неможливо або недоцільно визначати заздалегідь з урахуванням складності економічної ситуації і багатоваріантності її рішень, незалежної від діяльності ММС.

Функція керування, координації, регулювання. Система керування, координації і регулювання(СККР) в рамках КМOMEЗ може бути побудована лише конкретно стосовно до тієї або іншої мезорівневої корпорації. Програма побудови СККР — це проблема, яка потребує спеціального розгляду.

Функція ціноутворення й оцінок. Це винятково важлива і розгалужена функція в КМOMEЗ, яка розподіляється на два аспекти: внутрішній і зовнішній і обумовлюється наступним:

- всередині системи застосовуються власні внутрішні ціни, методика розрахунку й узгодження яких сильно відрізняється від методів встановлення цін, застосовуваних за межами мезоекономічних структур;
- встановлюються внутрішні ціни в замінниках грошей, що емітують усередині системи, в зв'язку з чим виникає необхідність перерахування цих цін у звичайні ціни при постачанні продукції за межі структури;
- внутрішні ціни можуть встановлюватися як у директивному порядку, так і на основі угод між ланками структури;
- ціни усередині КМOMEЗ є основою для розрахунку всіх внутрішніх грошових (грошово-аналогових) показників, що у більшості випадків виступають у вигляді різних оцінок;
- ціни всередині мезоструктури відіграють роль опорних для узгодження інтересів її учасників.
- внутрішні ціни (разом із замінниками грошей) є важливим інструментом організації потоків товарів і послуг усередині структури, а отже, і інструментом формування системи поділу праці в рамках цієї ж структури;
- внутрішні ціни служать фундаментом оцінок, на основі яких

забезпечуються розподіл матеріальних ресурсів і коштів усередині структури, а також здійснюється матеріальне стимулювання її ланок і їхнього персоналу. Крім того, встановлюються зовнішні для мезоструктури ціни на кінцеву для неї продукцію, реалізовану на ринку.

Функція обміну. Ця функція являє собою процес організації всередині мезоструктури матеріальних та інформаційних потоків, засобів виробництва, предметів споживання, виробничих послуг. Крім того, ця функція представлена процесом організації обміну за межами мезосистеми — на "вході" і на "виході" за умови протікання матеріального потоку. Таким чином функція обміну, як і функція цін, має два аспекти: внутрішній і зовнішній.

Принцип еквівалентності обміну діє всередині мезоструктури з певними обмеженнями, оскільки трансфертне ціноутворення в межах мезосистеми порушує цю еквівалентність між її ланками і окремими блоками.

Функція розподілу. Процес розподілу матеріальних ресурсів, внутрішніх зобов'язань і звичайних коштів усередині мезоструктури здійснюється як реалізація заходів, визначених у процесі здійснення функції планування і програмування. Розподіл може відбуватися як у директивному порядку, так і за згодою між ланками мезоструктури.

Розподіл покликаний вирішувати ряд найважливіших для життєдіяльності мезоструктури задач:

- формування в результаті розподілу оптимального складу виробничих ресурсів у всіх ланках мезоструктури з метою забезпечення максимально можливої ефективності виробничо-господарської діяльності у рамках стратегічних цілей її розвитку;
- узгодження інтересів між ланками мезоструктури згідно установчих домовленостей;
- матеріальна винагорода ланок мезоструктури і їхнього персоналу за досягнуті результати шляхом здійснення розподілу матеріальних ресурсів, внутрішніх і звичайних коштів відповідно до попередньо прийнятих оціночних показників.

Ієрархічний характер розподілу всередині мезоструктури цілком відбиває ієрархічний характер організації цієї структури і керування нею.

Функція технологічної організації матеріального виробництва. Сама по собі дана функція носить не економічний, а техніко-технологічний характер і має сутнісні особливості, обумовлені галуззю господарства, видом технології тощо. Однак ми виділяємо дану функцію в числі інших функцій КМOMEЗ, оскільки взаємодія матеріального виробництва з економічними відносинами — це базис господарського механізму. З іншого боку, матеріальне й інформаційне виробництво можуть бути ефективними, тільки якщо всі інші функції КМOMEЗ (крім виробничих) будуть ефективно виконуватися як окремо, так і в їхній системній взаємодії, при націленості

всього комплексу цих функцій на підвищення ефективності матеріального й інформаційного виробництва в мезоструктурі.

Функція наукових досліджень і розробок. Дана функція часто може відігравати провідну роль у мезоструктурі, тому що саме завдяки впровадженню у виробництво наукових досліджень і розробок проривного порядку мезоструктура здатна значно розширити обсяг своєї виробничо-господарської діяльності, одночасно здійснивши перехід на якісно більш високий рівень розвитку, що дозволяє значно збільшити обсяг доходів мезоструктури, відповідно — обсяг податкових платежів державі, а також забезпечити високий рівень матеріального добробуту і соціальних гарантій для персоналу.

Впровадження до складу мезоструктури наукових досліджень і розробок вводить у структуроутворюючий ланцюг, головну вихідну ланку розвитку, орієнтовану на інтелектуалізацію суспільства і реалії ХХІ ст., оскільки в новому столітті економічно процвітати будуть тільки ті структури, що здійснюватимуть наукомістку виробничо-господарську діяльність.

Принципово існують два типи структуроутворюючих ланцюгів мезоструктури.

Перший тип ланцюга — це міжгалузевий процес, що починається від видобутку сировини, його збагачення, виробництва напівфабрикатів і т.д., аж до випуску кінцевої продукції. Цей тип ланцюга без його безпосереднього зв'язку з науковими дослідженнями і розробками міг бути ефективним у минулому, коли докорінні перетворення в техніці і технології відбувалися один раз у кілька десятиліть. В міру інтенсифікації НДДКР і їхнього впровадження у виробництво перший тип ланцюга, якщо він не доповнений ланцюгом другого типу, не має перспектив на майбутнє.

Другий тип ланцюга — це міжгалузевий процес, що починається з наукової ідеї, проведення НДДКР, виготовлення й випробування дослідних партій продукції і закінчується налагодженням і відпрацюванням технології її серійного або масового виробництва.

Доцільно, щоб у всіх утворених мезоструктурах домінували ланцюги другого типу, які за взаємопримноження діяльності працівників різних сфер створюють синергетичний ефект, що часто може бути головною перевагою КМОНЕЗ перед усіма іншими видами господарських механізмів.

Функція підготовки кадрів. Підкреслюючи провідну роль процесу підготовки кадрів, ми в той же час не стверджуємо, що цю функцію повинні взяти на себе головним чином мезоструктури. Навпаки, процес масової підготовки кваліфікованих кадрів доцільно здійснювати в рамках сфери освіти як цільної галузі господарства. У мезоструктурах доцільно здійснювати спеціалізацію, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів. Однак часто можуть мати місце виключення. По-перше, у особливо великих мезоструктурах можуть створюватися власні навчальні заклади, як середні, так і вищі.

По-друге, на чолі мезоструктури може стояти вищий навчальний заклад, або навіть їхня мережа (наприклад, університет з філіями по різних містах), що пов'язано з генеруванням НДДКР у мезоструктурі під егідою даного ВНЗ. Таке вирішення питань про орієнтацію мезоструктури перетворює її в могутній комплекс із генерування новітніх технологій і широкого їх поширення за межі мезоструктури через мережу навчальних закладів, що входять до неї.

Функція зовнішньої діяльності. У цій функції мезоекономічна структура виступає у вигляді цільної виробничо-господарської системи, що діє усередині народного господарства країни, а нерідко й у рамках світового господарства, базуючись одночасно в ряді країн. Якщо останнє має місце, то мезоструктура у формі ТНК (транснаціональної корпорації) широко застосовує трансфертне ціноутворення таким способом, щоб за рахунок заниження цін можливо одержувати великий прибуток в країнах із низьким рівнем оподаткування, а за рахунок споживання компонентів виробництва за завищеними цінами в країнах з високим рівнем податків, корпорація штучно завищує на них витрати виробництва, відповідно зменшує обсяг прибутку, що дозволяє значно полегшити ношу оподаткування.

Діючи в межах народного господарства конкретно взятої країни, мезоструктура функціонує в рамках її законодавства, або як звичайний суб'єкт виробничої діяльності, або як монопольна структура, що підпадає під законодавчі обмеження або, навпаки, як структура, що одержує законодавчі пільги і переваги, розвиток якої відіграє особливо важливу роль у економічному процвітанні держави.

Діючи в рамках законодавчих обмежень або, навпаки, привілеїв, мезоструктурі необхідно:

- якщо можливо, обійти законодавчі обмеження, не порушуючи закон, що особливо недопустимо для мезоструктури, оскільки це корпорація зі своєю стратегією розвитку, розрахованою на довгі роки;
- пристосуватися до законодавчих обмежень (якщо не вдалося їх обійти) і намагатися нейтралізувати їх несприятливий вплив;
- вжити заходів (часто разом з іншими мезоструктурами) щодо організації тиску в напрямку зміни законодавства (при цьому мезоструктурам не слід прагнути до такої зміни законодавства, що стане збагачувати їх за рахунок руйнування держави, що не тільки аморально, але в остаточному підсумку негативно позначиться і на самих мезоструктурах, що бідують за підтримки економічно сильної держави);
- у випадку передбачених законодавством пільг і привілеїв, прагнути їх використовувати з максимально можливим ефектом;
- постійно тримати в полі зору питання удосконалення законодавства в напрямку створення сприятливих умов для діяльності мезоструктури.

Висновки. Становлення господарського механізму на мезорівні необхідно розглядати як мережу міжгалузевих, міжрегіональних економічних зв'язків фінансово-промислових груп, які дозволяють виділити новий сектор економічних відносин — мезоекономіку.

Мезоекономічний простір складається із окремих блоків, поєднання яких утворює мережну структуру (однопрофільну і міжгалузеву), що ґрунтується на теорії корпоративного механізму організації мезоекономічних зв'язків (КМОМЕЗ), мережний каркас якої характеризується виконанням комплексу функцій: структуроутворюючої; системної взаємодії; планування та програмування; керування, координації, регулювання; обміну і розподілу; технологічної організації матеріального виробництва; наукових досліджень і розробок; підготовки кадрів; зовнішньої за межами структури діяльності. Реалізація даних функцій дає можливість сформувати адаптоване мезоекономічне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акулов М.Г. Концепція формування мезологістичного середовища: основні цілі та завдання // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: Зб. наук. пр. — Чернівці, БДФА, 2008. — Вип. 4 (13): Економічні науки. — 604 с.
2. Гончаров Ю. В. Промислова політика України: проблеми і перспективи / Ю.В. Гончаров. — К.: Наукова думка, 1999. — 278 с.
3. Кульчицький Б.В. Сучасні економічні системи. Навчальний посібник / Б.В. Кульчицький — Львів: Афіша, 2004. — 279 с.
4. Мезоекономіка / Под ред. Проф. И.К. Ларионова. — М.: Издательский Дом „Дашков и К^о”, 2001. — 444 с.
5. Федулова Л.І. Інтеграційні процеси корпоративних структур: можливості для інноваційного розвитку економіки України / Л.І. Федулова // Економіка і прогнозування. — 2007. — № 3. — С.9–31.

Одержано 15.09.09

Исследовано, что становление хозяйственного механизма на мезоуровне необходимо рассматривать как сеть межотраслевых, межрегиональных экономических связей финансово-промышленных групп, которые позволяют выделить новый сектор экономических отношений — мезоекономику.

Ключевые слова: *хозяйственный механизм, мезоекономика, функции, корпоративная структура.*

It has been proved that the formation of an economic mechanism at a meso-level has to be considered as a network of inter-branch, inter-regional economic ties of financial-industrial groups which enable to set up a new sector of economic relations, namely, mesoeconomics.

Key words: *economic mechanism, mesoeconomics, functions, corporate structure.*

УЗАГАЛЬНЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ОЦІНКИ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Т.М. БЕРДНІКОВА, кандидат економічних наук
Нікопольський економічний університет**

Виділено організаційні, логічно-послідовні етапи методики аналізу фінансових результатів сільськогосподарських підприємств. Визначено методики і прийоми аналізу фінансових результатів у етапах аналітичних робіт.

В умовах ринкового середовища, де діють механізми конкуренції і суперництва, в забезпеченні ефективного функціонування підприємств вирішальну роль відіграє управління виробництвом. Основною формою здійснення управління виробництвом є розробка та реалізація управлінських рішень. З огляду на це посилюється увага до економічного аспекту управління. Суб'єкти господарювання прагнуть максимізувати прибутки або мінімізувати збитки, збільшити економічні вигоди, що можливо за рахунок прийняття економічно доцільних рішень шляхом вибору найбільш вигідних варіантів на основі використання наукових методів і підходів. Тому великого значення набуває вибір методики аналізу факторів, процесів і результатів сільськогосподарських виробництв.

Питаннями методики аналізу фінансових результатів значну увагу приділяли такі зарубіжні та вітчизняні науковці як Бріхем Е. [1], Івахненко В.Н. [2, с. 103], Ізмайлова К.В. [3, с. 21], Савчук В.К. [4, с. 16], Чумаченко М.Г. [5, с. 170], Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С., [6, с. 5] та ін.. Результати їхніх наукових досліджень мають суттєве значення для розвитку методики і практики оцінки фінансових результатів. Однак, спостерігається безсистемність запропонованих науковцями методик аналізу результатів діяльності сільськогосподарських підприємств.

Метою дослідження є удосконалення теоретико-методичних засад і розробка практичних рекомендацій з поліпшення оцінки результатів виробництва сільськогосподарських підприємств.

Методика досліджень. Теоретико-методологічні основи дослідження ґрунтувались на загальнонаукових методах пізнання. Вивчення практики стану аналізу фінансових результатів сільськогосподарських підприємств здійснювалося із застосуванням експертних оцінок. У роботі також використовувались методи логічного аналізу — при виявленні проблем і обґрунтуванні напрямів удосконалення аналізу фінансових результатів; математико-статистичні та економічні методи.

Результати дослідження. Як зазначає В.К. Савчук [4 с. 16], ефективна оцінка умов діяльності підприємства можлива лише за правильного застосування методу аналізу господарської діяльності, який, ґрунтуючись на загально теоретичних діалектичних методах пізнання, використовує ряд прикладних, в основі яких є елімінування відхилень господарських процесів та їх результатів від заданих параметрів за місцями їх виникнення та економічної відповідальності, чим посилюється практична спрямованість результатів аналізу.

Найповнішу уяву про зміни в господарській діяльності дає загальногосподарський (загальносистемний) аналіз, за допомогою якого вивчають економіку підприємства. Загальносистемний аналіз поділяють на внутрішній (управлінський) і зовнішній, який у зарубіжній практиці економічної роботи має назву фінансового аналізу. В основі такого поділу лежить характер інформаційного забезпечення.

Застосування означених видів аналізу дає змогу системно вивчити підприємство як об'єкт, а використання форм аналізу, які ґрунтуються на технології його проведення, дозволяє визначитись з оцінкою використання потенціалу підприємства, динамікою і тенденціями розвитку.

Будь-яка методика має передбачити ряд організаційних, логічно-послідовних етапів, що дозволяють найповніше розкрити всі нюанси проведення аналізу. Узагальнення думок фахівців дозволяє виділити наступні елементи методики:

- 1) визначення групи користувачів;
- 2) формулювання мети й завдань аналізу;
- 3) ідентифікація об'єктів дослідження;
- 4) формування системи показників, за допомогою яких буде досліджуватися кожний об'єкт аналізу;
- 5) визначення послідовності й періодичності проведення аналітичного дослідження;
- 6) опис способів вивчення досліджуваних об'єктів;
- 7) виділення джерел даних, на підставі яких буде проводитися аналіз; формування системи аналітичного забезпечення;
- 8) організація аналізу (закріплення за конкретними суб'єктами відповідальності за проведення окремих частин дослідження);
- 9) вибір технічних засобів і програмних продуктів, які доцільно використати для аналітичної обробки інформації;
- 10) визначення бажаної форми подання результатів аналізу;
- 11) уточнення запитів конкретних користувачів результатів аналізу (підрозділу, служби, відділи).

Слід зазначити, що в цьому випадку не йдеться про чітку черговість певних елементів, а в першу чергу визначається їхня наявність.

Передбачається замкнутий цикл (рис.), у якому завершальний етап є генератором для наступного етапу.

Розроблені різними фахівцями методики аналізу прибутку в цілому ґрунтуються на загальній логіці, що зберігається незалежно від виду діяльності об'єкта дослідження: спочатку він оцінюється за складом і динамікою в цілому, і за складовими; після цього виділяються найістотніші складові, які детально аналізують і визначають вплив факторів різного рівня; потім системно оцінюють вплив змін складових на досліджуваний об'єкт й узагальнюються можливості поліпшення його стану. Тобто аналіз здійснюється від простого до складного, від загального до часткового й далі, виходячи із принципів системності, — до визначення впливу частки на зміну загального.

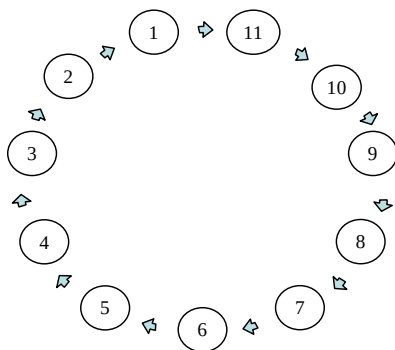

Рис. Цикл елементів методики аналізу

Залежно від мети аналізу прибутку вибирають відповідні методи і прийоми аналізу. Метою аналізу прибутку сільськогосподарських підприємств є пошук шляхів досягнення максимально можливого в рамках соціального аспекту діяльності розміру прибутку. Говорячи про соціальний аспект, маємо на увазі, що аграрне підприємство не має права максимізувати свій прибуток на шкоду інтересам держави, суспільства, природи.

При проведенні аналітичного дослідження прибутку сільськогосподарських підприємств послідовність робіт, на наш погляд, має бути такою:

Етап 1. Оцінка якості й вірогідності вихідної інформації:

1.1. Візуальна і проста розрахункова перевірка інформації окремих джерел;

1.2. Зіставлення інформації різних джерел, здійснення необхідних коректувань;

1.3. Визначення істотності (неістотності) виявлених невідповідностей з погляду впливу на результати аналізу.

Етап 2. Виявлення й при потребі елімінування впливу інфляції на

фінансові результати сільськогосподарських підприємств.

Етап 3. Оцінка фактичного виконання плану щодо прибутку в рамках перспективних (стратегічних) програм.

Етап 4. Аналіз величини й динаміки показників прибутку.

Етап 5. Аналіз структури прибутку до оподатковування.

Етап 6. Вивчення складових прибутку до оподатковування:

6.1. Оцінка прибутку від галузі рослинництва:

6.1.1. Оцінка динаміки й структури прибутку рослинництва за центрами розташування і видах культур;

6.1.2. Оцінка динаміки й структури доходів рослинництва за центрами розташування і видах культур;

6.1.3. Оцінка динаміки й структури витрат рослинництва за центрами розташування і видах культур;

6.1.4. Факторний аналіз прибутку від рослинництва;

6.2. Оцінка прибутку тваринництва:

6.2.1. Оцінка динаміки й структури прибутку тваринництва за підрозділами і видами тварин;

6.2.2. Оцінка динаміки й структури доходів тваринництва за підрозділами і видами тварин;

6.2.3. Оцінка динаміки й структури витрат тваринництва за підрозділами і видами тварин;

6.2.4. Факторний аналіз прибутку від тваринництва;

6.3. Оцінка прибутку від підрозділів, що здійснюють переробку сільськогосподарської продукції:

6.3.1. Оцінка динаміки й структури прибутку від переробки сільськогосподарської продукції в цілому та за окремими видами продукції;

6.3.2. Оцінка динаміки й структури доходів від переробки сільськогосподарської продукції в цілому та за окремими видами продукції;

6.3.3. Оцінка динаміки й структури витрат від переробки сільськогосподарської продукції в цілому та за окремими видами продукції;

6.3.4. Факторний аналіз прибутку від переробки сільськогосподарської продукції;

6.4. Оцінка прибутку від інших видів допоміжних і обслуговуючих виробництв:

6.4.1. Оцінка динаміки й структури прибутку від інших видів допоміжних і обслуговуючих виробництв в цілому та за окремими видами виробництва;

6.4.2. Оцінка динаміки й структури доходів від інших видів допоміжних і обслуговуючих виробництв в цілому та за окремими видами виробництва;

6.4.3. Оцінка динаміки й структури витрат від інших видів

допоміжних і обслуговуючих виробництв в цілому та за окремими видами виробництва;

6.4.4. Факторний аналіз прибутку від інших видів допоміжних і обслуговуючих виробництв;

6.5. Аналіз інших операційних результатів діяльності;

6.6. Аналіз результатів від інвестиційної діяльності;

6.7. Аналіз результатів фінансової діяльності.

Етап 7. Оцінка надзвичайних доходів, витрат і фінансових результатів.

Етап 8. Аналіз системи оподаткування та її ефективності.

Етап 9. Аналіз розподілу й використання чистого прибутку.

Етап 10. Оцінка відносних показників результативності діяльності сільськогосподарського виробництва:

10.1. Аналіз (у тому числі факторний) збитковості діяльності сільськогосподарського підприємства;

10.2. Аналіз рентабельності.

Етап 11. Аналіз «якості» прибутку.

Етап 12. Виявлення резервів зростання прибутку й рентабельності, зниження збитковості; розробка системи контролю та заходів щодо їхнього освоєння.

Для кожного етапу доцільним є конкретний підхід вивчення об'єкта, тому визначення прийомів дослідження тісно пов'язане з переліком процедур, які передбачається провести (табл.).

При аналізі процесів та явищ, особливо в сучасних умовах господарювання, аналітики дедалі частіше постають перед проблемою відсутності об'єктивної, реальної інформації для вивчення. Тому необхідною є оцінка об'єктивності інформації, що використовується при аналізі.

Методика підсумкового аналізу фінансових результатів залежить від облікової політики підприємства. Аналіз фінансових результатів починають з оцінки рівня і динаміки показників фінансових результатів. Велика кількість показників, які характеризують фінансові результати діяльності підприємства, створює методичні труднощі їх системного розгляду.

Висновки. Виходячи з вищесказаного слід зазначити, що системний підхід дозволяє глибше вивчати об'єкти, отримати повнішу уяву про них, вивчити причинно-наслідкові зв'язки між окремими частинами цих об'єктів.

Запропоновані етапи проведення аналізу фінансових результатів сільськогосподарських підприємств та визначення конкретного підходу до вивчення об'єкту допоможуть виконавцям аналізу, полегшать їх працю, дозволять робити деталізовані, обґрунтовані та глибинні висновки аналітичного дослідження, на основі яких прийматимуть якісні управлінські рішення.

Застосовувані аналітичні методи і прийоми аналізу фінансових результатів по етапах аналітичних робіт

Етапи аналізу	Прийоми перевірки достовірності інформації			Розрахункові методи і прийоми				Евристичні методи		Прийоми відображення результатів аналізу	
	рахункова перевірка	зустрічна перевірка	логічна перевірка	упорядкування	порівняння	елімінування	інші статистичні й економіко-математичні методи	оцінні	оціночно-пошукові	табличний	графічний
Етап 1	+	+	+							+	
1.1	+										
1.2		+								+	
1.3			+					+		+	
Етап 2					+		+			+	
Етап 3					+		+			+	+
Етап 4				+	+		+			+	+
Етап 5				+	+		+			+	+
Етап 6				+	+	+	+			+	+
6.1				+	+	+	+			+	+
6.1.1				+	+	+	+			+	+
6.1.2				+	+		+			+	+
6.1.3				+	+		+			+	+
6.1.4					+	+	+			+	+
6.2				+	+	+	+			+	+
6.2.1				+	+	+	+			+	+
6.2.2				+	+		+			+	+
6.2.3				+	+		+			+	+
6.2.4					+	+	+			+	+
6.3				+	+	+	+			+	+
6.3.1				+	+	+	+			+	+
6.3.2				+	+		+			+	+
6.3.3				+	+		+			+	+
6.3.4					+	+	+			+	+
6.4				+	+	+	+			+	+
6.4.1				+	+	+	+			+	+
6.4.2				+	+		+			+	+
6.4.3				+	+		+			+	+
6.4.4					+	+	+			+	+
6.5				+	+	+	+			+	+
6.6				+	+	+	+			+	+
6.7				+	+	+	+			+	+
Етап 7					+		+			+	+
Етап 8				+	+	+	+	+	+	+	+
Етап 9				+	+	+	+	+	+	+	+
Етап 10					+	+	+			+	+
10.1					+	+	+			+	+
10.2					+	+	+			+	+
Етап 11					+		+	+		+	+
Етап 12				+	+	+	+	+	+	+	+

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бріхем Е. Основи фінансового менеджменту: — К.: Молодь, 1997. — 204с.
2. Івахненко В.Н. Курс економічного аналізу: Навч. пос. — К.: Знання, 2000 — С. 103–115.
3. Ізмайлова К.В. Фінансовий аналіз: Навч. пос. — К.: МАУП, 2000. — С.21–33.
4. Савчук В.К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств: Навч. вид. — К.: Урожай, 1995. — 326 с.
5. Економічний аналіз: Навч. пос. за ред. Чумаченка М.Г.: К.: КНЕУ, 2001. — 170 с.
6. Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С., Методика фінансового аналізу. — М.: Инфра, 1995. — С. 5.

Одержано 17.09.09

Определены элементы методики анализа. Предложена последовательность проведения аналитического исследования финансовых результатов сельскохозяйственных предприятий и конкретизированы подходы к каждому выделенному этапу.

Ключевые слова: методика анализа, аналитические исследования, сельскохозяйственные предприятия.

Some elements of analysis methodology were determined. A logical sequence for doing analytical research of the financial performance of agricultural enterprises was suggested; specific approaches to every stage were recommended.

Key words: analysis methodology, analytical research, agricultural enterprises.

УДК 338.434:631.162

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

С.А. ВЛАСЮК¹

Удосконалено факторну модель ефективності та доцільності фінансування, зокрема зосереджено увагу на групах активів, що мають безпосереднє відношення до операційної діяльності та різний ступінь деталізації.

Деформація параметрів економічного простору відчутно вплинула на

¹ Науковий керівник — доктор економічних наук Гудзь Олена Євгенівна

вимірники функціонування сільськогосподарських підприємств. Прорахунки щодо траєкторії фінансової політики, істотна тривалість операційного циклу та занедбаний матеріальний стан впродовж останніх років зумовили нездатність сільськогосподарських підприємств протидіяти внутрішнім і зовнішнім викликам, які несуть значні загрози їх функціонуванню, з одночасним стрімким зростанням потреби параметрів фінансування. В умовах кризових дифузій та структурних спотворень в архітектоніці економічного простору України, контури проблемного поля фінансування операційної діяльності сільськогосподарських підприємств набули значного загострення, а теоретичні та методологічні підвалини цього процесу не відповідають сучасним вимірам.

Вагомий внесок щодо проникливого стрункого осмислення економічною наукою сучасних теоретико-методологічних засад процесу фінансування сільськогосподарських підприємств та його впливу на їх прибутковість і ефективність функціонування здійснений в наукових розвідках таких відомих вчених: В. Амбросов, В. Андрійчук, О. Гудзь, М. Дем'яненко, П. Канінський, І. Кириленко, М. Кропивко, М. Малік, Б. Пасхавер, Г. Підлісецький, П. Саблук, П. Стецюк, А. Чупіс та ін. Однак запити та виклики сьогодення вимагають формування нових вимірів і підходів щодо здійснення пошуку розмаїття варіантів фінансування операційної діяльності сільськогосподарських підприємств та окреслення горизонтів щодо якісної перебудови подальшого розвитку його механізму.

Методика досліджень. Базою теоретичних і методологічних розробок даної статті є критично наукове та творче осмислення досягнень зарубіжних і вітчизняних науковців з проблем фінансування операційної діяльності сільськогосподарських підприємств. У розвідці застосовувалися методи теоретичного узагальнення і порівняння — для розкриття сутності та виявлення основних тенденцій фінансування на макро- і мікрорівнях в Україні. Під час діагностики сучасного стану фінансування сільськогосподарських підприємств і наочного відображення інформаційного масиву даних в динаміці використано статистичний і графічний аналіз. Вплив різноманітних чинників на параметри, динаміку, ефективність і доцільність фінансування операційної діяльності сільськогосподарських підприємств виявлено та обґрунтовано за допомогою факторного аналізу. Вплив різних джерел фінансування на результативність діяльності сільськогосподарських підприємств було оцінено за допомогою методів групування та множинної лінійної регресії.

Інформаційним підґрунтям є нормативно-правові акти, звітні дані Міністерства фінансів України та Міністерства аграрної політики, Держкомстату України, дані науково-дослідницьких центрів та установ, річна звітність сільськогосподарських підприємств.

Результати досліджень. Проблема ефективності фінансування сільськогосподарських підприємств завжди посідала важливе місце серед

актуальних проблем економічних наук, оскільки зацікавленість цією проблемою виникає на різних рівнях управління — від власників підприємств, кредитних установ до керівників держави.

Професійне управління фінансами сільськогосподарських підприємств неминуче вимагає глибокої оцінки джерел фінансування, що дозволить найбільш точно оцінити забезпеченість, інтенсивність та ефективність їх використання.

Найвагоміший вплив на ефективність і доцільність фінансування операційної діяльності сільськогосподарських підприємств мають як кількісні, так і якісні фактори.

Теоретико-методологічна основа та нормативно-методична база в процесі оцінки ефективності фінансування базується на порівнянні наступних фактичних показників із плановими (чи відповідними за минулий період): оборотність оборотних активів, який у вітчизняній та зарубіжній літературі інтерпретується ще як коефіцієнт ділової активності [1]; тривалість одного обороту [2]; коефіцієнт завантаження коштів в обороті [3].

Для виявлення та оцінки незначного числа кількісних величин ефективного використання джерел фінансування, які є найціннішими та мають найбільшу питому вагу у загальній структурі вартісних показників необхідно проаналізувати показники прибутковості сільськогосподарських підприємств.

Слід зазначити, що більшість вчених-економістів [3, 4] в своїх дослідженнях використовують декомпозиційний аналіз ефективності використання джерел фінансування, який базується на моделі ДюПонт (DuPont Model). Розглянуті три- або п'яти факторні мультиплікативні моделі оцінки прибутковості активів містять у своїй структурі всі складові ресурсів, але визначення аналітичних показників базуються на використанні лише чистого прибутку, що, на нашу думку, дають узагальнюючу характеристику процесам, які відбуваються на підприємствах.

Н.Хрущ і Л.Приступа запропонували перетворити мультиплікативну модель аналізу прибутковості фінансових ресурсів в адитивну, шляхом введення до моделі окремих складових прибутку [6].

Ми погоджуємося, що „це дозволяє оцінювати вплив окремих факторів на зміну узагальнюючих показників, здійснювати ретроспективний та перспективний аналіз, визначити ефективність фінансово-господарської діяльності та давати загальну оцінку фінансової політики підприємства щодо управління його активами та фінансовими ресурсами”.

Поглиблюючи оцінку ефективності використання джерел фінансування, вважаємо за доцільне перетворити узагальнюючу модель прибутковості активів, в якій враховується вплив на прибуток всіх активів підприємства, як оборотних так і не оборотних, на модель яка б дозволяла сфокусувати увагу на ліквідних ресурсах операційної діяльності сільськогосподарських підприємств (табл. 1).

1. Фактори, що впливають на ефективність та доцільність фінансування операційної діяльності

Кількісні фактори	Якісні фактори
Обсяги фінансування	Наявність і реальність концепції розвитку підприємства
Структура матеріальних витрат	Освіта, досвід та імідж адміністративного персоналу
Ціна продажу	Репутація підприємства
Собівартість реалізації	Дотримання договірної та платіжної дисципліни
Вартість залучених джерел	Вміння керівництва своєчасно оцінювати ризики, як внутрішні так і зовнішні
Ресурсовіддача	Дієвість системи моніторингу та контролінгу
Оборотність дебіторської заборгованості	Плиnnість кадрів
Оборотність запасів	Організаційна структура підприємства
Співвідношення власного і залученого фінансування	Рівень відповідності якості готової продукції їх цінам і вимогам ринку
Параметри прибутковості	Якість маркетингової політики та збуту продукції
Параметри затрат на оплату праці	Структура готової продукції і відповідність ринковому сегменту
Обсяги державного фінансування	Залежність операційної діяльності сільськогосподарських підприємств від постачальників сировини і матеріалів
Структура джерел фінансування	Ефективна система логістики на підприємстві
Трансакційні витрати	Система управління ризиками
Спеціалізація	Доступність до умов кредитування
Ритмічність, своєчасність, насиченість	Наявність діагностики насиченості короткостроковими кредитуванням

Аналіз ефективності використання джерел фінансування доцільно розпочати з визначення рентабельності оборотних активів, яка оцінюється шляхом зіставлення операційного прибутку із середньорічною вартістю оборотних активів за балансом. Суть даного показника полягає в характеристиці того, наскільки ефективно було використано кожен вкладений гривню. Даний показник поєднується з показником оборотності оборотних активів і показником прибутковості продаж.

Рентабельності продаж або коефіцієнт чистого прибутку є підсумковою характеристикою прибутковості операційної діяльності сільськогосподарських підприємств за відповідний період часу.

Коефіцієнт оборотності оборотних активів (ресурсовіддача) вказує на здатність сільськогосподарських підприємств одержувати прибуток від

здійснення операційної діяльності, тобто своїх звичайних господарських операцій.

Використовуючи дані фінансової звітності сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області, проаналізуємо прибутковість оборотних активів (табл. 2).

2. Аналіз прибутковості оборотних активів сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області

Показники	Роки				
	2004	2005	2006	2007	2008
Коефіцієнт чистого прибутку, %	15,3	13,8	20,7	17,3	24,1
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	1,57	1,62	1,55	1,34	1,49
Рентабельність оборотних активів, %	24,0	22,4	32,1	23,2	35,7

За досліджуваний період коефіцієнт чистого прибутку мав тенденцію до збільшення, що вказує на ефективне використання отриманого прибутку, що ж до ресурсовіддачі, то вона навпаки зменшилась, але це характеризує спроможність підприємств одержувати прибуток від здійснення операційної діяльності за меншу кількість обертів оборотного активів. Рентабельність оборотних активів, яка є узагальненим показником оборотності оборотних активів і показника прибутковості продаж за даний період зросла на 11,7%, і в 2008 році на кожен гривню вкладених оборотних активів отримано 0,36 грн. операційного прибутку.

Але кожен із розглянутих вихідних аналітичних коефіцієнтів можна розкласти у факторну систему з різним ступенем деталізації, що дає змогу оцінити ефективність і доцільність фінансування.

Деякі аспекти, що стосуються розглянутих аналітичних коефіцієнтів необхідно детально розглянути для виявлення їх впливу на ефективність використання джерел фінансування.

Декомпозиція коефіцієнта оборотності оборотних активів зазвичай акцентує увагу на тих групах активів, які мають безпосереднє відношення до операційної діяльності.

Проведена декомпозиція коефіцієнта оборотності оборотних активів свідчить про те, що за період, який розглядається відбувалися погіршення оборотності дебіторської заборгованості. Якщо в 2004 році потрібно було 83 дні для отримання фінансових ресурсів від дебіторів, то в 2008 році цей період уже становить 88 днів. Незважаючи на це, погашення кредиторської заборгованості значно поліпшилось на 1,72 рази в порівнянні з 2004 роком, або на 42 дні, що свідчить про покращення платіжної дисципліни. Що ж до оборотності запасів, то за останні 5 років коефіцієнт зазнав незначного коливання, але здатність перенести свою вартість на готову продукцію зменшилась на 37 днів або на 0,23 рази.

Отже, запропонована нами модель (рис.) є логічним продовженням праць зарубіжних і вітчизняних учених, яка дозволяє сфокусувати увагу на ліквідних ресурсах операційної діяльності сільськогосподарських підприємств для оцінки ефективності використання джерел фінансування.

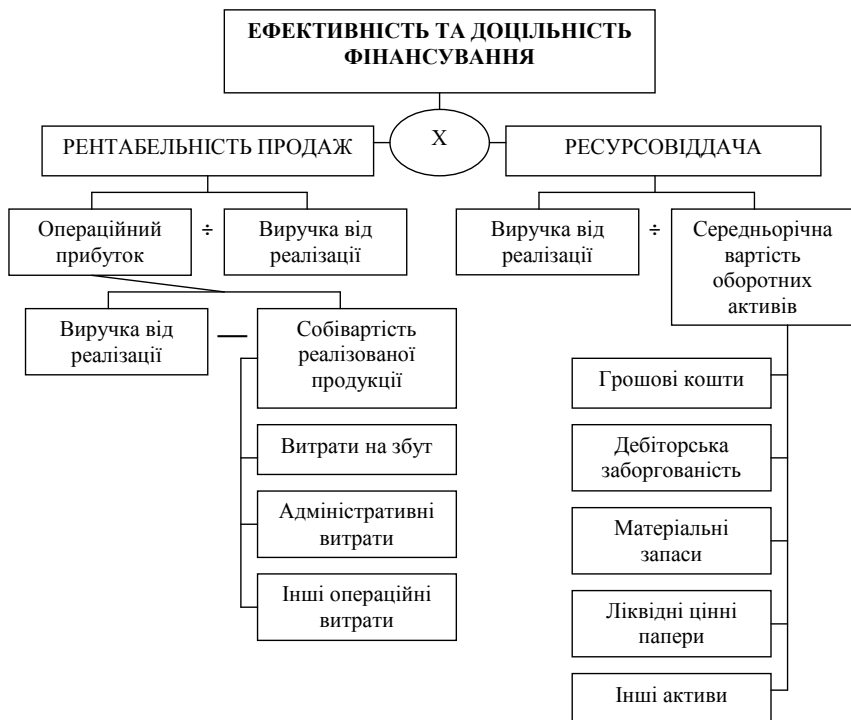

Рис. Факторна модель ефективності та доцільності фінансування операційної діяльності сільськогосподарських підприємств

При цьому важливо виявити, які чинники мають найвагоміший вплив на ефективність фінансування сільськогосподарських підприємств. З цією метою необхідно розрахувати кореляційну залежність результативної ознаки — прибутковості фінансування (Y) від операційного прибутку (X_1), ресурсовіддачі (X_2), оборотності дебіторської заборгованості (X_3) та оборотності запасів (X_4).

Для фінансування операційної діяльності сільськогосподарські підприємства потребують достатнього обсягу фінансування, яке залежить від періоду обігу фінансових ресурсів і відповідних їм джерел. Залучення того чи іншого джерела фінансування пов'язане з витратами зі сплати процентів за користування цими джерелами. Загальна сума коштів, що сплачується за користування певним обсягом залучених джерел фінансування становить

вартість фінансованого капіталу.

3. Декомпозиція коефіцієнта оборотності оборотних активів досліджуваних сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області

Показники	Роки				
	2004	2005	2006	2007	2008
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	1,57	1,62	1,55	1,34	1,49
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	4,41	4,22	4,06	3,83	4,14
Період оборотності дебіторської заборгованості, днів	83	86	90	95	88
Коефіцієнт оборотності запасів	1,63	1,77	1,68	1,54	1,40
Тривалість оборотності запасів, днів	224	206	217	237	261
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	3,12	5,45	6,22	5,93	4,84
Період оборотності кредиторської заборгованості, днів	117	67	59	62	75

В умовах ринкової економіки, за умови зміни форми власності, змінилась і форма господарювання, яка має деякі особливості формування власних джерел фінансування, що полягають у їхній структурі.

Як власні, так і залучені джерела фінансування діяльності підприємств мають свою вартість, що складається із сум витрат на залучення кожного джерела. Розрахунок цієї вартості є важливим компонентом при визначенні ефективності фінансування.

З метою визначення структури позикових джерел фінансування за показником середньозваженої вартості для розрахунку використовується формула:

$$CB_{пк} = \sum_{i=1}^m B_i \times ПВ_i, \text{ де}$$

$CB_{пк}$ — середньозважена вартість позикових джерел фінансування, %;

B_i — вартість окремих елементів джерел фінансування, %;

$ПВ_i$ — питома вага окремих елементів джерел фінансування у загальній сумі, виражена десятковим дробом.

Одним із показників ефективності фінансування є ефект фінансового важеля («фінансовий левиредж»). Ефект фінансового важеля показує, на скільки відсотків збільшується рентабельність власних джерел фінансування за рахунок залучення в оборот позикових коштів.

Є.С. Стоянова запропонувала свій підхід до управління структурою фінансування з боку управління теорією фінансового левиреджу:

- 1) підприємство, що використовує лише власні кошти, обмежує їхню рентабельність приблизно 2/3 економічної рентабельності;

- 2) підприємство, що використовує кредит, збільшує або зменшує рентабельність власних коштів, в залежності від співвідношення власних і позикових коштів у пасиві та від величини відсоткової ставки. Тоді виникає ефект фінансового важеля [7].

Ефект фінансового важеля виникає через розбіжність між економічною рентабельністю й "ціною" позикових коштів.

Ефект фінансового важеля складається з двох таких складових:

- диференціал, скоригований на податковий коректор, тобто різниця між рентабельністю інвестованих коштів після сплати податку і середньою ставкою відсотка за кредит:

$$[P.i.k. (1 - K_{o.n.}) - C_{п.в.}];$$

- плече фінансового важеля (співвідношення позикових джерел фінансування до власних):

$$ЗК/ВК$$

Таким чином, ефект фінансового важеля може бути представлений у вигляді:

$$ЕФВ = [P.i.k. (1 - K_{o.n.}) - C_{п.в.}] \times ЗК/ВК$$

де $ЕФВ$ — ефект фінансового важеля;

$P.i.k.$ — рентабельність інвестованих коштів;

$K_{o.n.}$ — коефіцієнт оподаткування (відношення суми податків до суми прибутку);

$C_{п.в.}$ — ставка позикового відсотка.

Виділення цих складових дозволяє цілеспрямовано управляти зміною ефекту фінансового важеля при формуванні структури джерел фінансування.

Багато західних і вітчизняних вчених-економістів вважають, що оптимальне значення рівня ефекту фінансового важеля близько до 30–50%, тоді ефект фінансового важеля здатний компенсувати податкове навантаження та забезпечити приріст рентабельності власних джерел фінансування.

Однак необхідно глибоко усвідомлювати протиріччя й нерозривний зв'язок між диференціалом і плечем фінансового важеля при збільшенні ефекту фінансового важеля, оскільки у процесі підвищення частки позикових джерел фінансування знижується рівень фінансової стійкості підприємства, що призводить до збільшення ризику його банкрутства.

Висновки. Виробники сільськогосподарської продукції різняться за розміром господарства, рівнем економічних і фінансових можливостей, тому потребують різного за обсягом фінансування (у тому числі залученого) і, відповідно, диференційованих підходів у наданні підтримки. Державна бюджетна політика у сільському господарстві повинна формуватись з урахуванням цього чинника та передбачати різні програми й механізми для певних категорій сільськогосподарських підприємств. Різноманітність параметрів фінансування підприємств зумовлює і різноманітність їх підтримки. Визначення найбільш прийнятних та ефективних програм для окремих груп є вимогою часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Севастьянов Р. Использование аналитических инструментов для оптимизации использования оборотных средств предприятия / Р. Севастьянов // Економіка. Фінанси. Право. — 2003. — №2. — С. 13–14.
2. Суторміна В.М. Фінанси зарубіжних корпорацій: навч. посібник / [В.М.Суторміна, В.М.Федосов, Н.С.Рязанова]; за ред. В.М. Федосова. — К.: Либідь, 1993. — 247 с.
3. Глущенко В.В. Сучасні питання фінансового забезпечення підприємств сільського господарства / В.В. Глущенко, В.С.Лобас. — Харків: СПД ФО Лібуркіна Л.М. — 2005. — 82с.
4. Афанасьєв Є.В. Моделювання фінансового ризику багатоцільних рішень в управлінні прибутковістю промислового підприємства / Є. Афанасьєв // Фінанси України. — 2006. — №3. — С.46–55.
5. Зятковський І.В. Оцінка ефективності власності в умовах трансформаційної економіки / І.В. Зятковський // Фінанси України. — 2006. — №6. — С.129–142.
6. Хрущ Н. Аналіз та оцінка рівня прибутковості фінансових ресурсів підприємства / Н.Хрущ, Л.Пристапа // Економіст. — 2007. — №7. — С. 28–31.
7. Стоянова М. Финансовый менеджмент / М.Стоянова. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 527 с.

Одержано 22.09.09

Усовершенствовано факторную модель эффективности и целесообразности финансирования, в частности сосредоточено внимание на группах активов, которые имеют непосредственное отношение к операционной деятельности и различную степень детализации.

Ключевые слова: *финансирование, источники финансирования, операционная деятельность, сельскохозяйственные предприятия, оптимизация финансирования.*

A factor model of the efficiency and expediency of financing was improved; in particular, the attention was focused on the groups of assets which were directly related to the operating activity and had a different specification degree.

Key words: *financing, sources of financing, operating activity, agricultural enterprises, optimization of financing.*

ІНВЕСТИВАННЯ І ЖИТЛОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА БЛАГОУСТРІЙ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ

С. М. ГАЗУДА

Ужгородський національний університет

Проаналізовано показники житлового фонду та благоустрою сільських територій України, Закарпатської і Черкаської областей, а також виокреслено перспективні напрями цієї проблеми. Досліджено роль інвестиційної привабливості сільських територій аналізованих регіонів та України, а також доцільність використання порівняльних переваг Закарпаття в унікальному геополітичному розташуванні в умовах розширення ЄС на Схід.

Важливим завданням державної політики в соціальній сфері є сприяння у забезпеченні громадян житлом за рахунок розвитку житлового будівництва, зміни його структури, розширення джерельної бази фінансування галузі, збільшення обсягів введення реконструкції і ремонту існуючого житлового фонду, а також захист прав користувачів і власників житла.

Житлово-комунальне господарство задовольняє потреби людей у житлі, забезпечує функціонування житлових будинків, готелів, невеликих підприємств і установ. Однією з найважливіших галузей соціальної інфраструктури є сільська комунальна служба, оскільки вона забезпечує комунальними зручностями об'єкти виробничого, а також заклади соціально-культурного призначення. Ця служба виконує замовлення з комунальних послугах і надає їх сільському населенню за готівку. Наданням житлово-комунальних і побутових послуг на селі займаються сільськогосподарські, спеціально створені підприємства, а також приватні особи.

Дослідження проблем формування соціальної інфраструктури села, її відтворення і розвитку відображені у працях І. І. Лукінова, М. К. Орлатого, К. В. Прокопишака, П. Т. Саблука, В. В. Юрчишина та ін.

Мета дослідження полягає в порівняльному аналізі кількісних та якісних змін, що відбуваються у сфері житлового забезпечення та благоустрою сільських територій Закарпатської області.

Методика досліджень. У роботі використано методи аналізу, в тому числі економіко-статистичний та порівняльний, а також синтезу та експертні оцінки автора стосовно вивчення тенденцій та динаміки розвитку житлової сфери, а також її благоустрою в Україні, Закарпатській та Черкаській областях.

Результати досліджень. Особливістю народонаселення України та Черкаської області є те, що в загальній його кількості переважає міське

населення, а в Закарпатській області навпаки — сільське. Зокрема на 1 січня 2001 р. частка сільського населення України становила 32,8%, а на 1 січня 2008 р. — 31,7%, а в Закарпатській області відповідно 61,0 та 63,2%. Така ситуація впливає на розподіл житлового фонду та його приватизацію в розрізі міських поселень і сільської місцевості, що зокрема відображає табл. 1.

1. Житловий фонд України та Закарпатської і Черкаської областей*
(млн. м² загальної площі)

Показник	Україна			В тому числі області:					
				Закарпатська			Черкаська		
	2000 р.	2007 р.	2007 р. у% до 2000 р.	2000 р.	2007 р.	2007 р. у% до 2000 р.	2000 р.	2007 р.	2007 р. у% до 2000 р.
Весь житловий фонд	1015,0	1057,6	108,1	25,2	27,2	107,9	33,6	34,0	101,2
<i>в тому числі, приватний</i>	793,2	964,6	121,6	23,3	26,4	113,3	28,8	32,5	112,8
<i>У середньому на одного жителя, м²</i>	20,7	22,5	117,2	19,8	21,8	110,1	23,5	25,7	109,4
Міський житловий фонд	643,2	677,6	109,9	8,6	9,5	110,5	15,7	16,1	102,5
<i>в тому числі, приватний</i>	437,5	592,4	135,4	6,8	8,9	130,9	11,5	14,7	127,8
<i>У середньому на одного міського жителя, м²</i>	19,3	21,2	119,1	17,5	20,6	117,7	20,1	21,8	108,5
Сільський житловий фонд	371,8	380,0	105,1	16,6	17,7	106,6	17,9	17,9	100,0
<i>в тому числі, приватний</i>	355,7	372,2	104,6	16,5	17,5	106,1	17,3	17,8	102,9
<i>У середньому на одного сільського жителя, м²</i>	23,5	25,4	116,0	21,2	22,6	106,6	27,6	30,5	110,5
Сільський житловий фонд, % до підсумку	36,6	35,9	х	65,9	65,1	х	53,3	52,6	х

*Розраховано за джерелом: [7, с. 444–447; 1, с. 7].

Аналіз показників табл. 1 стосовно житлового фонду України, в тому числі Закарпатської та Черкаської областей в розрізі міських поселень і сільських територій свідчить про такі тенденції:

- за період аналізу (з 2000 по 2007 р.) весь житловий фонд України збільшився на 8,1%, в Закарпатській області на 7,9%, а на Черкащині тільки на 1,2%;
- міський житловий фонд України за цей період збільшився на 9,9, а

сільський — на 5,1%, в Закарпатті відповідно на 10,5 та 6,6%, а в Черкаській області на 2,5, а сільський житловий фонд залишився без змін;

- Закарпатська область вигідно відрізняється щодо частки сільського по відношенню до всього обсягу житлового фонду. Якщо в Україні у 2007 р. частка сільського житлового фонду становила 35,9%, то в Закарпатській області — 65,1%, а в Черкаській — 52,6%, хоча тут і переважає міське населення щодо народонаселення регіону;
- Черкаська область вигідно виділяється щодо України та Закарпатської області стосовно наявності житлового фонду у середньому на одного мешканця. Так, у 2007 р. в названому регіоні на 1 жителя в цілому припадало 25,7 м² житла, в той час як в Україні — 22,5, а на Закарпатті 21,8 м²;
- у житловому фонді як України, так і Закарпатської і Черкаської областей в цілому переважає приватний сектор, в тому числі як у міських поселеннях, так і сільській місцевості.

Актуальною проблемою для сільської місцевості України та Закарпаття є поліпшення житлових умов населення та благоустрій населених пунктів, що зокрема засвідчує табл. 2.

Дослідження, які згруповані у табл. 2, свідчать про неоднозначні тенденції стосовно благоустрою населених пунктів України, особливо сільських поселень, а саме:

- у 2000 р. із 451 міста України водопровід не мали тільки 3 міста, а у 2007 р. із 458 міст водопроводу не мали 6 міст, в основному за рахунок населених пунктів, які набули статусу міста. В Закарпатській області всі міста мають водопровід, а з 19 селищ міського типу його не має 13 одиниць (31,6%);
- найгірша ситуація щодо забезпечення водопроводом сільських населених пунктів в Україні, і особливо на Закарпатті, з яких у першому випадку мають водопровід тільки 22,0%, у другому — 2,8%. Ще гірша ситуація з каналізацією в сільських населених пунктах. В Україні каналізацією забезпечені тільки 2,6%, а на Закарпатті 1,6% сільських населених пунктів;
- Закарпатська область вигідно відрізняється щодо сіл України стосовно газифікації природним і зрідженим газом. Якщо в Україні у 2000 р. таким газом було газифіковано 28,2% сіл, то у 2007 р. частка їх збільшилась до 43,1%, а на Закарпатті ці показники становили відповідно 88,1 та 99,5%.

Отже, регіон має порівняльні переваги перед сільськими населеними пунктами України щодо їх газифікації, але відстає у водопровідному постачанні та в каналізаційних мережах. Крім того, якщо для України і Черкаської області характерна тенденція щодо зменшення кількості сільських населених пунктів, то в Закарпатській області кількість сіл залишилася незмінною.

2. Благоустрій населених пунктів України та Закарпатської області*

Показники	Україна				В тому числі, Закарпатська область			
	2000 р.	2006 р.	2007 р.	2007 р. у% до 2000 р.	2000 р.	2006 р.	2007 р.	2007 р. у% до 2000 р.
Кількість населених пунктів: міст	451	458	458	101,6	10	11	11	110,0
селищ міського типу	893	886	886	99,2	20	19	19	95,0
сільських населених пунктів	28651	28540	28504	99,5	579	579	579	100,0
Кількість населених пунктів, які мають: <i>водопровід</i> міст	448	453	454	101,3	10	11	11	110,0
селищ міського типу	796	768	769	96,6	14	13	13	92,8
сільських населених пунктів	6651	6305	6280	94,4	14	15	16	114,2
<i>каналізацію</i> міст	426	439	440	103,3	10	11	11	110,0
селищ міського типу	518	495	496	95,7	13	12	11	84,6
сільських населених пунктів	841	744	742	88,2	6	7	9	150,0
<i>газифіковані тільки природним і зрідженим газом</i> міст	387	417	418	108,0	10	11	11	110,0
селищ міського типу	476	573	592	124,4	20	19	19	95,0
сільських населених пунктів	8086	11661	12281	151,9	510	576	576	112,9
<i>газифіковані тільки зрідженим газом</i> міст	57	36	34	59,6	11	9	9	81,8
селищ міського типу	384	295	238	62,0	10	5	5	50,0
сільських населених пунктів	18807	15172	14749	78,5	360	289	269	74,7
<i>Частка сільських населених пунктів до загальної кількості сіл, що мають:</i>								
<i>водопровід</i>	23,2	22,1	22,0	х	2,4	2,6	2,8	х
<i>каналізацію</i>	2,9	2,6	2,6	х	1,0	1,2	1,6	х
<i>газифіковані тільки природним і зрідженим газом</i>	28,2	40,9	43,1	х	88,1	99,5	99,5	х
<i>газифіковані тільки зрідженим газом</i>	65,6	53,2	51,7	х	62,2	49,9	46,5	х

*Розраховано за джерелом: [8, с. 29; 9, с. 24, 427; 7, с. 24, 443; 6, с.466].

Високому рівню газифікації населених пунктів Закарпаття сприяє густа мережа магістральних транснаціональних газо- та нафтопродуктопроводів на території області, які проходять через перевали гірської природно-економічної зони регіону. Крім того, регіон має умови для розвитку енергозабезпечення за рахунок гідроенергетичного потенціалу

річок, експлуатуються Русько-Комарівське та газові родовища у Тячівському та освоюються в Іршавському районах. Територією області проходять дві автодороги державного значення — магістральна Київ-Чоп і регіональна Мукачево-Рогатин, а також міжнародний транспортний коридор Критський — Лісабон-Трієста-Любляна-Будапешт-Київ-Волгоград [6, с. 23–24].

Область є привабливою для інвестицій, в тому числі в житлове будівництво. В регіоні працюють підприємства відомих світових фірм — ЗАТ „Єврокар”, ТОВ „Гроклін-Карпати”, ТОВ „Ядзакі-Україна”, ТОВ „Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед”. Крім того, інвестиційну діяльність здійснюють також 137 спільних підприємств на території краю. Однак, спостерігається негативна тенденція щодо зменшення їх кількості, оскільки чинним законодавством з 1 липня 2004 р. не передбачається створення та державна реєстрацій нових підприємств такої організаційно-правової форми. Вважаємо, що доцільно відмінити заборону і на створення колективних підприємств, адже на початок 2008 р. їх функціонувало 3181 од., в той час як в 2001 р. кількість їх становила 3313 од. [6, с. 65]. Вливання інвестицій в основний капітал у житлове будівництво України та Закарпатську і Черкаську області характеризує табл. 3.

3. Інвестиції в основний капітал у житлове будівництво України, Закарпатської та Черкаської областей*

(у фактичних цінах, млн. грн.)

Регіони	2000 р.	2006 р.	2007 р.	2007 р. у% до	
				2000 р.	2006 р.
Закарпатська	79	505	779	986,1	154,3
Черкаська	50	245	436	872,0	178,0
Довідково: Україна	3404	18581	30343	891,4	163,3
<i>Аналізовані регіони, % до України:</i>					
Закарпатська	2,3	2,7	2,6	x	x
Черкаська	1,5	1,3	1,4	x	x

*Розраховано за джерелом: [7, с.219]

З показників табл. 3 простежується чітка тенденція до зростання обсягу інвестицій у житлове будівництво як України, так і аналізованих регіонів, а саме:

- у 2007 р., порівняно з 2000 р., інвестиції в основний капітал у житлове будівництво України та Черкаської області збільшилися майже у 9,0 рази, в той час як в Закарпатській області у 9,9 рази;
- частка інвестицій в основний капітал у житлове будівництво до аналогічного показника України по Закарпатській області у 2007 р. становила 2,6, а по Черкащині тільки 1,4%.

Близько 80,0% територій Закарпаття займають гори, серед яких найвища точка України — г.Говерла (2061 м) [6, с. 23]. Унікальне геополітичне розташування області на перехресті міжнародних, транспортних, економічних, торговельних, культурних шляхів сприяє розвитку і подальшому поглибленню всебічного міждержавного

співробітництва, в тому числі і в благоустрої населених пунктів міської і сільської місцевостей та відводить важливу роль регіону в інтеграції України в європейські структури.

Автор статті підтримує положення науковців [3–5] стосовно перспективних напрямів житлового забезпечення та благоустрою сільських територій: збереження існуючого житлового фонду, його модернізації, капітального ремонту та благоустрою, підтримання сприятливих умов для функціонування газо-, водо- тепло- та каналізаційних мереж шляхом передачі їх у комунальну власність, забезпечення сільських забудовників пільговим довгостроковим кредитом, через регіональні фонди "Власний дім" та поширення на селі програм молодіжного будівництва. Особливо ця проблема стосується присілків гірської та передгірної природно-економічних зон, які в період командно-адміністративної системи передбачалося ліквідувати. Однак, такі невеликі сільські населені пункти довели свою життєздатність і окремі з них набули статусу сіл.

Стосовно підвищення якості життєзабезпечення в Закарпатській області на перспективу планується введення в експлуатацію 9,5 тис. м² житла на загальну суму 12,08 млн. грн. для молодих сімей та одиноких молодих громадян, будівництво 139 індивідуальних житлових будинків на селі, введення в експлуатацію 5 загальноосвітніх шкіл на 1420 учнівських місць, 2 лікарняних закладів на 96 ліжок/180 відвідувань у зміну, будівництво 300 км газових мереж; газифікація 1088 сільських осель, а також продовження будівництва 22 об'єктів газифікації, 13 закладів освіти, 4 закладів охорони здоров'я, реконструкція ряду пам'яток архітектури та історичної частини м. Ужгорода [2, с. 11]. Реалізація таких перспективних завдань є особливо актуальною для Закарпаття, оскільки регіон має сприятливі умови і потенціал для подальшого розвитку туризму і рекреації європейського рівня. В області набуває розвитку сільський зелений туризм, передусім у гірських і передгірних районах, який позитивно впливає на соціально-економічне становище сільських населених пунктів.

Всебічна увага надаватиметься інженерному облаштуванню сільських населених пунктів на основі державних і регіональних програм водо-, газо-, електропостачання та розвитку мережі сільських доріг і переведення їх до мережі доріг загального користування.

Висновки. У народонаселенні Закарпатської області, у порівнянні з Україною та Черкаською областю, переважає сільське населення. Регіон вигідно відрізняється від України та багатьох її регіонів щодо частки сільського житлового фонду у відношенні до всього обсягу. Актуальною проблемою для сільської місцевості як України, так і Закарпатської та Черкаської областей є поліпшення житлових умов населення та благоустроїв населених пунктів з метою їх збереження.

В подальшому наші дослідження будуть зосереджені на проблемах житлового забезпечення та благоустрою сільських територій в розрізі природно-економічних зон регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Житловий фонд Закарпаття: Статистичний збірник / Головне управління статистики у Закарпатській області; відп. за випуск Рябцева О. А. — Ужгород, 2008. — 44 с.
2. Програма економічного і соціального розвитку області на 2008 рік / Головне управління економіки. Закарпатська обласна державна адміністрація. Ужгород, 2008, — 188 с.
3. Реформування соціальної сфери села: організаційно-методичні засади / за ред. П.Т. Саблука. —К.: ІАЕ УААН, 2000. — 475 с.
4. Розвиток різноукладності на селі: особливості, проблеми/За ред. В.В.Юрчишина. — К.: ННЦ ІАЕ, 2004. — 446 с.
5. Соціальна інфраструктура села: [навч. посіб.] / за ред. П. Т. Саблука, М. К. Орлатого. — К.: Інст-т аграрної економіки УААН, 2002. — 465 с.
6. Статистичний щорічник Закарпаття за 2007 / Головне управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г. Д. Гриник. — Ужгород, 2008. — 575 с.
7. Статистичний щорічник України за 2007 рік /Державний комітет статистики України / За ред. О.Г. Осауленка. — К.: Видавництво „Консультант”, 2008. — 572 с.
8. Статистичний щорічник України за 2000/Державний комітет статистики України. К.: Техніка, 2001. — 598 с.
9. Статистичний щорічник України за 2006 р. / Державний комітет статистики України. — К.: Видавництво „Консультант”, 2007. — 551 с.

Одержано 22.09.09

Исследовано роль инвестиционной привлекательности сельских территорий анализированных регионов и Украины, а также целесообразность использования сравнительных преимуществ Закарпатья в уникальном геополитическом расположении в условиях расширения ЕС на Восток.

Ключевые слова: жилищный фонд, благоустройство сельских территорий, инвестиционная привлекательность, Европейский Союз, уникальные преимущества региона, геополитическое размещение

The role of investment attractiveness of the rural areas of the analyzed regions and Ukraine as a whole was studied. The expediency to use comparative advantages of Trans-Carpathian area, i.e., its geopolitical location, in the conditions of EU expansion to the East was considered.

Key words: housing space, improvement of rural areas, investment attractiveness, European Union, unique advantages of the region, geopolitical location.

ЕКОНОМІЧНА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ: ІНТЕГРАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ

Д.В. ДЕРЕВ'ЯНКО, аспірант*

У статті запропоновано методичний підхід до аналізу економічної стійкості підприємства у кризових умовах, який заснований на використанні моделей, що характеризують ознаки можливої втрати стійкого розвитку виробництва підприємства.

Стан економічної стійкості підприємства характеризується ступенем його прибутковості та оборотності капіталу, фінансової стійкості та джерелами фінансування, здатністю розраховуватися за борговими зобов'язаннями.

Останнім часом дедалі більшої зацікавленості набувають підходи, які характеризують стан економіки окремого підприємства та зміни, які там відбуваються, на основі застосування різноманітних коефіцієнтів та індексів. Міжнародні інституції сьогодні розраховують близько тридцяти узагальнюючих показників, які уряди держав і лідери бізнесу використовують для формування досконалішої інвестиційної політики та інституційних реформ.

Питання правильної оцінки фінансових результатів діяльності та стану економічної стійкості підприємства за сучасних кризових умов господарювання є досить актуальними, як для його керівництва і власників, так і для інвесторів, партнерів, кредиторів, державних органів. Дане питання цікавить і його конкурентів, але вже в іншому аспекті — негативному, оскільки вони зацікавлені в ослабленні позицій конкурентів на ринку.

Для оцінки економічної стійкості підприємства необхідна відповідна інформаційна база. Такою можуть бути звіт про фінансові результати діяльності і баланс — підсумковий синтетичний документ про склад засобів діяльності підприємства та джерела їхнього формування в грошовій формі на початку та наприкінці звітного періоду.

Умовою життєдіяльності підприємства аграрного сектору економіки й основою його сталого розвитку в конкурентному середовищі є забезпечення економічної стійкості, значення якої в умовах світової глобалізації виробництва постійно зростає. На сьогодні були проведені дослідження стійкості підприємств різних сфер діяльності: сільське господарство, машинобудівельний комплекс, будівельна сфера, поліграфічна діяльність та ін.

* Науковий керівник кандидат економічних наук О. Л. Бурляй

Різні аспекти дослідження економічної стійкості знайшли своє відображення в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних авторів. Так, Поліщук О.А. проводив дослідження теоретико-методологічних основ оцінки економічної стійкості малих сільськогосподарських підприємств [14]. Питанням управління економічною стійкістю АПК в цілому (на прикладі комплексних оцінок як сільськогосподарських, так і промислових підприємств) займався Іванов В.Л. [8], Зайцева О.В. [5], Жуков П.П. [9].

Анохін С.Н. пропонує власну методику моделювання економічної стійкості підприємств АПК за допомогою дисперсійних відхилень і регресійного аналізу кожного економічного показника, з метою виявлення допустимих меж при плануванні (розрахунку) сценаріїв економічної стійкості, аналізу основних факторів ризику в економіці аграрних підприємств, що дозволяє знайти прогнозні значення основних економічних показників, які використовуються при побудові сценаріїв розвитку підприємств [1].

Поряд з цим на даний час серед економістів відсутня єдина точка зору щодо методики проведення оцінки економічної стійкості аграрних підприємств.

Актуальність проведення даного дослідження, полягає в тому, що при встановленні ринкових відносин все більш очевидною стає необхідність якнайшвидшого переходу вітчизняних підприємств на випуск нової конкурентоспроможної продукції. Вирішення цього завдання в умовах глибокої соціально-економічної кризи неможливо без залучення в економіку значних фінансових ресурсів. Недостатність грошових коштів припиняє будь-які спроби розширити і відновити виробництво. Значні за обсягом інвестиції вимагають тривалих термінів кредитування, економічної довіри між підприємствами, інвесторами, банками та державою. На прийняття інвестиційних рішень особливий вплив має надійність партнерів, їх стійке положення на ринку виробників і конкурентів. У складній ринкової ситуації в Україні від стійкого розвитку підприємств безпосередньо залежить розвиток регіонів і країни в цілому.

Методика досліджень. Розробка теоретичних проблем статті базувалася на працях вітчизняних і зарубіжних вчених, присвячених відповідним проблемам.

Результати досліджень. Оцінювання — це результат визначення та аналізу якісних і кількісних характеристик об'єкта, що ним управляють (керують), а також самого процесу управління ним. Воно дає можливість установити, як працює підприємство, чи досягаються поставлені цілі, як зміни й удосконалення в процесі управління впливають на повноту використання потенціалу підприємства, його ефективність [4].

Економічна стійкість підприємства — це володіння саморегульованою системою факторів виробничого, фінансового та соціального характеру, здатної незалежно від зовнішніх впливів і

внутрішнього стану підприємства, за рахунок взаємної оптимізації внутрішньої структури і внутрішніх зв'язків, забезпечувати стійку фінансову та виробничо-технологічну активність з метою задоволення суспільних і соціальних потреб як колективу даного підприємства, так і суспільства в цілому[3].

У сучасній економічній літературі наводяться різні формулювання та оцінки економічної стійкості підприємства. В основному класифікація здійснюється для абстрактного, без урахування галузевої належності, підприємства, що недостатньо для формування адекватного зовнішніх і внутрішніх чинників механізму забезпечення економічної стабільності, тому що кожна галузь, а сільське господарство особливо, має свою специфіку. Л.Т. Гіляровський, С.М. Пястолов та інші автори розглядають стійкість підприємства з позиції видів. В їх оцінці існує внутрішня, зовнішня, успадкована, фінансова і загальна економічна стійкість. Дана класифікація не відображає генетичної сутності формування кожного з видів стійкості (наприклад, терміни виникнення, наслідування), видів діяльності підприємства (наприклад, фінансова стійкість) та галузевої приналежності [2; 3; 4].

Деякі автори в процесі економічного та фінансового аналізу підприємства, залежно від співвідношення запасів і джерел їх формування, підрозділяють стійкість на абсолютну, нормальну, а також виділяють нестійкий і кризовий фінансовий стан підприємства [2; 5].

Анохін С.Н. визначає стійкість «як самофінансування продуктивних, реальних (нефінансових) активів, який поєднується з гарантованою платоспроможністю і наявністю фінансового потенціалу»[1, с.63].

Запропонована укрупнена шкала фінансово-економічної стійкості підприємства включає 13 характеристик, які автор структурує в 75 неранжированих динамічних ситуацій. Вперше в економічній літературі до аналізу пропонується масив динамічних ситуацій, що служить як засобом, так і інструментом прогнозування. В основу експрес-аналізу покладено баланс підприємства, а це свідчить про статичність процесу і констатації явища. Але економічна стійкість — механізм динамічний, контролювати його і керувати ним в більшій мірі є завданням управлінського, а не фінансового обліку. Автор же запропонованого експрес-аналізу в динаміці розглядає не фактори, що впливають на ступінь стійкості, а можливі варіанти розвитку подій на основі прийнятих управлінських рішень. Крім того, знову немає прив'язки до галузі аналізованого підприємства.

З метою конкретизації механізму формування економічної стійкості агропідприємства доцільно стійкість класифікувати з урахуванням категорій, позначених у визначенні. Тоді з позиції факторів, що впливають на стійкість, її можна подати як:

- зовнішню економічну стійкість, що характеризує здатність агропідприємства адаптуватися до впливу природних, економічних,

політичних, соціальних, демографічних і виробничо-технологічних факторів зовнішнього середовища. Рівень зовнішньої економічної стійкості залежить від обраної підприємством позиції на зовнішньому ринку: реанімація втраченої стійкості може вирішуватися за рахунок кредитів і позик; збереження досягнутого рівня через пристосування до існуючих умов; підвищення рівня стійкості (активна позиція агропідприємства з розвитку наявних ресурсів);

- внутрішню економічну стабільність, що характеризує здатність агропідприємства відповідати на зміну виробничих, інформаційних, трудових, фінансових ресурсів і соціальної сфери найбільш оптимальними рішеннями. У даному випадку можуть застосовуватися методи як морального (в т.ч. і підвищення кваліфікації за рахунок коштів підприємства), так і матеріального заохочення;
- галузеву економічну стабільність, що характеризує здатність агропідприємства знаходити оптимальні співвідношення при взаємодії з підприємствами агропромислового комплексу в процесі інтеграції інтересів. Економічна стійкість конкретного агропідприємства може в даному випадку розглядатися у відношенні до певного, вибраного еталоном підприємства, АПК з урахуванням природно-кліматичної зони та виробничої сфери інтересів.

Не менш значущою є тривалість періоду збереження вихідного рівня стійкості. У цьому випадку з позиції часу утворення економічну стійкість агропідприємства можна розглядати як:

- ретроспективну, тобто стійкість, сформовану в минулий період часу;
- поточну — утворену за аналізований період;
- прогнозовану, яка розраховується і формується за допомогою техніко-виробничих та управлінських рішень на короткострокову перспективу;
- стратегічну стійкість, що розраховується при довгостроковому плануванні підприємства, здатну забезпечити підприємству не лише стабільне існування, але й подальший розвиток.
- рівень економічної стійкості може мати різні значення з позиції можливої платоспроможності підприємства.

У роботах М.С. Абрютіна, А.В. Грачова, Е.А. Неживенко і А.Г. Гончарова наводиться така класифікація:

- надзвичайно стійкий економічний стан підприємства, що означає абсолютну його платоспроможність, при якій вартість немобільних активів (фінансових і нефінансових) не перевищує вартість власного капіталу;
- абсолютну економічну стійкість, за якої величина власного капіталу

достатні для формування необоротних активів і повного формування запасів, а короткострокові зобов'язання можуть бути покриті високоліквідними активами;

- відносно безпечна економічна стійкість підприємства, за якої вартість власного капіталу більше неліквідних фінансових активів, але менша нефінансових активів;
- прийнятна економічна стійкість, за якої величина власного капіталу є достатньою для формування необоротних активів і більшої частини запасів, а всі короткострокові зобов'язання підприємства можуть бути покриті мобільними активами;
- допустима економічна стійкість, за якої величина власного капіталу досить для формування необоротних активів і частини запасів, а всі короткострокові зобов'язання підприємства можуть бути покриті за рахунок усіх поточних активів;
- нестійкий економічний стан підприємства, за якого величина власного капіталу досить тільки для формування необоротних активів підприємства, всі короткострокові зобов'язання можуть бути покриті за рахунок усіх поточних активів;
- кризовий економічний стан підприємства та неспроможність його зміни означає, що величина власного капіталу недостатня для формування необоротних активів підприємства та всі короткострокові зобов'язання можуть бути покриті тільки шляхом продажу частини необоротних активів [1; 4].

Реалії сьогодення такі, що чималу роль у взаємовідносинах підприємств (постачальник — покупець, кредитор — позичальник) грає ділова репутація агропідприємства. Різниця між купівельною ціною (за необхідності продажу) підприємства як цілого майнового комплексу і вартістю з бухгалтерського балансу всіх його активів і зобов'язань може бути різною. Надбавка до ціни, яка може бути сплачена покупцем в очікуванні майбутніх економічних вигод, і є величиною позитивної ділової репутації, що забезпечує ще одну характеристику економічної стабільності — авансованих економічну стійкість.

Наведена класифікація дозволяє розширити можливості формування механізму управління економічним станом підприємства. Виділення зовнішньої і внутрішньої економічної стійкості дозволяє управляти факторами формування виробничих, природних, трудових, інформаційних, фінансових, оборотних і капітальних ресурсів, а класифікація економічної стійкості за рівнем платоспроможності — ключовими параметрами фінансового стану підприємства. Доповнення класифікації галузевою стійкістю дозволяє визначити індивідуальний рівень, з урахуванням його галузевих особливостей формування та розвитку, а виділення стратегічної і авансованої стійкості розширює рамки управлінських рішень при формуванні та оцінці економічної стійкості агропідприємства.

На думку Іванова В.Л., у розробці методичного апарату оцінки

економічної стійкості підприємств є декілька проблем, а саме:

1. Визначення набору індикаторів оцінки стійкості.
2. Відсутність науково обґрунтованих критичних значень показників стійкості.
3. Недостатня інформаційна статистична база для проведення аналізу стійкості.
4. Недосконалість методів розрахунку сукупного ризику втрати стійкості. Процедури, що застосовуються в цей час, здійснюють зважування основних показників діяльності підприємства при формуванні інтегрального показника є виключно суб'єктивними.
5. Оцінка та інтерпретація отриманих результатів показників стійкості [9].

Цей список можна доповнити проблемами, що підкреслює Кондратьєва О.В., а саме:

- існують труднощі прогнозування рівня економічної стійкості підприємства на короткочасну перспективу;
- не існує комплексного (інтегрального) показника економічної стійкості підприємства для сільськогосподарських підприємств [10].

Найбільш розповсюджена оцінка економічної стійкості підприємства — це методика оцінки його фінансово-економічної стійкості. Зокрема, широко висвітлене в наукових працях питання аналізу його фінансового стану та ймовірності банкрутства [15].

У зарубіжній і вітчизняній економічній літературі пропонується декілька відмінних методик і математичних моделей оцінки стійкості і діагностики ймовірності настання банкрутства аграрного підприємства. Перші дослідження аналітичних коефіцієнтів для прогнозу можливих ускладнень в функціонуванні підприємства проводилися в США ще на початку тридцятих років минулого століття. У сучасній практиці фінансово-господарської діяльності зарубіжних агроформувань для оцінки ймовірності неплатоспроможності найширшого застосування отримали моделі, розроблені Е.Альтманом і У.Бівером [8].

Вперше у 1968 року професор Нью-Йоркського університету Е.Альтман запропонував таку модель оцінки ризику банкрутства і неплатоспроможності промислового підприємства:

$$z = 1,2x_1 + 1,4x_2 + 3,3x_3 + 0,6x_4 + 1,0x_5 \quad (1)$$

Методика розрахунк показників даного рівняння наведена в таблиці 1.

Ситуація банкрутства підприємства прогнозується в залежності від отриманого значення моделі, а її граничні значення наведено в табл. 2. Варто зазначити, що професор Альтман розраховував ці показники суто для промислових підприємств виробничої Чиказької групи, тому коефіцієнти даного рівняння не враховують специфіку аграрної галузі, яка має значно довший виробничий період, і відповідно меншу обіговість і прибутковість активів, і потребує більших обсягів залучення позикового капіталу.

1.Алгоритм розрахунку показників, наведених в моделі Альтмана

Назва коефіцієнтів моделі	Формула розрахунку
X_1 — співвідношення робочого капіталу й суми активів	$X_1 = \frac{OA - KO}{A},$ де ОА — оборотні активи підприємства КО — короткострокові зобов'язання А — сума активів підприємства
X_2 — відношення суми прибутку до сплати податків і відсотків за кредит до суми активів	$X_2 = \frac{\Pi}{A},$ де Π — сума прибутку після сплати податків та відсотків за кредит; А — загальна сума активів
X_3 — співвідношення виручки від реалізації і суми активів.	$X_2 = \frac{BP}{A},$ де ВР — виручка від реалізації; А — загальна сума активів
X_4 — співвідношення ринкової вартості власного капіталу і позикового капіталу	$X_2 = \frac{BK}{\Pi\mathcal{K}},$ де ВК — власний капітал; ПК — позиковий капітал
X_5 — співвідношення прибутку до сплати податків та відсотків до загальної суми короткострокових зобов'язань	$X_2 = \frac{BK}{\Pi\mathcal{K}}$

Потенційна можливість виходу підприємства з зони рівноваги (сталого, прибуткового функціонування) прогнозується в залежності від значення моделі.

У таблиці 2 до так званої «темної зони» віднесені інтегральні значення моделі, які створюють передумови значної ймовірності настання ситуації неплатоспроможності підприємства.

2.Шкала оцінювання рівня ймовірності банкрутства у відповідності з моделлю Альтмана

Значення моделі	Імовірність банкрутства	
до 1,81	Дуже висока	(Зона не цікава для інвесторів)
1,81–2,675	Висока	
2,675–2,99	Можлива	
3 і більше	Дуже низька	

У 1983 р. професор Альтман отримав модифікований варіант своєї формули для компаній, акції яких не котирувалися на біржі:

$$z = 0,717x_1 + 0,847x_2 + 3,107x_3 + 0,42x_4 + 0,995x_5 \quad (2)$$

де x_1 — співвідношення робочого капіталу до активів підприємства; x_2 — рентабельність капіталу; x_3 — прибутковість активів; x_4 — співвідношення балансової вартості власного і позикового капіталу; x_5 — оборотність.

Граничне значення показника даної моделі $Z = 1,23$.

У 1972 р. професор К.Лісс запропонував таку формулу імовірності дестабілізації економічного стану підприємства:

$$z = 0,063x_1 + 0,092x_2 + 0,057x_3 + 0,001x_4 \quad (3),$$

де x_1 — співвідношення оборотних активів і суми активів; x_2 — співвідношення прибутку від реалізації й суми активів; x_3 — співвідношення нерозподіленого прибутку й суми активів; x_4 — співвідношення власного й позикового капіталу. При цьому граничне значення $Z = 0,037$.

Інший вчений — професор Единбурзького університету Р.Таффлер — 1997 р. запропонував таку формулу:

$$z = 0,53x_1 + 0,13x_2 + 0,18x_3 + 0,16x_4 \quad (4),$$

де x_1 — співвідношення прибутку від реалізації й короткострокових зобов'язань; x_2 — співвідношення оборотних активів і суми зобов'язань; x_3 — співвідношення короткострокових зобов'язань і суми активів; x_4 — співвідношення виручки від реалізації й суми активів.

Аналіз моделей оцінки ймовірності банкрутства промислових підприємств показав, що вони не зовсім прийнятні для аграрного сектору економіки, тому що специфіка структури капіталу кожної галузі потребує розроблення окремих моделей.

Міністерство фінансів України для вітчизняних промислових підприємств затвердило таку дискримінантну функцію:

$$z = 1,04x_1 + 0,75x_2 + 0,15x_3 + 0,42x_4 + 1,8x_5 + 0,06x_6 \quad (5),$$

де x_1 — коефіцієнт покриття; x_2 — коефіцієнт фінансової автономії; x_3 — коефіцієнт оборотності активів; x_4 — коефіцієнт рентабельності операційного продажу; x_5 — коефіцієнт рентабельності активів; x_6 — коефіцієнт оборотності позикового капіталу.

Якщо $Z < 1,6$, то це означає, що фінансовий стан підприємства незадовільний (передкризовий або кризовий); якщо $1,6 < Z < 2,7$ — необхідний додатковий аналіз; якщо $Z > 2,7$ — фінансовий стан підприємства задовільний [13].

Ми дотримуємось точки зору, згідно якої економічна стійкість повинна розглядатися ширше, ніж просто фінансова складова, оскільки в цьому випадку не пояснюються причини і умови, які призвели до отриманих результатів, тобто не відображені ресурси, економічний потенціал підприємства — основа його економічної стійкості.

З метою розробки системи показників, що характеризують економічну стійкість, нами проаналізовані визначення та складові економічної стійкості розроблені вченими -економістами (табл.3, 4).

3. Аналіз методик оцінок економічної стійкості підприємства зарубіжних та вітчизняних вчених [1, 2, 5, 7, 14, 8]

Автор (джерело)	Зміст економічної стійкості підприємства	Складові
Анохін С.Н.	Це такий стан рівноваги промислового підприємства, при якому економічні і управлінські рішення мають здатність регулювати основні фактори стійкості стану підприємства: управління, виробництво, фінанси, персонал і стратегії в заданих межах ризику	- управлінська стійкість - виробнича стійкість - фінансова стійкість - соціальна стійкість - стійкість ділової активності - стійкість рентабельності
Брянцева І.В.	Формується в процесі виробництва, забезпечується на етапах реалізації та розподілу продукції	1. виробничо-технічна - стійкість техніко-технологічного рівня - стійкість кадрового складу - стійкість рівня організації виробництва 2. фінансово-економічна - фінансова стійкість - стійкість ділової активності - стійкість рівня рентабельності
Єзерська С.Г.	Здатність економічної підсистеми в певний момент зберігати свою цілісність і одночасно створювати посилення для прогресивного (ефективного) розвитку навіть в умовах негативних впливів факторів зовнішнього середовища	- виробнича складова (кадрова, матеріальна) - фінансово-економічна складова (маркетингова, фінансова)
Поліщук О.А.	Здатність оптимально використовувати свій потенціал, що дозволяє швидко адаптуватися до динамічних змін зовнішнього середовища, в довгостроковій перспективі задовольняючи потреби всіх учасників господарської діяльності.	- виробнича, - ресурсна, - фінансова, - ринкова, - інтерфейсна, - соціальна, - екологічна
Іванов В.Д.	Здатність його економічної системи не відхилятися від свого стану (статистичного або динамічного) при різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливах за рахунок ефективного формування і використання фінансових, виробничих і організаційних механізмів	- зовнішня складова - внутрішня складова: 1. фінансово-економічна 2. виробничо-економічна 3. організаційно-економічна
Зайцев О.Н.	Це такий стан підприємства, при якому зберігається здатність ефективного функціонування і стабільного прогресивного розвитку при негативному впливі зовнішнього середовища	- техніко-технологічна - соціальна - організаційна - фінансово-економічна

Більшість наведених авторів розглядають соціальну та екологічну

стійкість як елемент економічної стійкості. Ми вважаємо, це є рівнозначні складові, адже саме сукупність економічної, соціальної та екологічної формує рівень загальної стійкості підприємства (табл. 3).

4. Складові стійкості аграрних підприємств

Складові	<i>Соціальна стійкість</i>	<i>Економічна стійкість</i>	<i>Екологічна стійкість</i>
Підсистеми	• Трудовий потенціал • Соціальна інфраструктура	• Сировинна • Виробнича • Фінансова • Управлінська • Маркетингова • Інвестиційна	
Елементи	• Кваліфікація персоналу • Віковий склад • Мотивація праці • Умови праці • Забезпеченість об'єктами соціальної інфраструктури підприємства	• Сировинна, матеріали • Основні виробничі та оборотні фонди • Технологічний персонал • Нематеріальні фонди • Фонди обігу • Система управління • Організаційна структура • Масштаб ринку • Обсяг продаж • Конкуренція • Наявність портфелю замовлень • Інвестиції	• Рівень екологічної безпеки продукції підприємства • Застосування ресурсозберігаючих та природоохоронних технологій • Безпечність умов праці на підприємстві

Зазначені складові стійкості характеризують з різних сторін стан і розвиток підприємства аграрного сектору економіки, при цьому вони тісно взаємопов'язані і впливають один на одного і на головний показник — економічну стійкість. І можна сказати, що тільки взяті в комплексі окремі підсистеми дозволяють судити про загальну стійкість діяльності підприємства та про її розвиток.

Хорев А.І., Полозова А.Н., Фролова Н.В. при визначенні економічної стійкості підприємства розглядають ще організаційний аспект [11]. Вони вважають, що «господарство будь-якої комерційної організації неправомірно розглядати у відриві від її зовнішнього та внутрішнього середовища», яке за їх думкою і характеризує організаційну складову стійкості.

Дані вчені вивели нормативне співвідношення, яке відображає умову стійкого розвитку промислового підприємства.

$$T_{\text{п}} > T_{\text{в}} > T_{\text{витрат}} > T_{\text{оз}} > T_{\text{оф}} > T_{\text{ч}}, \quad (6)$$

де $T_{\text{п}}$ — темп росту прибутку; $T_{\text{в}}$ — темп росту виручки; $T_{\text{витрат}}$ — темп росту витрат; $T_{\text{оз}}$ — темп росту оборотних засобів; $T_{\text{оф}}$ — темп росту основних фондів; $T_{\text{ч}}$ — темп росту чисельності робітників [13].

Езерська С.Г вважає, що в даній методиці визначається тільки характер економічного розвитку підприємства, а не рівень його економічної стійкості на певний момент часу [7].

Ряд вчених не виділяють у рамках економічної стійкості підприємства окремі складові, за якими потім формується набір показників оцінки. Зокрема, Золотов А. запропонував певний перелік показників, що відображають негативні моменти, тенденції економічної діяльності підприємства. В основному цей перелік складається з показників, що характеризують фінансову складову господарської діяльності підприємства. Автор вказує на те, що в кожному конкретному випадку на основі методу експертних оцінок необхідно відібрати із запропонованого переліку ті показники, які відповідають специфіці підприємства в конкретній економічній ситуації. Після відбору показників відбувається їх ранжування (визначення значимості) також експертним шляхом [6].

Стоянови Е.А. і Е.С. виділяють 16 показників економічної стійкості підприємства: рентабельність власних засобів, запас фінансової стійкості підприємства, ефект фінансового важеля, плече фінансового важеля, коефіцієнти маневрування власних засобів, накопичення амортизації, фінансової незалежності, довготривалого залучення позикових засобів, реальної вартості основних і матеріальних оборотних засобів, покриття інвестицій, співвідношення залучених засобів і здатності самофінансування, співвідношення здатності самофінансування і додаткової вартості [14].

Пергамент М.Д. [12] пропонує оцінку проводити за шістьма показниками: завантаження підприємства, прибутковість, технічна оснащеність, ефективність управління, фінансове положення, ділова активність. І в кінці розраховує коефіцієнт економічної стійкості (інтегральний показник), як середнє геометричне показників економічної стійкості.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Однією з проблем оцінки економічної стійкості є слабка методична підтримка, відсутність у економістів підприємств якісного інструментарію вибору різних варіантів управлінських рішень.

2. Було виявлено, що різноманітність методик, їх побудова базується на тому, які конкретні показники діяльності підприємств потрібно вважати показниками його економічної стійкості.

3. З'ясовано, що ряд авторів при виборі показників базуються на визначенні складових економічної стійкості, що відображають окремі аспекти економіки підприємства. Перелік складових варіюється у різних авторів і визначається їх розумінням сутності і значенням економічної стійкості в діяльності підприємства.

4. Також в процесі дослідження була виявлена відсутність інтегрального показника економічної стійкості, який би задовольняв вимоги сучасної аграрної економіки і міг би чітко спрогнозувати рівень економічної стійкості сільськогосподарського підприємства.

Тому вважаємо за доцільне розробку показника інтегральної оцінки економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анохін С.Н. Методика моделювання економічної устойчивости промислових підприємств в сучасних умовах [Текст]/ Анохін С.Н. — Саратов: Саратов. гос. техн. ун-т, 2000. — 40с.
2. Брянцева И.В. Рейтинговая оценка экономической устойчивости строительного предприятия [Текст]/ Брянцева И.В. // Экономика строительства. 2002. — №11. — С.20–27.
3. Гречаний В.В. Экономическая устойчивость предприятия и факторы ее стабилизации [Текст]/ Гречаний В.В. // Коммунальное хозяйство городов. — 2000. — №26. — С.157–159.
4. Гринькова В.М., Козирева О.В. Соціально-економічні проблеми інноваційного розвитку підприємств: Монографія. — Х.: ВД «ІЖЕК», 2006. — 192с.
5. Зайцев О.Н. Оценка экономической устойчивости промышленных предприятий (на примере промышленности строительных материалов) [Текст]/ Зайцев О.Н. // Автореф. дис. — Хабаровск, 2007. — 23с.
6. Золотов А.А. Оценка устойчивости функционирования и развития предприятий нефтегазовой промышленности [Текст]/ Золотов А.А. // Автореф. на соиск.уч.ст.канд.экон.наук. — Пермь, 2003. — 25с.
7. Езерская С.Г. Экономическая устойчивость промышленного предприятия: методологические аспекты и методы оценки [Текст]/ Езерская С.Г. // Автореф. на соиск. уч. ст. канд. экон.наук. — Иваново, 2004. — 20с.
8. Иванов В.Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств (на прикладі підприємств машинобудівного комплексу) [Текст]/ Иванов В.Л. // Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля; — Луганськ, 2005. — 266 с.
9. Иванова О. В., Організаційно-економічна стійкість підприємства в умовах ринку [Текст]/ Иванова О. В., Жуков П.П. // Коммунальное хозяйство городов. — К., 2004. — Вып.56: Сер.: Экономические науки. — С.335–340.
10. Кондратьева Е.В. Комплексная оценка экономической устойчивости промышленного предприятия [Текст]/ Кондратьева Е.В. // Автореф. на соиск. уч. ст. канд. экон.наук. — Челябинск, 2004. — 28с.
11. Мызникова Т.Н. Факторы формирования экономической устойчивости агропредприятия [Текст]/ Мызникова Т.Н. // Вестник Челябинского государственного университета: научный журнал. Серия 7 Государственное и муниципальное управление. — 2005. — № 1(4). — С.57–60
12. Пергамент М.Д. Управление экономической устойчивостью олигархических предприятий [Текст]/ Пергамент М.Д. // Автореф. на соиск. уч. ст. канд. экон.наук. — М., 2005. — 26с.
13. Поліщук О. А. Теоретико-методологічні основи оцінки економічної стійкості сільськогосподарських підприємств [Текст]/ Поліщук О. А. // Економіка: проблеми теорії та практики. — Д., 2007. — Вип.225, т.2. — С.367–374.

14. Родионова В.М., Федотова М.А. Финансовая устойчивость предприятия в условиях инфляции. — М.: Изд-во «Перспектива», 1995. — 98с.

Одержано 24.09.09

В результате проведённых исследований установлена необходимость разработки показателя интегральной оценки устойчивости сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: интегральная оценка, сельскохозяйственные предприятия, экономическая устойчивость.

As a result of the research done, it became necessary to work out an indicator of integral stability evaluation of farm enterprises.

Key words: integral evaluation, farm enterprises, economic stability.

УДК 664(477.87)

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В. Й. ЕРФАН

Ужгородський національний університет

Розглядаються науково-теоретичні положення щодо інновацій та інноваційної діяльності. Розроблена класифікація технологічних та екологічних інновацій за видами економічної діяльності. Здійснено аналіз інноваційної активності підприємств промисловості Закарпатської та Черкаської областей, а також України. Проаналізована інноваційна активність підприємств області в розрізі природноекономічних зон та визначено перспективи інноваційної діяльності у виробництві харчових продуктів, напоїв.

Багатогранна інноваційна діяльність у сучасних умовах є фундаментом стабільного та ефективного економічного зростання усіх видів економічної діяльності як країни, так і її регіонів. Українська економіка, здійснюючи глибокі ринкові трансформації, повинна цілеспрямовано й швидкими темпами забезпечувати перехід від екстенсивного, надто ресурсо- і природозатратного та екологонебезпечного типу господарювання до прогресивної інноваційно-інвестиційної моделі розвитку.

Практична реалізація цієї моделі має особливе значення для національного та регіональних АПК і зокрема сільських територій. Адже саме тут нині створюється майже третина валового внутрішнього продукту України, а на Закарпатті майже понад 40,0% ВВП. Водночас агропромислове виробництво за продуктивністю й ефективністю найбільшою мірою відстає від промислово розвинутих країн, в тому числі й від більшості країн-членів Європейського Союзу, тому тільки на основі інноваційного розвитку можна радикально підвищити ефективність сільського господарства та переробної сфери, конкурентоспроможність продовольчої продукції, а також здійснити докорінну техніко-технологічну, організаційно-економічну й соціально-екологічну модернізацію усіх видів агропромислового виробництва. Ці вимоги передусім актуальні для Закарпатської області, територія якої повністю належить до Карпатської гірської системи. Особливістю регіону є висотна зональність, яка характеризується тим, що з підняттям на кожні 100 м н.р.м. початок весни затримується на два дні, а кінець на 8 днів. В зв'язку з цим, умови агропромислового виробництва низинної природноекономічної зони значно відрізняються від гірської та передгірної.

Методологічним і прикладним аспектам інноваційної діяльності різних видів підприємств присвячені наукові дослідження та публікації українських та зарубіжних вчених-економістів: Л. Водачек, О. Водачкова, О. І. Дачій, Г. Д. Ковальов, М. Х. Корецький, О. О. Лапко, Р. О. Фатхутдінов, О. І. Пригожин та ін.

Метою дослідження є проблеми інноваційної діяльності у виробництві харчових продуктів, напоїв Закарпатської області.

Методика досліджень. У роботі використано методи аналізу, в тому числі економіко-статистичний та порівняльний, а також синтезу та експертні оцінки автора стосовно особливостей інноваційної діяльності у виробництві харчових продуктів, напоїв регіону.

Результати досліджень. Науково-методологічним засадам інновацій в агропромисловому виробництві присвячено дослідження багатьох зарубіжних та українських науковців. Зокрема перше класичне визначення інновацій запропонував Й. Шумпетер, який ввів у науковий обіг поняття „здійснення нових комбінацій”, які є зміною виробництва і ринку в таких випадках [14, с.159]: виготовлення нового, тобто ще невідомого споживачам, блага, або створення нової його якості; упровадження нового тобто для даної галузі агропромислового виробництва ще практично невідомого, методу (способу) виробництва, в основі якого неовб'язково лежить нове наукове відкриття, і який може полягати також у новому способі комерційного використання відповідного товару; освоєння нового ринку збуту, тобто такого ринку, на якому дотепер дана галузь агропромислового виробництва цієї країни ще не була представлена, незалежно від того існував цей ринок колись чи ні; одержання нового джерела сировини або напівфабрикатів, незалежно від того, існувало це джерело колись чи просто не бралось до уваги, чи вважалось недоступним, чи його це тільки планувалося створити; проведення відповідної

реорганізації, наприклад, забезпечення монопольного становища, або послаблення монопольного становища іншого підприємства.

У науковій літературі існує велика кількість визначень поняття „інновація”, які часто різняться один від одного. Зокрема, аналіз економічної літератури свідчить, що виходячи із цілей і специфіки досліджуваного об’єкта, існує, як мінімум, два підходи до визначення сутності інновацій. Ряд учених і фахівців стверджують [11, 12, 5, 6], що інновація — це ідея, практика чи продукт, що сприймається індивідом, як нові, а інші стверджують, що інновацією є генерування, прийняття і впровадження нових ідей, процесів, продуктів і послуг. Прихильником першого підходу щодо визначення інновацій є Р. О. Фатхутдінов, який розуміє інновацію, як „кінцевий результат впровадження нововведення з метою зміни об’єкта управління й одержання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного чи іншого виду ефекту” [13, с. 17]. Г. Д. Ковальов вважає, що інновація „це кінцевий результат інноваційної діяльності, в процесі якої створюється (купується) і використовується нововведення [4, с. 33].

Прихильники другого підходу, вважають, що інновації варто розглядати, як процес зміни стану того чи іншого об’єкта системи. Зокрема, Л. Водачек і О. Водачкова під інновацією вважають „цільову зміну у функціонуванні підприємства, як системи, Ю. В. Яковець стверджує, що інновація є „якісними змінами у виробництві, а О. І. Пригожин визначає нововведення, як „цілеспрямовану зміну, що вносить у середовище впровадження (організацію) поселення, суспільства тощо” нові відносно стабільні елементи. Нововведення —... процес, тобто перехід деякої системи з одного стану в інший” [1, с. 21; 15, с. 95; 7, с. 29].

Недолік наведених та інших визначень, на нашу думку, полягає у тому, що вищеперераховані науковці і практики ототожнюють інновації, по-перше, з результатами їх практичного використання у відтворювальному процесі, а по-друге, із власне інноваційним процесом.

Різноманітність інновацій зумовлює необхідність їх узагальнення і систематизації, тобто здійснення певної класифікації, що дасть змогу проводити цілеспрямовану діяльність із реалізації інновацій, виявляти їхні сильні та слабкі сторони, вишукувати резерви та ефективні варіанти можливих рішень, впроваджувати необхідні в даний момент часу нововведення. Зокрема, як засвідчують наші дослідження, багато науковців класифікують інновації тільки за однією ознакою, наприклад, Б. Санто [8, с. 83, 84] вважає такою ознакою характер суспільних цілей і розрізняє інновації: економічні, орієнтовані на прибуток; економічні, не орієнтовані на прибуток і спеціальні.

Ряд економістів класифікує інновації за кількома ознаками. Так, О. І. Пригожин [7] пропонує три загальні підстави для систематизації нововведень: тип, механізм здійснення, особливості інноваційного процесу. У межах класифікаційної ознаки він здійснює додатковий, більш частковий розподіл інновацій. Ю. В. Яковець [15, с. 8, 9] класифікує інновації за такими ознаками: сфера застосування, рівень новизни, глибина перетворень, і

значимість сфери поширення. Словацькі економісти Л. Водачек і О. Водачкова [1, с. 28–34] пропонують такі ознаки класифікації, як структурна характеристика інноваційної зміни й інтенсивність цієї зміни.

Не зупиняючись на класифікації інновацій вітчизняних і зарубіжних науковців, відмітимо, що особливо важливим є розподіл інновацій з урахуванням предметного змісту на такі види: технологічні, економічні, соціальні, організаційно-управлінські, екологічні, маркетингові та правові. У своїх дослідженнях за предметним змістом названі види інновацій ми розглядаємо технологічні та екологічні інновації за видами економічної діяльності (нова редакція КВЕД), стосовно секції D — переробна промисловість, і зокрема класу 15 — виробництво харчових продуктів, напоїв [3, с. 30–38]. При цьому технологічні інновації найчастіше поділяються на інновації у виробничому процесі (технологічні) і продуктові інновації у виробничому процесі, тобто зміна застосованих даною виробничою системою методів виробництва поширюються на правила трансформації факторів виробництва, що знаходяться на „виході” системи, а продуктові інновації, що є удосконаленням уже виробленого підприємством виробу чи розширення асортименту за рахунок нового продукту з’являється на „виході” системи. Екологічні інновації — це такі зміни в техніці, організаційній структурі й управлінні підприємствами з виробництва харчових продуктів, напоїв, що зменшують або запобігають його негативному впливу на навколишнє природне середовище. Класифікація технічних та екологічних інновацій за видами економічної діяльності відображає табл. 1.

1. Класифікація технологічних та екологічних інновацій за видами економічної діяльності*

Секція, підсекція, клас, підклас	Назва
Секція D	Переробна промисловість
Підсекція DA	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів
Клас 15	Виробництво харчових продуктів, напоїв
Підклас 15.1	Виробництво м’яса та м’ясних продуктів
Підклас 15.2	Виробництво рибних продуктів
Підклас 15.3	Перероблення та консервування овочів та фруктів
Підклас 15.4	Виробництво олій та тваринних жирів
Підклас 15.5	Виробництво молочних продуктів та морозива
Підклас 15.6	Виробництво продуктів борошномельно-круп’яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів
Підклас 15.7	Виробництво готових кормів для тварин
Підклас 15.8	Виробництво інших харчових продуктів
Підклас 15.9	Виробництво напоїв
Підклас 16.0	Виробництво тютюнових виробів

*Сформовано автором на основі джерела: [3, с. 30–39].

З табл. 1 видно, що у складі секції D — переробна промисловість нараховується 10 підкласів, які відносяться до підсекції DA — виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів. Виходячи із запропонованої нами класифікації, можна визначати ефективність інноваційної діяльності в розрізі підсекцій КВЕД (Класифікація видів економічної діяльності). Наведена таблиця також дає можливість визначити провідні підсекції регіону у виробництві харчових продуктів, напоїв. Відмітимо також, що вони включають багатогранну гамму інших видів економічної діяльності. Зокрема, підклас 15.3 — переробка та консервування овочів та фруктів включає такі види економічної діяльності: виробництво виробів з мороженої картоплі; виробництво сухого картопляного пюре; виробництво закусочних продуктів з картоплі; виробництво картопляних чіпсів; виробництво борошна з картоплі; промислове очищення (механічне) картоплі.

В умовах Закарпатської області особливої уваги заслуговує саме цей підклас, а також такі види діяльності, як виробництво фруктових сиропів, призначених для приготування лимонадів та інших напоїв; виробництво рослинних соків та екстрактів, а також виробництво фруктових напоїв. Провідні позиції займають також види економічної діяльності, які відносяться до підкласу 15.53.0 — переробка та консервування овочів і фруктів, підклас 15.93.0 — виробництво виноградних вин і 15.98.0 — виробництво мінеральних вод та інших безалкогольних напоїв.

У статистичних щорічниках України застосовується поняття „технологічні інновації” — це діяльність підприємства, пов’язана із розробкою та впровадженням як технологічно нових, так і значно технологічно удосконалених продуктів (продуктові інновації) і процесів (процесові інновації). З 2007 р. під інновацією розуміють введення у вживання будь-якого нового, або значно вдосконаленого продукту (товару, послуги), або процесу, нового методу маркетингу, чи нового організаційного методу в діяльності підприємства, організації робочих місць або зовнішніх зв’язків. Інноваційна продукція поділяється на нову для ринку та нову для підприємства. При цьому інновація є новою для ринку, коли підприємство, що впровадило інновацію першим, виводить її на свій ринок. Під ринком розуміють уявлення самого підприємства про ринок, де воно діє, і який може складатися з власне підприємства, що звітує, в сукупності з її конкурентами, можливо, з урахуванням географічного аспекту чи типової серії продуктів. Під географічним аспектом мається на увазі ринок, до якого можуть входити як вітчизняні, так і міжнародні підприємства [10, с. 328].

У вищезазваному науково-аналітичному джерелі зазначається, що „технологічно новий продукт та значно технологічно-удосконалений продукт (з 2007 р. інноваційна продукція) — це продукція, яка є новою або значно удосконаленою в частині її властивостей або способів використання. Новими продуктами вважаються товари та послуги, що суттєво відрізняються своїми характеристиками або призначенням від продуктів, що виготовлялися підприємствами раніше. Значні покращення можуть

здійснюватися за рахунок змін в матеріалах, компонентах та інших характеристиках виробів, що покращують їх властивості. Сюди включаються значні вдосконалення в технічних характеристиках, компонентах і матеріалах, у вбудованому програмному забезпеченні та інших функціональних характеристиках” [10, с. 328].

Подальші дослідження свідчать, що як в Україні, так і Закарпатській та Черкаській областях незначна інноваційна активність підприємств у промисловості за напрямками інноваційної діяльності (табл. 2).

2. Кількість інноваційно-активних підприємств у промисловості за напрямками інноваційної діяльності в Україні, Закарпатській та Черкаській областях*
(одиниць)

Окремі показники за напрямками інноваційної діяльності	Закарпатська область			Черкаська область			Довідково: Україна		
	2004	2006	2007	2004	2006	2007	2004	2006	2007
Всього промислових підприємств — юридичних осіб	1381	1872	1749	1318	1252	1261	53497	54408	54925
з них, інноваційно-активних	37	31	28	29	23	27	1359	1118	1472
за окремими напрямками інноваційної діяльності:									
• дослідження і розробки	3	2	3	-	-	8	306	293	285
• придбання нових технологій (наукових розробок)	-	-	1	-	-	3	128	98	144
Інші	1344	1841	1721	1289	1229	1234	52138	53290	53453
Інноваційно-активні, % до всіх підприємств	2,7	1,6	1,6	2,2	1,8	2,1	2,5	2,1	2,7

*Розраховано за джерелом: [9, с. 132, 377, 375]

З табл. 2 протягом періоду аналізу спостерігаються такі тенденції в інноваційній активності підприємств аналізованих регіонів та України:

- в Закарпатській області у 2007 р., порівняно з 2004 р., кількість промислових підприємств збільшилась на 7,1%, а інноваційно-активних зменшилась на 24,3%. В Черкаській області загальна кількість підприємств промисловості зменшилась на 4,3%, а

інноваційно-активних майже на 7,0%. В Україні проявляється протилежна тенденція, оскільки в досліджуваному періоді (2007 до 2004 р.) збільшилась на 2,7%, а інноваційно-активних на 8,3%;

- водночас для Закарпатської і Черкаської областей характерне звужене відтворення інноваційно-активних підприємств у промисловості. Якщо на Закарпатті частка інноваційно-активних підприємств у 2004 р. становила 2,7% до всіх підприємств області, то в 2007 р. їх частка зменшилась до 1,6%, а в Черкаській області з 2,2 до 2,1%. В Україні проявляється нестійка тенденція щодо збільшення їх частки серед промислових підприємств;
- зменшується кількість досліджень і розробок в Україні. Так, якщо у 2004 р. було здійснено 306 таких досліджень і розробок, то в 2007 р. цей показник зменшився на 15 од. У Закарпатській області в трьох аналізованих роках здійснено 8 досліджень і розробок інноваційного характеру, а в Черкаській області такі розробки здійснені лише у 2007 р.

Таку ситуацію, на нашу думку, по-перше, можна пояснити тим, що як в аналізованих регіонах, так і в Україні зменшується чисельність фахівців, які виконують наукові та науково-технічні роботи. Так, у 2004 р. в Україні такі роботи виконували 106,6 тис. осіб, а в 2007 р. лише 9,8 тис. осіб. Аналогічна тенденція на Закарпатті та Черкащині [9, с. 363].

По-друге, негативна тенденція проявляється і щодо організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи. Так, в Україні у 2007 р., порівняно із 2004 р. кількість таких організацій зменшилась на 100 од., а на Черкащині зменшилось на 1 організацію. В Закарпатській області кількість таких організацій залишилась без змін (21 од.).

По-третє, однією із причин є виїзд фахівців вищої кваліфікації за межі України. Тільки у 2004 р. в інші країни виїхало 13 докторів наук і 74 кандидати наук, а в 2007 р. відповідно 4 та 48 осіб з такими науковими ступенями [10, с. 351].

У 2008 р. інноваційну діяльність в Закарпатській області здійснювало 31 промислове підприємство проти 28 — у 2007 р. Їх питома вага у загальній кількості склала 12,2%. Інноваційно-активними підприємствами впроваджено 13 нових технологічних процесів, з яких 11 — маловідходних, ресурсозберігаючих. Ними впроваджено у виробництво 22 види інноваційної продукції, придбано 9 нових технологій [2, с. 7]. Нерівномірна інноваційна активність підприємств області, особливо чітко простежується у районах та містах у розрізі природноекономічних зон (табл. 3).

З табл. 3 видно, що найбільша частка підприємств, що впроваджували інвестиції протягом трьох років припадає на низинну природноекономічну зону (66,6%, або 28 із 42 таких підприємств), а на передгірну та гірську кількість таких підприємств становила по 16,7% до загальної кількості.

3. Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації за типами інновацій протягом трьох років, по містах та районах в розрізі природноекономічних зон Закарпаття, у 2008 р.*

Міста та райони області	Загальна кількість підприємств, що впроваджували інновації протягом трьох років	У тому числі					
		кількість підприємств, що впроваджували інноваційну продукцію	з них		кількість підприємств, що впроваджували інноваційні процеси	кількість підприємств, що впроваджували організаційні інновації	кількість підприємств, що впроваджували маркетингові інновації
			нову для ринку	нову для підприємства			
Низинна природноекономічна зона							
м.Ужгород	12	6	—	6	12	7	5
м.Мукачево	7	2	—	2	7	4	2
м.Берегово	1	1	—	2	—	—	—
Берегівський	1	—	—	—	1	—	1
Виноградівський	4	3	—	3	2	—	—
Мукачівський	1	1	1	1	1	—	1
Ужгородський	2	1	1	1	2	1	1
Разом по зоні:	28	14	2	15	25	12	10
Передгірна природноекономічна зона							
м.Хуст	1	—	—	—	1	1	1
Іршавський	3	3	—	3	2	1	—
Тячівський	3	2	1	2	3	—	1
Хустський	—	—	—	—	—	—	—
Разом по зоні:	7	5	1	5	6	2	2
Гірська природноекономічна зона							
Великобerezнянський	—	—	—	—	—	—	—
Воловецький	1	1	—	1	1	—	—
Міжгірський	1	—	—	—	—	—	—
Перечинський	1	1	—	1	—	—	—
Рахівський	2	2	1	2	2	—	1
Свалявський	2	2	—	2	1	—	—
Разом по зоні:	7	6	1	6	4	—	1
По області	42	25	4	26	35	14	13
Природноекономічні зони, % до області							
Низинна	66,6	56,0	50,0	57,7	71,4	85,7	76,9
Передгірна	16,7	20,0	25,0	19,2	17,2	14,3	15,4
Гірська	16,7	24,0	25,0	23,1	11,4	—	7,7

*Розраховано за джерелом: [2, с. 15].

Аналогічна ситуація і щодо підприємств, що впроваджували інноваційну продукцію. Так, у низинній природноекономічній зоні частка таких підприємств становила 56,0% (14 із 25 од.), а у передгірній та гірській відповідно 20,0 та 24,0%. Нову для ринку продукцію в низинній природноекономічній зоні впровадили тільки 2 підприємства низинної, і по 1

в інших двох природноекономічних зонах. Ще більша відмінність щодо кількості підприємств, що впроваджували організаційні інновації. Більше $\frac{2}{3}$ таких підприємств припадає на низинну і лише 28,6% на гірську та передгірні природноекономічні зони. Аналогічна ситуація і щодо запровадження маркетингових інвестицій, оскільки лідером є підприємства низинної (76,9%, або 10 із 13 підприємств).

Впровадження інновацій за видами економічної діяльності, в основному притаманне переробній промисловості. Так, у 2008 р. із 31 інноваційно-активного підприємства на переробну промисловість припадало 28, що становить 90,3% до загальної кількості, а на підприємства з виробництва харчових продуктів, напоїв тільки 5 підприємств (16,1%).

Виходячи із табл. 1, видно, що із 15 підкласів КВЕД, які відносяться до підсекції DA — виробництво харчових продуктів, напоїв тільки по кожній третій підсекції здійснювались такі інноваційні заходи.

Важливим резервом в удосконаленні конкурентоспроможності регіону та у запровадженні інновацій є інтенсифікація розвитку виноградарства та овочівництва, а також тютюнництва, передусім в низинній і частково передгірній природноекономічних зонах. Відмітимо, що у 1995 р. валовий збір винограду в регіоні становив 13,8, в 2007 р. — 21,4 тис. т., а врожайність з одного гектара плодоносної площі відповідно 25,4 та 50,8 центнерів.

Гірська та передгірна природноекономічні зони Закарпаття вигідно виділяються щодо запасів лісочагарникових угідь на екологічно чисту продукцію побічного лісокористування. Зокрема, в усіх природноекономічних зонах області зосереджено 79,6 тис. га лісочагарникових угідь, експлуатаційний запас грибних ресурсів, в яких становить 6,8, а біологічний — 13,6 тис. тонн. Крім того, в лісових угіддях і на полонинах регіону зосереджено 5,8 тис. т лісових ягід (чорниця, малина, ожина), з них 1,4 тис. т чорниць, 1,9 тис. т. — малини та 2,6 тис. т — ожини. Більше 89% такої лісової продукції побічного користування зосереджено у гірській і передгірній природноекономічних зонах області, на які великий попит з боку європейських країн, зокрема Італії, Угорщини, Німеччини, Австрії та ін.

Висновки. Виходячи з основних положень, наявних у науковій статті, зазначимо, що у науковій літературі існує велика кількість визначень поняття „інновація”, які часто різняться один від одного. Аналіз наукових видань з економічних проблем свідчить, що стосовно сутності інновацій існує як мінімум два підходи. Водночас, на нашу думку, цей недолік обумовлюється тим, що дослідники і практики ототожнюють інновації, поперше, з результатами їх практичного використання у відтворювальному процесі, а по-друге, із власне інноваційним процесом.

В статті запропонована класифікація технологічних та екологічних інновацій за видами економічної діяльності у класі 15 підсекції DA —

виробництво харчових продуктів, напоїв нараховується 10 підкласів, окремі з яких мають провідні позиції в тих чи інших регіонах України.

В умовах Закарпатської області провідна роль належить підкласу з виробництва фруктових сиропів, рослинних соків та екстрактів, а також фруктових напоїв. Провідні позиції займають також види економічної діяльності з переробки та консервування овочів і фруктів, виробництва виноградних вин, а також мінеральних вод та інших безалкогольних напоїв.

Дослідження, проведені в Закарпатській і Черкаській областях, свідчать про зменшення інноваційної активності промислових підприємств. Нами проаналізовано причини таких явищ.

Аналіз в розрізі природноекономічних зон Закарпаття свідчить про незадовільне впровадження інновацій за їх типами протягом трьох років як в цілому по області, так і гірській та передгірній природноекономічних зонах.

Визначено перспективи та резерви інноваційної привабливості територій регіону в розрізі природноекономічних зон, виходячи із їх спеціалізації.

Подальші наші дослідження будуть спрямовані на особливості інших видів інноваційної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Водачек Л., Водачкова О. Стратегия управления инновациями на предприятии / Л. Водачек, О. Водачкова; Сок. пер. со словац. / Авт. предисл. В. С. Рапопорт. — М.: Экономика, 1989. — 167 с.
2. Інновації у промисловості: Статистичний збірник / Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г. Д. Гринник. Ужгород, 2009. — 34 с.
3. Класифікація видів економічної діяльності (NACE, Rev. 1.1 — 2002) ДК009:2005, затверджено наказом Держкомстату від 26 грудня 2005 року № 375, прийнято наказом Держспоживстандарту України від 26 грудня 2005 р. № 375/Збірник „Класифікація видів економічної діяльності”. — К., 2006. — 191 с.
4. Ковальов Г. Д. Основы инновационного менеджмента: [учебник для вузов] / Г. Д. Ковальов; Под ред. проф. В. А. Швандара. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. — 208 с.
5. Корецький М. Х. Інноваційний процес в АПК і перспективи його розвитку / М. Х. Корецький, О. І. Дацій. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. — 144 с.
6. Лапко О. О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання / О. О. Лапко. — К.: Ін-т економічного прогнозування НАН України, 1999. — 254 с.
7. Пригожин А. И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики) / А. И. Пригожин. — М.: Политиздат, 1989. — 271 с.
8. Санто Б. Инновация, как средство экономического развития / Б. Санто;

- пер. с англ. с измен. и доп. автора / Общ. ред. и вступ. ст. Б. В. Сазонова. — М.: Прогресс, 1990. — 206 с.
9. Статистичний збірник „Регіони України” / за ред. О. Г. Осауленко. Ч. II, 2008, Київ, 2008. — 803 с.
 10. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики України / За ред. О. Г. Осауленка. — К.: Видавництво „Консультант”, 2008. — 572 с.
 11. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс; Сокр. пер. с англ./ Авт. предисл. и науч. ред. К. Ф. Пузыня. — М.: Экономика, 1989. — 271 с.
 12. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации: [учебник для вузов] / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд; Пер. с 9-го англ. Изд. — М.: ИНФРА-М. 2000. — 412 с.
 13. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент: [учебник для вузов] / Р. А. Фатхутдинов. — М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. — 600 с.
 14. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. — М.: Прогресс, 1982. — 455 с.
 15. Яковец Ю. В. Ускорение научно-технического прогресса: теория и экономический механизм / Ю. В. Яковец. — М.: Экономика, 1988. — 333 с.

Одержано 2.10.09

Разработана классификация технологических и экологических инноваций за видами экономической деятельности. Осуществлено анализ инновационной активности предприятий промышленности Закарпатской и Черкасской областей, а также Украины. Проанализирована инновационная активность предприятий области в разрезе природно-экономических зон и определено перспективы инновационной деятельности в производстве продовольственных продуктов, напитков.

Ключевые слова: инновации, виды экономической деятельности, инновационная активность предприятий, производство продовольственных продуктов, напитков

The classification of technological and ecological innovations according to the types of economic activity is made. The innovative activity of industrial enterprises in Transcarpathia and Cherkasy regions, and also in Ukraine, is analyzed. Innovative activity of enterprises of region is analyzed in the cut of naturally-economic areas, the prospects of innovative activity in the production of food products and drinks are pointed out.

Key words: innovations, types of economic activity, innovative activity of enterprises, production of food products and drinks.

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОДУКТОВИХ ПІДКОМПЛЕКСІВ

Н.В. ЖУК, аспірант

Висвітлено техніко- та еколого-економічні принципи формування ресурсного потенціалу продуктових підкомплексів, розглянуто існуючі концепції його оцінки та систему факторів, які впливають на ефективність його використання.

Важливою проблемою сучасного етапу розвитку економіки України є пошук напрямів ефективнішого використання наявного ресурсного потенціалу продуктових підкомплексів. Аграрно-промислове виробництво має низку специфічних проблемних питань в сфері формування і використання потенціалу, обумовлених особливостями минулого і сучасного його розвитку. Ефективне використання ресурсного потенціалу регіональних продуктових підкомплексів є об'єктивною необхідністю і важливою передумовою розвитку не лише аграрного сектору економіки. У виробничому процесі як сільського господарства, так і промисловості найважливіша роль належить підвищенню ефективності його використання, оскільки це основний елемент виробничої системи будь-якої організації. Гостра невідповідність ресурсного потенціалу підприємств, які об'єднані у відповідні продуктові підкомплекси, сучасним вимогам потребує комплексного підходу до його оптимального формування та ефективного використання. Тема дослідження настільки важлива, що є предметом постійних дискусій в середовищі практиків і науковців. Серед вітчизняних і зарубіжних дослідників проблеми звертають на себе увагу роботи В.М. Трегобчука, А.Е. Юзефовича, В.Г. Андрійчука, В.Й. Шияна, А.А. Черняєва, А.В. Шарикова та інші. Однак необхідно зазначити, що отримані результати залишають шлях для подальших досліджень у сфері пошуку методик оцінки, напрямів раціонального формування та ефективнішого використання ресурсного потенціалу продуктових підкомплексів.

Методика дослідження. Методологічною та теоретичною основою дослідження послужили праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів з питання формування, оцінки та ефективності використання ресурсного потенціалу. У процесі дослідження використовувалися монографічний метод та абстрактно-логічний підхід до вивчення теоретичних і практичних проблем розвитку потенціалу регіональних продуктових підкомплексів.

Результати дослідження. Ресурсний потенціал аграрно-промислового виробництва представляє собою сукупність земельних, матеріально-технічних, трудових, інформаційних ресурсів, інновацій і капіталу галузей (рис.1), які сформовані у відповідні продуктові підкомплекси, що охоплюють як аграрну сферу, так і заготівлю, зберігання, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції.

Рис. 1. Склад ресурсного потенціалу аграрно-промислового виробництва

Всебічне вивчення об'єктивних умов аграрно-промислового виробництва у кожному конкретному регіоні має передувати формуванню та оцінці ресурсного потенціалу продуктових підкомплексів, оскільки такі умови неоднорідні та їхній вплив досить істотний та диференційований. Іншими словами, формування, використання та оцінка потенціалу продуктових підкомплексів повинні мати регіональний характер. У середині регіонів, у свою чергу, важливо також враховувати територіальні особливості соціальних, економічних і природних умов, які значною мірою впливають на розвиток аграрно-промислового виробництва.

Найважливішими принципами формування ресурсного потенціалу, які ще називають техноеколого-економічними, є наступні:

- екологічність та екологозабезпеченість стосовно різних природно-економічних умов ведення аграрнопромислового виробництва;

- технологічність, надійність, універсальність і комфортність технічних засобів за високих продуктивних та експлуатаційних показників;
- економічність та енергоекономність з урахуванням функціонування багатуукладної економіки на селі й різних форм господарювання в АПК;
- відповідність вимогам комплексної механізації, автоматизації та комп'ютеризації виробничих процесів у всіх ланках АПК як основи підвищення продуктивності праці і зростання ефективності використання ресурсів [1].

Забезпечення комплексного і високоефективного використання ресурсного потенціалу регіональних продуктивних підкомплексів здійснюється за рахунок його формування та передбачає обчислення і визначення ступеня його використання.

Так, при оцінці складових елементів ресурсного потенціалу аграрно-промислового виробництва необхідно враховувати кількісну (масштаби обсягу та темпу збільшення окремих видів ресурсів і в цілому ресурсного потенціалу взаємопов'язаних галузей) та якісну (оцінку споживчих якостей ресурсу, яка характеризує ефективність використання наявних ресурсів) його сторони.

Нині існують три концепції оцінки ресурсного потенціалу продуктивних підкомплексів:

1. Розрахунок ресурсів здійснюється у відповідності до їх продуктивності. Такий метод придатний, в основному, для промислових підприємств, де досить легко співставити продуктивність двох факторів виробництва — праці та капіталу. Враховуючи, що продуктивні підкомплекс об'єднують не лише промислові підприємства, а й сільськогосподарські, слід зазначити, що в аграрній сфері при використанні цієї методики існує потреба розрахунку інтегральних показників, наприклад, сільськогосподарські угіддя переводяться в умовні гектари, фізичні трактори — в еталонні одиниці, різноманітні види сільськогосподарської продукції за допомогою зернових або кормових коефіцієнтів переводяться в умовну продукцію тощо, що не зовсім коректно і досить технологічно накладно. Тому для більш високого рівня інтеграції факторів в даний час використовується в основному два методичні підходи:

- застосування регресійних моделей для отримання теоретичних значень результативних показників, величини яких розглядаються в якості можливостей виробництва;
- визначення інтегральних ресурсних можливостей регіонів і господарств шляхом зведення всіх ресурсів до єдиного показника в грошовому вираженні або шляхом нормування їх з наступним складанням отриманих умовних величин [2].

1. Інтегральним індикатором (показником) ресурсного потенціалу

регіональних продуктових підкомплексів може виступати площа багатокутника, яка повинна відображати сумарний вплив всіх параметрів, що характеризують його потенціал, а саме: наявність ресурсів, їх інвестиційну та інноваційну привабливість, дані про ефективність тощо. Розмір площі багатокутника можна розрахувати за наступною формулою:

$$R_i = 0,5 \sin 360^\circ / n(a + b + \dots + m),$$

де R_i — інтегральний показник ресурсного потенціалу відповідних продуктових підкомплексів для певного регіону для i -го року;

n — кількість індикаторів потенціалу;

$(a \dots m)$ — значення показників, які відкладаються на координатних осях.

У описаній методиці розрахунку інтегральних індикаторів ресурсного потенціалу кількість і перелік індикаторів, які приймають участь в порівнянні може змінюватися у відповідності до конкретних цілей дослідження. Але при цьому не достатньо враховувати вагу та взаємозв'язок окремих показників. Також не слід змішувати абсолютні та відносні показники, включаючи їх в одну групу. Найкраще виконувати відповідну оцінку окремо за абсолютними і відносними індикаторами, розраховуючи площі двох варіантів багатокутників чи таблиць, які в сукупності і забезпечать необхідний об'єм інформації наявності ресурсів продуктових підкомплексів [3].

2. Визначається внесок кожного ресурсу у виробництво певного виду продукції. За такою концепцією на основі отриманих коефіцієнтів розраховують виробничі можливості підприємств, що входять до складу відповідних продуктових підкомплексів. При цьому ресурсний потенціал розраховується як виробництво кількості ресурсу у відповідності до його продуктивності (працездатність, родючість тощо) і описується наступною формулою:

$$РП = К \cdot Р \cdot П,$$

де РП — ресурсний потенціал; К — коефіцієнт співставлення (поєднання, заміщення); Р — кількість ресурсу; П — якість ресурсу (продуктивність).

Коефіцієнт співставлення в такій формулі порівнює показники вимірювання елементів потенціалу, приводячи їх до інтегрально єдиної величини. Так, якщо необхідно потенціал земельних ресурсів визначити в гривнях, а цей вид ресурсу має показники виміру — гектари, врожайність (продуктивність) — центнери з гектару, то розрахунок такого коефіцієнту дає нам можливість усунути ці протиріччя. Також коефіцієнт поєднання допомагає співставити кількість і якість одного ресурсу з відповідними такими ж характеристиками іншого [4].

Метод визначення внеску кожного ресурсу у виробництво певного виду продукції широко використовується при наукових дослідженнях, але

він не враховує природно-економічних особливостей кожного господарства, тому не забезпечує необхідної точності.

3. Оцінка ресурсного потенціалу підприємств, що формують підкомплекси, на основі використання економіко-математичної моделі, яка передбачає розрахунок нормативної виручки та виробничих затрат. Така модель дозволяє максимально враховувати економічні та природні умови діяльності конкретного господарюючого суб'єкта. Нормативна грошова виручка розраховується на основі оптимального поєднання галузей, потенційно можливої для сільського господарства врожайності вирощуваних культур (продуктивності тварин), а також частки товарної продукції за кожним її видом та ціни, яка встановлена відповідно до кон'юктури ринку. Виробничі затрати розраховуються множенням об'єму товарної продукції кожного виду на розрахункову собівартість. В загальному вигляді економіко-математична модель розрахунку нормативного прибутку має наступний вигляд:

$$Ri_1 = \sum_{j=1}^n S_j^0 V_j^p D_j P_j - \sum_{j=1}^n Q_j C_j + Y_c \rightarrow \max$$

де S_j^0 — оптимальна площа посіву зайнята під j-ою культурою;

V_j^p — потенційно можлива урожайність j-ої культури виходячи із наявних ресурсів виробництва;

D_j — частка товарної продукції j-ої культури;

P_j — ціна продукції із j-ої культури відповідно до встановленої кон'юктури ринку;

Q_j — об'єм реалізації j-ої культури;

C_j — розрахункова собівартість продукції j-ої культури;

Y_c — екологічні затрати.

Аналогічно з використанням такої моделі можна розрахувати нормативний прибуток і для інших підприємств, які об'єднані в продуктові підкомплекси. Кінцевим результатом підрахунку оцінення потенціалу стане сума нормативного прибутку та ефективності виробництва [5].

Оскільки головною метою оцінки ресурсного потенціалу є підвищення ефективності його відтворення, то вона (мета) визначає наступні задачі:

- аналіз впливу зміни динаміки умов аграрнопромислового виробництва, а також величини, структури та динаміки зміни виробничих ресурсів та їх продуктивності;
- прогнозування необхідності виробничих ресурсів;
- планування відтворення ресурсів;
- організація процесу виробництва в конкретних умовах;
- ефективне управління всіма видами ресурсів і створення

необхідних умов для успішної діяльності суб'єктів господарювання.

Ефективність використання ресурсного потенціалу насамперед залежить від системи факторів, які певним чином впливають на нього. В такій системі розрізняють економічні, організаційні й технологічні фактори впливу. Так, економічні включають інвестиційну, податкову, фінансово-кредитну політику щодо аграрно-промислового виробництва, а також рівень розвитку ринкової кон'юктури, забезпечення технологічного процесу і співвідношення цін на продукцію та ресурси, які були затрачені на її виробництво.

До організаційних факторів впливу належать: форми власності, структура управління, система відповідальності та зацікавленості у результатах виробництва.

До факторів технологічного впливу відносяться: технології виробництва продукції, кількісне та якісне забезпечення аграрно-промислового виробництва матеріально-технічними засобами, технологічна дисципліна якісного і своєчасного виконання робіт.

Досить важливе значення для ефективності ресурсного потенціалу як підприємств, так і продуктових підкомплексів в цілому, займає система виробничих відносин та інтересів, яка склалася в процесі виробництва, тому що фактично показники використання наявних ресурсів господарюючих суб'єктів залежать як від їх властивостей, так і від діючої системи виробничих відносин на даний період.

Висновки.

1. Ресурсний потенціал регіональних продуктових підкомплексів — це сукупність збалансованих наявних ресурсів (земельних, трудових, матеріально-технічних тощо), що дають змогу організувати аграрно-промислове виробництво, заготівлю, переробку, зберігання, транспортування та збут продукції необхідного обсягу та якості.

2. Дослідження ресурсного потенціалу відбувається через аналіз його принципів формування, оцінку та визначення ефективності використання в процесі господарської діяльності підприємств, що сформовані у відповідні продуктові підкомплекси.

3. Оцінка здійснюється на основі існуючих концепцій, які враховують розрахунок інтегральних показників, коефіцієнтів співставлення (поєднання) наявних виробничих ресурсів і застосування економіко-математичного моделювання.

4. За допомогою обчислення ресурсного потенціалу визначають ступінь ефективності його використання, який залежить від низки факторів прямого чи опосередкованого впливу на нього, які підвищують (за сприятливих умов господарювання) стійкість і гнучкість підприємств, що входять до складу підкомплексів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Трегобчук В.М. Проблеми формування ресурсного потенціалу

- національного АПК в умовах ринкової економіки / В.М. Трегобчук // Ресурсний потенціал АПК в ринковій економіці: теорія і практика формування: Наук. доповіді учасників українсько-польського семінару в м. Кам'янець-Подільському (травень 1995р.) та наук. праці Інституту економіки НАН України. — К.: Варшава, 1996. — С. 8–18.
2. Черняев А.А. Эффективность использования потенциала Правобережья Саратовской области / А.А. Черняев, А.В. Шариков // АПК: экономика, управление. — 2005. — №5. — С. 55–61.
 3. Жудро В. Методологические аспекты исследования уровня ресурсного потенциала развития агробизнеса и сельских территорий / В. Жудро // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин”, 5–6 червня 2009 р. (Частина I) — Умань: “Сочінський”, 2009. — С. 136–137.
 4. Шабанов Т. Оценка ресурсного потенциала сельхозпредприятий / Т. Шабанов // АПК: экономика, управление. — 2003. — №11. — С. 75–77.
 5. Юркова О.Н. Повышать эффективность использования производственного потенциала сельхозпредприятий / О.Н. Юркова // АПК: экономика, управление. — 2009. — №6. — С. 69–74.
- Одержано 2.10.09*

Установлена зависимость эффективности использования ресурсного потенциала от системы факторов, которые можно распределить на экономические, организационные и технологические.

Ключевые слова: *аграрно-промышленное производство, продуктовые подкомплексы, ресурсный потенциал, методика оценки эффективности.*

The correlation between the efficiency of the use of resource potential and the system of factors, classified as economic, organizational and technological, was established.

Key words: *agrarian-industrial production, food sub-complexes, resource potential, technique of efficiency evaluation.*

УДК 336.221

ЕВОЛЮЦІЯ ВЧЕННЯ ПРО ПОДАТКИ

Л.В. ЗАДОРЖНЯ, аспірант

Розглянуто етапи розвитку уявлень про податки як атрибут державної влади та формування їх сутності у поєднанні з процесами становлення державності.

Історичний розвиток суспільства зумовив становлення податку як невід'ємного та обов'язкового атрибуту державної влади. Саме завдяки

посередництву таких інструментаріїв, держава отримала змогу виконувати свої функції як основне соціо-політичне, культурне, економіко-правове об'єднання груп осіб, які мали спільні інтереси та територію проживання.

Завжди гостро поставало питання дослідження економічної ролі держави в житті суспільства. Адже саме таке значне формування, якому властиве певне коло інтересів та визначені заздалегідь цілі, має можливість змінити хід розвитку подій, його характер та інтенсивність за допомогою свідомої та цілеспрямованої дії урядових чинників.

Незаперечним фактом є активна роль держави в економічній історії, зокрема формування такого напрямку дій як фінансова політика, що ототожнюється на даний час з процесом виплати податків. Дослідженням цього питання присвячені праці вчених-економістів В. Андрущенка, Г. Башнянина, О. Василика, В. Загорського, Ю. Іванова, О. Кириленка, А. Крисоватого, В. Опаріна, А. Соколовської, С. Юрія та інших вчених-економістів.

Методика досліджень. В процесі роботи над статтею було використано методи історичного та логічного підходів при дослідженні процесу становлення державності та формування понятійного змісту податків; порівняння, аналізу та синтезу при вивченні думок вчених стосовно розвитку теорії оподаткування в однакові часові періоди; діалектичний при узагальненні матеріалів та обґрунтуванні теоретичних висновків.

Результати досліджень. Теорія податків має багатовікову історію, нерозривно пов'язану з організацією державного устрою. Основоположним моментом розвитку фінансової політики в цілому, і податків зокрема, завжди була спрямованість держави на контроль і поліпшення економічної ситуації, яка складалася за певних обставин. Найбільш вагомою та найпершою причиною, що змусила державні формування акцентувати увагу на економічному середовищі, стали військові дії, які вимагали значного фінансування витрат на їх проведення. Саме це стало першопочатковим поштовхом до створення системи відносин між населенням країни та її управлінським апаратом у вигляді системи податків і зборів, які поступово стали називатися фінансовою політикою держави.

Взагалі дослідники даного питання виокремлюють декілька етапів становлення держави в цілому та її фінансової політики зокрема.

Ю. Ковальчук, систематизуючи періодизацію шляху розвитку податкових фінансів держави, виділяє два періоди: перший — починається зі стародавніх часів і закінчується XV ст. н.е., та другий, початок якого припадає на XVI ст. та триває по сьогодні. Під час проходження становлення держави та фінансових відносин на першому етапі «з'являються перші згадки про податки у релігійних догматах... Вилучення податків до державної казни не має належного науково-теоретичного обґрунтування, здійснюється безсистемно, у багатьох випадках волюнтаристськими методами. Тогочасні мислителі у своїх працях фіксують властиві фінансовому господарству перерозподільні фінансові механізми». Другий

автор розділяє на два етапи: перший — XVI -XVIII ст.: «Розвиток політичної економії, у складі якої досліджується низка фінансових і фінансових проблем. Погляди щодо ролі податків у суспільному відтворенні істотно відрізняються від повного заперечення до абсолютного сприйняття, як головного джерела формування державних доходів. Наукові дослідження мають прикладний характер, присвячені вирішенню окремих проблем на конкретному етапі». Другий етап — XIX ст. до сьогодні. «Фінансова наука набирає статусу самостійної науки, виокремившись із політичної економії. Фундаментальні наукові дослідження розвиваються прискореними темпами, порівняно з потребами фінансової практики. У XX ст. розробки з проблем фінансового регулювання економіки істотно випередили практику оподаткування та використовуються при формуванні податкового законодавства і здійсненні податкових реформ держав. Проблематика наукових досліджень набуває чітко окреслених рис і формує цілісну наукову концепцію податкових фінансів в економіці добробуту» [4].

При дослідженні питання розвитку теорії податків та оподаткування, В. Мельник також виділяє два етапи:

1. Період письмових згадок про податки, які ґрунтуються на релігійних догматах або випливають із загальних потреб. У них фіксувався факт стягнення без науково доведеного обґрунтування.

2. Період наукового обґрунтування категорій отримання доходів об'єднаннями публічного характеру. Відбувається зародження власне фінансової науки з елементами теоретичного обґрунтування податків [3].

На нашу думку, такий поділ обмежує роль і значимість суспільства Стародавнього світу у становленні державності та податків. Звичайно, платежі того часу, які стягувалися з громадян державних формувань не можна об'єднати у стійку систему податків, але вже мала місце обґрунтованість і цільова спрямованість платежу. До того ж, вже за часів Римської імперії існував прототип державних податкових органів, якими були общини, а безпосередніми особами, що займалися стягненням платежів з населення — митарі.

А. Соколовська [7], О. Захарчук і П. Бечко [1] вважають, що процес становлення та розвитку податків відбувався у три етапи:

- стародавній світ і початок середніх віків: характеризується зародженням оподаткування, податки існують в нерозвиненій, примітивній, зародковій формі;
- XVI — XVIII століття: відбувається становлення оподаткування як системи, податки стають постійним джерелом державних доходів, вирізняються множинністю та химерністю;
- XIX — XX століття: податки стають основним джерелом доходів держави, відбувається їх укрупнення за категоріями платників і видом доходів, з яких вони стягуються, виникають більш зрілі та досконалі форми оподаткування.

О. Сердюк і Т. Заревчанська також вважають, що розвиток уявлень про податки у своєму формуванні пройшов три етапи: перший — від Стародавнього Світу до першої половини XVIII ст., коли стан податкових відносин характеризувався безсистемністю, а самі податкові платежі мали переважно натуральну форму; другий — середина XVIII — початок XIX ст. — характеризується появою в країнах Європи податкових систем, що включали в себе прямі та непрямі податки, які стали основним джерелом державних бюджетів; третій — XIX ст. і до наших днів — відрізняється від попередніх тим, що на даному відрізку формування уявлень про природу податків були проведені науково обгрунтовані податкові реформи та здійснюється глибоке теоретичне обгрунтування проблем оподаткування [5].

В. Захожай, Я. Литвиненко, К. Захожай, Р. Литвиненко також відзначають важливість врахування початкових уявлень про податки та зазначають, що ще за часів існування Стародавнього Світу «філософи... характеризували податки як суспільно необхідне та корисне явище» [6].

Зважаючи на такий підхід до формування уявлень про податки як про явище суспільного продукту, що витікає з процесів формування державного устрою, на нашу думку, більш логічним буде підхід багатоетапного формування уявлень про податки. Хоча тут також доцільно внести відповідні корективи, спровоковані потребами часу.

Загальновідомо, що податки виникли разом із державними формуваннями та слугували для обслуговування їх потреб. Саме тому не варто недооцінювати значення думки часів Стародавнього Світу у формуванні уявлення про податки як економічне явище. Причому дослідження варто здійснювати, спираючись як на первинні теорії, так і на більш пізні, науково обгрунтовані концепції.

На підставі таких підходів І. Головач проводить групування кроків розвитку податку як невід’ємного атрибуту держави. За його ствердженням, перший період зародження податку почався ще з біблійних часів, а потім на кожному подальшому історичному етапі доповнювався новими, невідомими раніше деталями. Крім того, «на окремих етапах розвитку людської думки дана категорія отримувала принципово інше, не схоже на попереднє, визначення» [2].

На думку згаданого автора, перший етап формування уявлення про податки охоплює собою Стародавній Світ, хоча на той час самого поняття «податок» ще не існувало. Виходячи з того, що держава на той період розвитку суспільства являла собою республіку, що в дослівному трактуванні визначається як «суспільна справа», оподаткування не мало системного явища процесу, а платежі здійснювалися у формі добровільних пожертвувань у мирні часи та відсоткових відрахувань до казни у часи державних труднощів чи війни. Така система була присутня на території Спарти та Стародавньої Греції.

Перші відмінності в сплаті платежів, що стали прототипом податків

до казни держави зафіксовано за часів Стародавнього Риму. Саме ця держава започаткувала оподаткування громадян відповідно до рівня їх доходів і заклала підвалини декларації про прибутки, сформувала систему місцевих податків та органів фіску. Політика держави функціонувала таким чином, що податки почали виконувати відомі у наш час функції — фіскальну та стимулюючу [2].

За Візантійської епохи, що тривала до VII ст. нашої ери, в розпорядженні державного економічного апарату налічувалося більше, ніж 21 вид податків. Широкого практичного застосування набули надзвичайні податки та податки з посадових осіб. Економічна політика Візантійської імперії характеризувалася значним податковим тиском, оскільки податки виконували переважно фіскальну функцію [2].

Епоха Середньовіччя не внесла значних коректив у визначення сутності податку як економічної категорії, хоча саме в той період почалося формування розуміння податку як обов'язкового платежу, хоча і здійснювався він на «добровільних» засадах. Хоча саме в цей період Фома Аквінський закріпив перші підвалини теорії податків, назвавши останні однією з форм пограбування народу та пов'язавши їх з фінансовою діяльністю держави, оскільки вважав податки засобом покриття надзвичайних державних витрат [3].

Починаючи з кінця XV ст., податок починають розглядати як безеквівалентний платіж, а італійські мислителі Діомеде Карафа, Нікколо Маккіавеллі, Джованні Ботеро, Франческо Гвічардіні починають висловлювати думку про його пріоритетність у доходах казни держави [6].

Етапи розвитку уявлень про податки

Етап	Характеристика уявлень про податки
Древній Світ	Податки мають форму добровільних пожертвувань, жертвоприношень.
Римська імперія та Візантія	З'являється прототип декларації про доходи, система місцевого оподаткування та низка надзвичайних податків. Податки розглядаються як одне з альтернативних джерел доходів державної казни, проявляються фіскальна та стимулююча їх функції.
Середньовіччя та Епоха Просвітництва	Податок набуває змісту узаконеного засобу грабунку населення державою. З'являються перші думки про природу податку як договору між державою та населенням, який ґрунтується на оплаті населенням послуг, що надаються йому державою. Податок стає невід'ємною складовою державного фінансового апарату

Початкові зародки вчення про податки, які поклали початок теорії оподаткування, з'явилися в Епоху Просвітництва. Вони дістали назву атомістичної теорії, згідно якої податок розуміють як результат договору між сторонами, за яким підлеглий вносить державі плату за різні послуги [5]. Головними представниками згаданої теорії стали Ш. Монтеск'є, Т. Гоббс, С. Вольтер, О. Мірабо. Зокрема, Ш. Монтеск'є зазначав: «Податок —

частина, яку кожний громадянин надає із свого майна для того, щоб отримати охорону тієї частини, що залишилась або використати її з більшою насолодою». Вольтер притримувався думки, що «сплачувати податок означає віддавати частину свого майна, щоб зберегти залишкове» [6].

Саме Епоха Просвітництва, на нашу думку, завершила формування початкових уявлень про податки та нерозривно пов'язала дану категорію з діяльністю державного апарату в цілому та його фінансової структури зокрема. Адже податки стали одним з вагомих та авторитетних критеріїв існування суспільства та держави.

Висновки. Формування змісту податків на початкових етапах становлення державності пройшло значний шлях розвитку. Уявлення про податки як добровільні платежі у формі жертвоприношень змінилися думкою, що даний вид плати є формою узаконеного грабунку державою своїх громадян. Податки стали невід'ємною частиною державних доходів, хоча з самого початку їм не надавали такого великого значення. Таким чином, не можна недооцінювати значення першого періоду розвитку оподаткування у становленні науки про податки та визначенні їх сутності. Саме в ті часи податок набував своєї, відомої на даний час, форми та ролі в фінансовому житті держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бечко П.К., Захарчук О.А. Основи оподаткування: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / П.К. Бечко, О.А. Захарчук. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 168 с.
2. Головач І. Поняття «податок»: історія виникнення та розвитку / І. Головач // Економіка, фінанси, право. — 2002. — № 9. — С.18–23.
3. Мельник В.М. Генеза теорій податків / В.М. Мельник // Фінанси України. — 2004. — № 8. — С. 42–53.
4. Особливості дослідження фінансово-економічних систем: досвід цивілізаційної еволюції:(Економіка, планування і управління в лісо виробничому комплексі) [Електронний ресурс] / Ю.Я. Ковальчук // Науковий вісник НЛТУ України. — 2008, вип. 18.5. — С. 159–169. — Режим доступу до збірника: <http://www.nbu.gov.ua>.
5. Сердюк О.М., Заревчанська Т.В. Податкова система (практикум); Навч. Посібник / О.М. Сердюк, Т.В. Заревчанська. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 328 с.
6. Система оподаткування та податкова політика: Навч. посібник / [Захожай В.Б., Литвиненко Я.В., Захожай К.В., Литвиненко Р.Я.]; під заг. ред. В.Б. Захожая та Я.В. Литвиненка. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 468 с.
7. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія і практика становлення. — К.: Знання-Прес, 2004. — 454 с.

Одержано 8.10.09

Систематизация развития представлений о сути налогов на первых этапах развития государственности имеет значимый вес при исследовании их экономической сути.

Ключевые слова: *налоги, государство, фискальная политика, государственная финансовая политика.*

The classification of the concept development of tax essence at the first stages of the statehood formation is of great significance for studying tax economic substance.

Key words: *taxes, state, fiscal policy, public financial policy.*

УДК 338.24

ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

Н.П. КАРАЧИНА, кандидат економічних наук
Вінницький національний технічний університет

Здійснено аналіз сутності поняття «модель економічної поведінки» через призму історичної ретроспективи становлення окремих етапів, напрямків, наукових течій економічної думки, які сформували різні підходи до розуміння економічної поведінки. Сформовано та обґрунтовано авторську інтерпретацію категорії «модель економічної поведінки».

Накопичені в ході еволюції економічних основ сучасної цивілізації проблеми, а також зростання в останній час ролі факторів невизначеності та нестабільності економічного середовища свідчать про актуалізацію завдання пошуку концептуальних варіантів ефективного розвитку інституту сучасного підприємства. Загалом проблема, як ми вважаємо, полягає у вичерпності можливостей поширених до останнього часу підходів і відповідних категорій у забезпеченні адекватної ідентифікації стану, причинно-наслідкових механізмів та перспектив трансформації підприємства як основи та первинного ланцюга соціально-економічного базису суспільства.

Основу авторського уявлення про альтернативний методологічний базис подібного аналізу складає твердження про перспективність і більш глибоку, порівняно із традиційними підходами, наукову об'єктивність концепції аналізу підприємства на основі всебічного дослідження закономірностей його поведінки. При цьому, розуміючи таку поведінку як складний комплекс поєднання соціально-економічних і ментально-психологічних чинників, виділили як окремий самостійний блок наших

дослідження аналіз саме економічної поведінки підприємства, що так чи інакше можна вважати відображенням сумарного безпосереднього чи опосередкованого впливу всіх інших чинників. Звідси категорію «економічна поведінка підприємства» розглядаємо як провідну для пояснення закономірностей ефективності функціонування підприємства з огляду на величезну кількість факторів, що визначають модель такої ефективності та з врахуванням складних комбінацій сумарного їх впливу. В свою чергу, глобальні трансформаційні процеси, що супроводжують пострадянський етап розвитку вітчизняних підприємств і які відображають радикальні зміни різних аспектів життєдіяльності останніх, дають підстави для визначення без перебільшення унікальних особливостей реалізації категорії „економічна поведінка” та „економічна поведінка підприємства” в Україні, на пострадянському просторі в цілому, а також стосовно репрезентативного підприємства як універсального інституту, який функціонує за загальними закономірностями у будь-яких соціально-економічних умовах.

Проблеми визначення сутності економічної поведінки стосуються дослідження багатьох відомих зарубіжних вчених-економістів. Це, зокрема, А. Сміт, П. Хейне, А. Маршалл, Ф. Хайєк, К. Маркс, М. Вебер, Г. Шмоллер, Т. Веблен, У. Мітчелл, Дж. Коммонс, Р. Коуз, Дж. Б'юкенен, Г. Саймон, Д.Норт, Й. Шумпетер, В. Зомбарт. Значний внесок у визначенні етимології економічної поведінки підприємств зробили такі сучасні вітчизняні науковці, як Н. Шибасва, Г. Капленко, М. Гуревичов, В. Войтко та А. Азріліян. У той же час недостатньо опрацьованими є еволюційні засади детермінації моделі економічної поведінки підприємств, фірм, організацій.

Методика досліджень. Дослідження сутності моделі економічної поведінки ґрунтується на поєднанні монографічного та еволюційного методів пізнання для ознайомлення з науковими працями вітчизняних і зарубіжних вчених.

Результати досліджень. Досліджуючи еволюцію сутності економічної поведінки та розкриваючи її спонукальні чинники, неодноразово акцентували увагу на визначених моделях поведінки. Проте це спостерігалось лише крізь спектр наукових результатів як апіорі. Вважаємо за необхідне сформувати авторський погляд на визначення категорії «модель економічної поведінки» для побудови прикладних моделей поведінки суб'єктів господарювання.

Науковий пошук розкриття даної категорії обмежився енциклопедичними даними. Так, в економічному словнику під редакцією А.Азріліяна зазначається: «Модель в науці — це образ, аналог будь-якого об'єкта, процесу чи явища» [1]. В економічній енциклопедії С. Мочерний трактує: «Економічна модель — спрощена уява про дійсність, абстрактне уявлення окремих явищ і процесів економічної системи загалом, втілене у формі економіко-математичної моделі» [2]. У великому тлумачному словнику сучасної української мови наводиться таке визначення: «Модель

економіки — опис математичними методами процесів, що відбуваються в економіці. Модель росту — теоретичний апарат в економіці для вивчення можливих траєкторій розвитку економічної системи. Модель сфери споживання — опис у математичній економіці формування попиту споживачів на товари та послуги в залежності від зовнішніх чинників» [3]. У [4] розкривається сутність економічної моделі: «Модель (економічна) — математичний образ фірми, компанії, ринку чи будь-якої іншої реалії, що ґрунтується на економічній теорії». Ми поділяємо думку стосовно того, що модель поведінки — це є опис поведінки як процесу, що відбувається в економіці. Поряд із цим маємо іншу позицію щодо використання лише математичних методів у вивченні процесів економічної системи. Переконані, що є доцільним також використання інших методів при описі економічних процесів, що є предметом подальшого наукового пошуку. Результати власних досліджень щодо еволюції економічної поведінки дозволяють вважати правомірним відокремлення мотивів і пріоритетів поведінки як основи формування моделі економічної поведінки [5]. Вочевидь наведений процес формування категорії «модель економічної поведінки» (рис. 1) обумовив правомірність і доцільність її розкриття в такому контексті: модель економічної поведінки — це опис логічного зв'язку мотивів і пріоритетів економічної поведінки суб'єктів.

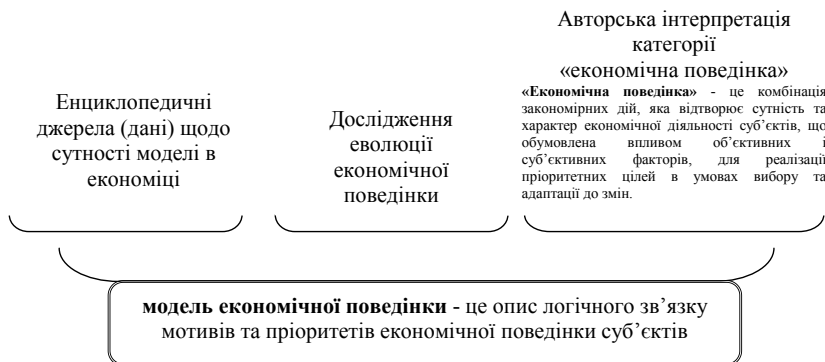

Рис. 1. Процес формування категорії «модель економічної поведінки»

Представлена авторська інтерпретація сутності моделі економічної поведінки здатна висвітлити закономірності як внутрішньоорганізаційного функціонування, так і його наслідків. Поряд із цим формування моделі економічної поведінки передбачає досягнення адекватного рівня прогнозування дій у відповідь на зовнішні та внутрішні зміни, діагностування природи таких дій та визначенні механізму управління ними.

Відповідно до наведеного визначення та виявлених відмінностей між окремими фундаментальними напрямками економічної думки, що обумовлені різними концептуальними підходами до розкриття сутності моделі поведінки окремого економічного суб'єкту та відповідно пріоритетних

Рис. 2. Узагальнені еволюційні моделі економічної поведінки суб'єкту

мотивуючих чинників і причинно-наслідкових механізмів, вважаємо правомірним відокремити ряд моделей економічної поведінки суб'єкту, а саме: канонічну, меркантилістську, політекономічну модель поведінки «економічної людини», неокласичну модель, марксистську соціополітичну модель економічної поведінки, соціокультурну модель, кейнсіанську психологічну модель, інноваційну модель Й. Шумпетера, інституціональні моделі економічної поведінки, у т.ч. інституціонально-інстинктивну модель Т. Веблена, модель колективної поведінки Д. Коммонса, модель адміністративної людини Г. Саймона, модель інституціональної людини Г. Клейнера (рис. 2). Основу такої типізації склали детермінантні фактори, що визначали особливості кожної моделі, а саме: дуалізм категорій раціональності та ірраціональності, окрема група морально-етичних факторів, пріоритети набуття соціального статусу, особливостей колективної поведінки, фактори, обумовлені інстинктами, пріоритети збагачення (покращення власного матеріального стану), владно-політичні фактори, пріоритети раціонального вибору, соціокультурні фактори, суб'єктивно-психологічні фактори, пріоритети уникнення ризику, фактори інституціонального впливу та ін.

Висновки. Зазначене дозволяє вважати правомірним, що на основі опису та пояснення моделі поведінки у фундаментальних для еволюції економічної думки працях відбувалася головна дискусія про взаємозалежність економічних і суспільних законів існування цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большой энциклопедический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. — 4-е изд. доп. и перераб. — М.: Институт новой экономики, 2000. — 1088 с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол. С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Академія, 2001. — 864 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.slovnayk.net/?swrd=?CC?EE?E4?E5?EB>
4. Вікісловник. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uk.wiktionary.org/wiki/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%...>
5. Карачина Н.П. Еволюція категорії економічної поведінки: ретроспективний і методологічний аспекти // Матеріали четвертої міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток наукових досліджень 2008», м. Полтава, 24–26 листопада 2008 р.: — Полтава: Вид-во «ІнтерГрафіка», 2008. — Т.13. — С. 69–72.

Одержано 8.10.09

Осуществлен анализ сущности понятия «модель экономического поведения» сквозь призму исторической ретроспективы становления отдельных этапов, направлений, научных течений экономической мысли, которые сформировали разные подходы к пониманию экономического поведения. Сформировано и обосновано авторскую интерпретацию

категорії «модель економічного поведіння».

Ключевые слова: модель економічного поведіння, історичне становлення, економічна думка.

The analysis of the concept “a pattern of economic behavior” in the historic retrospective of the formation of some stages, courses, scientific trends of economic thought, which created various approaches to the understanding of economic behavior, was made. The author’s interpretation of the category “a pattern of economic behavior” was developed and explained.

Key words: a pattern of economic behavior, historic infancy, economic thought.

УДК: 336.77:631.11

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

С.М. КОЛОТУХА, кандидат економічних наук

Розглянуто стан, тенденції та перспективи розвитку кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств в умовах реформування галузі. Аналізується стан кредитного забезпечення аграрних підприємств та обґрунтовується необхідність розвитку іпотечного кредитування.

Через нестабільний фінансовий стан і кризові явища в економіці країни аграріям явно бракує власних коштів для забезпечення ефективної господарської діяльності. До того ж необхідність залучення кредитних ресурсів у виробничий процес зумовлена низкою причин і специфічних особливостей самого сільськогосподарського виробництва, а саме: сезонністю виробництва, що зумовлює розрив між надходженням коштів та їх витратами; невідповідністю цін на продукцію сільського господарства та матеріально-технічні ресурси, наслідком якої є неможливість аграріїв у повній мірі забезпечити себе сучасним обладнанням, технікою та іншими матеріалами; практичною відсутністю інфраструктури аграрного ринку; недосконалістю наявної системи фінансово-кредитного забезпечення АПК, що не задовольняє потребу аграріїв у кредитних коштах навіть на половину; відсутністю у позичальників ліквідного майна; підвищеною нестійкістю фінансового стану аграрних підприємств та іншими. Тому практично всі сільськогосподарські підприємства мають потребу в авансуванні позичкового капіталу на тривалий період. Саме необхідність залучення фінансових ресурсів у значних об’ємах та на довгий період часу свідчить про кредитомісткість галузі, а низька віддача капіталу, вкладеного в сільськогосподарське виробництво, порівняно із іншими галузями економіки — про недостатню кредитоспроможність аграріїв.

Методика досліджень. В основу досліджень покладено діалектичний та економіко-статистичний методи пізнання економічних процесів.

Результати досліджень. У структурі кредитів, наданих банківськими установами країни за видами економічної діяльності як у 2004 році, так і у 2008 році, найбільшу питому вагу займають кредити у сферу торгівлі, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (41,80% та 37,70%), а найменшу частку — кредити у сільське господарство, мисливство та лісове господарство — 2,7% та 6% відповідно, тобто частка позик, наданих підприємствам АПК, залишається мінімальною (рис. 1).

Наведені показники є свідченням того, що, як для банківської системи України, так і для інвесторів, аграрний сектор залишається непривабливим, а вкладення коштів у сільськогосподарське виробництво — ризикованим.

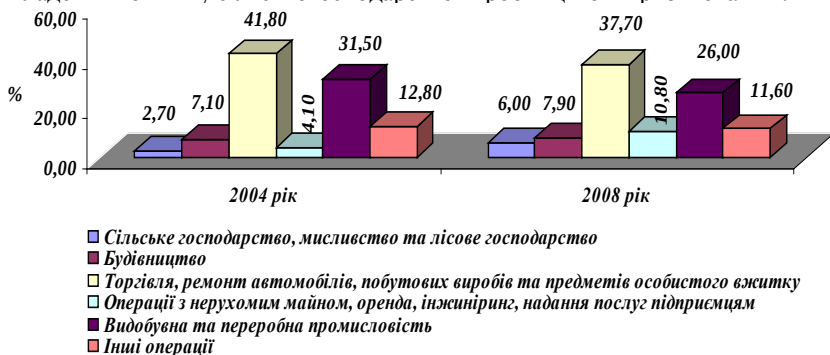

Рис. 1. Структура кредитів за видами економічної діяльності, наданих банківськими установами, %

Проте динаміка зміни обсягів кредитів, наданих аграріям протягом останніх чотирьох років, показує, що кредитне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, хоча і не у значних обсягах, має тенденцію до зростання (рис. 2).

У розвиток вітчизняного АПК необхідно щорічно інвестувати 20–25 млрд. грн. Дані рис. 2 свідчать про збільшення обсягів кредитування аграріїв у 2008 р. в 1,5 рази, у порівнянні із 2007 р., та майже в 2,5 рази — з 2004 р., проте це майже в півтора рази менше потреби аграріїв у кредитних ресурсах.

У 2008 р. підприємства АПК країни залучили 17,29 млрд. грн. кредитних коштів, що на 9,8 млрд. грн. більше, ніж у 2004 р., з яких 8,22 млрд. грн. склали короткострокові кредити, 6,07 млрд. грн. — середньострокові кредити та 3,00 млрд. грн. — довгострокові. Отже, частка короткострокових кредитів, у загальній сумі наданих позик, залишається найвищою — 47,54%, середньострокових кредитів — 35,11%. Найнижчу ж питому вагу у структурі наданих кредитів посідають довгострокові кредити — 17,35%, що є негативним явищем, оскільки більше 60% сільськогосподарських підприємств країни мають потребу у залученні позикових коштів на триваліший період

часу. Це пояснюється тим, що значна частина короткострокових кредитів, наданих сільськогосподарському підприємству, використовується на придбання паливно-мастильних матеріалів — 36%, мінеральних добрив — 19%, інших оборотних активів — 30%, а відсутність середньо- та довгострокового кредитування унеможливило потребу підприємства придбати сучасну сільськогосподарську техніку, обладнання, інші основні засоби тощо. Практика показує, що лише 5% загальної суми кредитів, отриманих підприємствами АПК, призначені для купівлі сільськогосподарської техніки [1].

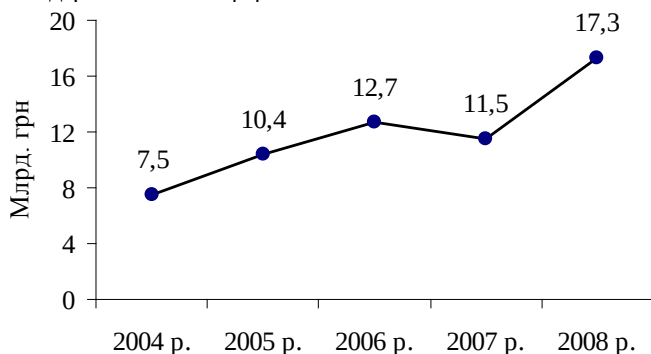

Рис. 2. Динаміка зміни обсягів кредитування підприємств аграрного сектору економіки України, млрд. грн.

Із наданих підприємствам АПК позик у 2008 році 65,68% складали пільгові кредити на суму 11,77 млрд. грн., з яких 6,06 млрд. грн. були короткостроковими позиками, 4,13 млрд. грн. — середньостроковими позиками і 1,58 млрд. грн. — довгостроковими позиками (рис. 3).

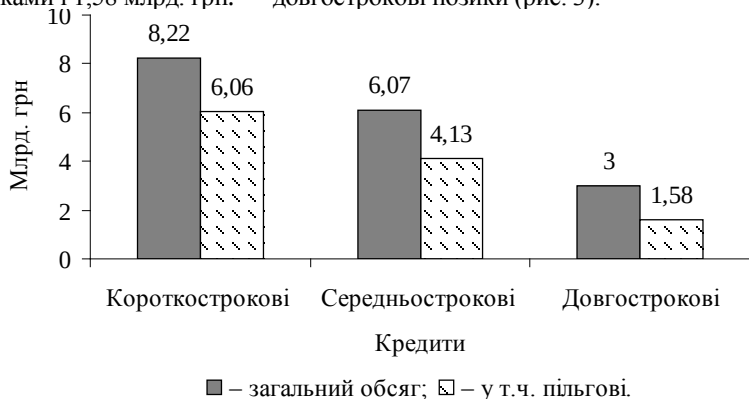

Рис. 3. Структура кредитів, наданих підприємствам АПК за 2008 р., млрд. грн.

Болючим для аграріїв залишається питання плати за кредит. У 2008 році банки кредитували село за відсотковою ставкою у розмірі 18% із частковою компенсацією ставки за кредит з державного бюджету — 12%. Динаміку зміни середньорічних процентних ставок за кредитами представлено на рис. 4:

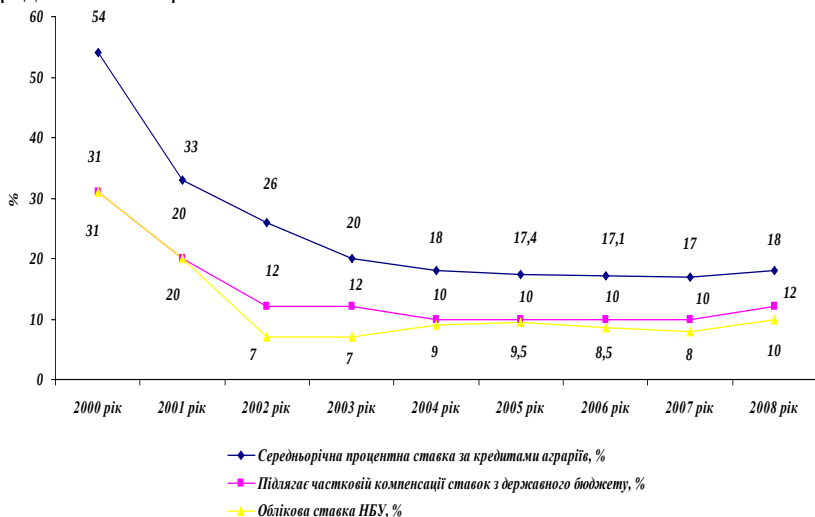

Рис. 4. Динаміка зміни середньорічних відсоткових ставок за кредитом для сільськогосподарських підприємств, %

Аналіз зміни розмірів процентних ставок за кредитом аграріїв у період з 2000 по 2008 роки свідчить про значне їх зниження. Проте його ціна для сільськогосподарських товаровиробників досі залишається надто високою — 17,6%.

Основною причиною невчасних розрахунків сільськогосподарських підприємств за кредитними зобов'язаннями, а відповідно й проблем з погашенням відсотків за користування позицією, є їх низька прибутковість [2].

Не складають виключення і підприємства АПК Черкаської області, зокрема Уманського району. У структурі області за прибутковістю Уманський район займає шосте місце і на його долю припадає 5,12% загального прибутку області. Із 26 господарств району 2007 господарський рік 5 підприємств закінчили з від'ємними результатами, 21 господарство — з прибутком (рис. 5).

Це свідчить про те, що збитковість підприємств району залишається досить високою — на рівні 19,23%. В цілому в Уманському районі сума отриманого чистого прибутку на 1 га ріллі становить 174,86 грн. і лише у

половини не збиткових господарств цей показник нижчий, ніж в середньому в районі.

При цьому на одне господарство району припадає в середньому 393,5 тис. грн. чистого прибутку, а рентабельність сільськогосподарських підприємств становить 10,1%, що значно нижче у порівнянні з 2006 роком — на 15,3 п. Дослідження свідчать про те, що лише незначна кількість сільськогосподарських підприємств була рентабельною.

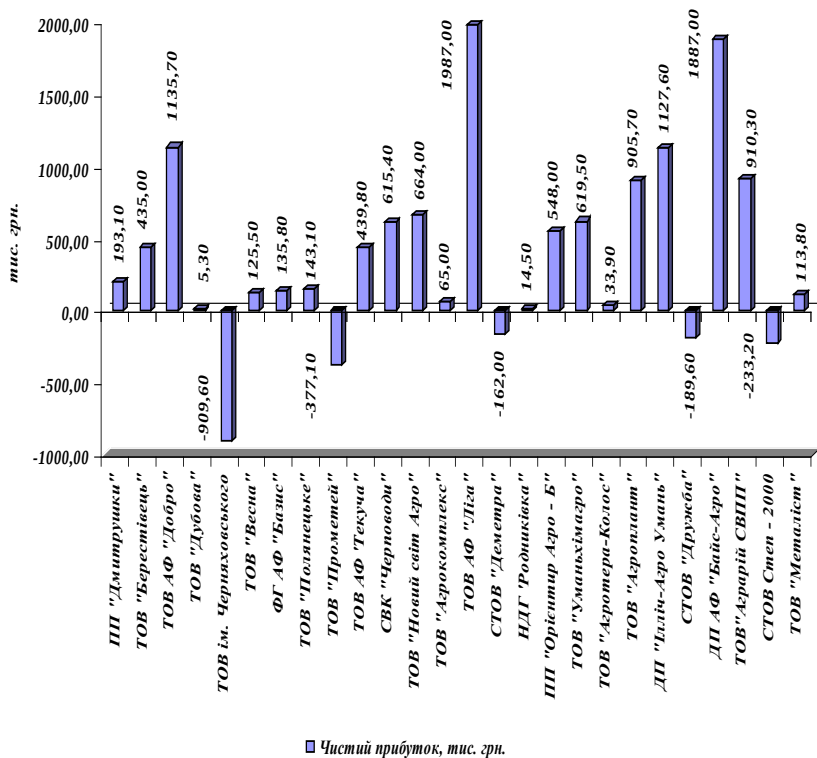

Рис. 5. Динаміка зміни чистого прибутку сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області, тис. грн.

Більша ж їх частина мала низькі показники рентабельності та норми прибутку або взагалі закінчила господарський рік зі збитками. Такі показники роботи господарств свідчать про низьку ефективність сільськогосподарського виробництва і виключають можливість аграріїв бути активними учасниками кредитного ринку країни [1].

Рентабельні ж підприємства, у свою чергу, страждають від великого податкового тиску, що є першопричиною зниження прибутків та переходу межі беззбитковості, оскільки вилучення з прибутку українського сільськогосподарського товаровиробника становлять близько 25%, тоді як у США та країнах Західної Європи цей показник коливається у межах 10%. Таким чином, на сьогодні для аграрія податкове навантаження є досить обтяжливим. Так, у 2007 році до зведеного бюджету країни надійшло 133 млн. грн., що лише на 3% менше проти попереднього року. Тому для підвищення прибутковості підприємств АПК і шансів на отримання кредиту слід удосконалити і систему оподаткування аграріїв. Досвід європейських країн показує, що земельний податок із сільськогосподарських товаровиробників є основним джерелом наповнення бюджету [3].

Низька прибутковість підприємств АПК району впливає на розрахункову дисципліну і підвищує заборгованість за отриманими кредитами. Так, в сільськогосподарських підприємствах Уманського району Черкаської області заборгованість по кредитах і позиках короткострокового характеру в 2007 р. складала 16 млн. грн., у тому числі на одне аграрне підприємство – 594,7 тис. грн., що в 4 рази більше, ніж у 2001 році (табл. 1):

1. Заборгованість по короткострокових кредитах сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області

Показник	Рік						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Заборгованість по короткострокових кредитах, млн. грн., в т. ч.	8,10	9,50	14,30	6,40	9,80	10,90	16,00
- на одне підприємство, тис. грн.	144,25	170,25	419,38	173,92	317,61	388,93	594,70
- на одного середньорічного працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, тис. грн.	1,15	1,80	4,37	2,18	4,20	5,32	6,30
- на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	10,47	13,46	24,65	10,60	21,21	24,04	26,42
- на 1000 грн. обігових засобів, грн.	111,35	152,96	255,98	92,07	141,00	125,80	81,39
Співвідношення розмірів заборгованості і обігових засобів	1:9	1:7	1:4	1:10	1:7	1:8	1:12

При цьому на кожні 1000 грн. обігових засобів було залучено 81,39 грн. короткострокових кредитів, тобто в 12 разів менше, ніж в цілому вартість обігових засобів. Якщо при цьому врахувати, що власні обігові засоби у сільськогосподарських підприємствах району практично були відсутні, то стає реальністю, що на 80% обігові засоби були сформовані головним чином за рахунок кредиторської заборгованості. Це свідчить про негативну структуру джерел формування обігових засобів у сільськогосподарських підприємствах Уманського району.

Статистика свідчить, що у розвинутих країнах 70% обігових коштів на розвиток аграрного сектору формується за рахунок банківського кредитування, у нас же ця частка становить лише 20%. Проблеми

кредитного забезпечення аграрної галузі зумовлюють необхідність вдосконалення кредитного механізму.

Аграрний сектор економіки країни працює аритмічно, що не завжди забезпечує розширене відтворення, не дозволяє розробити довготермінову стратегію розвитку, не розв'язуються проблеми соціального спрямування. Негативні тенденції, що характеризують на сучасному етапі сільське господарство як галузь, виникли також у результаті незадовільного стану розрахунків підприємств АПК і низьку дисципліну платежів [4].

Загалом станом на 1 січня 2008 року кредиторська заборгованість сільськогосподарських підприємств Уманського району перевищувала дебіторську у 3,7 рази або на 87,00 млн. грн., що у 2,4 рази більше від валової продукції галузі (табл. 2).

2. Стан заборгованості та обсяги кредитування сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області за 2007 рік, тис. грн

№ п/п	Показник	Валова продукція, тис. грн.	Дебіторська заборгованість, тис. грн.	Кредиторська заборгованість, тис. грн.	Довгострокові кредити банків, тис. грн.	Короткострокові кредити банків, тис. грн.
1	ПП "Дмитрушки"	1262,70	22,00	1371,80	-	250,00
2	ТОВ "Берестівець"	2859,00	44,00	424,00	320,00	-
3	ТОВ АФ "Добро"	1676,30	3699,00	2175,90	-	600,00
4	ТОВ "Дубова"	2279,40	374,30	934,70	-	88,40
5	ТОВ ім. Черняховського	-	386,00	4441,20	350,00	-
6	ТОВ "Весна"	670,40	12,00	258,80	-	99,50
7	ФГ АФ "Базис"	6963,60	207,50	3493,40	689,70	1200,00
8	ТОВ "Полянецьке"	2074,90	249,90	721,00	210,00	300,00
9	ТОВ "Прометей"	1947,70	549,70	974,10	-	-
10	ТОВ АФ "Текуча"	2650,40	182,80	917,50	173,60	502,50
11	СВК "Черповоди"	3826,70	242,70	476,60	-	-
12	ТОВ "Новий світ Агро"	2898,50	593,90	3017,30	1007,00	-
13	ТОВ "Агрокомплекс"	3203,30	207,00	882,00	-	55,00
14	ТОВ АФ "Ліга"	1600,00	1497,00	3276,00	-	600,00
15	СТОВ "Деметра"	357,40	19,70	642,30	97,90	402,70
16	НДГ "Родниківка"	2064,50	96,00	1085,10	-	100,00
17	ПП "Орієнтир Агро — Б"	940,20	93,60	365,30	-	-
18	ТОВ "Уманьхімагро"	1365,70	55,00	778,00	-	-
19	ТОВ "Агротера-Колос"	695,70	60,50	674,10	-	-
20	ТОВ "Агроплант"	1235,40	442,10	351,40	-	-
21	ДП "Ілліч-Агро Умань"	-	2474,70	60596,70	-	69,30
22	СТОВ "Дружба"	361,80	57,90	935,50	-	-
23	ДП АФ "Байс-Агро"	4520,30	12252,00	5453,00	-	2000,00
24	ТОВ "Аграрій СВПП"	-	1087,50	3418,10	150,00	-
25	СТОВ Степ — 2000	521,90	-	506,70	-	163,10
26	ТОВ "Металіст"	415,30	176,30	410,90	-	210,00
27	ТОВ "Агровіт"	1021,00	6288,00	19813,00	5940,90	9417,30
Всього по с/г підприємствам		47412,10	31371,10	118394,40	8939,10	16057,80

Показники даної таблиці свідчать про суттєве погіршення розрахунків за поставлену сировину та реалізовану готову продукцію і послуги, а також взагалі на низький рівень претензійної і економічної роботи сільськогосподарських виробників.

Практично аграрним підприємствам регіону на недалеку перспективу необхідно буде працювати на погашення боргів, що автоматично виключає можливість здійснення будь-яких операцій таких підприємств у подальшому на кредитному ринку. Проте, на відміну від ситуації 1990–1998 років, рівень заборгованості підприємств є не дуже високим, а середній борг сільськогосподарського підприємства може бути погашено протягом 6–7 місяців за рахунок виручки від реалізації продукції. Але підприємства з боргами все ще мають нижчу рентабельність, ніж підприємства без боргів.

Висновки. Проведений аналіз фінансового стану аграрних підприємств Уманського району в черговий раз доводить, що сільське господарство є кредитомісткою галуззю і його нормальне функціонування абсолютно неможливе без залучення позикових коштів. У той же час обсяг кредитних ресурсів, наданих підприємствам АПК району, є незначним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виступ голови НБУ «Про стан кредитування підприємств АПК за 2008 рік» / Економічна правда. — 25.02.2009 року. — Режим доступу: www.epravda.com.ua
2. Колотуха С.М., Борейко І.П. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності // Економіка АПК. — 2009. — №1. — С. 89–97.
3. Молдаван Л.В. Розвиток кооперації в системі кредитного забезпечення сільського господарства // Економіка АПК. — 2008. — №1. — С. 58–63
4. Полозенко Д.В. Прямі та непрямі форми державної підтримки сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. — 2008. — №5. — С. 42

Одержано 8.10.09

Рассматриваются проблемы развития кредитных отношений банковского сектора и сельскохозяйственных товаропроизводителей в новых условиях хозяйствования. Вносятся предложения относительно активизации инвестиционного процесса в аграрной отрасли.

Ключевые слова: кредит, кредитное обеспечение, залог, инвестиции, государственная поддержка

The issues of the development of credit relations between a bank sector and farm producers in new management conditions are considered. Proposals how to make the investment process in an agrarian branch active are suggested.

Key words: credit, credit backing, collateral, investment, state backing (support).

ПЕРЕСТРАХОВИЙ ЗАХИСТ ВІД ПОГОДНИХ РИЗИКІВ У РОСЛИННИЦТВІ

П.А. ЛАЙКО, доктор економічних наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України
С.Д. ПУЩАК, кандидат економічних наук
Академія муніципального управління, м. Київ

Розкрито форми, методи, види, переваги та недоліки перестрахування, показано перспективи розвитку та можливості його застосування для захисту від природно-кліматичних ризиків у рослинництві.

Про важливість і ризиковість сільськогосподарської галузі, ймовірність настання страхових випадків, що відрізняються як у часі, так і у просторі говорилося багато. Проте дослідження сучасного стану ринку страхування природно-кліматичних ризиків у рослинництві показують, що у страхових компаніях наявні невеликі можливості щодо прийняття ризиків великих масштабів. Адже обсяг збитків при страхуванні сільськогосподарських культур від негативного впливу осінніх чи весняних заморозків, посухи, або повені може досягати катастрофічних розмірів, оскільки проявляється системний характер таких ризиків. А збитки, спричинені системним ризиком, один страховик не в змозі відшкодувати. (Згадаємо повинь у західних областях України у 2008 році.) Тому для активізації роботи страховиків у сфері сільськогосподарського страхування потрібно збільшити страхові резерви, підвищити фінансову стійкість і стабільність, тобто утримувати відповідний рівень платоспроможності.

Практика показує, що запровадження програми 50% субсидування страхових премій сільськогосподарським товаровиробникам при страхуванні врожаю культур для підняття рівня страхової культури на селі за період 2006–2008 рр. є малоефективним. Отже, однією із альтернатив розв'язання цієї проблеми є перестрахування, яке є страхуванням другого рівня.

Механізм функціонування перестрахування і можливості його застосування для захисту від природно-кліматичних ризиків у рослинництві розглядали у своїх наукових працях Джуччі Р., Хекне Ф. [1], Елкина Л.С. [2], Позднякова Л.О. [4], Татарина Т.В. [5], Залетов А. [6], Пушак С.Д. [9], Зубарев В.І. [10], Кривошлик Т.Д. [11], Парашак О. [12], Гульченко А.С. [13], Сухоруков Д.Б. [13], Шутов В.С. [14], Матвеев О.В. [15], Комадовська В. [16] та інші.

Методика дослідження. Під час дослідження механізму перестрахування природно-кліматичних ризиків у рослинництві використані теоретико-аналітичні та емпірично-факторологічні методи пізнання: аналізу і синтезу, логічного та порівняльного аналізу (під час дослідження стану

ринку страхування і перестрахування врожаю сільськогосподарських культур від негативного впливу природно-кліматичних ризиків), факторного методу (при визначенні ефективності перестрахування в розрізі методів і перестраховиків), формалізації та математичного моделювання (для глибокого дослідження взаємодії страховика і перестраховика при страхуванні природно-кліматичних ризиків).

Результати досліджень. Сільськогосподарське страхування, яке пов'язане з вирощуванням продукції, існує в Україні, але нині ми не можемо говорити про його масовість, оскільки програми страхування сільськогосподарських ризиків, що пропонуються зараз на ринку страхових послуг не задовольняють споживача. Основна проблема, і це закономірно, враховуючи особливості цього виду страхування, їх висока вартість [2, с. 1].

Світовий досвід показує, що без перестрахування ефективні системи страхування не працюють. Тому централізована перестрахова програма повинна стати програмою обов'язкового страхування урожаю і витрати на її придбання повинні покриватися державною субсидією [2, с. 2].

Головна функція перестрахування — вторинний перерозподіл ризику. Зміст її полягає в тому, що страховик може забезпечити страхувальнику тільки таку гарантію, яка відповідає його фінансовим можливостям. Перестрахування ризиків спрямоване не лише на загальний захист страхового портфеля від впливу на нього серії страхових випадків або навіть одного катастрофічного з них, а й сприяє тому, щоб оплата сум страхового відшкодування у таких випадках не лягала непосильним тягарем на одну страхову компанію, та здійснювалась колективно всіма учасниками в перестрахуванні відповідного об'єкта. Для досягнення поставленої мети страхова компанія використовує визначені форми і методи перестрахувального захисту. За методами виділяють перестрахування пропорційне і непропорційне.

Розрізняють такі види пропорційного перестрахування: квотне, ексцедентне та квотно-ексцедентне.

Непропорційне перестрахування поділяється на договори ексцедента збитку і договір ексцедента збитковості.

За договором ексцедента збитку механізм перестрахування вступає в дію тоді, коли остаточна сума збитку за застрахованим ризиком перевищує обумовлену в договорі суму у разі настання страхового випадку.

За способом взаємозоб'язань цедента та цесіонарія договори перестрахування бувають: факультативними; облігаторними; факультативно-облігаторними.

Крім того розрізняють активне перестрахування — прийняття іноземних ризиків для покриття або продажу страхових гарантій; пасивне — передача ризиків іноземним страховикам.

Порівняльна характеристика методів перестрахування подана в табл. 1.

Вартість перестрахування для вітчизняних страхових компаній знаходиться на високому рівні, оскільки заключаються факультативні договори перестрахування урожаю сільськогосподарських культур за

окремими ризиками, які вимагають значних витрат на андеррайтинг ризику.

Частка відповідальності за зобов'язаннями перед аграріями за останні роки розділилася приблизно на 22,5% з боку вітчизняних страхувальників і 77,5% – таких західних партнерів, як: "Hannover Re", "Swiss Re", "Polish Re".

1. Переваги та недоліки методів перестрахування

Переваги	Недоліки
<i>Факультативний</i>	
	Умови перестрахування перестраховиком не міняються без згоди страховика
Вибір цедентом сприятливіших умов здійснення перестрахування	При оформленні такого договору несуться великі витрати
Проведення перестрахування у випадках, коли страховик не може відповісти за своїми зобов'язаннями	Велика тривалість оформлення факультативного договору перестрахування
При можливості порушення фінансового стану страховик проводить перестрахування за факультативним методом	Автоматичне поновлення факультативного договору неможливе
	Здійснення перестрахування за таким методом забезпечує поінформованість конкурентів
<i>Облігаторний</i>	
Можливість збільшення кількості договорів страхування	
Можливість збільшення страхових платежів	
Дозволяє рівномірно розподілити ризики, що перестраховуються	Встановлена певна межа, тобто максимальних розмір ризику, який приймається на перестрахування
Автоматичність прийняття ризиків на перестрахування	Точні розрахунки проводяться в кінці року, або при настанні страхового випадку
Довготривалі партнерські відносини між страховиком та пере страховиком	Партнерські відносини будуються на довірі, яка іноді може себе не виправдати
Надійність та певна гарантованість з боку перестраховика	
Можливість залучення більшої кількості страхувальників	

Ряд українських страховиків з самого початку орієнтується на іноземних перестраховиків, або за бажанням страхувальників, або за власним бажанням (включаючи 100%-не перестрахування під 15%-ві комісійні), інші звертаються закордон через неможливість розмістити той чи інший ризик на внутрішньому перестраховальному ринку.

Домінуючими формами перестрахових операцій є факультативні пропорційні перестрахування окремих ризиків.

Існує три види пропорційних програм перестрахування, що найбільш часто зустрічаються: щорічно поновлювана термінова програма перестрахування; програма перестрахування на базі співстрахування і програма перестрахування на базі перевтіленого співстрахування.

Триває негативна тенденція значного відпливу валюти за межі України на тлі позитивної тенденції збільшення частки перестрахованої відповідальності [5].

Обсяги перестрахування резидентам збільшились із 5 654 млн. грн. у 2007 р. до 8 027 — у 2008 р. або на 42% (табл. 2).

2. Відношення обсягів перестрахування до валових страхових премій в 2006–2008 рр.

Роки	Внутрішнє перестрахування	Перестрахування нерезидентам
2006	36,59%	4,06%
2007	31,40%	4,27%
2008	33,43%	4,32%
Темп приросту 2008 до 2007	6,48%	1,16%
Темп приросту 2008 до 2006	-8,63%	6,54%

Це свідчить, що зменшилося внутрішнє перестрахування та зріс обсяг на зовнішніх ринках у 2008 році.

В цьому ж році страховики України перестали перестраховувати ризики у Молдавії, Югославії, Естонії та Чеської республіки. З'явилися нові ринки перестрахування — Корея, Японія, Узбекистан, Іспанія, Йорданія та Італія.

Протягом 2008 р. в Україні здійснювалась активна діяльність щодо запобігання порушення чинного законодавства у сфері перестрахування.

3. Частка перестрахових ризиків за кордоном у 2008 р., %

Країна	Перестрахова премія, млн. грн.	Частка в загальній кількості, %
Великобританія	339,2	32,7
Німеччина	218,9	21,1
Росія	148,8	14,3
Австрія	101,7	9,8
Франція	43,5	4,2
Швейцарія	31,2	3,0
Казахстан	29,4	2,8
США	27,6	2,7
Польща	23,3	2,2
Бельгія	19,4	1,9
Іспанія	13,7	1,3
Інші країни	41,2	4,0

Українські перестраховики більше не передають ризики на перестраховування нерезидентам, законодавством країн реєстрації яких не передбачено державний нагляд за перестраховою діяльністю [7, с. 28].

Переважно страхові компанії України перестраховують природно-кліматичні ризики на західноєвропейському (ще називають: жорстокому) або на російському (м'якому) ринках. Жорсткий ринок перестрахових послуг, особливо у сфері сільського господарства, представляють такі страховики: Munich Re, Swiss Re, Partner Re, Hanover Re, Conventum Re, Mapfre Re, AXA Re та інші, центри яких знаходяться в Німеччині, Іспанії, Франції та Швейцарії.

Найбільше сплачено часток страхових платежів на перестраховування до Великобританії (33%), Німеччини (21%) та Росії (14%) (табл. 3).

Необхідність збільшення обсягу перестраховування змушує страховиків знаходити шляхи зближення із зарубіжними перестраховиками.

Аналізуючи світовий досвід, можна констатувати той факт, що для збільшення місткості вітчизняного ринку перестрахових операцій використовують різні способи, один з них — створення перестрахових організацій (пулів). Їхню характеристику розглянемо на рис. 1.

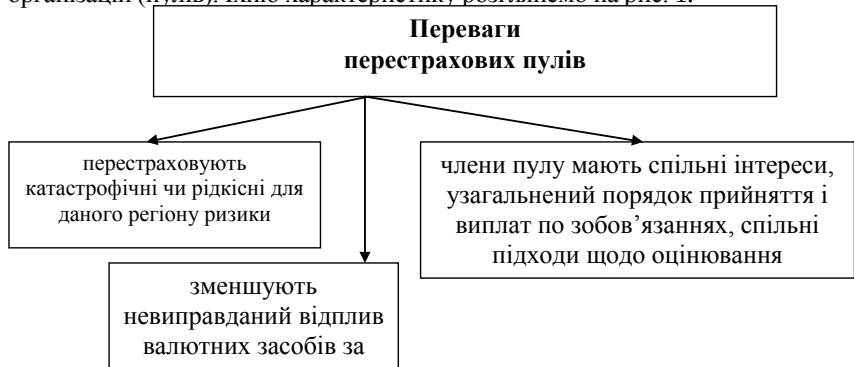

Рис.1. Характеристика перестрахових пулів

Для розвитку аграрного страхування в Україні було створено Український сільськогосподарський страховий пул, який за підтримки західних перестраховувальників існує понад 5 років. На сьогоднішній день до нього входять 8 вітчизняних страхових компаній.

У рамках сільськогосподарського пулу за договорами облігаторного перестраховування природно-кліматичних ризиків передбачаються такі страхові продукти: страхування від граду і вогню; мультиризикове страхування на період весна-літо; страхування індексу урожайності в районі.

Пул може приймати на себе відповідальність в розмірі до 1,8 млн. грн. Ризики, відповідальність за якими перевищує цей ліміт, можуть факультативно перестраховуватись у перестраховиків-нерезидентів.

Як зазначають аналітики страхового рейтингу “Insurance Top”, в найближчий час не тільки в Україні, але і в Східній Європі в умовах недостатнього перестрахового поля страхові пули будуть привабливими.

Незважаючи на труднощі становлення страхування природно-кліматичних ризиків в Україні, розвиток перестраховування знаходиться на стадії активного попиту і пропозиції. Розглянемо причини малорозвиненості перестраховування природно-кліматичних ризиків:

1. Не встановлені в законодавчому порядку норми, які регулюють проведення перестрахових операцій: розмір мінімального власного утримання страховиками; максимальна частка передавання ризику одному перестраховику; регулювання процесу передавання ризику.

2. Проблеми, пов'язані з недостатнім інформуванням вітчизняних страховиків. Нерідко страховики змушені вдаватися до перестраховування, не вивчивши в достатній мірі своїх партнерів.

3. Негативним моментом є те, що потреба в перестраховуванні визначається власними можливостями страхових компаній щодо утримання ризиків. Часто ризики передаються на принципах взаємності, а не пов'язуються з недостатніми власними ресурсами чи з необхідністю забезпечити збалансованість свого страхового портфеля; проте у цьому і полягає призначення перестраховування [5, с. 79–80].

4. Перестраховики приймають ризики лише за умови, що в одному районі індексним страхуванням охоплено не більше 30% господарств, щоб уникнути змови між господарствами.

5. Важливим моментом при перестраховуванні природно-кліматичних ризиків у рослинництві є не тільки за рівнем платоспроможності перестраховика, а й на його готовність до виплат.

6. Сучасна економічна ситуація: падіння виробництва, дефіцит бюджету, інфляція, криза неплатежів.

7. Стримуючим фактором є також різний підхід до порядку сплати страхових платежів підприємствами, коли платежі з обов'язкових видів страхування включаються до собівартості продукції, а з добровільних — сплачуються за рахунок прибутку.

8. Крім того: відсутність досвіду; дефіцит кадрів, здатних кваліфіковано укладати договори сільськогосподарського страхування; недостатність страхових резервів для покриття великих ризиків; відсутність статистики щорічних збитків.

Загалом, перестраховування більше спрямоване на узгодження цінової політики, вибір ризиків, на кращу оцінку та контроль за отриманими результатами в цілому. В той же час багато перестраховиків позбулися неприбуткового бізнесу і відмовилися від попередніх страхових домовленостей. Навіть серед “нових” гравців простежується вибіркове, а не вільне конкурування. Продумана стратегія дій має багато переваг щодо дій наважання, які в минулому призводили до зниження стабільності ринку.

Світовий ринок перестраховування базується на глобальному перерозподілі ризиків, тому катастрофічні збитки, де б вони не виникали,

викликають “сплеск” цін на перестраховий захист по всьому світу. Це абсолютно нормальне і природне явище з глобальної точки зору, але з точки зору конкретного національного ринку, в нашому випадку — українського, це негативний фактор, який заважає розвитку.

Виникає принципове питання: як, суттєво не знижуючи ступінь інтеграції українського ринку в світовий ринок, не допустити оплати “чужих рахунків”, або хоча б мінімізувати їх?

По-перше, слід нарощувати об’єми вітчизняного перестрахового ринку, що дозволить менше ризиків передавати за кордон.

По-друге, треба перестраховувати ризики на тих територіях, які в меншій мірі, ніж Європейський континентальний і Лондонський ринки, покривають збитки з американських портфелів ризику [13, с. 32].

Проблеми перестраховування природно-кліматичних ризиків за кордон:

1. Вибір застосовуваного права. У багатьох випадках сторони (такого договору) не роблять прямого вибору застосовуваного права. Звертається увага на стиль документації (договору), вибір місця розрішення спорів, валюта платежу, форма платежу.

2. Різні підходи до андеррайтингу. Проблема андеррайтингу породжується тим, що багато компаній, отримавши ризик у перестрахованні, покладаються на андеррайтинг перестраховика і не проводять самостійну оцінку ризику.

Андеррайтер західної компанії приймає рішення виключно на основі таблиць поправочних коефіцієнтів. Західний підхід до андеррайтингу є найправильнішим.

3. Різні підходи до встановлення франшиз. У нас франшиза в основному має символічне значення і не виконує свої основні функції.

На західному ринку практикується встановлення франшизи в десятки або навіть сотні раз більше нашого рівня.

4. Надто низьке власне утримання перестраховиків. Якщо розмір власного утримання буде надто високим, то при настанні вже одного-двох страхових випадків під питанням виявиться можливість функціонування всієї страхової компанії, їй прийдеться шукати ресурси для покриття збитків. Якщо воно буде встановлене на надто низькому рівні, страховик необумовлено обмежить свої можливості з прийняття ризиків на страхування і, відповідно, збору страхових премій.

5. Надто низькі оригінальні ставки. Українські страховики приймають на страхування ризики практично без підвищуючих коефіцієнтів. Але західний андеррайтинг передбачає безумовне збільшення страхового тарифу на зношення обладнання в декілька раз [13, с. 32–34].

Крім об’єктивних, існують ще і суб’єктивні проблеми передачі ризиків в перестрахованні на західний ринок:

1. На українському ринку перестраховики віддають перевагу заключати договори пропорційного (квотного) перестраховування, а на західному зазвичай заключають непропорційні договори (на базі ексцедента збитку).

2. На західному ринку розповсюджена занижена оцінка технічних

можливостей українських виробничих фондів і погана інформованість про досягнення України в сфері високих технологій.

3. Якщо континентальний Європейський перестраховий ринок, як правило, готовий розглядати українські ризики, підписані на умовах правил страхування, ліцензованих в Україні, то Лондонський ринок не завжди готовий розглядати і приймати в перестраховування ризики на українських умовах.

В деяких випадках це робить перестраховування на Лондонському ринку незручним або навіть неприйнятним для українського перестраховика, незважаючи на те, що сторонам вдалося обумовити ставку премії.

Для глибшого розгляду питання взаємодії страховика і перестраховика при факультативному перестраховуванні використовується наступна модель страхового продукту для ризикових видів страхування:

$$СП = (O, Y, U, S, T, R, B, M_y, M_s, M_w, M_T, GV), (1)$$

Y — страховий випадок (випадкове явище); U — страховий збиток (випадкова величина); S — страхова сума; T — страховий тариф; R — сума страхової премії; B — сума страхової виплати (випадкова величина); M_y — методика оцінки ймовірності настання страхового випадку; M_s — методика оцінки вартості об'єкта страхування; M_w — методика оцінки страхового збитку; M_T — методика обґрунтування страхового тарифу; GV — множина маркетингових параметрів страхового продукту [14, с. 42].

Однією із задач актуарної математики є вивчення моделей перерозподілу ризику між декількома компаніями. Існує два типи математичних моделей перерозподілу ризику: централізовані (модель Борха) механізми і децентралізовані.

Для страхової компанії тим вигідніше об'єднуватися з іншими компаніями, чим менший її початковий резерв, чим більша варіація, невизначеність величини страхових вимог і чим більше компаній беруть участь в договорі.

Математично доведено [15, с. 22–24], що оптимальним буде рівномірний розподіл сумарних страхових вимог між всіма компаніями, тобто

$$Y_i = (X_1 + \dots + X_n), i = 1 \dots n.$$

де Y_i — загальні страхові вимоги, тобто загальна сума зобов'язання страхової компанії;

n — кількість страховиків між якими здійснюється розподіл (перестраховування) загального страхового зобов'язання;

$X_1 \dots X_n$ — частки страхового зобов'язання (вимог страхувальників), які розподіляються між n — ою кількістю страховиків (перестраховуються).

Українському ринку об'єктивно необхідна система незалежного сюрвея, який в даний час не одержав належного розвитку. У багатьох компаній немає можливості залучати до оцінки збитку престижні відомі західні сюрвейерські компанії, а розрахунок збитку, зроблений перестраховиком, часто викликає сумніви і суперечки, яких на

цивілізованому ринку бути не повинно.

Виходячи із аналізу формування ринку перестрахових послуг у рослинництві, виділимо тенденції його розвитку:

1. Збільшується місткість перестрахового поля України за рахунок відносного зростання страхування урожаю від негативного впливу природно-кліматичних ризиків.

2. Відносно зменшується кількість перестраховувачів прямими страхувальниками один в одного. Існує тенденція збільшення звернень до професійних перестраховиків.

3. Все частіше з'являються договори непропорційного перестраховування одиничних ризиків.

4. Ріст страхових сум характеризується випереджаючими темпами, порівняно із зростанням власних капіталів перестраховиків. Відчувається потреба в професійно сильних перестраховиках з великим власним капіталом.

5. Тривають спроби створення монопольного перестраховика з державними пільгами, отже, суттєве зменшення поля незалежних національних перестраховиків і обмеження інтернаціонального характеру перестрахового бізнесу [16, с. 79].

Потреба перестраховому захисті врожаю сільськогосподарських культур від негативного впливу природно-кліматичних ризиків із кожним днем зростає через охоплення страхуванням більшої кількості великих, специфічних ризиків. У зв'язку з цим виникнуть потреби у розв'язанні ряду питань в економічній і правовій сферах [5, с. 82].

Висновки. Обумовлюючи важливість розвитку ринку перестрахових послуг у сільськогосподарській галузі, пропонуємо обов'язково перестраховувати всі прийняті на страхування природно-кліматичні ризики рівними частинами (20%), якщо страхова сума не перевищує 10% статутного фонду. В іншому випадку — ризик розподілити рівними частинами: по 10%.

Застосовуючи такий механізм, треба враховувати кількість укладених договорів страхування кожним страховиком. Їх має бути не менше 100 для формування резерву незароблених премій і невисоких тарифних ставок. Перестраховики повинні бути територіально розділені, тобто знаходитися в протилежних географічних точках. Конкретизуючи цю вимогу, зазначимо: страховик і перестраховик повинен знаходитися один від одного на відстані 350–400 км. При цьому застосовувати облігаторний метод перестраховування.

Використання рівномірного розподілу сумарних страхових вимог між всіма страховиками (перестраховиками) дасть змогу: розвиватися вітчизняному перестраховому ринку, проводити страхування природно-кліматичних ризиків, наближених до катастрофічних, проводити страхові виплати з вищого страхового забезпечення в разі настання стихійного лиха, що охоплює один чи кілька адміністративних районів, а також стабілізувати фінансовий стан страхових компаній; здійснювати виплати страхового відшкодування в повному обсязі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джуччі Р., Хекне Ф. Значення ринку страхування для економічного розвитку України: аналіз та рекомендації для економічної політики // Страхова справа. — 2004. — № 1 (13). — С.71–77.
2. Елкина Л.С. Страхование сельского хозяйства. Украинский промышленный журнал «ММ Деньги и технологии». — 2001. — № 7. — С. 1–7.
3. Страхування в Україні: Нормативно-правове регулювання (2-е вид., перероб. і доп.) / Роїна О. М. — К.: КНТ, 2006. — 420 с.
4. Позднякова Л.О. Оптимізація страхового ризику при перестрахованні // Ризикологія в економіці та підприємстві. — Київ. — 2006. — С. 329–330.
5. Татарина Т.В. Перестраховання як істотний чинник збільшення місткості страхового ринку України // Страхова справа. — 2005. — № 6. — С. 79–85.
6. Залетов А. Страховой рынок Украины: состояние и перспективы развития // Страховое рэвю. — 2004. — № 11. — С. 19–29.
7. Страховий ринок України в 2004 р. // Фінансовий ринок України. — 2005. — № 4 (18). — С. 28.
8. Страховой рынок Украины в 2003 году // Страховой рейтинг: Insurance Top. — 2004. — № 1. — С. 10.
9. Пушак С.Д. Перестраховання сільськогосподарських ризиків: фінансово-економічний інструмент інтеграції в АПК // Матеріали Міжнар. науково-практ. конференції «Організаційно-економічні інструменти розвитку інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві». — Тернопіль: ТІАПВ УААН, ТДЕУ. — 2006. — 376с. /С. 186–189.
10. Зубарев В.І. Шляхи розвитку перестраховання в Україні // Страхова справа. — 2005. — № 6. — С. 80–89.
11. Кривошлик Т.Д. Шляхи вирішення проблем страхування майна підприємств // Фінанси України. — 2005. — № 11. — С. 87–88.
12. Парашак О. Світовий ринок перестраховання: тенденції переходу на новий сезон // Страхова справа. — 2004. — № 2(14). — С. 17.
13. Гульченко А.С., Сухоруков Д.Б. Управление рисками: проблемы перестрахования российских рисков за рубежом // Финансы. — 2004. — № 2. — С. 32–34.
14. Шутов В.С. Экономическая модель оценки интересов сторон при факультативном перестраховании // Страховое дело. № 1. — 2003. — С. 42.
15. Матвеев О.В. Оценка выгод при перераспределении риска между несколькими компаниями // Страховое дело. — 2003. — № 11. — С. 22–24.
16. Комадовська В. Практичні аспекти здійснення перестраховання життя // Страхова справа. — 2004. — № 4. — С. 44.

Одержано 14.10.09

Рассмотренные перспективы развития перестрахования доказывают возможности его применения для защиты от природно-климатических рисков в растениеводстве.

Ключевые слова: перестрахование, формы, методы, виды, природно-климатические риски, механизм перестрахования, возможности, растениеводство.

The development trends of reinsurance studied prove the potential of its application to protect crop production from nature-climate hazards.

Key words: reinsurance, forms, ways, kinds, nature-climate hazards, mechanism of reinsurance, potential, crop production.

УДК 338.439.4:338.5

ПРІОРИТЕТИ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПРОДОВОЛЬЧІ ТОВАРИ

Н.А. МАЗУР, кандидат економічних наук
Подільський державний аграрно-технічний університет

У статті досліджено пріоритети продовольчого ціноутворення в Україні, проведено порівняння з країнами Європи. Високі ціни на продукти харчування знижують реальні доходи і розширюють продовольчу незабезпеченість серед домогосподарств з низькими доходами (малозабезпечених) внаслідок зменшення кількості і погіршення якості продуктів харчування, що споживаються.

Аграрна політика багатьох країн Європи і світу в цілому спрямована на досягнення принципів багатофункціонального, стабільного та конкурентоспроможного сільського господарства.

В Україні відсутність дійових механізмів державного регулювання розвитку аграрної сфери в умовах її реформування обумовила загострення аграрної кризи, руйнацію інтеграційних зв'язків між галузями АПК, безконтрольний імпорт продуктів харчування і, як наслідок — загострення проблеми продовольчої безпеки країни. У зв'язку з цим важливого значення набувають дослідження напрямів, специфіки та форм регулювання розвитку аграрного сектора, зокрема пріоритетів продовольчого ціноутворення в аспекті вирішення соціально-економічних проблем.

Практично всі країни запроваджують певні заходи для насичення та стабілізації цін на внутрішніх продовольчих ринках: стимулюють власне виробництво, знімають обмеження на імпорт продовольчих товарів або вводять експортні обмеження.

Метою статті є дослідження проблем та пріоритетів продовольчого ціноутворення в Україні.

Методика досліджень. У процесі дослідження використано ряд методів, а саме: системний метод і метод логічного узагальнення, методи аналізу, синтезу, наукової абстракції. При проведенні аналітичної роботи використані статистичні методи порівняння, абсолютних і відносних величин, а також ряди динаміки.

Результати досліджень. Головна мета державного регулювання аграрного сектору економіки полягає у створенні умов для стійкого розвитку аграрного виробництва, темпи, обсяги та пропорції якого визначаються динамікою суспільних потреб і соціального розвитку села.

Більшість вітчизняних вчених-економістів, дослідників припускають, що стрижнем інституційної моделі Спільної аграрної політики ЄЕС є ступінь зближення процесу ціноутворення на сільськогосподарську продукцію і продовольство національних економік з метою стабілізації спільного ринку. Таке припущення обґрунтовується рядом причин, серед яких:

1) на мікрорівні ціна виконує облікову, розподільчу, стимулюючу та інші не менш важливі функції, а процес ціноутворення є тією кінцевою ланкою в ланцюгу економічних відносин між виробниками сільськогосподарської продукції, переробними підприємствами, торгівлею, споживачами та іншими суб'єктами аграрного ринку, що, зрештою, і визначає доцільність виробництва того чи іншого виду продукції. Звідси цінові сигнали в системі ринкових координат мають істотний вплив на прийняття конкретних господарських рішень;

2) на міждержавному рівні цінова політика — фундамент усієї системи обміну агропродовольчою продукцією в межах спільного ринку, оскільки інтегруються економіки з різним рівнем цін виробників на однакові або взаємозамінні сільськогосподарські товари, що є похідними від концентрації і структури виробництва, ґрунтово-кліматичних умов, стану ринкової і соціальної інфраструктури, платоспроможного попиту споживачів та інших національних особливостей [1].

Сфера ціноутворення — потенційно конфліктна, бо тут зосереджена дія ринкових законів, регуляторні ініціативи державних органів, інтереси компаній та міжнародних торговельних організацій. Від комбінації або співвідношення впливів цих інституцій на ринкову ситуацію залежить формування того чи іншого типу аграрної політики.

Ціноутворення на продукти харчування — одне з найактуальніших і найболючіших питань сьогодення, адже торкається кожного громадянина нашої держави. При розрахунку ІСЦ (індексу споживчих цін) продукти харчування та безалкогольні напої складають у ваговій структурі 53,1% (станом на 09.07.2008р.), що свідчить про значну питому вагу, а отже, дана проблема потребує детального аналізу.

Особливо важливим є співвідношення продуктів харчування, що виробляються домогосподарствами для власного споживання, до продуктів, що купляються на ринку. Домогосподарство вважається чистим покупцем продовольства, якщо вартість вироблених ним основних продуктів

харчування менша вартості спожитих ним харчових продуктів. Бідні домогосподарства зазвичай є чистими покупцями продовольства, навіть у сільській місцевості, де сільське господарство і виробництво основних продовольчих продуктів є основними засобами існування для багатьох людей. За даними ФАО близько 70% сільських домогосподарств і 97% міських є чистими покупцями продуктів харчування (дослідження за 9 країнами, що розвиваються) [2].

Про темпи змін цін на продукти харчування у 2007–2008 роках свідчать дані рис.

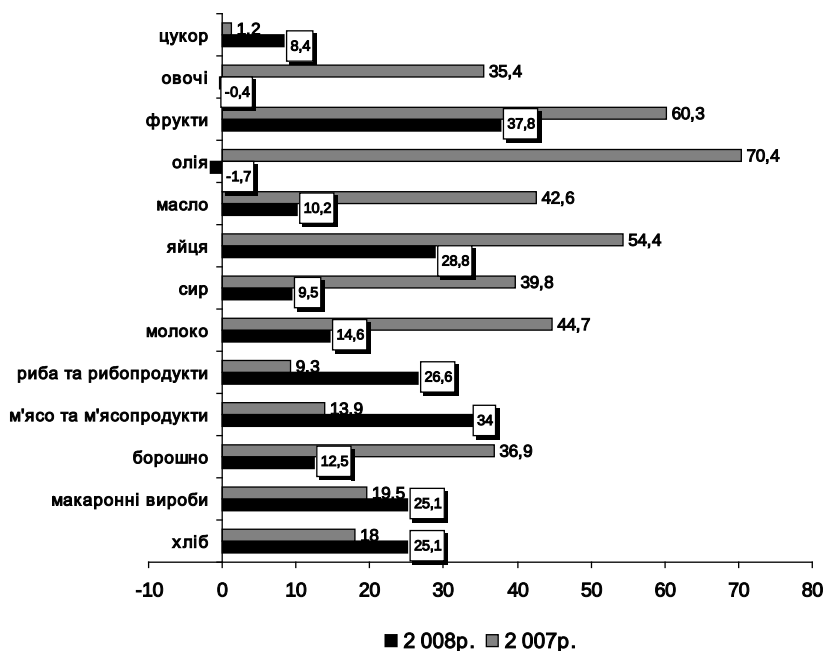

Рис. Темпи приросту (зниження) цін на продукти харчування у 2007–2008 роках, % (грудень до грудня попереднього року) [3]

Як бачимо, у 2007 році ціни зросли на всі основні продовольчі продукти, причому найбільший приріст відбувся у ціні на олію (70,4%), фрукти та яйця (60,3 та 54,4%), найменшого зростання зазнали ціни на цукор та рибу і рибопродукти (1,2 та 9,3% відповідно).

Нічим не кращою, у порівнянні з 2007 роком, була ситуація у останньому звітному 2008 році, адже найбільший приріст цін відбувся на такі важливі продовольчі товари, як м'ясо та м'ясопродукти — на 34%, фрукти, яйця і хлібобулочні вироби — 37,8; 28,8 та 25,1% відповідно, незначне зниження цін спостерігаємо на олію (1,3%) та овочі (0,4%).

Негативним фактом залишається досить значна питома вага витрат на продовольчі товари у структурі споживчих витрат домогосподарств, яка в середньому по Україні за 9 місяців 2008 року склала 50,6%, хоча в динаміці цей показник має тенденцію до зменшення.

Стабільність цін завжди була й залишається в центрі грошово-кредитної політики більшості розвинених країн світу. Зменшення рівнів інфляції вони розглядають як важливий інструмент забезпечення стабільності цін. Зокрема, Великобританія, Канада, Фінляндія, Нова Зеландія та Швеція чітко визначають конкретні показники інфляції як цілі поточної грошово-кредитної політики, а Нова Зеландія законодавчо фіксує необхідність подолання інфляції задля стабілізації цін як окремого напрямку діяльності свого центрального банку.

**Індекси споживчих цін у окремих країнах Європи
(до попереднього року, %), [4]**

Країна	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Україна	100,8	105,2	109,0	113,5	109,1	112,8
Австрія	101,8	101,4	102,0	102,3	101,4	102,2
Бельгія	101,6	101,6	102,1	102,8	101,8	101,8
Великобританія	101,6	102,9	103,0	102,8	103,2	102,3
Греція	103,6	103,5	102,9	103,6	103,2	103,0
Данія	102,4	102,1	101,2	101,8	101,9	101,7
Естонія	103,6	101,3	103,0	104,1	104,4	106,7
Іспанія	103,1	103,0	103,0	103,4	103,5	102,8
Італія	102,5	102,7	102,2	102,0	102,1	102,0
Німеччина	101,4	101,0	101,7	102,0	101,7	102,3
Польща	101,9	100,8	103,6	102,1	101,1	102,6
Португалія	103,5	103,3	102,4	102,3	102,7	102,4
Франція	101,9	102,1	102,1	101,7	101,7	101,6
Швеція	102,2	101,9	100,4	100,4	101,4	101,7

Як свідчать дані табл., починаючи з 2004 року рівень інфляції в Україні є найвищим серед усіх європейських країн, а отже, про стабільність цін в нашій державі говорити поки що не доводиться.

Асортимент продуктів харчування, що пропонується останнім часом споживачам роздрібними, оптовими та посередницькими структурами, вітчизняними та імпортними виробниками, вражає різноманітністю, з якою вони виготовлені, та діапазоном цін. Аналіз даних статистичних спостережень свідчить про певні зміни, які відбуваються в структурі витрат населення на продукти харчування у роздрібній мережі юридичних осіб. Так, витрати населення на придбання продуктів харчування в торгівій мережі юридичних осіб за 9 місяців 2008 року, в порівнянні з відповідним періодом минулого року, ціни на 6% зросли. Питома вага їх в загальному обсязі реалізованих товарів зменшилась за цей час з 23,9% до 22,2%, а в складі продовольчої групи навпаки — збільшилась з 70,9% до 72,0%.

Значно зріс купівельний попит населення: на картоплю — в 1,8 раз, цукор — в 1,7 раз, консерви м'ясні — в 1,5 рази, яйця, консерви овочеві, консерви рибні, сир і бринзу, масло тваринне, цукрові кондитерські вироби, макаронні вироби (26,3% — 3,0%). Скоротився продаж морозива, маргарину, борошна, круп і бобових, консервів фруктово-ягідних, хліба і хлібобулочних виробів, плодів, ягід, винограду, горіхів, молока та молочної продукції (34% — 0,5%). Найбільшу частку в товарообороті продовольчої групи складають: цукрові кондитерські вироби -10%, м'ясо солоне копчене та ковбасні вироби — 8,2%, м'ясо та птиця свіжі та заморожені — 7,4%.

В загальному обсязі роздрібного продажу продовольчих товарів переважає продукція вітчизняних виробників. За 9 місяців через торгову мережу підприємств реалізовано 67,8% продуктів харчування виробництва України. Продовольча продукція українських товаровиробників на 94–98% забезпечує продаж переважної більшості продуктів харчування. Всі підприємства роздрібної торгівлі, що реалізують хлібобулочні вироби, м'ясо та птицю, масло тваринне, яйця та яйцепродукти, борошно, крупи, бобові, сіль на 99–100% забезпечені вітчизняною продукцією.

Досить показовим є порівняння темпів змін споживчих цін, заробітної плати та доходів населення. За період 2002–2007 років індекси реальної зарплати та реальних наявних доходів населення в цілому перевищували індекси споживчих цін, що позитивно характеризувало тенденції динаміки соціально-економічного розвитку України. Між тим економічне зростання не супроводжувалося цілеспрямованою державною політикою щодо подолання суттєвих структурних диспропорцій, які негативно відбиваються на конкурентоспроможності національної економіки. У 2008 р. реальний наявний дохід населення зріс на 10,3%, реальна заробітна плата — на 6,3%, а індекс споживчих цін — на 22,3 відсотки. Отже, в Україні загострилася низка суттєвих системних макроекономічних суперечностей, що засвідчує необхідність змін у моделі соціально-економічного розвитку країни та відповідної модифікації соціальної та економічної політики держави.

На підґрунті випереджаючого зростання грошової пропозиції, стрімкого збільшення соціальних видатків та доходів населення, у тому числі накопичених у попередні роки, макрофінансових дисбалансів (передусім цінових та структурних), політичної нестабільності, зовнішніх дестабілізуючих впливів у 2007–2008 роках відбулася активізація інфляційних процесів — за підсумками року приріст споживчих цін склав 16,6% у 2007 та 22,3% у 2008 році (грудень до грудня попереднього року). Як наслідок, відбулось зниження соціального ефекту економічного зростання — у реальному вимірі приріст наявних доходів населення склав за 2007 рік 12,8%, за 2008 — 10,3%, що є найнижчим показником з 2003 року (16,1% у 2006 р.).

Випереджаюче зростання цін на продукти харчування (24,5% за 2008 рік), яке продовжилося і в 2009 році, суттєво посилило негативний

соціальний ефект від інфляції, оскільки завдало головного удару по домогосподарствах з низьким рівнем доходів, в яких частка витрат на продовольство є значною, відтак обумовило невідворотну потребу в антиінфляційних заходах, які за своєю природою об'єктивно здійснюють дестимулюючий вплив на економічне зростання.

Держава відповідальна за створення соціально-економічних умов, за яких людина може задовольнити свої потреби у повноцінному харчуванні, а також забезпечення функціонування дієвої системи контролю і нагляду за якістю та безпекою продовольчої сировини і харчових продуктів.

Для досягнення поставленої мети, згідно Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення (затвердженої КМУ 26.05.2004р.), необхідно створити відповідні соціально-економічні умови, зокрема: забезпечити доступність харчових продуктів у достатній кількості і в широкому асортименті для всіх верств населення; забезпечити функціонування ефективної державної системи контролю за якістю та безпекою харчових продуктів і продовольчої сировини; здійснювати систематичне вивчення стану харчування дитячого і дорослого населення; збільшити обсяги використання у вітчизняному виробництві харчової продукції високоякісної сировини і мінімізувати використання з цією метою генетично модифікованої сировини.

Висновки. Таким чином, харчування населення є глобальною соціально-економічною проблемою, розв'язання якої потребує консолідації зусиль на світовому, національному та регіональному рівнях. Стратегічними завданнями щодо реалізації пріоритетів ціноутворення на продовольчі продукти мають стати:

- вироблення дієвих економічних механізмів державної підтримки розвитку аграрного виробництва в ціновій, кредитній, податковій політиці, згідно з нормами та правилами СОТ, формування відповідного інституційного забезпечення;
- впровадження ринкових механізмів регулювання цін на аграрних ринках, скорочення числа посередницьких ланок між сільгоспвиробником і кінцевим споживачем його продукції;
- заохочення, у тому числі — з використанням змішаного інвестування, розвитку інфраструктурних елементів аграрного ринку: постачальницько-збутових систем, транспортування сільгосппродукції, засобів нагромадження та зберігання сільгоспсировини, концентрація на цих напрямках цільової державної допомоги сільгосппідприємствам;
- посилення антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії та послуги, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам, з метою оптимізації їхніх витрат;

- у сфері забезпечення доступності харчових продуктів у достатній кількості — поступове зростання розміру мінімальної заробітної плати, стипендій, пенсій та купівельної спроможності населення;
- розроблення систем економічного стимулювання вітчизняного виробництва продовольчої сировини та харчових продуктів (насамперед для дітей) з використанням прогресивних механізмів кредитування, ціноутворення, тарифного регулювання, удосконалення податкового законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аграрний сектор України на шляху до Євроінтеграції: Монографія / Авт. кол.: Беглій М. та ін.; За ред. О.М.Бородіної. — Ужгород: ІВА, 2006. — с. 56–57.
2. Состояние продовольственной необеспеченности в мире 2008. Доклад ФАО [Електронний ресурс. Джерело доступу: <http://www.fao.org/db/msg/207757.htm>].
3. Дані Державного комітету статистики України [Електронний ресурс. Джерело доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/ct/cn_rik/isc/isc_u/isc_gr_u.htm].
4. Гармонізовані індекси споживчих цін за даними, розміщеними на веб-сайті Євростату

Одержано 14.10.09

Питание населения является глобальной социально-экономической проблемой, решение которой нуждается в консолидации усилий на мировом, национальном и региональном уровнях. Высокие цены на продовольствие снижают реальные доходы и расширяют распространенность продовольственной необеспеченности и недоедания среди малоимущих вследствие снижения количества и качества потребляемых продуктов питания.

Ключевые слова: *цена, ценообразование, продукты питания, расходы домохозяйств.*

Alimentation of the population is a global social-economic problem which can be solved by the effort consolidation on world, national and regional levels. High prices of foodstuff reduce real incomes, cause poor food supply and malnutrition among the low-income families which in turn result from the decrease in the amount and quality of the food consumed.

Key words: *price, pricing, foodstuff, households' (families') expenses.*

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ ФУНКЦІЙ

**О.В. МОРОЗ, доктор економічних наук,
Б.Є. ГРАБОВЕЦЬКИЙ, кандидат економічних наук,
Ю.В. МІРОНОВА**
Вінницький національний технічний університет

Досліджено ефективність праці на основі використання економіко-математичних методів та моделей. Побудовано виробничу функцію, яка дозволить виявити зв'язки між продуктивністю праці та основними фондами і оборотними фондами та побудувати відповідні прогнози, на основі яких можливе проведення стратегічного аналізу.

Досягнення багатьох наук на сучасному етапі розвитку людства пояснюються неперервним і прогресуючим процесом математизації знань. Проникнення математичних методів в економічні дослідження сприяє значному розширенню і, що дуже суттєво, вдосконаленню методичного апарату. У сучасному розумінні математизація науки виражається у тому, що математичні методи повинні забезпечити пошук нових закономірностей і тенденцій, поглиблення досліджень об'єктів пізнання, відшукування нових істин. Необхідними умовами процесу математизації знань є "готовність" до цього конкретної науки, під чим насамперед розуміється рівень і зрілість теоретичних основ, наявність відповідного понятійного апарату, що дозволяє сконструювати певні зв'язки і співвідношення, як у середині явища, так і між явищами. Це дозволить формалізувати ці зв'язки та співвідношення.

Головним фактором процесу суспільного відтворення виступає жива праця — найактивніший вирішальний фактор виробництва. Кадровий персонал відіграє провідну роль у розв'язанні науково-технічних, виробничих, організаційних, економічних і соціальних завдань господарювання.

Забезпеченість підприємства необхідними трудовими ресурсами, їх раціональне використання - сприяють підвищенню рівня продуктивності праці. Підвищення рівня продуктивності праці вважається загальноприйнятим об'єктивним законом в економіці. Причому цей закон є законом розвитку суспільства. Саме тому в усіх країнах збільшенню рівня продуктивності праці надається велика увага, причому як на мікрорівні, так і на макрорівні [1].

Вищезазначене обумовило мету даної роботи — побудувати виробничу функцію для оцінки рівня ефективності праці на підприємстві. Важливим завданням постає підвищення рівня ефективності праці на основі використання математичних методів та моделей.

Методика досліджень. Використання математичних методів і

особливо тих методів, що ґрунтуються на методології вищої математики, пов'язано, зазвичай, з моделюванням економічних процесів. Сукупність моделей, які використовуються в економічних дослідженнях, залежно від форми зв'язку, поділяються на детерміновані і стохастичні. Одним із різновидів стохастичних моделей є виробничі функції.

Більшість виробничих функцій відносяться до класу статистичних моделей. Вони виникли і розвиваються на основі методів кореляції і регресії та є логічним продовженням останніх. Використовуючи основні положення кореляційно-регресійного аналізу, апарат виробничої функції у певній мірі удосконалює останні, піднімає їх на якісно нову ступінь.

Ідея розробки і генезис рівняння виробничої функції ґрунтується на використанні одного із основних положень економічної теорії — створення матеріальних благ. Складний процес створення матеріальних благ через кількісні взаємозв'язки продукту праці та ресурсів описується єдиним рівнянням, яке отримало назву “Виробничої функції”.

Вперше виробнича функція була побудована американськими дослідниками Ч. Коббом і П. Дугласом у 1928 році на підставі даних економіки США за 1899–1922 рр. [2].

Побудована виробнича функція уявляє собою двофакторну модель залежності обсягу продукції від використаних ресурсів:

$$Y = \gamma L^{\alpha} K^{\beta}, \quad (1)$$

де Y — обсяг виготовленої продукції;

L — витрати трудових ресурсів;

K — обсяг функціонуючих виробничих фондів;

γ, α, β — параметри виробничої функції.

У наукових дослідженнях визначились два напрями у тлумаченні сутності виробничої функції. Одна група авторів визначає виробничу функцію як залежність кінцевого продукту від затрат робочої сили, основних і виробничих фондів та технічного прогресу [3; 4; 5]. Інша вважає, що таке трактування поняття виробничої функції є дещо звуженим, оскільки за його рамки виходять зв'язки і залежності між рядом інших економічних величин. Так, указане першою групою визначення виробничої функції ототожнюється з поняттям “функція випуску”, і тому пропонується позначати виробничими функціями всі зв'язки і залежності, що зустрічаються в економіці [6]. Виробнича функція визначається також як економіко-математичний вираз залежності результатів виробничої діяльності від факторів, що обумовлюють ці результати [7].

Відтак, перша група авторів розглядає поняття виробничої функції у вузькому значенні, друга — у широкому. Існує також точка зору розглядати поняття виробничої функції як у широкому, так і у вузькому розумінні [8].

На нашу думку, в економічних дослідженнях доцільно розглядати поняття виробничої функції у широкому розумінні, що дозволить розширити коло показників, для яких можна використати зазначений апарат дослідження.

Виходячи з цієї тези, у залежності від економічного змісту досліджуваного показника, можна надати відповідно назву будь-якій функції, зокрема: функція випуску, функція продуктивності праці, функція собівартості, функція рентабельності тощо.

Власне, не акцентуючи увагу на класифікації виробничих функцій, такої термінології дотримуються й інші автори [9].

Варто зауважити, що після певного затишшя, проблемам теорії, методології й використання виробничої функції нині знову приділяється значна увага [10; 11].

Ретельний аналіз видань, присвячених питанням розвитку і вдосконаленню виробничих функцій свідчить, що головна увага в них приділяється переважно макрорівню (народне господарство; окремі його сфери — промисловість, сільське господарство, транспорт; регіони і навіть комплексні галузі). Водночас недостатньо представлені дослідження виробничих функцій на макрорівні, незважаючи на те, що для цього є значні важливості. Як виняток, варто зазначити дослідження у бурякоцукровій і олійножировій промисловості [12].

Результати досліджень

З огляду на вищенаведене, розглянемо приклад побудови і дослідження мікроекономічної виробничої функції продуктивності праці (функція продуктивності праці). Для проведення дослідження використані дані за 2000–2008рр.

Якщо ліву і праву частини функції випуску розділити на x_1 — чисельність працюючих, то отримаємо нове рівняння, яке виражає залежність продуктивності праці від оснащеності працівників основними і оборотними фондами, тобто:

$$\ln W = a_0 + a_1 \ln V_1 + a_2 \ln V_2, \quad (2)$$

де W — виробіток продукції на одного працюючого;

V_1 — озброєність одного працюючого основними фондами;

V_2 — оснащеність одного працюючого оборотними фондами.

У таблиці 1 наведені реалізовані на ПЕОМ параметри і статистичні характеристики функції продуктивності праці.

Відтак, після розрахунків первинних параметрів функція продуктивності праці за 2000–2008 рр. набула такого вигляду:

$$\ln W = -8,340 + 2,650 \ln V_1 + 1,143 \ln V_2, \quad (3)$$

Використанню будь-якої виробничої функції в управлінні виробництвом передую оцінка логічної і статистичної адекватності рівняння.

Оскільки між фондоозброєністю (V_1) та оснащеністю працівника оборотними фондами (V_2) існує прямий зв'язок, то додатні знаки при незалежних змінних свідчать про коректність рівняння (4) щодо його логічної адекватності.

Статистична адекватність означає відповідність значень статистичних характеристик рівняння умовно встановленим граничним величинам.

Так, значення множинного кореляційного відношення (η) для моделі (4) більше 0,8 свідчить про високу тісноту зв'язку між продуктивністю праці і факторами, що визначають її рівень (мінімально допустимий $\eta \geq 0,7$).

Середня помилка апроксимації значно менше граничного рівня ($\varepsilon \leq 10\%$).

Таким чином, побудована функція продуктивності праці логічно і статистично адекватна, а відтак її можна використати в економічному аналізі.

1. Параметри і статистичні характеристики функції продуктивності праці

Назва параметрів і характеристик рівняння	Умовне позначення	Значення
I Статистичні характеристики:		
Множинне кореляційне відношення	η	0,847
Середня помилка апроксимації, %	$\bar{\varepsilon}$	4,52
II Параметри рівняння:		
<i>Первинні:</i>	a_0	-8,340
	a_1	2,650
	a_2	1,143
<i>Вторинні:</i>		
Гранична продуктивність	dy / dV_1	10,781
	dy / dV_2	5,957
В-коефіцієнт	β_1	1,015
	β_2	0,926
III Показники варіації:		
Середнє квадратичне відхилення	δ_y	58,2
	δ_{V1}	6,9
	δ_{V2}	4,0
Коефіцієнт варіації, %	v_y	11,8
	v_{V1}	5,8
	v_{V2}	4,1

Коефіцієнти при невідомих у логарифмічних моделях є коефіцієнтами еластичності продуктивності праці за обсягами оснащення працівників основними і оборотними фондами. Вони показують, на скільки процентів зміниться результативний показник (продуктивність праці) при зміні певного фактора на 1%.

Із наведеної функції продуктивності праці (4) випливає, що за досліджуваній період зростання фондоозброєності працівників на 1% забезпечило при інших рівних умовах збільшення продуктивності праці на 2,650%; збільшення оснащення оборотними фондами на 1% забезпечило зростання продуктивності праці на 1,143%.

Значний інтерес викликає аналіз абсолютної граничної ефективності

факторів, що визначають рівень продуктивності праці. Згідно з наведеними у таблиці 1 даними, за досліджуваний період зростання фондоозброєності на 1 тис. грн. сприяло зростанню продуктивності праці на 10,781 тис. грн. на одного працюючого; підвищення оснащеності працівника оборотними фондами на 1 тис. грн. сприяло зростанню продуктивності праці на 5,957 тис. грн.

Отже, як і очікувалося, на продуктивність праці в найбільшій мірі впливає озброєність праці основними фондами.

Значний вплив оснащеності праці оборотними фондами на рівень продуктивності праці пояснюється високою матеріалоемністю продукції кондитерської промисловості. Так, у обсязі витрат на виробництво виробничих фондів матеріальні ресурси становлять приблизно 91,0%.

Коефіцієнти еластичності та гранична продуктивність дещо абстрактно відображають ступінь впливу кожного фактора на досліджуваний показник, оскільки вони не враховують мінливості факторів і тим самим не дозволяють виявити реальні резерви виробництва. Для ув'язання ступеня впливу кожного фактора з його мінливістю, яка оцінюється за показниками варіації, визначається β - коефіцієнт. Абсолютне значення β - коефіцієнта позбавлено якісної визначеності, однак там, де його величина максимальна, існує, зазвичай, найбільша можливість покращити досліджуваний показник.

Згідно даних таблиці 1, найбільші резерви зростання продуктивності праці закладені у фондоозброєності праці. β -коефіцієнт безпосередньо пов'язаний з мінливістю показників. Як видно із даних таблиці 1, показники варіації (середнє квадратичне відхилення, коефіцієнт варіації) для озброєності праці значно вище у порівнянні з оснащеністю оборотними фондами.

Висновки. Отже, аналіз впливу окремих факторів на результативний показник не тільки розкриває причини його варіювання, але й дозволяє цілеспрямовано діяти на визначальні виробничі фактори для досягнення необхідного економічного ефекту. Перевага виробничих функцій не тільки обмежується проведенням факторного аналізу, а і дозволяє здійснити екстраполяцію даних, тобто побудувати прогнози, на основі яких можливе проведення стратегічного аналізу. Тому на основі побудованої функції продуктивності праці стає можливою якісна оцінка рівня ефективності праці для подальшої побудови стратегії управління персоналом на підприємстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дмитренко Г.А., Шарапатова Е.А., Максименко Т.М. Мотивация и оценка персонала: Учеб. пособие. — К.: МАУП, 2002. — 248 с.
2. Cobb C.W., Douglas P.H. Theory of Production // American Economic Review. Supplement, 1928. March. P.139–165.

3. Браун М. Теория и измерение технического прогресса. — М.: Статистика, 1971. — 325 с.
4. Крастинь О.П. Применение регрессионного анализа в исследованиях экономики сельского хозяйства. — Рига, Зинатне, 1976.
5. Михалевский Б.Н., Соловьев Ю.П. Производственные функции народного хозяйства СССР за 1957–1963 г.г. / Экономика и математические методы. — 1966. — т. II. вып. 6.
6. Градышевский А.И. Производственные функции, их построение и применение // Экономика и математические методы. — 1966. — т. II. — Вып. 4.
7. Терехов Л.Л. Производственные функции. — М.: Статистика, 1974.
8. Трегубов К.Г. Математические методы анализа производственных взаимосвязей в сельском хозяйстве. — М.: Колос, 1972.
9. Тинтнер Г. Введение в економетрию. — М.: Статистика, 1965.
10. Аметов Р. Виробнича функція в економічному зростанні // Економіка України. — 2003. — №2. С. 40–45. — ISSN 0131-775X.
11. Шумская С.С. Виробнича функція в економічному аналізі: теорія і практика використання // Економіка і прогнозування. — 2007. — №2. — ISSN 1605-7988.
12. Грабовецький Ю.Є. Виробничі функції: теорія, побудова, використання в управлінні виробництвом. Монографія. — Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. — ISBN 966-641-177-6.

Одержано 20.10.09

Исследовано ефективність труда на основе использования экономико-математичних методів и моделей. Побудована виробнична функція, которая позволит обнаружить связи между производительностью труда и основными фондами и оборотными фондами, а также построить соответствующие прогнозы, на основе которых возможно проведение стратегического анализа.

Ключевые слова: *эффективность, продуктивность, производственная функция, персонал, модель.*

Using economic-mathematic methods and models, labor efficiency was studied and a production function was developed. The latter will enable to find out the correlation between labor productivity and fixed and circulating assets; it will also help create proper predictions, which in turn will make strategic analysis possible.

Key words: *efficiency, productivity, production function, personnel, model.*

СТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Н.К. НОВОТАРСЬКА, аспірант

Розглянуто та проаналізовано ризики переробних підприємств АПК при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Обґрунтовано методи та способи їх страхування.

Для зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК притаманний суттєвий рівень ризику. Саме тому страхування є невід'ємною її складовою. Цей спосіб захисту від ризиків створює фінансові гарантії стабільності й прибутковості виробництва, сприяє уникненню несприятливих періодів в економічній ринковій кон'юктурі.

Враховуючи, що метою будь-якої підприємницької структури є одержання прибутку, особливого значення набуває страхування від можливої його втрати, до якої в зовнішньоекономічній діяльності призводять зміни ринкової кон'юктури, погіршення або ж порушення умов виконання контрактів постачальниками, відмова споживачів від замовлення, зміна нормального виробничого процесу внаслідок стихійних непередбачуваних подій.

Теоретико-методологічні основи дослідження страхування ризиків у зовнішньоекономічній діяльності знайшли своє відображення у працях таких вчених економістів: А.П. Архипов, Н.В. Байда, І.А. Губенко, М. С. Клапків, В.С. Романов, Л.С. Ситник, та ін.

Метою статі є аналіз ризиків, які проявляються у зовнішньоекономічній діяльності переробних підприємств Вінницької області та способи їх страхування.

Методика досліджень. Наукове дослідження проводилось з використанням економіко-математичного, монографічного, системного та статистичного методів.

Результати досліджень. Прибуткова підприємницька діяльність переробних підприємств Вінницької області передбачає постійний пошук невикористаних резервів підвищення ефективності виробництва, а, отже, і ризик. Ризиковий характер виробництва зумовлений як можливими збитками від зупинки конвеєра, автоматичних ліній, так і непередбаченими наслідками від впровадження нової техніки й технології [3].

У зовнішньоекономічній діяльності переробних підприємств найпоширенішим предметом страхування є їх комерційна діяльність, яка включає страхування валютних ризиків. У цьому випадку відповідальність страховика з забезпечення захисту комерційних ризиків полягає у відшкодуванні страхувальнику втрат, що виникли внаслідок несприятливої,

непередбаченої зміни ринкової кон'юнктури та погіршення інших умов для здійснення комерційних операцій.

Страховання комерційних і фінансових операцій полягає в тому, щоб відшкодувати можливі втрати у випадку, коли через певний період застраховані угоди не дадуть очікуваної віддачі. Страхове відшкодування в такому разі встановлюється в обсязі різниці між страховою сумою та одержаним прибутком від застрахованої комерційної діяльності.

Страховання валютних ризиків у багатьох країнах світу є обов'язковим і здійснюється з метою стимулювання розвитку зовнішньої торгівлі для підприємств, які займаються постачанням продукції на зовнішній ринок. Він надає гарантії і забезпечує відшкодування збитків, що зазнали зовнішньоторговельні об'єднання в результаті зміни курсів валют у країнах-експортерах.

Страховання валютних ризиків сприяє відшкодуванню можливих втрат, по-перше, пов'язаних з виробництвом експортної продукції в разі відмови від її оплати зарубіжного імпортера з будь-яких причин; по-друге, збитків від неплатежів за поставлені товари в разі загострення фінансового положення або навіть банкрутства іноземного партнера; по-третє, збитки від коливань валютних курсів за період від укладення контракту до закінчення його дії, які негативно впливають на купівельну здатність валюти платежу; по-четверте, збитки, зумовлені політичною нестабільністю в країні імпортера [1].

За причинами, що спонукають переробні підприємства звертатися до страхових компаній, можна виділити такі їх групи [2]:

1. Підприємства, що беруть кредит у банку. Для них страхування — необхідна умова для отримання кредиту. Такі підприємства страхуються за мінімальним пакетом. Це пояснюється тим, що під час кредитування банк бере в заставу не лише майбутню продукцію, а й нерухомість, сільгосптехніку та ін., тому і не вимагає страхування комерційної діяльності від комплексу ризиків.

2. Підприємства, що укладають форвардні контракти з Аграрним фондом. Специфіка форвардних контрактів: Аграрний фонд надає кошти сільгоспвиробнику за той товар, який буде в майбутньому. Сторона, яка виграє у разі настання випадку — Аграрний фонд. Тому при укладенні форвардного контракту обов'язкова умова — комплексне страхування підприємства за максимальним пакетом ризиків.

3. VIP-клієнти. Як правило, до них належать переробні підприємства, що активно здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Це найбільш приваблива група сільгоспвиробників. Вони страхують свою діяльність за максимальним пакетом ризиків за власною ініціативою; мають власну юридичну службу (або юриста), яка ретельно вивчає запропоновані умови договору.

Процес узгодження та укладення контракту може бути більш складний і тривалий порівняно з середніми та дрібними підприємствами:

- у потенційного клієнта може бути кілька бажаних варіантів страхування;
- у продавця повинні бути кілька варіантів пропозицій страхових послуг;
- потенційний клієнт і страхова компанія мають декілька рівнів прийняття рішень;
- рішення приймає, як правило, група осіб (юрист, фінансовий директор, головний бухгалтер, менеджер страхування, генеральний директор та ін.).

При підготовці до роботи з VIP-клієнтами страхова компанія враховує умови, що впливають на укладення угоди. До чинників, які сприяють виникненню довіри, відносять: участь у переговорах осіб одного рангу; позитивний досвід співпраці страхової компанії; відповідність пропозиції потребам клієнта; професійність продавця (високий рівень підготовки, знання страхових продуктів, вміння спілкуватися). А до чинників, що впливають на сприйняття пропозиції страхування належать: загальна ситуація в компанії; потреби управлінського апарату; досвід страхування; наявність рекомендацій від клієнтів страхової компанії.

Починаючи планування роботи із сільськогосподарським підприємством, суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності, необхідно зібрати відповідну інформацію, на основі якої розробляється послідовність дій. До такої інформації відносять [2]:

1. Загальна інформація про підприємство: необхідно визначити напрямок співробітництва, можливий бюджет на страхування, приблизний об'єм страхової премії; оцінити ризики; сформулювати пропозиції з страхування.

2. Структура його управління, ОПР (особи, які приймають рішення): дізнатися, які співробітники приймають рішення про страхування, хто впливає на прийняття рішення і який має ступінь впливу; які шляхи виходу на ОПР, мотиви і потреби клієнта; чи є зміни в організації (реорганізація, зміна акціонерів).

3. Ставлення до страхування, взаємовідносини зі страховими компаніями: дізнатися про досвід страхування визначеного сільгосппідприємства, наявність чинних договорів страхування, історію збитків, ризики; сформулювати пропозицію, спрогнозувати збитковість (прибутковість) установи; визначити час виходу на клієнта, визначити точку входу, ціну входу, можливість використання точки входу страхової компанії-конкурента; спрогнозувати можливу реакцію ОПР на пропозицію страхування; визначити мотиви та потреби клієнта.

4. Партнери потенційного клієнта: використовувати рекомендації партнерів потенційного клієнта; шляхи виходу на нього через банки-партнери, через інвесторів, через учасників спільних проєктів.

Переробні підприємства у процесі своїх дій на зовнішньому ринку зобов'язані обрати стратегію, яка б дозволила зменшити ступінь ризику. Вибір стратегії в конфліктних ситуаціях дозволяє краще зрозуміти конкурентне середовище. На основі теорії ігор можна розглянути можливі сценарії рішень. Аналіз за допомогою прийомів теорії ігор спонукає підприємця розглядати всі можливі альтернативи як своїх дій, так і стратегії партнерів, конкурентів. Отже, ризик має математично виражену ймовірність настання втрати, що спирається на статистичні дані і може бути розрахована з досить високим ступенем точності.

Поряд із перерахованими вище ризиками в зовнішньоекономічній діяльності, завжди існує ризик банкрутства та неплатоспроможності підприємства. Використовуючи запропоновану Е. Альтманом модель „Z-рахунку Альтмана”, переробні підприємства матимуть здатність легко визначити ймовірність банкрутства.

Важливо пам'ятати, що ніколи ймовірність банкрутства не може бути оцінена як нульова. Особливо це стосується тих переробних підприємств, на діяльність яких значною мірою впливають фактори неекономічного характеру. Для даних установ „Z-рахунок Альтмана” виводиться на основі двох форм звітності — №1 „Баланс підприємства” та №2 „Звіт про фінансові результати підприємства”.

У міжнародній практиці в умовах економіки, що стабільно функціонує, для оцінки ймовірності банкрутства підприємства найчастіше використовують 5-факторну модель „Z-рахунку Альтмана”. Вона має такий вигляд:

$$Z = 1,2 \cdot P_1 + 1,4 \cdot P_2 + 3,3 \cdot P_3 + 0,6 \cdot P_4 + 0,99 \cdot P_5, \text{ де} \quad (1)$$

P_1 — обіговий капітал / усі активи;

P_2 — нерозподілений прибуток / усі активи;

P_3 — прибуток від основної діяльності / усі активи;

P_4 — вартість власного капіталу / усі активи;

P_5 — обсяг продажів / усі активи;

Імовірність банкрутства в п'ятифакторній моделі Е.Альтмана оцінюється залежно від значення Z-рахунку, обчисленого за реальними даними підприємства. Отже, якщо $Z < 1,81$ — ймовірність банкрутства дуже висока; $1,81 < Z < 2,765$ — середня; $2,765 < Z < 2,99$ — невелика; $Z > 2,99$ — дуже мала [4].

Застосуємо дану модель до Дочірнього підприємства Української горілчаної компанії (ДП УГК) „Nemiroff”. Предметом його діяльності є виробництво та реалізація алкогольних напоїв; придбання від населення сировини та матеріалів для подальшого їх використання; розробка технологій, організація виробництва, транспортування, зберігання та реалізації всіх видів продукції; проведення операцій з іноземною валютою на підставі угод з банками; зовнішньоекономічна діяльність всіх видів.

Діагностика банкрутства ДП УГК „Nemiroff” за 5-факторною моделлю „Z-рахунку Альтмана”

Показник	2007 р.	2008 р.
Усі активи, млн грн	1235,08	1651,46
Обіговий капітал, млн грн	248,15	314,58
Нерозподілений прибуток, млн грн	548,21	748,23
Прибуток від основної діяльності, млн грн	634,85	903,23
Вартість власного капіталу, млн грн	326,44	532,41
Обсяг продажів, млн грн	835,12	1213,08
P1	0,201	0,190
P2	0,444	0,453
P3	0,514	0,547
P4	0,264	0,322
P5	0,676	0,735

Джерело: розраховано за звітними даними ДП УГК „Nemiroff”

Практика застосування 5-факторної моделі „Z-рахунку Альтмана” показала, що точність прогнозів імовірності банкрутства за її допомогою за один рік — 90%, за два — 70%, за три — 50%. У зв’язку з цим діагностика банкрутства ДП УГК „Nemiroff” була проведена, використовуючи показники лише 2008 року. Таким чином,

$$Z = 0,190 * 1,2 + 0,453 * 1,4 + 0,547 * 3,3 + 0,322 * 0,6 + 0,735 * 0,99 = 3,588$$

Виходячи з даного аналізу, $Z > 2,99$, а, отже, імовірність банкрутства для ДП УГК „Nemiroff” дуже низька.

Висновки. Переробні підприємства АПК Вінницької області постійно стикаються з ризиками при здійсненні підприємницької діяльності. Страхування від ризиків стає необхідною підтримкою підприємців в освоєнні ними досягнень науково-технічного прогресу, виходу на зовнішні ринки, співпраці з іноземними контрагентами, здійсненні розрахунків за поставлені товари. Застосовуючи моделі та методи діагностики внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування, переробні підприємства зможуть попередити виникнення ризику, пом’якшити його наслідки або ж взагалі уникнути його.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубинець Ю.В. Теоретичні аспекти ризику зовнішньоекономічної діяльності підприємства / Ю.В. Дубинець // Вісник ТАНГ. — 2006. — №2 — С. 28–32.
2. Методичні рекомендації з організації продажу продуктів зі страхування сільськогосподарської продукції. Затверджено наказом Голови Правління ЗАТ „СК „Провідна” від 29 квітня 2009 р. № 112.
3. Поняття ризику, його місце в страхуванні [Електронний ресурс] / Н.Теслюк — 2009. — Режим доступу: <http://trackls.narod.ru/books/bk6/st1.html>.

4. Сытник Л.С. Организационно-экономический механизм антикризисного управления предприятием. — Донецк: ИЭП НАН Украины, 2000. — 504 с.

Одержано 20.10.09

Исследовано, что самые распространенные риски перерабатывающих предприятий АПК во внешнеэкономической деятельности — коммерческие, в частности валютные. Определенно способы их страхования. Обоснованно целесообразность применения модели диагностики банкротства данных предприятий.

Ключевые слова: риски, страхование, диагностика банкротства, внешнеэкономическая деятельность, перерабатывающие предприятия.

The study proves it is foreign activity of the processing enterprises of AIC that is liable to the most frequent risks, namely, commercial and currency ones. The methods of their insurance were determined. The expediency to apply a bankruptcy diagnostic model for these enterprises was explained.

Key words: risks, insurance, diagnostics of bankruptcy, foreign economic activity, processing enterprises.

УДК: 657.24

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ДЕБІТОРАМИ ТА ЇХ ВИРІШЕННЯ

Н.В. ОЛЯДНІЧУК, кандидат економічних наук

Проаналізовано нормативно правове забезпечення розрахунків з дебіторами. Розкриті проблеми обліку дебіторської заборгованості. Запропоновані напрями удосконалення розрахункових операцій і відображення їх в реєстрах обліку.

Вирішення сучасних проблем обліку розрахунків із дебіторами пов'язане з необхідністю приведення нормативно-правових актів із бухгалтерського обліку та фінансової звітності у відповідність з Міжнародними стандартами фінансової звітності.

Останні зміни до ряду чинних законодавчих актів [1, 2, 3, 4, 5] і наукові дослідження М. Ф. Огійчука, В. Я. Плаксієнка, М. І. Беленкової, Л. Г. Панченко, Л. О. Сколотій та інших дозволили вирішити ряд питань облікового характеру щодо розрахунків із дебіторами. Проте недостатньо дослідженими залишилися галузеві особливості обліку розрахунків із дебіторами, які потребують роз'яснення та уточнення.

Методика досліджень. Методологічною та теоретичною основою дослідження є нормативна база і наукові розробки вітчизняних вчених із питань обліку розрахунків із дебіторами. У процесі дослідження

використовувалися монографічний та емпіричний методи.

Результати досліджень. Згідно Положення (стандарту) бухгалтерського обліку (П(с)БО) 10 дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод та може бути достовірно визначена її сума [2]. Визнання дебіторської заборгованості також регламентується П(с)БО 13 «Фінансові інструменти»: «безумовні права вимоги і зобов'язання визнаються фінансовими активами і фінансовими зобов'язаннями, якщо за умовами контракту підприємство має право на отримання грошових коштів або бере на себе зобов'язання сплатити грошові кошти» [3]. Тобто, згідно П(с)БО 10 дебіторська заборгованість визнається активом за умови одержання у майбутньому економічних вигод, а згідно П(с)БО 13 — одержання лише грошових коштів.

Досить важливим питанням обліку дебіторської заборгованості є її оцінка. Методи оцінки дебіторської заборгованості повинні забезпечити дотримання викладеного у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» одного з основних принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності — обачності, який передбачає «застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань і витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства» [1].

Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» поточну дебіторську заборгованість включають до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Для визначення останньої на дату балансу обчислюють величину резерву сумнівних боргів як частину загальної суми такої заборгованості, щодо якої існує невпевненість у її погашенні боржниками. Даним Стандартом визначено два методи обчислення резерву сумнівних боргів і чистої реалізаційної вартості дебіторської заборгованості: за рівнем платоспроможності окремих дебіторів; на основі класифікації дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги. Обраний метод створення резерву сумнівних боргів обов'язково має бути відображений у наказі про облікову політику підприємства.

Згідно П(с)БО 13 «Фінансові інструменти» суму витрат від зменшення корисності фінансового активу визначають як різницю між його балансовою та теперішньою вартістю очікуваних грошових потоків, дисконтованих за поточною ринковою ставкою відсотка на подібний фінансовий актив, з визнанням цієї різниці іншими витратами звітного періоду. При цьому згідно даного Стандарту методи формування резерву сумнівних боргів не передбачені.

Необхідно наголосити на тому, що класифікація дебіторської заборгованості, яка запропонована діючим в Україні Планом рахунків і Стандартом 10 «Дебіторська заборгованість» є суперечливою та не повністю задовольняє потреби користувачів при складанні фінансової звітності. Тому з метою групування дебіторської заборгованості доцільно створити єдиний

класифікатор з визначеними параметрами, які б урахували мету класифікації, якісні характеристики дебіторської заборгованості та користувачів інформації. Застосування даного класифікатора сприятиме формуванню якісної бухгалтерської інформації для контролю, аналізу та управління залежно від конкретних потреб користувачів.

Окрему та особливу групу дебіторів підприємства складають покупці та замовники, які купують вироблену підприємством продукцію, замовляють роботи та одержують послуги, тобто, як правило, здійснюють свою діяльність у сфері операційного циклу.

Сільськогосподарські підприємства реалізують вироблену продукцію (зерно, цукрові буряки, овочі, молоко, тварин) переробним підприємствам на підставі Товарно-транспортної накладної (ф. №№ 1 с.-г. (зерно, цукросировина, овочі, молоко, тварини)).

Оприбуткування сільськогосподарської продукції на переробних підприємствах здійснюється на підставі Приймальної квитанції (ПК 1). Дані приймальних квитанцій є основою для нарахування заборгованості покупцям та замовникам.

Сільськогосподарські підприємства можуть також реалізувати необоротні активи, які не використовуються для потреб суб'єкта підприємницької діяльності. Операції з реалізації необоротних активів не відносяться до операційної діяльності підприємства, тому облік розрахунків з такими покупцями не обліковують на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», а відображають на субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами». Дохід від реалізації необоротних активів обліковують за дебетом субрахунку 712 «Дохід від реалізації інших оборотних активів». На нашу думку, це не зовсім коректно, оскільки активи, які до моменту їх продажу обліковувалися на рахунках 10 «Основні засоби», 11 «Інші необоротні матеріальні активи», 12 «Нематеріальні активи», 16 «Довгострокові біологічні активи» не можна називати «оборотними активами».

Крім того, списання собівартості реалізованих необоротних активів відображають за дебетом субрахунку 943 «Собівартість реалізованих виробничих запасів» (але «необоротні активи» не можуть бути «виробничими запасами» ні до, ні після їх реалізації) і кредитом субрахунку 286 «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу». До того ж дана бухгалтерська проводка порушує принцип нарахування та відповідності доходів і витрат: за дебетом відображає списання собівартості виробничих запасів у результаті реалізації, а за кредитом — вибуття необоротних активів, утримуваних для продажу.

Бухгалтерський облік розрахунків з дебіторами ведеться на рахунках:

18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи»; 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»; 37 «Розрахунки з різними дебіторами»; 38 «Резерв сумнівних боргів».

Ще однією особливістю обліку дебіторської заборгованості є відображення записів у реєстрах синтетичного та аналітичного обліку. Так,

згідно Наказу Мінагрополітики № 49 [3] синтетичний та аналітичний облік за рахунками 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи»; 37 «Розрахунки з різними дебіторами»; 38 «Резерв сумнівних боргів» здійснювався у Журналі-ордері № 8 с.-г. та Відомостях до нього, за рахунком 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» у Журналі-ордері № 11 с.-г. та Відомості № 11.8 с.-г. аналітичного обліку за рахунком 36, тобто інформація була «розпорошеною» і не об'єднаною за економічним змістом.

Згідно Наказу Мінагрополітики № 390 [5] для обліку дебіторської заборгованості (рахунки 18, 37, 38) призначено Журнал-ордер 3 Б с.-г. та Відомість 3.2 с.-г. аналітичного обліку розрахунків з іншими дебіторами (судячи з назви Відомості, тут має обліковуватися інформація тільки за дебетом 377 субрахунку). Виникає питання, в якому реєстрі необхідно обліковувати дебетові обороти за іншими рахунками (субрахунками).

Для обліку операцій за рахунком 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» призначено Журнал-ордер № 6 с.-г. та Реєстри (№№ 6.1 — 6.3а с.-г.), Відомості (№№ 6.4 с.-г., 6.6 — 6.8 с.-г.) та Книга (№ 6.5 с.-г.) аналітичного обліку за рахунком 36.

Висновки. Застосування нових журналів-ордерів (згідно Наказу № 390), забезпечить деяке упорядкування економічної інформації синтетичного та аналітичного бухгалтерського обліку. Проте питання «чому спеціалісти Мінагрополітики не впорядкували номери журналів-ордерів відповідно до класифікатора Плану рахунків» залишається відкритим і потребує вирішення, але перед цим необхідно їх обговорити широким колом не тільки науковців, а й бухгалтерів-практиків. Крім того, доцільно ввести до Плану рахунків додаткові субрахунки доходів і витрат, які б відображали дохід (витрати) від реалізації необоротних активів підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України від 16.07.99 р. № 996–XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2006. — № 21–22. — С. 29–29.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2006. — № 21–22. — С. 34–39.
4. Наказ Мінагрополітики від 07.03.01 р. № 49 «Про затвердження реєстрів та Методичних рекомендацій з організації та ведення бухгалтерського обліку за журнально-ордерною формою на підприємствах агропромислового комплексу».
5. Наказ Мінагрополітики України від 04.06.09 р. № 390 «Про затвердження спеціалізованих форм реєстрів журнально-ордерної форми обліку для сільськогосподарських підприємств та Методичні рекомендації щодо їх застосування».

Применение новых журналов-ордеров обеспечит некоторое упорядочивание экономической информации синтетического и аналитического бухгалтерского учета. Однако вопросы методологического характера остаются открытыми. Их необходимо обсудить широким кругом не только научных работников, но и бухгалтеров-практиков.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, дебиторы, дебиторская задолженность, регистры синтетического и аналитического учета.

The use of register-orders will ensure some regulation of the economic information concerning synthetic and analytic bookkeeping, some issues of methodological nature remaining open. They have to be widely discussed by both researchers and accountant-practitioners.

Key words: bookkeeping, debtors, accounts receivable, registers of synthetic and analytic accounting.

УДК 631.15:636(477)

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

С. Г. ПІДГАЙНА, аспірантка*

Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва

У статті розглянуті основні тенденції, що склалися в період 1990–2008 рр. у тваринництві Харківської області, проведені їх порівняльний аналіз із загальнодержавними тенденціями. Виявлені чинники, що впливають на критичний стан галузі, а також визначений їх кількісний вплив на обсяги виробництва продукції тваринництва.

Тваринництво — одна з провідних галузей аграрного сектору України, призначення якої — забезпечення виробництва продуктів харчування тваринного походження в обсягах, які відповідають нормам продовольчої безпеки і забезпечують можливість їх експорту. Так, зокрема, вказано в Концепції Державної програми розвитку тваринництва на період до 2015 року. Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» від 5 грудня 2007 р. № 1379 зазначено, що 55 відсотків добового раціону повинно забезпечуватися саме за рахунок споживання продуктів тваринного походження. Однак розрахунки, проведені в 2008 році Міністерством економіки, свідчать, що за більшістю із запропонованих у вищезазначеному документі індикаторів продовольчої

* Науковий керівник — В.Й. Шиян, кандидат економічних наук, професор

безпеки Україна поки що не досягає визначеного рівня. Отже, нині продовольча проблема є однією з найактуальніших. Так, за даними цього ж міністерства, загальне споживання м'ясопродуктів у 2007 році становило лише 57% установлені норми, молочних продуктів — 59%.

Більше того, теперішній стан вітчизняного тваринництва є таким, що становить реальну загрозу продовольчій безпеці України. Незважаючи на те, що за останні 7–8 років прийнято низку законодавчих актів, що регулюють і сприяють активізації та розвитку цієї галузі, ситуація у тваринництві залишається вкрай складною. Так, у 2007 році прийнято Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 року, яка поряд з іншими визначає стратегію розвитку тваринництва.

У ній, зокрема, зазначено, що у 2015 році виробництво основних видів тваринницької продукції повинно бути доведено до рівня, який забезпечує фізіологічні норми споживання та можливості їх експорту: молока — 22 млн. т, м'яса у забійній масі — 4 млн. т, яєць — 17 млрд. шт., вовни — 6,84 тис. т. На одну особу в рік — молока і молочних продуктів — 380 кг, м'яса і м'ясопродуктів — 82 кг, яєць — 280 шт.

Проте вже 2008 рік показав, що Державна цільова програма виконується не в повній мірі. Так, із передбаченого виробництва молока в обсязі 12000 тис. т. фактично було отримано 11761,3 тис. т., що складає 98%; обсяг виробництва м'яса був виконаний лише на 64,6% — 1905,9 тис. т. замість 2950 тис. т. Прогнозований рівень був виконаний (і навіть перевиконаний) лише з виробництва яєць харчових — 14956,5 млрд. шт. із передбачених 13 млрд. шт., що складає 115%.

Більшість вчених економістів-аграрників схиляються до думки, що для того, щоб досягти конкурентоспроможності продукції, галузі, держави необхідно приділяти увагу регіональним особливостям та умовам, в яких відбувається певне аграрне виробництво, в тому числі і продукції тваринництва. О.М. Окопний [1] зазначає, що повинні бути розроблені й реалізовані для кожного регіону системи ведення тваринництва, які забезпечували б його ефективність і конкурентоспроможність. Ми приєднуємося до цієї думки, адже кожен регіон (область) України має свої особливості, які варті поглибленого вивчення та дослідження.

Проблеми вітчизняного тваринництва постійно знаходять своє відображення у наукових дослідженнях і публікаціях багатьох українських вчених — аграрників: В.Я. Месель-Веселяка [2], В.І. Топіхи [3], О.А.Бужина, С.М. Кваші, В.М. Бондаренко О.М. Шпичака, О.М. Окопного [1], О.П. Комарницької [4] Ю.П. Козака [5] Значна кількість робіт присвячена аналізу стану окремих галузей тваринництва. Проте, як вже зазначалося, галузь тваринництва знаходиться в кризовому стані, а тому питання, пов'язані з її функціонуванням і розвитком, залишаються як ніколи актуальними та потребують подальшого наукового та практичного обґрунтування.

Метою статті є встановлення та оцінка тенденцій розвитку тваринництва у Харківській області за період з 1990 по 2008рр. та виявлення основних чинників, що впливають на стан галузі.

Методика досліджень. Методологічною основою статті стали праці вчених-економістів із проблем розвитку тваринництва, законодавчі акти України. В даному дослідженні застосовувалися аналітичний, економіко — статистичний, графічний методи, метод порівнянь.

Результати досліджень. Для розгляду сучасного стану та основних тенденцій розвитку галузі тваринництва, що склалися у Харківській області, а також з'ясування їх чинників нами був охоплений період з 1990 по 2008 роки (табл.1).

Вартість валової продукції тваринництва у Харківській області у порівнянних цінах 2005р. впродовж 1990–2008 рр. скоротилася у 2,15 рази із 4260,4 млн. грн. до 1738,9 млн. грн. і склала 40,82% від загальної вартості. В окремі роки (1997–2000рр.) спостерігаються й нижчі показники питомої ваги — до 36,3%.

За досліджуваний період простежуються дві тенденції, що склалися в області: постійний спад виробництва продукції тваринництва у період з 1990 по 1999рр. та відносна сталість розвитку із незначними коливаннями з 2000 по 2008рр. А тому умовно можна виділити два таких підперіоди.

1. Динаміка валової продукції тваринництва в Харківській області (у порівнянних цінах 2005 року), млн. грн. [6]

Роки	Харківська область			Україна			Частка валової продукції тваринництва Харківської області у загальній сумі, %
	млн. грн.	у% до 1990р.	питома вага продукції тваринництва у валовій продукції сільського господарства, %	млн. грн.	у% до 1990р.	питома вага продукції тваринництва у валовій продукції сільського господарства, %	
1990	4260,4	100,00	51,7	79315,2	100,00	54,4	5,37
1995	2184,5	51,27	43,2	45424,1	57,27	47,9	4,81
1996	1900,5	44,61	44,1	40790,8	51,43	47,5	4,65
1997	1691,4	39,70	36,3	36099,8	45,51	42,8	4,68
1998	1696,5	39,82	43,9	36677,4	46,24	48,1	4,62
1999	1523,4	35,76	42,0	35613,7	44,90	50,2	4,28
2000	1687,5	39,61	39,2	34316,4	43,27	44,1	4,92
2001	1915,5	44,96	36,4	36720,7	46,30	42,8	5,22
2002	2118,5	49,73	40,7	38671,2	48,76	44,6	5,48
2003	1874,0	43,99	43,3	36166,3	45,60	46,8	5,18
2004	1895,7	44,50	36,8	36892,8	46,51	39,9	5,14
2005	1956,7	45,93	35,3	38610,0	48,68	41,7	5,07
2006	2020,3	47,42	40,1	39958,7	50,38	42,1	5,06
2007	1760,4	41,32	33,8	39050,5	49,23	44,0	4,51
2008	1738,9	40,82	31,0	39078,8	49,27	37,8	4,45

В цілому виробництво продукції тваринництва на Харківщині повторює загальнонаціональні тенденції, проте темпи зменшення валової продукції тваринництва в області є вищими. Так, по Україні показник 2008р. склав у відношенні до 1990р. 49,27%, а валова продукція тваринництва

скоротилася у 2 рази.

Одразу звернемо увагу й на частку вартості продукції тваринництва, яку займала Харківська область у загальній сумі по Україні. У 1990р. вона складала 5,37%, що є високим показником, а Харківщина входила до п'ятірки лідерів за виробництвом продукції тваринництва, поступаючись лише Київській, Дніпропетровській, Вінницькій і Донецькій областям. Високими були й показники у 2001–2004рр., коли спостерігалось деяке поліпшення ситуації у галузі. Проте за останні три роки питома вага продукції тваринництва Харківської області в загальній сумі постійно зменшується, а сам регіон відкотився в останній рік дослідження на восьме місце за абсолютними показниками валової продукції тваринництва серед областей України.

При аналізі показника питомої ваги валової продукції тваринництва у загальній сумі валової продукції сільського господарства виявлені вкрай негативні тенденції, причому з року в рік вони посилюються. Тваринництво завжди було однією з провідних галузей народногосподарського комплексу. Проте сьогодні, як видно, ситуація докорінно змінилася, як на рівні держави, так і на регіональному рівні, що свідчить про недосконалу та нерациональну структуру сільськогосподарського виробництва. Якщо в 1990р. провідною галуззю сільськогосподарського виробництва області було тваринництво, а частка його продукції в структурі валової продукції сільського господарства складала 51,7%, то в 2008р. — лише 31,0%.

На рівні країни в цілому ситуація виглядає аналогічно, проте за останній рік дослідження питома вага валової продукції тваринництва дещо більша, ніж в Харківській області — 37,8%, що свідчить, що обсяг виробництва продукції тваринництва в регіоні відстає від середніх по країні.

Між тим, при загальному зменшенні валової продукції тваринництва впродовж 1990–2008рр. мають місце значні відмінності за окремими її видами (рис. 1).

В цілому по Харківській області за останні 19 років виробництво молока скоротилося у 2,6 рази або на 61,5%, а вирощування худоби на м'ясо на 69,6% або у 3,3 рази порівняно з 1990р. У досліджуваному періоді присутні дві тенденції — постійний стрімкий спад у 1990–1997рр. та тенденція відносної стабілізації ситуації, для якої характерні незначні коливання як в бік зменшення, так і в бік зростання виробництва у 1998–2008 рр.

Зовсім інший характер змін спостерігається у виробництві яєць. Нині це єдина підгалузь тваринництва, в якій обсяг виробництва у 2008р. по відношенню до попереднього року склав більше 100%, а точніше — 129,4%. Причому більшими темпами відбувається нарощування саме у сільськогосподарських підприємствах. Скорочення виробництва у 2008р. по відношенню до 1990р. також найменше серед усіх галузей тваринництва — лише на 14%. Як і в інших галузях тваринництва, у виробництві яєць також мав місце значний спад у 1990–1999рр., проте він компенсувався суттєвим нарощуванням у 2000–2008рр.

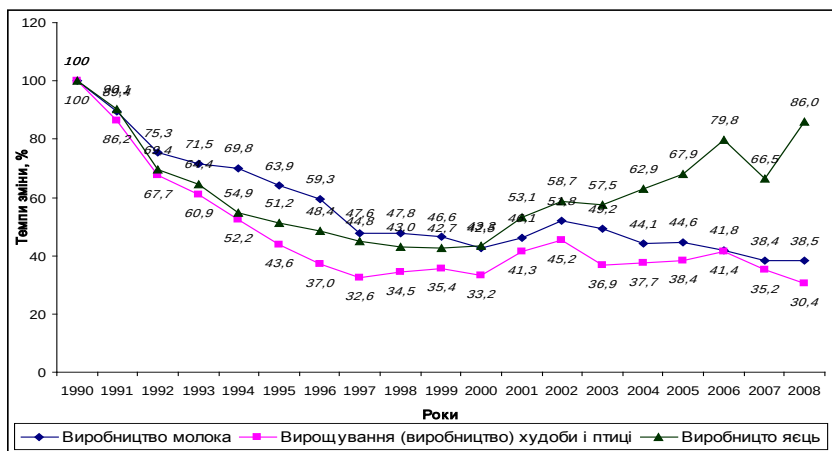

Рис.1 Темпи зміни виробництва продукції тваринництва у Харківській області у всіх категоріях господарств, 1990–2008рр., %

Поряд із вищезазначеними мають місце значні відмінності у спрямованості цих тенденцій за категоріями господарств. Так, у сільськогосподарських підприємствах спостерігається надвисокий спад виробництва — у 7 разів по молоку та у 5,5 разів по вирощуванню худоби та птиці на м'ясо. Основну частку обсягу цієї продукції тваринництва забезпечують господарства населення. Між тим, варто зазначити, що темпи нарощування виробництва м'яса худоби і птиці на забій в господарствах населення докорінно відрізняються від тих, які спостерігалися при виробництві молока. Згідно рівняння параболі, яке описує темпи зміни вирощування худоби і птиці, їх приріст у господарствах населення становив лише 0,28%.

Отже, приватні сільськогосподарські виробники з більшою зацікавленістю займаються виробництвом молока, ніж відгодівлею худоби. Однак, така ситуація, при якій у господарствах населення виробляється у 2 рази більше молока, практично позбавляє цю галузь перспектив конкурентоспроможності. Приватний виробник є лише ситуативним основним виробником цього виду продукції, адже він не забезпечений в достатній кількості ні виробничими, ні людськими ресурсами. До того ж, і в цьому секторі за останні три роки спостерігається спад, що є підтвердженням того, що таке виробництво поступово вичерпує себе.

Інша тенденція за категоріями господарств присутня при виробництві яєць. До 1994р., коли галузь зазнавала втрат, проте вони були ще не критичними і не перевищували 50% рівня 1990р., більша питома вага у структурі виробленої продукції належала сільськогосподарським підприємствам. Коли ж у 1995р. загальний спад був більшим, ніж у 2 рази від рівня базового року, більша частка виробництва яєць стала

забезпечуватися за рахунок господарств населення. Починаючи з 2004р., був відновлений рівень виробництва 1994р., і більшу половину його обсягу знову почали забезпечувати сільськогосподарські підприємства.

Упродовж 1990–2008рр. відбулися значні структурні зміни у виробництві м'яса за його видами, які полягають у зменшенні частки яловичини та свинини, і відповідному зростанні частки м'яса птиці. Традиційно в Україні лівова частка всього м'ясного виробництва припадала на м'ясо великої рогатої худоби. У 1990р. в Харківській області на виробництво яловичини складало 47,9%, свинини — 33,2%, м'яса птиці — 16,5%, інші види м'яса — 2,5% від загального обсягу. Проте за останні 6–7 років спостерігаємо чітку тенденцію до перерозподілу пріоритетних напрямків у виробництві м'яса в області. У виробництві яловичини присутня стійка тенденція щодо його зменшення. За словами В.Я. Месель-Веселяка, йде процес проїдання набутого потенціалу галузі [2]. Так, в останній рік дослідження на виробництво м'яса птиці припадало 34,1%, на виробництво яловичини — лише на 2,7% більше (36,8%), свинини — 27,1, на інші види м'яса — лише 1,4%. Причому, тенденція до зростання частки м'яса птиці носить стійкий характер. Вона пов'язана із реконструкцією та відновленням роботи потужних бройлерних комплексів в області (ТОВ «Курганський бройлер», ДГ «Борки», ТОВ «Кросс — п/ф «Зоря», ДП «Роздольне» та інші), постановкою їх на індустріальну основу. До того ж птахівництво є найшвидшою галуззю тваринництва, яка при порівняно незначних затратах праці й кормів дає за короткий час високоякісну продукцію. Природно, всі вищеописані зміни виробництва пов'язані із впливом факторів — чисельності поголів'я худоби та птиці та їх продуктивності. Застосовуючи методи факторного та індексного аналізу, встановлено кількісний їх вплив на обсяги виробництва в Харківській області.

2. Кількісний вплив факторів на зміну виробництва продукції тваринництва у Харківській області (1990 та 2008 рр.)

Види продукції	Зміна валового виробництва (I_{SY}, Δ_{SY})	Вплив зміни поголів'я (I_S, Δ_S)	Вплив зміни продуктивності (I_Y, Δ_Y)
Молоко	$I_{SY} = 0,385$; $\Delta_{SY} = -7814$ тис.ц	$I_S = 0,244$; $\Delta_S = -9598,4$ тис. ц.	$I_Y = 1,574$ $\Delta_Y = 1784,4$ тис.ц
Приріст живої маси ВРХ	$I_{SY} = 0,0853$ $\Delta_{SY} = -1064,6$ тис.ц	$I_S = 0,0748$; $\Delta_S = -1076,8$ тис. ц.	$I_Y = 1,1400$ $\Delta_Y = 12,2$ тис.ц
Приріст живої маси свиней	$I_{SY} = 0,1326$; $\Delta_{SY} = -605,4$ тис.ц	$I_S = 0,0934$; $\Delta_S = -632,8$ тис. ц.	$I_Y = 1,4197$ $\Delta_Y = 27,4$ тис.ц
Яйця курячі	$I_{SY} = 0,7704$; $\Delta_{SY} = -184940$ тис.шт.	$I_S = 0,5557$; $\Delta_S = -357919$ тис. шт.	$I_Y = 1,3864$ $\Delta_Y = 172970$ тис.шт.

Так, валовий надій молока у 2008р., порівняно з 1990р., зменшився на 7814 тис. ц. або на 61,5%. Причому на 75,6% (в абсолютних показниках — на 9598,4 тис.ц.) такий спад зумовлений скороченням поголів'я корів,

зростання ж їх продуктивності вплинуло на збільшення виробництва на 57,4% або в абсолютних показниках — на 1784,4 тис.ц.

Аналогічно відбувається зміна й по інших видах продукції.

Висновки. Зміни, що відбулися за період з 1990 по 2008рр. у тваринництві Харківської області носять тривалий негативний характер, що породжує критичний стан в окремих його підгалузях — скотарстві та свинарстві. Основною причиною цього є надвисоке скорочення поголів'я, яке, не зважаючи на прийняття державних регулятивних актів, котрі наголошують на необхідність нарощування худоби, в останньому році дослідження (2008р.) продовжує свій спад. Причому якщо до 2005–2006рр. скорочення виробництва та поголів'я частково компенсувалося господарствами населення, то нині цей сектор вичерпав свої можливості.

Є у тваринництві Харківської області й позитивні зрушення. Вони проявляються (особливо в останні роки) у птахівництві. Це пов'язано, в основному, зі спеціалізацією та постановкою галузі на інтенсивну основу. Як наслідок — м'ясо птиці займає все більшу питому вагу в структурі виробленого м'яса, залишивши далеко позаду свинину та наздоганяючи виробництво яловичини.

Водночас не можна залишити поза увагою й те, що в області функціонують сільськогосподарські підприємства, в яких тваринництво, зокрема скотарство, є успішною та прибутковою галуззю. Це СК «Восток» Ізюмського району, ПАОП «Зоря» та ПАОП «Промінь» Красноградського району, ПСП «Родіна», ВАТ «Насінневе» Кегичівського району та ряд інших. За словами керівників таких господарств, там, де є тваринництво — там живе село. Ці підприємства нарощують поголів'я худоби, підвищують її продуктивність, використовуючи сучасне обладнання та збалансовані корми. Важливу роль при цьому відіграє й людський фактор, що знаходить своє вираження у вдалому менеджменті. Отже, навіть в сучасних кризових умовах, в яких перебуває тваринництво, виробництво його продукції може бути прибутковим та конкурентоспроможним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Окопний О. М. Відродження тваринництва в Україні та напрями його розвитку / О. М. Окопний // Економіка АПК. — 2005. — №5. — С. 8–14.
2. Месель-Веселяк В. Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2007. — №12. — С. 8–14.
3. Топіха В. І. Формування ринку тваринницької продукції в Україні: проблеми та перспективи. — Миколаїв: МДАУ, 2004. — 221с.
4. Комарніцька О. П. Проблемні аспекти розвитку галузі тваринництва та шляхи їх розв'язання / О. П. Комарніцька // Економіка АПК. — 2008. — №12. — С. 25–27.
5. Козак Ю. П. Стан тваринництва та його державна підтримка / Ю. П. Козак // Економіка АПК. — 2006. — №12. — С. 67–71.

6. Статистичний збірник "Регіони України" /Держ. ком. статистики України 2008; Ч. 2 /[за ред.: О. Г. Осауленко]. — 2008. — 803 с.

Одержано 21.10.09

Использование профессионального менеджмента в современных кризисных условиях, в которых находится животноводство будет способствовать прибыльности и конкурентоспособности данной отрасли.

Ключевые слова: менеджмент, кризис, животноводство конкурентоспособность

The application of professional management in livestock production, a declining industry in current situation, will facilitate the increase of the profitability and competitive capacity of the branch.

Key words: management, crisis, livestock production, competitive capacity.

УДК 338.242

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МАЛОГО БІЗНЕСУ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

В.І. РИБЧАК, кандидат економічних наук

Розглянуто основні тенденції і проблеми розвитку малого бізнесу в Україні. У статті проаналізовано особливості регуляторних бар'єрів при здійсненні підприємницької діяльності малих підприємств.

Мале підприємництво є органічним структурним елементом ринкової економіки, провідним, одним із найважливіших діючих чинників економічного розвитку суспільства, що ґрунтується на ринкові методи господарювання.

Дослідженню різних аспектів державного регулювання підприємницької діяльності присвячені праці багатьох вчених-економістів: А. Гальчинського, К. Кривенка, Ю. Палкіна, Ю. Пахомова, В. Савчука, М. Чумаченка та ін.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано метод наукової абстракції, метод поєднання логічного й історичного підходів, соціологічних експертних опитувань.

Результати дослідження. Малий бізнес і ринкова економіка виступають взаємозалежними чинниками. З одного боку, ефективність і динаміка розвитку ринкової економіки певним чином залежить від успішного функціонування малого бізнесу, з іншого — справжній ринковий

механізм господарювання сприяє формуванню підприємницької активності.

Від розвитку малого бізнесу залежить створення конкурентоспроможного внутрішнього ринку товарів і послуг. За умов вузької спеціалізації малі фірми забезпечують насичення ринку якісною продукцією повсякденного попиту, а також виступають провідником інновацій; здійснюють швидку окупність витрат за рахунок раціонального використання ресурсів; є набагато мобільніші і гнучкіші, ніж великі фірми; швидше реанімуються після негативних наслідків впливу зовнішнього середовища і не потребують побудови складного механізму стратегічного управління.

У соціальному значенні важлива функція малого бізнесу полягає в тому, що він спроможний задовольнити потреби суб'єктів підприємницької діяльності, які мають можливість знайти свою ринкову нішу і тим самим надати робочі місця; наповнити державний бюджет коштами, які перераховуються у вигляді податків і зборів; сприяти створенню якісної структури ВВП [1, С.211].

Саме цим визначається сутність малого бізнесу і пояснюється істотне значення його у формуванні середнього класу і добробуту українського народу.

Приведені переваги малого бізнесу свідчать про його специфічну і фундаментальну роль у зростанні ринкової економіки.

Отже, мале підприємництво покликане відіграти в економіці важливу системоутворюючу роль, його збалансований розвиток є стратегічно важливим завданням.

Необхідність проведення спеціальної політики щодо підприємницької діяльності малих промислових підприємств зумовлена ще двома вагомими чинниками. По-перше, маючи вагомі конкурентні переваги, пов'язані з гнучкістю та компактністю підприємства, він водночас і потерпає від системних загроз, які є, по суті, зворотним боком таких переваг і зумовлюють нестійкість розвитку підприємницької діяльності малих промислових підприємств. По-друге, є ряд потенційних загроз, які можуть виникати внаслідок діяльності малих підприємств у сфері фінансової, соціальної, екологічної, техногенної, криміногенної безпеки держави.

Слід зазначити, що в ефективному розвитку підприємницької діяльності малих промислових підприємств, насамперед, зацікавлений регіон. По-перше, велика частка цього сектору економіки орієнтована на регіональний ринок. По-друге, розширення масштабу підприємницької діяльності малих промислових підприємств сприятиме створенню нових робочих місць, тим самим полегшуючи тиск безробіття в цій місцевості.

По-третє, пропорційно зростанню кількості малих підприємств зі збільшенням обсягів виробництва зростають податкові надходження до обласного бюджету. Регіони об'єктивно зацікавлені в розвитку сектора підприємницької діяльності малих промислових підприємств, який сприяє не

тільки зростанню місцевих бюджетів, а й поліпшенню умов життя населення [1, С.212].

Стає очевидною роль малого бізнесу у економіці, і держава повинна активно підтримувати розвиток малого підприємництва, створювати відповідне регулювання податкової системи, стимулювати генерування нових ідей.

У реальній же дійсності, розвиток малого підприємництва стримується і на організаційній стадії — реєстрації, юридичного оформлення підприємства, ліцензування, відкриття рахунку в банку, одержання дозволу на виготовлення печатки підприємства і т. д., і на стадії організації функціонування малого підприємництва — забезпечення устаткуванням, приміщенням, залучення персоналу, безпеки, налагодження відносин з місцевими органами влади, постачальниками сировини, здійснення збуту продукції і т. д. [2].

Фахівці стверджують, що вирішення існуючих проблем розвитку малого підприємництва в Україні, створення відповідного середовища потребують докорінної перебудови державної політики щодо сприяння цьому сектору економіки (рис.1). Зокрема, йдеться про створення відповідної правової бази розвитку малого підприємництва, фінансово-кредитну та матеріально-технічну підтримку, науково-методичне, інформаційно-консультативне та кадрове його забезпечення [3].

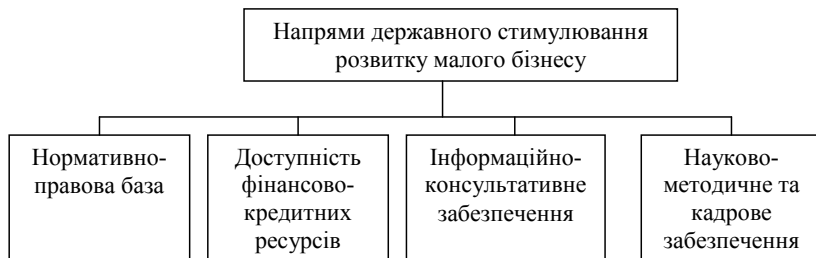

Рис.1. Логічна схема державного стимулювання розвитку малого бізнесу

Зазначені та інші перешкоди розвитку малого бізнесу набудуть іншого характеру за допомогою введення у вищих навчальних закладах ряду економічних дисциплін, пов'язаних з функціонуванням малого бізнесу. Українське суспільство повинно мати реальне уявлення про мале підприємництво, сутність його формування, тенденції розвитку. Таким чином держава зуміє створити сприятливий фон для включення населення у підприємницьку діяльність і значною мірою вплине на економічну поведінку громадян.

Виникнення перешкод на стадії розвитку малого підприємництва обумовлене, насамперед, проблемами не економічного, а соціального характеру. І зусилля держави мають концентруватися у напрямку

вдосконалення інституційного середовища для сприяння економічній активності населення. Стабільність національних інститутів має безпосередній вплив на економічний розвиток. Важливим чинником розбудови системи підтримки сектора підприємницької діяльності є формування в країні сприятливого інституційного середовища [3].

За результатами дослідження, одним із чинників негативної оцінки національного бізнес-середовища є некваліфіковані трудові ресурси. Так, у 2006 р. громадська думка, визначена не лише серед бажаючих офіційно займатися підприємництвом, а стосовно всього населення країни, засвідчила, що однією з основних причин відмови людей від започаткування власного бізнесу є відсутність необхідних для ведення малого бізнесу знань і навичок (приблизно 26% від кількості опитуваних).

Досвід розвинутих країн показує, що ефективне управління розвитком підприємницької діяльності малих промислових підприємств здійснюється за умови, якщо контроль і регламентація з боку держави поєднуються з відповідним вирішенням проблем на недержавному рівні.

Так, в практиці державного регулювання у сфері підприємництва в країнах ЄС мале і середнє підприємництво не розрізняється.

Політика державного регулювання у сфері підприємництва ЄС базується на двох підходах до розв'язання проблем створення й функціонування підприємств: вертикальному і горизонтальному. Вертикальний підхід — це застосування безпосередніх засобів регулювання, спрямованих безпосередньо на малі й середні підприємства. Горизонтальний підхід базується на захисті інтересів малих і середніх підприємств у інших сферах діяльності (наприклад, таких, як політика у області досліджень і технічних розробок, регіональна політика, міжнародні відносини тощо) і зміцненні позицій малих і середніх підприємств у певній сфері діяльності.

З огляду на важливість місця малих і середніх підприємств в економічній структурі ЄС, на теперішній час ефективна внутрішньоекономічна інтеграція ЄС багато в чому визначається динамікою розвитку й співробітництва малих і середніх підприємств, яка, в свою чергу, визначається тим, наскільки ефективно й оптимально поєднуються два вектори — макроекономічний (загальнодержавна політика) та мікроекономічний (політика у сфері підприємництва).

Головними принципами ЄС у сфері регулювання й підтримки малого й середнього підприємництва є зміцнення єдиного внутрішнього ринку, інтернаціоналізація підприємницької діяльності на рівні підприємств, усунення адміністративних бар'єрів і створення єдиного економічного простору ЄС шляхом уніфікації законодавчої бази у сфері малого бізнесу, посилення взаємодії країн-членів ЄС з питань створення економічного й валютного союзів у рамках ЄС.

Водночас національна регуляторна політика держав-членів ЄС, базуючись на основах удосконалення нормативно-правових, організаційних умов, посилення конкурентоспроможності малих і середніх підприємств,

останнім часом намагається відходити від прямої підтримки підприємств у формі позик і дотацій, а більше вдаватися до гнучких форм підтримки, наприклад, надання консультаційної підтримки.

В країнах ЄС сформовано розгалужену мережу організацій, що займаються регулюванням і підтримкою розвитку малого й середнього підприємництва. Деякі з них мають державну форму власності, а значна частка їх є приватними установами.

Що ж стосується органів державної влади, то у всіх країнах ЄС відповідальність за розвиток малого та середнього підприємництва розподілена між кількома міністерствами або між спеціальними відділами з питань МСП, що функціонують всередині міністерств. Як правило, політика розвитку малого і середнього підприємництва впроваджується Міністерством економічних справ і/або Міністерством промисловості й торгівлі. Але інші міністерства також здійснюють заходи з підтримки підприємництва, наприклад, Міністерство зайнятості, Міністерство економіки, Центр громадської технології, спеціальні громадські банки і т.д, діяльність яких пов'язана з наданням допомоги підприємствам із питань зайнятості, навчання, міжнародної торгівлі, розвитку і т.д.

Такий розподіл відповідальності за розробку і впровадження політики розвитку підприємництва між кількома міністерствами потребує скоординованої діяльності всіх країн у рамках ЄС.

Установи зі змішаною формою власності й приватні установи, хоч і відрізняються в різних країнах-учасниках ЄС, але можуть мати однакові форми діяльності. Торговельні палати займаються тренінговою підготовкою і навчанням, технологічним консультуванням, розвитком міжнародної торгівлі, видачею сертифікатів якості, наданням інформації з питань субконтрактування й постачання, кооперування тощо.

Приватними організаціями є фінансові установи (банки, товариства венчурного капіталу, товариства розвитку капіталу), приватні дослідницькі інститути, асоціації підприємств службовців, центри з надання послуг виробникам (наприклад, консультування з питань менеджменту й адміністрування, технологічне й маркетингове консультування і т.д.).

З метою розширення ділового співробітництва між підприємствами на початку 80-х рр. було створено Бюро з питань взаємодії підприємств, яке має свої представництва не лише в країнах ЄС, але й у 20 інших країнах світу. Через мережу своїх відділень бюро отримує заявки компаній різних країн і сприяє налагодженню ділових зв'язків. В рамках ЄС діє мережа Європейського інформаційного центру, який обслуговує малі й середні підприємства і надає їм маркетингову інформацію про стан внутрішнього ринку. На теперішній час у країнах ЄС діє 210 таких інформаційних центрів та 14 кореспондентських центрів в інших країнах. Їхня головна функція — збирати інформацію про попит і пропозицію малих і середніх підприємств. Створена в 1983 р. Європейська асоціація венчурного капіталу сприяє заснуванню й розвитку малих спільних фірм. Комісією ЄС сформовано й новий комітет, до складу якого увійшли офіційні особи й представники

ділових кіл від кожної країни-члена ЄС, і який займається питаннями спрощення процедур у сфері підприємництва.

В Україні з упровадженням положень Закону “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності” поширилися правові засади реалізації регуляторної політики не лише на відносини, пов’язані із здійсненням підприємницької діяльності, а й на відносини, пов’язані із здійсненням господарської діяльності в цілому.

Істотно розширилися права громадян, суб’єктів господарювання та їх об’єднань щодо участі в підготовці та відстеженні результативності регуляторних актів, збільшилися реальні можливості впливу на регуляторну діяльність і підвищення їх обізнаності щодо такої діяльності. Передбачається відкритість для громадськості будь-якої інформації, яка стосується регуляторної діяльності.

При місцевих органах виконавчої влади створені та діють координаційні ради з питань розвитку підприємництва, діє обласна координаційна рада. На засіданнях координаційних рад розглядалися питання реалізації єдиної регуляторної політики у сфері підприємництва, оподаткування, кредитування та інвестування підприємницьких структур, реалізації програм розвитку підприємницької діяльності малих промислових підприємств, звернення підприємців, тощо.

Разом з тим на рівні регіонів однією з основних проблем є створення ефективної системи управління розвитком малих форм господарювання з врахуванням перспективних для регіону видів діяльності, обумовлених наявністю сировинної та енергетичної бази, станом промисловості і технології, територіальних переваг, наближеністю до ринків збуту, кліматичними умовами. У регіонах повинен бути створений гнучкий механізм використання загальнодержавних нормативних актів для ефективної реалізації регіональних інтересів у підприємницькій діяльності.

З вищесказаного випливає, що механізм дерегулювання малого підприємництва дозволить підвищити економічну самостійність регіонів і відповідальність місцевих органів влади за економічний розвиток регіону. Делегування повноважень, пов’язаних з розвитком малого підприємництва, дозволить перевірити ефективність використання наявного управлінського потенціалу регіонів.

Аналізуючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що за сучасних умов розвиток малого бізнесу в країні стримується на організаційних стадіях як створення, так і функціонування малого підприємництва. Для усунення цих перешкод фахівцями висувається пропозиція щодо зміни державної політики в бік сприяння відповідному розвитку малого підприємництва. Але провідне місце серед перешкод займає проблема відсутності необхідних для ведення малого бізнесу знань і навичок.

У суспільстві поступово зростає імідж і соціальний статус підприємця, привабливість підприємницької діяльності. Для підтримки цього становища держава повинна приділяти більше уваги освіті населення,

створювати сприятливий фон для включення населення у підприємницьку діяльність.

Висновки. Отже, основними умовами розвитку малого підприємництва повинні стати:

- стабільність економічної та соціальної політики держави, яка є джерелом упевненості підприємців у тому, що вони не стануть жертвами кон'юнктурних політичних рішень;
- позитивна громадська думка — ставлення до підприємництва як до одного з престижних видів діяльності;
- подальший розвиток інфраструктури підприємства;
- ефективна система захисту інтелектуальної власності;
- спрощення процедур регулювання підприємницької діяльності з боку державних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єпіфанова І.М., Маковецька О.А. Основні аспекти розвитку малого бізнесу в Україні /І.М. Єпіфанова, О.А. Маковецька//Труды Одесского политехнического университета. — 2009. — №1. — С.211–215.
2. Балакірєва, О.М. Розвиток підприємництва в Україні: інституційне середовище та громадська думка населення / О.М.Балакірєва // Економіка і прогнозування. — 2008. — № 2. — С. 7–23.
3. Підприємництво: [Навчальний посібник] / За ред. В.А. Подсолонко, Т.Л. Миронової. — К.: Центр навч. л-ри, 2003. — 616 с.
4. Покатаєва, О.В. Переваги й недоліки в роботі великих підприємств / О.В.Покатаєва // Держава та регіони. — 2006. — № 6. — С. 243–248.
5. Падерін, І.Д. Аналіз діяльності малих підприємств за результатами анкетування / І.Д.Падерін // Економіка, фінанси, право. — 2005. — № 12. — С. 38–39.
6. Кравцова Т. Правова природа державного регулювання підприємницької діяльності /Т.Кравцова // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 8.— С. 3–6.
7. Ластовецький А. Загальна характеристика законодавства у сфері підприємницької діяльності та основні тенденції його розвитку /А.Ластовецький // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 7.— С. 3–5.
8. Опалінський Ю.В. Щодо вдосконалення законів України про підприємницьку діяльність /Ю.В.Опалінський // Право України. — 1998. — № 3. — С. 49–50.
- 9.

Одержано 21.10.09

Рассмотрены основные тенденции и проблемы развития малого бизнеса в Украине. В статье проанализированы регуляторные препятствия в процессе функционирования малых предприятий.

***Ключевые слова:** малый бизнес, регуляторные препятствия, рыночная экономика, региональный уровень, государственная политика.*

The main trends and challenges of small business in Ukraine were considered. Regulatory difficulties in small business operation were analyzed in the paper.

Key words: small business, regulatory difficulties, market economy, regional level, public policy.

УДК631.22.11

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВИРОБНИЦТВА ТВАРИННИЦЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

**І.В. СВИНОУС, кандидат економічних наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України**

Розглядаються основні причини, що стимулюють виробництво тваринницької продукції в особистих селянських господарствах.

Кризова ситуація в аграрному секторі України, і в тваринництві зокрема, призвела до того, що особисті селянські господарства (ОСГ) нині стали основними виробниками значних обсягів тваринницької продукції. В 2007 р. ОСГ вироблено м'яса (у забійній вазі) 51.9%, молока — 82.2, яєць — 45.9% від загального їх виробництва

В умовах економічної кризи, для якої характерне наявність значної кількості безробітних доходи від ведення ОСГ стали основними джерелами наповнення сімейного бюджету, економлячи на власному споживанні.

Методика досліджень. Економічні проблеми становлення та розвитку господарств населення в системі аграрних відносин досліджували В.К. Горкавий, П.М. Макаренко, Л.Ю. Мельник, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак та ін. Потенціал і перспективи розвитку господарств населення розкриті в працях В.С. Дієсперова, В.К. Збарського, В.В. Юрчишина та ін. Проте в своїх дослідженнях вони не розглядали соціально-економічний механізм функціонування в особистих селянських господарствах окремо взятої галузі в даному випадку тваринництва.

Мета статті — аналіз причин, які стимулювали до нарощування виробництва тваринницької продукції в особистих селянських господарствах. При проведенні дослідження, результати якого будуть висвітлені в статті використовувалися дані Державного Комітету Статистики України та результати анкетного обстеження, які здійснював автор.

Результати досліджень. На відміну від сільськогосподарських підприємств тваринницька галузь є домінуючою (рис. 1).

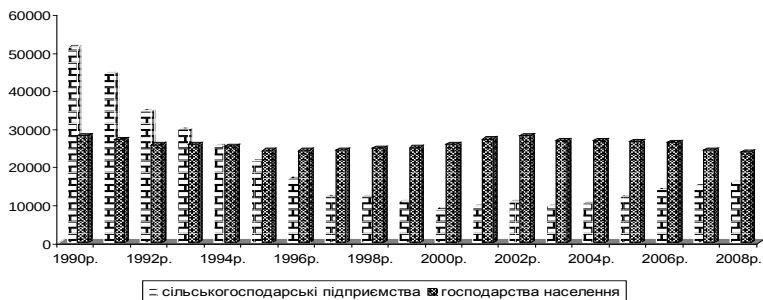

Рис. 1 Динаміка виробництва тваринницької продукції в сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення, тис. грн (в порівняльних цінах 2005р.)*

*Примітка. * За даними Держкомстату України*

Які ж причини вплинули на те що тваринництво стало для домогосподарств основним бюджетоутворюючим джерелом?

По-перше, виробництво тваринницької продукції, в порівнянні з рослинницькою, не вимагає значних затрат людської праці працездатних осіб. Догляд за тваринами можуть здійснити як підлітки, так і особи похилого віку.

По-друге, не вимагає витрат на залучення найманої робочої сили.

По-третє, в більшості домогосподарств збудовані господарські будівлі для утримання худоби.

По-четверте, земельні угіддя, які виведені з сільськогосподарського обороту сільськогосподарськими підприємствами і використовуються як природні пасовища та сіножаття для сільськогосподарських тварин, які утримуються в домогосподарствах.

Проте в даний час спостерігається тенденція на зниження виробництва тваринницької продукції. Основна причина — збитковість виробництва тваринницької продукції в господарствах населення, складна демографічна ситуація на селі, оскільки люди похилого віку не мають можливості утримувати худобу і нестача концентрованих кормів у господарствах населення.

З метою вивчення напрямів розвитку тваринництва науковцями було проведено соціологічні дослідження. Методом анкетування опитано 407 респондентів: мешканців села та приміської зони, різних за віком, з різною власністю на землю; робітників, службовців, науково-технічну інтелігенцію. Виробництвом тваринницької продукції 46,2% опитаних хотіли б займатися у великих колективних приватних господарствах. Малим приватним господарствам перевагу віддають лише 15% респондентів, хоча ця категорія господарств і дає країні більшу частину продукції. Господарники малої ферми тільки на 35% забезпечені кормами власного виробництва, тому найбільшою проблемою в роботі господарств є фінансова — 69,6%. Турбують

тваринників соціальні проблеми (безробіття, крадіжки тварин, кормів тощо) — 58,3%. Більшість господарств — 77,4% — пов'язують успіх свого підприємства з банківськими кредитами, розраховують на пільги. В цілому, 31,2% респондентів розраховують на піднесення тваринницької галузі, 48,3% очікують на стабілізацію, але п'ята частина (20,5%) дещо песимістична і вказує на занепад. Як бачимо, в прогнозі на майбутнє тваринництва значна частина респондентів віддала пріоритет піднесенню галузі. Однак більшість опитаних — а це спеціалісти сільського господарства — пророкують стабілізацію. Остання на нинішньому рівні виробництва тваринницької продукції нас не влаштовує, тому що тоді рівень харчування більше ніж удвічі буде нижчим за науково-обґрунтовані норми [1].

Проте, в даний час у виробництві тваринницької продукції спостерігається тенденція до зниження обсягів виробництва (рис.2). Така ситуація склалася під дією наступних чинників:

1. Складною демографічною ситуацією на селі. Як наголошувалося вище, в даний час відбувається депопуляція сільського населення. В селах залишаються головним чином люди пенсійного та передпенсійного віку, а також сільський "люмпен", які фізично не можуть утримувати у власному особистому господарстві корову чи свині. На цю причину вказали більшість опитаних жителів Гвардійської та Жучковецької сільських рад, які не утримують корову (64%).

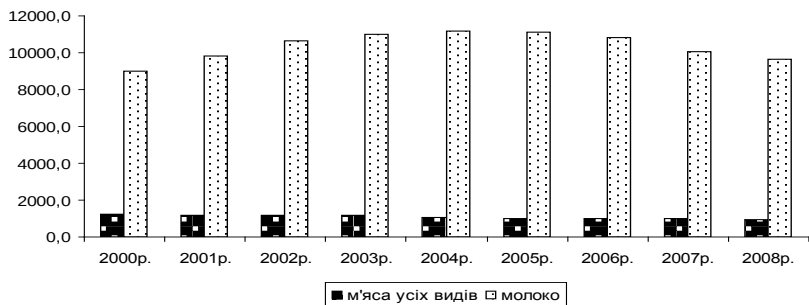

Рис.1. Динаміка виробництва м'яса усіх видів і молока в господарствах населення, тис. грн.*

Примітка. * За даними Держкомстату України

Це викликано в першу чергу ситуацією на ринку праці. В сільській місцевості населення внаслідок банкруства більшості сільськогосподарських та промислових підприємств, які відносилися до І сфери АПК, втратило постійне місце роботи. Відсутність розвинутої транспортної мережі, а також значна віддаленість від великих міст роблять неможливим здійснювати "маятникову" міграцію між селом і містом, і сезонну за кордон. Крім того, більшість сільських жителів фізично не мають можливості виконувати тяжку фізичну роботу через похилий вік. В даному

випадку основним джерелом існування є утримання у власному господарстві 1–2 корови та 1–3 голови свиней [2].

Як свідчать дані органів статистики, найбільше зниження чисельності сільськогосподарських тварин було допущено в господарствах населення, які розташовані в населених пунктах із чисельністю населення до 49 осіб. Як і населені пункти з чисельністю від 50–99 чоловік — це депресивні райони, в яких проживають особи пенсійного та передпенсійного віку та сільський "люмпен", відсутньою інфраструктурою, що ускладнює збут виробленої тваринницької продукції. Фактично худобу утримують лише з метою задоволення власних потреб і потреб жителів села в продуктах тваринного походження. Крім того виникають проблеми з придбанням кормів, особливо концентратів і молодняка свиней.

З ростом чисельності населення в населених пунктах знижуються темпи зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин. Необхідно звернути увагу на відмінності в темпах зменшення між чисельністю корів у господарствах селян у населених пунктах з чисельністю населення 500–999 і понад 1000 жителів. У селах з високою концентрацією населення поступово відновлюють свою діяльність сільськогосподарські та промислові підприємства, які значно зменшують армію безробітних, у тому числі і серед осіб передпенсійного віку. Створюються умови виробничої діяльності більшості сільських жителів, коли не вистачає часу на догляд за коровою. Необхідно відзначити, що в період лактації корови необхідно здійснювати трьохразове доїння. Проте під час виконання виробничих функцій на підприємстві не завжди вдається відлучитись, щоб здійснити обіднє доїння. За часів існування колишнього СРСР керівництво сільськогосподарських та промислових підприємств, які були розташовані в населених пунктах, надавали навіть автотранспорт для перевезення сільських жителів на стійбища для здійснення доїння корів і тривалість обідньої перерви складала 2 години, якої було достатньо, щоб прийти на сільське господарство і видоїти корову. В даний час утримання корови на власному дворі — це проблеми лише членів сільського домогосподарства [3].

Визначальним фактором на думку багатьох вчених-аграрників є земля, яка знаходиться у користуванні селян. Але це не є визначальним, враховуючи сучасний рівень механізації виробничих процесів в особистому селянському господарстві [4]. Як свідчать статистичні дані в 2007 році лише 12,3% мають сільськогосподарську техніку. Враховуючи сучасне фінансове становище більшості сільських домогосподарств та рівень цін на мінітехніку, можемо з впевненістю відзначити, що лише у віддаленій перспективі рівень механізації виробничих процесів переступить 20% рубіж. На нашу думку, основним фактором, що визначає рівень виробництва продукції в особистих селянських господарствах є ступінь забезпечення трудовими ресурсами. Переконливим прикладом є виробництво тваринницької продукції в особистих селянських господарствах в малонаселених сільських населених пунктах.

1. Диспаритет цін між тваринницькою продукцією, яка вирощується в особистих селянських господарствах і промисловою. В жодній країні світу 1 л підсолодженої води не коштує дорожче, ніж 1 л молока. Наші розрахунки свідчать про прибутковість ведення тваринницької галузі в господарствах населення, але ми не враховуємо купівельну спроможність грошової одиниці. Раніше утримувати худобу в підсобних господарствах селянам було вигідно — за доступну ціну можна було придбати комбікорми для вирощування молодняка. В 1980 р. за річного бичка можна було купити цеглу на хату чи меблевий гарнітур: лист шиферу — 2 карбованці (тепер 50–60), тонна цементу — 30 карбованців (тепер 2500 грн) тощо.

2. Відсутність техніки, проблеми з перевезенням заготовлених кормів — 9% опитаних.

На проблему забезпечення кормів жоден приватник не наголосив. В даний час є достатня кількість і земельних ділянок, і необроблюваних площ місцевих сільськогосподарських підприємств, на яких можна здійснювати заготовівлі кормів і здійснювати випас. Крім того, за бажанням власників корів — господарств населення місцеві органи виділили під сінокоси та пасовища земельні ділянки в розрахунку 0.45 га на кожну корову. Також відсутня проблема з придбанням жому з місцевих цукрових заводів.

За одну місячну заробітну плату, розмір якої складає 2500 грн, можна придбати тушу свині, вагою 1 ц. При цьому необхідно відзначити, що тривалість вирощування свині в особистих селянських господарствах коливається в межах 9–11 місяців.

3. Високими затратами ручної праці. Як свідчать результати проведених досліджень діяльності особистих селянських господарств, тижневий фонд витрат праці складає у чоловіків — 70, у жінок — 60 годин. У період проведення масових сільськогосподарських робіт в працівників, зайнятих у суспільному секторі, створюється значна перенапруга, тому що робочий тиждень в чоловіків триває на 19,2 годин більше, ніж у робітників промисловості.

У сільських жінок перенапруга на виробництві збільшується високим навантаженням у домашньому господарстві, ведення якого традиційно залишається в сільській родині жіночим обов'язком. Особливо велика напруженість робочого дня доярки, який триває майже 20 годин, на сон залишається 4–5 годин. Переносячи за зміну не менш тонни вантажів, доярки і при виконанні роботи у домашньому господарстві, в основному, покладаються тільки на свою фізичну силу і витривалість. У результаті чого, вони частіше інших ще в працездатному віці стають інвалідами [5].

Тяжка фізична праця не приваблює селян у працездатному віці утримувати худобу та свиней в особистому господарстві в значній кількості.

4. Збитковість виробництва. Як свідчать наші розрахунки, протягом значного періоду часу виробництво майже всіх видів тваринницької продукції було збитковим.

5. Відсутність суттєвої державної підтримки виробництва тваринницької продукції в особистих селянських господарствах.

6. Відсутність приміщень для утримання великої рогатої худоби, свиней та птиці.

Так, у 2007 році лише 54.5% сільських домогосподарств мають приміщення для утримання худоби, в середньому площа одного приміщення 20 м², що дає змогу утримувати 1 голову ВРХ, 2 свиней, 10–15 голів птиці. Реконструкція господарських приміщень забезпечить збільшення їх площі, це в даний час економічно невигідно через порушення паритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію та непристистність сільськогосподарської праці. Утримання сільськогосподарських тварин у тимчасових нетитульних спорудах, особливо в осінньо-зимовий період, економічно недоцільно внаслідок низької окупності кормів.

Також постає проблема з наявністю споруд для зберігання кормів. Лише 32% домогосподарств мають господарські споруди і приміщення для зберігання кормів. Основна маса грубих кормів зберігається в стіжках, що призводить до певних втрат, а також до зниження їх поживності.

В сукупності всі вищеназвані фактори вплинули на зниження виробництва тваринницької продукції в господарствах населення.

Як свідчать спостереження, більшість домогосподарств утримують свиней, з метою задоволення потреб в м'ясопродуктах.

Як свідчать показники товарності основних видів тваринницької продукції, найбільшу кількість реалізують молоко навіть в умовах низьких цін. На нашу думку, основна причина полягає в тому, що, по-перше, з молока неможливо приготувати продукти тривалого зберігання, як наприклад із свинини чи яловичини. По-друге, на відміну від яловичини та свинини, молоко не імпортують із-за кордону, і у приватного товаровиробника не виникають проблеми із збутом продукції. Регулярна реалізація молока забезпечує систематичне надходження готівкових коштів до бюджету селянина, особливо весною та влітку, коли він здійснює основні витрати на ведення свого особистого господарства.

Значна кількість селян обмежують споживання, у зв'язку з потребою в грошах (84% опитаних), 13% опитаних назвали інші причини. При цьому необхідно відзначити, що найменше споживають, але найбільше виробляють тваринницьку продукцію в тих родинах, в яких діти навчають в ВУЗах (незалежно від кількості членів домогосподарства), в молодих сім'ях (потрібно створювати матеріальну базу свого домогосподарства). Це викликано в першу чергу невисоким рівнем доходів сільських жителів і відсутністю механізму ефективного кредитування.

З зазначеного ніби-то випливає висновок про посилення у згаданий період минулого століття функції ОСГ щодо забезпечення потреб сільського населення в продуктах харчування. Проте такий висновок можна вважати не зовсім правильним. Адже на той час суттєво знизився рівень споживання селянами більшості тих продуктів, які вони самі виробляли. Порівняння відповідних показників за роками також свідчило про погіршення рівня

харчування сільських жителів. Так, у 1991 р сільський житель споживав м'яса і м'ясопродуктів 56,7 кг, а у 1998 р. — 35,1, молока і молокопродуктів — відповідно 344 і 294 кг і тощо. Таким чином, у 90-ті роки знизився рівень використання селянами особистих господарств для власного продовольчого забезпечення, при розширенні цього сектору сільськогосподарського виробництва, що означало посилення товарної функції ОСГ. Це був вимушений захід, до якого спонукав селян економічний спад, незайнятість, відсутність коштів. Обмежуючи себе в харчуванні, селяни реалізували на продовольчих ринках вироблену в особистих господарствах продукцію, щоб у такий спосіб мати кошти для придбання необхідних товарів: одягу, взуття, шкільних підручників, ліків тощо.

Висновки. Особисте господарство, як найчисельніша група сільських товаровиробників, сьогодні як економічний інститут виконує, насамперед, соціальну функцію, складаючи фундаментальну основу стійкості сільського співтовариства.

В цілому в тваринництві особистих селянських господарств складається ситуація, яку можна охарактеризувати як революційну: "Люди з низьким рівнем доходів не можуть, а з високим не хочуть". Це яскраво відображається на величині споживання м'ясо- та молокопродуктів, що надходять від власного ОПГ, в залежності від величини доходів.

У даному випадку доцільно охарактеризувати перспективи розвитку тваринництва в особистих селянських господарствах. Як свідчать показники демографічної ситуації, село практично вимирає. Сільські жителі — пенсіонери фізично не можуть утримувати худобу, а молодь не зацікавлена, оскільки вони мають альтернативні джерела надходження коштів, ніж займатися виробництвом тваринницької продукції в особистому господарстві.

Жителів села в молодому віці така фізична напруга з ведення особистого селянського господарства не приваблює, а селяни похилого віку фізично не здатні виконувати такий обсяг роботи. Ця обставина є однією з визначальних, що впливає на зниження поголів'я сільськогосподарських тварин в ОСГ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Збарський В.К. Особисті селянські господарства в становленні малих форм господарювання/ В.К. Збарський//Економіка АПК. — 2004. — №1. — С. 48–53.
2. Онищенко О.М. Господарства населення: продуктивність, ефективність, перспективи./ О.М. Онищенко. -К.: Ін-т економіки НАНУ, — 2003. — 100 с.
3. Осташко Т.О. Особисті селянські господарства: інституційні трансформації і перспективи/ Т.О. Осташко // Економіка АПК. — 2005. — №11. — С. 58–60.
4. Рухтурак М.В. Ефективність виробництва молока в особистих селянських господарствах/ М.В. Рухтурак //Агроінком. — 2005. — №10–11. — С. 29–32.

5. Юрчишин В.О. Господарства населення: проблеми майбутнього/ В.О. Юрчишин // Економіка України. — 2003. — №9. — С. 67–72.

Одержано 21.10.09

Установлено, что основной причиной производства животноводческой продукции есть обеспечение продуктами питания и получение денежных вознаграждений для пополнения семейного бюджета. Были определены причины снижения объемов производства животноводческой продукции, среди них — сложная демографическая ситуация, убыточность производства, высокий уровень затрат живого труда.

Ключевые слова: личное крестьянское хозяйство, животноводство, выживание.

It has been established that the main reason to produce livestock output is to supply households with foodstuff and their budgets with money remuneration. The factors causing the output decline were identified; among them are complicated demographic situation, depressing production, and high labor expenses.

Key words: household, livestock production, survival.

УДК 339.138

ПРОСУВАННЯ АГРОТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ЗА ДОПОМОГОЮ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

В.В. ТЕЛИЧКАНЬ

Розглянуто і обґрунтовано використання сучасних інформаційних технологій у туристичній сфері та їх вплив на просування агротуристичного продукту.

Все популярнішим у світі нині стає сільський зелений туризм (СЗТ). Сьогодні в кожній області України можна знайти сільських господарів, які готові прийняти гостей у своїх садибах. Туристів приваблює до них зручна система поселення, сучасне обладнання приватних садиб, близькість до природи, співвідношення ціна/якість, гостинність і домашня атмосфера при організації відпочинку, а також чудові страви національної кухні. Практично будь-який запит туристів може бути задоволений через ринок туристичних послуг. Важливою проблемою при цьому стає сам процес просування послуг сільського туризму (СТ) на ринку, а також нестача тих важелів впливу, які б змогли більш ефективно вплинути на реалізацію та збут туристичних послуг.

Для цього необхідно не тільки створити туристичний продукт, а й забезпечити ринок для нього, відповідно для відвідувачів необхідно забезпечити ефективну інформацію про цей продукт [1]. Тому широкого поширення в галузі сільського зеленого туризму набуває застосування сучасних інформаційних технологій (ІТ).

Основні аспекти розвитку СЗТ розглянуті в працях таких науковців: М.Й. Рутинський, В.Ф. Кифяк, С.С. Кравцов та ін. Багато авторів зосереджують свою увагу на дослідженні основних аспектів турпродукту та напрямків його збуту, серед них О.О. Любіцева, В.М. Іванов, І.М. Школа. Однак дослідженню розробки та просування агротуристичного продукту на ринку за допомогою системи маркетингових комунікацій приділено недостатньо уваги, що й визначає актуальність теми цієї статті.

Метою статті постає процес застосування сучасних інформаційних технологій в галузі сільського туризму та розробці практичних рекомендацій щодо просування туристичного продукту через Інтернет-ресурси.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою досліджень стали напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених, законодавча база з регулювання процесів розвитку туристичної галузі. Під час досліджень використовувались такі загальнонаукові методи, як монографічний та абстрактно-логічний.

Результати досліджень. Інформаційні технології, як один із маркетингових засобів просування агротуристичного продукту на ринку, за останні декілька років уже отримали високий темп розвитку. Доцільним буде зазначити, що при порівняно низьких витратах на застосування ІТ, можна отримати високу ефективність збуту туристичних послуг, охопивши значну кількість споживачів.

Проблема просування туристичного продукту на вітчизняному і міжнародному туристичному ринках залишається досить актуальною. Перш ніж почати розгляд просування агротурпродукту, необхідно визначити саме поняття агротуристичного продукту, а також дати характеристику послугам сільського зеленого туризму. Згідно Проекту Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм» послуги СТ — це діяльність членів особистого селянського господарства, власників котеджів, міні-готелів у сільській місцевості з надання послуг бронювання, розміщення, харчування, інформаційного обслуговування, інших видів послуг, що спрямовані на забезпечення потреб туристів [2]. В Законі України «Про туризм» сказано, що послуги суб'єктів туристичної діяльності щодо розміщення, харчування, транспортного, інформаційно-рекламного обслуговування, а також послуги закладів культури, спорту, побуту, розваг тощо, спрямовані на задоволення потреб туристів і є туристичними послугами [3]. Тому цілком очевидно, що агротуристичним продуктом виступає комплекс послуг і товарів, матеріальних і нематеріальних благ і ресурсів, призначених для туристичного споживання, що реалізуються на ринку туристичних послуг [4]. Тобто туристичний продукт агрогосподарства — сукупність послуг,

якими може скористатися клієнт в агрооселі. Дане визначення передбачає більш коректне узагальнення туристичних послуг в єдину назву «туристичний продукт».

Для того, щоб туристичний продукт мав успіх серед споживачів, якими виступають не лише українське населення, а й бажаючі відпочити із сусідніх зарубіжних країн, необхідно на сучасному етапі розвитку СЗТ більш активно розширювати сферу наданих послуг через застосування новітніх інформаційних технологій (Інтернет, веб-сайти, портали) та комунікацій (електронна пошта, Інтернет-телефонія, Інтернет-пейджинг).

Найбільш поширеними варіантами використання інформаційних технологій, як засобу впливу на просування агротуристичного продукту на сьогодні виступає Інтернет, електронна пошта та мультимедійні диски (CD та DVD).

Глобальна мережа Інтернет є найперспективнішим напрямом у просуванні агротуристичного продукту. Основними перевагами користування мережею Інтернет є:

- зручність у користуванні;
- невеликі витрати на рекламу в мережі;
- постійні зростання кількості споживачів (клієнтів);
- оперативність передачі (отримання) інформації, тощо.

Разом з тим слід констатувати, що у маркетингу СТ в Україні ще мало використовуються інформаційні технології просування агротурпродукту, що довели свою ефективність у практиці цієї галузі в інших країнах. Зокрема в багатьох зарубіжних країнах мережа Інтернет широко використовується для прямого продажу турів власниками агроосель чи його рекламування осередками агротуристичних місцевостей.

Україна зараз знаходиться на шляху такого розвитку, і перші кроки в цьому напрямку вже зроблені. Протягом останнього часу Спільною сприяння розвитку сільського зеленого туризму та її регіональними відділеннями проведені роботи з ефективного використання ІТ для реклами послуг сільського туризму на ринку. Була створена інформаційна база даних про можливості розміщення та надання послуг СЗТ більше, ніж 600 агрооселям. Вона представлена на Інтернет-сторінці Спільки, а також на спеціально підготовленому диску та в каталогі. Крім того, на офіційному сайті Спільки сприяння розвитку сільського зеленого туризму — www.greentour.com.ua — можна отримати інформацію не лише про агросадиби конкретного регіону, а й інформацію щодо законодавчої бази та нових проєктів, навчання відповідних фахівців; систему бронювання місць; міжнародну діяльність і безліч інших новин, пов'язаних із туризмом сільської місцевості. Інформацію про сільський відпочинок в Україні можна отримати також із сторінок сайту зелений туризм — www.ruraltourism.com.ua.

Туристичні Інтернет-ресурси є своєрідною електронною візитною карткою країни або ж її окремого регіону. У мережі існує велика кількість інформаційних проєктів, за допомогою яких споживачі мають змогу

отримати інформацію про основні питання туристичної галузі різних держав світу. Кожний ресурс дає можливість взаємних посилань на інші інформаційні сайти, забезпечуючи постійний зв'язок між ними та взаємне просування їх в Інтернет-просторі. Найбільш важливі туристичні Інтернет-ресурси в Україні представлені в табл. 1.

1. Інтернет-адреси туристичної індустрії

Адреса Інтернет-ресурсу	Назва Інтернет-ресурсу
http://www.tourism.com.ua	Державна туристична адміністрація України
http://www.mincult.gov.ua	Міністерство культури і туризму України
http://www.ukraine-itm.com.ua	Офіційний сайт турсалону України
http://www.greentour.com.ua	Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму
http://www.ruraltourism.com.ua	Зелений туризм. Все про сільський відпочинок в Україні
http://www.travel.com.ua	Всеукраїнський Союз асоціацій, підприємств та організацій туристичної сфери «УкрСоюзТур»
http://www.utis.com.ua	Українська інформаційна система
http://www.world-tourism.org	Інформаційний відділ Всесвітньої Туристичної Організації
http://www.travel-web.com	Система бронювання готелів і авіарейсів у мережі Інтернет
http://www.travel.net	Інформаційний розділ стосовно туризму в Інтернеті
http://www.travel.net/europe.htm	Інформаційний розділ європейських країн
http://www.tour-spravka.kiev.ua	Довідка по туризму
http://www.all-hotels.com.ua	Онлайнова служба бронювання готелів
http://www.visas.com.ua	Новини зі світу туризму
http://www.tour.crimea.com	Туристичний сервер Криму
http://www.skinet.ru/top/	Спортивно-туристичний портал

Здійснюючи розробку порталів туристичних регіонів, необхідно враховувати те, що вони представляють відповідний регіон чи область у мережі Інтернет і відповідно сприяють формуванню сприятливого іміджу даного регіону [5, С. 397]. Тому при розробці конкретного веб-сайту варто звернути увагу на його дизайн, а ілюстративна складова повинна лише спрощувати пошук та отримання необхідної інформації. Споживач, який заходить на сайт, очікує знайти інформацію стосовно конкретних закладів розміщення, умов організації туру, вартості. Форма подання має бути максимально стислою та лаконічною. Дуже зручним вважається, коли турист може самостійно розрахувати вартість поїздки залежно від обраних блоків туру.

В даному контексті виділимо найбільш чіткі положення, на які необхідно звернути увагу при формуванні маркетингової стратегії

просування агротуристичного продукту через мережу Інтернет. Основні рекомендації до створення, оформлення та розміщення окремих елементів сайту задля кращої інформативності та сприйняття його споживачем наведені в табл. 2.

2. Основні вимоги до створення та розміщення туристичних сайтів [6]

Параметр сайту	Основні вимоги	Складові елементи
Зовнішній вигляд	Високий ступінь інформативності	Інформаційні рубрики і підрубрики
	Високий ступінь сприйняття	Фірмовий знак, логотип, мультимедійні елементи
Інформативність і простота викладу	Інформаційна насиченість	Інформація по засобах розміщення, туристичних об'єктах, інфраструктурі, екскурсійних маршрутах; розміщення посилань на інші сайти для отримання додаткової інформації
	Доступність викладу	Компоновка матеріалів у вигляді невеликих блоків з підзаголовками
	Ефективна система рубрик	Поліпшення зорового сприйняття сайту, чергування тексту з ілюстраціями
Оперативність і зручність користування	Можливість швидкого повернення на головну сторінку або переходу в інший розділ	Наявність в кожній сторінці посилання на головну сторінку і списку розділів сайту
	Зручність користування сайтом для повільних комп'ютерів	Наявність можливості швидкого завантаження даних і відміни завантаження графічних файлів
Інтерактивність	Можливість самостійного пошуку потрібної інформації по сайту	Наявність можливості пошуку слів (фраз) на сайті
Інтернаціональність	Зручність користування сайтом для іноземних відвідувачів	Розміщення версій сайту з використанням мови країни планованої аудиторії (рекомендується як мінімум три мови: англійська, німецька, російська)
Комерціалізація	Можливість бронювання і оплати турів через сайт	Розробка сервісу, що передбачає бронювання послуг і можливості оплати через різні платіжні системи

Ще одним із важливих видів інформаційних технологій, що використовується для просування агротурпродукту на ринку, є електронна пошта або e-mail маркетинг. Для електронної розсилки можуть використовуватися як власні електронні бази туристичних господарств, так і можливості масових розсилок через спеціалізовані організації, в цьому

випадку адресатом, як правило, є безпосередньо потенційні клієнти (споживачі послуг). Такі розсилки недорогі і дозволяють оперативно інформувати клієнтів про новини, до того ж важливим позитивним фактором є швидка передача інформації.

Загалом слід створити ефективну національну інформаційну мережу сільського туризму для рекламування послуг і бронювання місць для відпочиваючих.

Висновки. Використання інформаційних технологій, зокрема мережі Інтернет, надає унікальні можливості надійного конфіденційного глобального зв'язку, що зручно як для локальних виробників агротуристичних послуг, так для турпосередників, які мають свої філії у регіоні та по всій країні, і, передусім, для самих споживачів послуг сільського зеленого туризму. Зрештою, Інтернет нині дедалі активніше перетворюється в найбільшого турпосередника між виробниками та споживачами послуг сільського зеленого туризму.

За допомогою застосування сучасних інформаційних технологій в галузі туризму значно спрощується процедура формування та реалізації туристичних послуг. Саме тому зараз і проходить інтенсивна структуризація ринку туристичних послуг, що викликана новою технологічною хвилею.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: Навч. посіб. / В.Ф. Кифяк. — Чернівці: Книги-XXI, 2003. — 298 с.
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18 лист. 2003 № 1282-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 13. — Ст.180.
3. Проект Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм» від 23 жовт. 2003 р. № 4299. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
4. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг: Геопросторові аспекти / О.О. Любіцева. — Київський ун-т туризму, економіки і права; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К.: Альтерпрес, 2002. — 320 с.
5. Тягунова Н.М. Спорыш О.А. Маркетинговое исследование рынка туристических услуг: Международная научная конференция профессорско-преподавательского состава, сотрудников и аспирантов кооперативных вузов стран СНГ, (Москва, 7 лютого 2006 г.) — Москва: МУПК, 2006. — С. 397–398.
6. Маркетинг туристских направлений в режиме он-лайн: стратегии информационной эры // Публикации Делового Совета Всемирной туристской организации. — М., 1999. — С. 34–45.

Одержано 22.10.09

Использование современных информационных технологий в области сельского зеленого туризма обеспечивает продвижение

агротуристического продукта на рынке туристических услуг.

Ключевые слова: агротуристический продукт, сельский зеленый туризм, информационные технологии в туризме.

The application of updated information technologies in rural green tourism facilitates the promotion of agro-tourist product on the market of tourist services.

Key words: agro-tourist product, rural green tourism, information technologies in tourism.

УДК 338.43: 331.522.4

ОСОБЛИВОСТІ РИНКУ ПРАЦІ В ОСНОВНИХ СФЕРАХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

А.І. УЛАНЧУК, кандидат економічних наук

Розглянуто особливості формування ринку праці в регіонах України та оптимізації зайнятості населення в його основних сферах.

В аграрній сфері України, як і в інших галузях відбувається посилення диференціації ринку праці та поглиблення його сегментації в зв'язку із становленням ринкової економіки в країні.

Потреба в робочих місцях за регіонами вимагає внесення суттєвих корективів в механізм формування аграрного ринку праці з урахуванням специфічних особливостей розвитку окремих регіонів і суб'єктів господарської діяльності в них.

Формування ринку праці та становлення економіки ринкового типу в країні відбувається одночасно, але не завжди ефективно та узгоджено. На цей процес впливають такі основні фактори: попит і пропозиція робочої сили в різних регіонах та секторах економіки, зміна демографічної структури населення, організація сфер бізнесу, рівень оплати праці тощо.

Питання стосовно проблем сегментації ринку праці, теорії та практики функціонування трудового потенціалу, розвитку і використання трудових ресурсів, формування ринку праці вже певний час досліджуються вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами, але особливості ринку праці в основних сферах регіональних АПК висвітлені ще не досить в повному обсязі.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження послужили наукові праці вітчизняних вчених із питань регіональних аспектів формування ринку праці, використання робочої сили в аграрній сфері, а також наукові розробки щодо проблем зайнятості, безробіття, забезпеченості підприємств трудовими ресурсами.

В даній статті були використані такі наукові методи як монографічний, соціологічний, економіко-статистичні методи дослідження, узагальнення та порівняння.

Результати дослідження. Агропромисловий комплекс України є одним із провідних міжгалузевих територіально-виробничих утворень економіки країни, де виробляється 2/5 валового суспільного продукту і концентрується 1/3 усіх зайнятих. Роль агропромислового комплексу в економіці країни важко переоцінити, адже від рівня розвитку його сфер та їх збалансованого функціонування залежить забезпеченість потреб населення в основних видах продуктів харчування. Разом з тим темпи економічного розвитку АПК недостатні, оскільки не вирішують важливі соціальні, економічні та екологічні проблеми. Сучасний стан АПК країни характеризується глибокою кризою, зумовленою як факторами загальноекономічного характеру, так і недоліками аграрної політики.

Територіально-галузева структура регіональних АПК формується під значним впливом населення і трудових ресурсів та їх наявності на конкретній території.

Головним елементом продуктивних сил суспільства є людина, яка володіє трудовим, духовним та інтелектуальним потенціалом, який використовує в процесі виробництва матеріальних благ і створення духовних цінностей.

Які б не були високі технічний рівень та досконалі форми організації виробництва, вирішальна роль у його зростанні та підвищенні ефективності належить людям. Вони як носії виробничих відносин виступають виробниками і споживачами всіх цінностей, що їх створює суспільство. Працівники агропромислового комплексу — основні виробники цих продуктів, від ефективної роботи яких залежить успішне вирішення продовольчої проблеми. Ефективність роботи працівників, у свою чергу, залежить від цілого ряду соціально-економічних факторів, умов виробництва і життя. Вони повинні забезпечити розширене відтворення робочої сили, як трудового потенціалу, без якого неможливе створення продовольчого ринку та інших ринкових структур.

Із загальної чисельності працівників, зайнятих в АПК, 71% припадає на сільське населення. Розселення його характеризується значною роздрібненістю і розмежованістю населених пунктів. Чисельність сільського населення має постійну тенденцію до абсолютного і відносного зменшення. Абсолютна чисельність сільського населення країни за період з 1980–2007рр. скоротилась на 4,1 млн. чоловік, а питома вага його у загальній чисельності населення зменшилась майже на 10%.

Для сільського населення України характерні два протилежні напрямки структурно-динамічних зрушень — зменшення кількості дітей, підлітків і людей працездатного віку, а також зростання чисельності пенсіонерів. Це свідчення старіння населення і обмеженості демографічних умов демовідтворювальних процесів у сільській місцевості, що створює несприятливі умови для відтворення сільського населення і трудового потенціалу села. В умовах різкого зниження народжуваності сільського населення, наростання його старіння знижується коефіцієнт життєвості селян.

1. Динаміка коефіцієнта життєвості сільського населення України

Природно-економічні зони	1980 р.	1990 р.	2000 р.	2008 р.
Україна, в т.ч.:	0,95	0,55	0,49	0,53
Степ	1,01	0,53	0,47	0,47
Лісостеп	0,76	0,62	0,40	0,43
Полісся	1,05	0,81	0,56	0,53
Зона Карпат	1,69	1,39	0,91	0,82

Із даних таблиці видно, що коефіцієнт життєвості сільського населення у 2008р. знижується, порівняно з попередніми роками як по Україні в цілому, так і по регіонах. Найбільше зниження відмічається в зоні Полісся. На зниження показника тривалості життя впливає в основному рівень народжуваності, який в сільській місцевості в сучасних умовах найнижчий за весь післявоєнний період. Основною причиною зниження народжуваності є економічні фактори, які криються у виробничій сфері, насамперед у сфері праці. В умовах різкого зниження народжуваності сільського населення, наростання його старіння прогресує показник смертності, що впливає на змінюваність сільського населення.

На скорочення чисельності населення працездатного віку впливають соціально-економічні фактори міграційного відтоку цього контингенту в міста. Соціально-економічні фактори, які зумовлюють скорочення трудового потенціалу села, відображають собою сукупність умов праці та побуту сільського населення. Неспроможність їх підтримати демографічну базу відтворювальних процесів у сільській місцевості, є однією з причин скорочення чисельності сільського населення та руйнування села.

2. Динаміка чисельності сільського населення по регіонах України

Природно-економічні зони	Млн. чоловік				Відхилення (+,-), млн. чол. 2007–1980рр.	2007 р. в% до 1980 р.
	1980 р.	1990 р.	2001 р.	2007 р.		
Україна	18,9	17,0	15,7	14,8	-4,1	78,3
Степ	5,4	5,1	4,9	4,3	-1,1	79,6
Лісостеп	7,8	6,6	5,9	5,4	-2,4	69,2
Полісся	4,2	3,6	3,3	2,6	-1,6	61,9
Зона Карпат	1,5	1,6	1,6	2,5	+1,0	166,7

Абсолютне і відносне скорочення чисельності сільського населення спостерігається у всіх природно-економічних зонах України. Найвищі темпи цього процесу в Лісостепу (2,4 млн.), інтенсивні — на Поліссі (1,6 млн.) і у Степу (1,1 млн.). Особливо помітний цей процес у таких регіонах обласного значення, як Сумська, Хмельницька, Чернігівська, Вінницька, Полтавська, Житомирська і Кіровоградська області. В Автономній республіці Крим і Закарпатській області відбулося збільшення чисельності сільського населення відповідно на 141 та 40,1 тис. осіб.

Зменшення чисельності сільського населення звужує природну

основу відтворення трудового потенціалу села і сільськогосподарської сфери агропромислового комплексу, як країни в цілому, так і регіональних АПК. Так за 20 років чисельність зайнятих в аграрній сфері скоротилась на 26%, у тому числі за 10 останніх років на 17%. Найвищі темпи скорочення трудового потенціалу в аграрній сфері АПК були характерні для регіонів з дефіцитом трудових ресурсів: Чернігівській (45%), Сумській (43%), Хмельницькій і Вінницькій (37%) та Полтавській областях (36%). У Черкаській області скорочення аграрних працівників за останні 5 років становило 24%.

Проблема забезпеченості сільського господарства трудовими ресурсами загострилась протягом останніх років, скоротилась можливість участі його у міжгалузевому і територіальному перерозподілу зайнятих. При помітному погіршенні демографічної ситуації на селі відбуваються зміни у забезпеченні сільськогосподарського виробництва трудовими ресурсами. Ця галузь дедалі більше перетворюється з раніше трудовнадлишковою у трудовдефіцитну. Протягом останніх 15 років середньорічний рівень забезпеченості сільськогосподарської сфери АПК робочою силою становив близько 85% і був відносно стабільним. Що стосується територіальної диференціації рівня забезпеченості підприємств аграрної сфери АПК, то найвищі його показники характерні для зони Карпат і Степу (відповідно 87 і 84%) і мають тенденцію деякого зростання. Враховуючи невисокий внутрішній резерв робочої сили сільського господарства (пенсіонери і підлітки), а також сучасний стан його матеріально-технічної бази, збільшення зайнятості сільського населення відбувається здебільшого в результаті зростання самостійної зайнятості за рахунок активізації трудових відносин у неформальному секторі економіки України. Із числа зайнятих сільських жителів, у 2007 році неформальний сектор економіки був переважаючим місцем прикладання праці для кожної другої особи, а сільськогосподарське виробництво — переважаючим видом діяльності неформального сектору економіки країни.

Сучасний галузевий та територіальний розподіл зайнятих в основних сферах АПК країни і регіональних АПК має свою специфіку. Так, на сферу сільськогосподарського виробництва припадає більше 70% зайнятих в АПК, а в інших сферах (переробна промисловість та інфраструктура) зайнята приблизно однакова кількість працюючих. Стосовно територіального розрізу, то наймасштабнішими за чисельністю зайнятих є регіональні АПК таких областей як Вінницька, Київська, Одеська, де працює до 60,0% загальної чисельності зайнятих в АПК країни.

Постійний і неухильний процес скорочення сільського населення, а відповідно і трудового потенціалу села викликає занепокоєність. Тільки у першій сфері комплексу кількість зайнятих за п'ять років скоротилась майже вдвічі.

В аграрній сфері країни відчувається напруженість балансу праці, що пояснюється скороченням трудового потенціалу цієї сфери. З 2003 р. чисельність працюючих у сільському господарстві зменшилась на 800 тис. чоловік, або на 4%. Дефіцит трудового ресурсного потенціалу України має стійкий характер і рівень забезпеченості робочою силою в середньому за рік становить 80%. Причиною цього є скорочення трудового потенціалу та потреб галузі сільського господарства у робочій силі.

З метою забезпечення ефективного функціонування АПК і оптимізації зайнятості в його основних сферах необхідно зміцнювати виробничий потенціал АПК країни та її регіонів; підвищувати матеріально-технічну базу, технічний рівень розвитку основних сфер комплексу; розвивати та удосконалювати ринковий механізм господарювання. Важливим є вирішення проблем і стану соціально-економічного розвитку економіки, а також впровадження гнучких форм зайнятості з метою вирішення проблем безробіття та пошуку нових джерел робочої сили та оптимізації її використання.

Висновки. Чисельність сільського населення, а відповідно і чисельність зайнятих в сільському господарстві, поступово зменшується. Найголовнішою причиною скорочення чисельності працівників аграрної сфери всіх регіонів є загальна депопуляція сільського населення. Скорочення чисельності працюючих у сільськогосподарських підприємствах є також наслідком низького розміру заробітної плати в аграрній сфері.

Провідними напрямками реформування ринку праці в Україні повинні стати реструктуризація зайнятості, удосконалення системи регулювання та трансформація оплати праці. Вирішення цих завдань дасть можливість підвищити рівень життя сільських жителів, покращити соціальну структуру, що в свою чергу позитивно вплине на формування трудового потенціалу села та його ефективне використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Онікієнко В.В., Ткаченко Л.Г., Ємельяненко С.М. Розвиток ринку праці України: тенденції та перспективи / За ред. В.В. Онікієнка. — К.: РВПС України НАН України, 2007р. — 286с.
2. Петрова І.Л. Ринок праці: процес сегментації / І.Л. Петрова. — К.: Національний пед. університет ім. Драгоманова, 2005. — 218с.
3. Саблук П.Т., Якуба К.І. Демографічні проблеми українського села (наукова доповідь) / Відп. ред. Академік УААН П.Т. Саблук. — К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2002. — 37с.
4. Статистичний щорічник Черкаської області за 2007 р. / Голов. упр. статистики Черкас. обл. — Черкаси: Держкомстандарт, 2008. — 524с.

Одержано 22.10.09

Рассмотрено особенности формирования рынка труда в регионах Украины и оптимизацию занятости населения в его основных сферах.

Ключевые слова: рынок труда, регионы Украины, занятость населения.

Some specific aspects of the labor market formation in the regions of Ukraine as well as employment optimization in its major spheres were considered.

Key words: labor market, regions of Ukraine, employment.

УДК 338.439.5:633.1

СТАН ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ЗЕРНА

Л.О. ФРАНЧЕНКО, аспірант

Розглянуто стан та сучасні тенденції розвитку світового ринку зерна. Здійснено аналіз світового виробництва, споживання, запасів і торгівлі зерновими за останні роки.

Дослідження основних тенденцій і кон'юнктури світового ринку зернових є основою формування ефективної експортної політики. Ретельний аналіз динаміки світового виробництва, співвідношення попиту та пропозиції зернових культур у провідних країнах світу, зміни зернових запасів, співвідношення експортних та імпорتنих позицій забезпечує адекватне прогнозування ситуації на глобальному ринку та надає можливість вітчизняним учасникам ринку продавати зерно за сприятливішими умовами, раціонально маневрувати власними ресурсами і збільшувати виробництво в аграрному секторі. Ці положення і обумовлюють актуальність даного дослідження.

Проблеми розвитку експортних відносин на світовому ринку зерна завжди перебували у центрі економічних досліджень. Фундаментальні питання, пов'язані з даною проблематикою, розглядалися в працях багатьох вчених, зокрема В.І. Бойка, В.І. Власов, В.І. Губенка, Л.М. Худолій, С.М. Кваші, А.А. Фесини. Водночас, необхідно зауважити, що теоретичні та прикладні проблеми, пов'язані з розвитком світового ринку зерна в умовах загострення фінансової та економічної кризи, потребують подальшого дослідження.

Метою даної статті є проаналізувати сучасні тенденції розвитку світового ринку зернових в кризових умовах господарювання.

Методика досліджень. Реалізація поставлених у науковому дослідженні завдань проводилася з використанням статистичного, економіко-математичного, емпіричного та монографічного методів.

Результати досліджень Зерновий комплекс має особливе значення у світовій економіці. Він відноситься до числа основних народногосподарських комплексів, що визначають умови підтримки життєдіяльності суспільства. Значення його не тільки в забезпеченні потреб

людей у продуктах харчування, але й у тім, що він істотно впливає на зайнятість населення й ефективність усього національного виробництва.

Очевидно, немає країни у світі, де б не вирощувалася хоча б одна зернова культура, що забезпечує необхідний продукт харчування. У 1996–2000 рр. середня площа зернових у світі становила 685 млн га. Проте, за деякими показниками, в умовах загострення фінансової та економічної кризи існує тенденція до помітного скорочення площ. Так, у 2009 р. зібрані площі зернових у світі становили 694,6 млн га, що на 0,2 млн га менше показника 2008 року (694,8 млн га).

Основні країни-експортери зерна утворюють досить обмежене коло, в якому лише окремі виступають з пропозицією двох-трьох видів того чи іншого зерна. Загалом до «клубу» провідних експортерів можна віднести не більше 20–25 держав, які відіграють певну роль на світовому ринку продовольчого і фуражного зерна.

В той же час, більша частина світу обмежується тим, що забезпечує свої власні потреби, а не маючи такої змоги, імпортує зерно з інших країн. Такі країни є переважно покупцями того чи іншого зерна.

Основними експортерами зернових вже протягом тривалого часу виступають США, країни ЄС, Канада, Австралія, Аргентина і Китай, які забезпечують близько 90% його обігу. Тільки на США припадає більше половини світового експорту зерна.

У структурі міжнародного торговельного обміну зерновими провідне місце належить пшениці, а серед кормового зерна — кукурудзі (60%), ячменю (18%) та сорго (10%). Частка експорту рису в загальному обсязі торгівлі зерном становить лише 6%. Головними постачальниками цієї цінної зернової культури виступають США і Таїланд.

Ситуація на світовому ринку зерна за період з 2000 року практично не змінилася. Провідні країни-виробники, як і раніше, зберігають усталені позиції щодо обсягів виробництва основних видів зернових культур. За підрахунками, у 10 країнах найбільших виробників зерна зосереджено 52,5% усієї посівної площі.

Щодо урожайності зернових культур, то тут безперечним лідером в цілому є Франція, де вона вже перевищує 75 ц. Подібними показниками відзначаються господарства Англії та Німеччини. Понад 50 ц збирають США, Японія, Китай, Угорщина, Чехія. Найнижчі показники спостерігаються переважно в країнах Африки та Близького Сходу [1, с. 57].

Світові ціни на зернові значною мірою формуються на ринку США, що вважається найбільшим постачальником цього товару і центром біржової торгівлі.

Зерно — традиційно біржовий товар. Тому, котирування найбільших зернових бірж у Чикаго, Канзас-сіті, Мінеаполісі, які визначають світові ціни, відображають не тільки співвідношення попиту і пропозиції на окремі види зернових у США, а їх співвідношення на міжнародному ринку, перспективи врожаю в різних регіонах світу, торгово-політичні акції

найбільших країн світу, експортерів та імпортерів зерна.

Проаналізувавши наведені в таблиці 1 дані, можемо отримати відповідь на питання стану кон'юнктури світового ринку.

1. Світове виробництво, споживання, запаси і торгівля зерновими, млн т

Показник	Маркетинговий рік						
	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
Пшениця							
Виробництво	554,1	625,6	619,8	595,6	611,0	682,3	668,1
Споживання	588,7	607,4	622,5	615,4	616,5	637,7	648,2
Кінцеві запаси	132,0	150,2	147,4	127,6	122,1	166,8	186,7
Світова торгівля	103,7	113,8	113,8	115,6	116,4	142,6	123,3
Кукурудза							
Виробництво	626,8	714,9	698,8	712,4	791,9	791,3	792,5
Споживання	648,7	688,3	705,8	727,7	770,7	774,7	803,1
Кінцеві запаси	104,8	131,4	124,4	109,1	130,3	146,8	136,2
Світова торгівля	79,1	76,0	82,6	91,4	98,2	80,7	84,8
Ячмінь							
Виробництво	142,2	152,4	136,2	136,5	133,0	153,9	147,2
Споживання	146,4	142,4	140,8	143,2	134,5	143,3	147,1
Кінцеві запаси	22,5	32,6	28,0	21,3	19,7	30,4	30,5
Світова торгівля	14,8	16,9	17,5	14,6	18,5	18,8	17,5
Всього зернові							
Виробництво	2055,1	2238,1	2221,8	2209,1	2334,2	2449,0	2407,5
Споживання	1948,0	1994,5	2030,6	2049,0	2100,2	2144,6	2190,1
Кінцеві запаси	354,7	402,2	388,5	342,0	362,8	448,0	452,3
Світова торгівля	598,8	616,7	640,7	650,8	678,6	696,5	668,0

Примітка. *Розраховано за даними USDA, Internet Data

Аналізуючи світове виробництво, споживання, запаси і торгівлю зерновими за останні роки можна зробити ряд висновків. По-перше, виробництво зернових в світі зросло з 2055,1 млн т у 2003/04 МР до 2407,5 млн т у 2009/10 МР. По-друге, існує тенденція до збільшення у світовому споживанні зернових із 1948 млн т у 2003/04 маркетингових роках до 2190,1 млн т у 2009/10 МР. По-третє, у 2009/10 МР значно збільшилися обсяги світової торгівлі і становили 668 млн т.

Країни з високими темпами приросту, як правило, нарощують виробництво зерна. Наприклад, Бангладеш збільшив виробництво зерна на 10 млн т або майже на третину. Водночас Австралія, після надзвичайно важкого 2002 р., знову відновила обсяг зерна майже на рівні попередніх років, виробляючи його близько 2 т на душу населення. Значно додала в обсягах виробництва Бразилія та інші країни, а знизили показники виробництва Австрія та Болгарія. Особливо несприятливим для

європейських країн видався 2003 р. Так, у Франції було зібрано зерна на 15 млн т менше проти попереднього року, в Румунії — на 2,5 млн т, в Україні — вдвічі менше.

Детальніше розглянемо сучасну структуру виробництва зернових. На рисунку відображено питому вагу зернових культур у структурі валового збору за 2009/2010 МР. Найбільша частка належить кукурудзі — 36,3%, пшениці — 30,3%, рису — 19,8% та ячменю — 6,5%.

Пшениця (*Triticum*) — провідна зернова культура в багатьох регіонах світу й один з основних продуктів харчування. Історичні корені її вирощування та використання сягають глибокої давнини. На даний час пшеницю вирощують 184 країни світу на всіх континентах земної кулі.

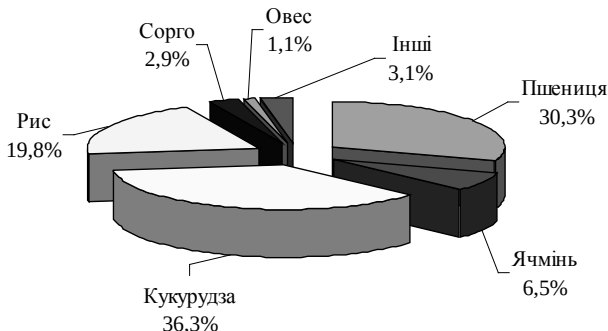

Рис. Структура виробництва зерна у світі за 2009/2010 МР (розраховано за даними USDA, Internet Data)

В середньому за 1996–2000 рр. зібрані площі становили 220 млн га. Площа збирання пшениці у 2009/2010 МР у світі сягнула приблизно 226 млн га, для порівняння — 225,4 млн га у 2008/2009, і 218,2 млн га у 2007/2008 МР. Світове виробництво пшениці у 2008/2009 маркетингових роках сягнуло рекордних 683 млн т, минулого року ця цифра становила 610 млн т, у 2009/2010 МР очікується 668 млн т. Світова врожайність у 2008/2009 та 2009/2010 МР досягла рекордного показника 3,05 т/га, в порівнянні з 2,80 т/га два попередні сезони.

Проаналізувавши світове виробництво пшениці у динаміці за 2005/2010 МР, можна зробити деякі висновки. Лідером світового виробництва за останні два роки є країни Євросоюзу — 138485 тис. т станом на вересень 2009/10 МР (табл. 2). Це досягається за рахунок чотирьох країн-членів — Франції, Німеччини, Великобритаї та Іспанії. Вони виробляють 80% пшениці Європейського Співтовариства та 75% обсягів ячменю. У Франції під пшеницею відведено 60,8% площ. На полях Франції, Іспанії, Німеччини та Італії вирощується 86% західноєвропейської кукурудзи. Частка ЄС у світовому виробництві пшениці становить 16%, ячменю — 29,6%, кукурудзи — 5,9% [2, с. 41].

За останній рік найбільше пшениці виробили також Китай та США —

114500 та 59458 тис. т відповідно. Більш детальний аналіз виробництва основних світових товаровиробників пшениці наведено у таблиці 2.

2. Світове виробництво пшениці, тис. т

Країна	Маркетинговий рік						Питома вага країни у виробництві
	2005/ 2006	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010 серпень	2009/ 2010 вересень	
Аргентина	14500	16000	18000	15000	8500	8000	2,5
Австралія	25367	10822	13838	13000	23000	23000	2,2
Канада	25748	25265	20054	20050	22500	22500	3,3
Китай	97450	108466	109298	106000	114500	114500	17,6
ЄС-27	132356	124870	120426	120497	136293	138485	20
Казахстан	11000	13450	16450	16000	14000	14500	2,7
Росія	47700	44900	49400	48000	55500	56500	8
Туреччина	18500	17500	15500	15500	17800	17800	2,6
Україна	18700	14000	13900	13800	19500	20000	2,3
Інші	173054	174803	172105	172995	188272	189007	29,6
Всього	564375	544345	548971	540842	599865	604292	90,7
США	57280	49316	56247	56247	59428	59428	9,3
Всього	621655	593661	605218	597089	659293	663720	100

Джерело: FAS USDA, Grain: World October 2009, World Markets and Trade [3]

Зерно пшениці — найважливіший сільськогосподарський об'єкт міжнародної торгівлі: майже 60% усього експорту зернових. Провідний у світі експортер пшениці — США. Багато пшениці вивозять також Канада, Франція, Австралія й Аргентина. Серед постійних імпортерів слід відмітити Єгипет, до якого надійшло 8,3 млн т всього зерна (вересень 2009 р.), ЄС — 6,5, Алжир — 5,7, Бразилію — 5,5, Індонезію — 5,5 та Японію — 5,3 млн т.

Щодо світових цін на пшеницю, то на даний час спостерігається зниження в середньому з 300 до 200 доларів за тону. Її вартість на найбільшій у світі Чиказькій біржі знизилася до рекордних 4,5 дол. за бушель. Це найнижчий показник з квітня 2007 року. Обвал цін спровокований значними перехідними запасами зерна у світі та високим врожаєм у головних країнах експортерів [4].

Світовий ринок ячменю є досить обмеженим порівняно з іншими зерновими. Під посіви ячменю у світі відводять 55–60 млн га, з яких отримують 135–150 млн т зерна і використовують його переважно з фуражною (кормовою) та технічною метою. Для багатьох країн світу ця культура не є традиційною. Зокрема, США, Казахстан, Індія, Іран, Китай, Бразилія та Аргентина відносно мало вирощують даного зерна і інколи навіть імпортують його для власних потреб. Основними центрами ячмінного бізнесу традиційно є Євросоюз, Росія, Україна, Канада та Австралія (табл. 3).

3. Світове виробництво ячменю, млн т

Країна	Маркетинговий рік					
	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10 Серпень	2009/10 Вересень
Алжирія	0,400	0,700	0,950	0,560	1,300	1,300
Аргентина	0,800	1,265	1,475	1,600	1,600	1,600
Австралія	9,483	4,257	7,191	7,000	7,600	7,600
Білорусія	1,800	1,350	1,700	2,000	1,400	1,500
Канада	11,678	9,573	10,984	11,780	8,800	8,950
Китай	3,400	3,115	2,785	3,300	3,100	3,100
Ефіопія	1,271	1,352	1,355	1,484	1,300	1,300
ЄС-27	54,752	56,220	57,461	65,554	60,358	60,788
Індія	1,200	1,220	1,330	1,230	1,500	1,500
Іран	2,857	3,000	3,000	2,000	2,600	2,600
Казахстан	1,500	1,960	2,500	1,800	1,700	1,700
Марокко	1,102	2,535	0,763	1,272	3,700	3,700
Росія	15,800	18,100	15,650	23,100	17,000	16,000
Туреччина	7,600	7,500	6,000	5,600	6,000	6,000
Україна	9,000	11,350	6,000	12,600	11,500	12,000
Інші	8,986	9,112	9,282	7,825	8,747	8,747
Всього	131,629	132,549	128,426	148,705	138,205	138,385
США	4,613	3,923	4,575	5,214	4,501	4,501
Всього	136,242	136,472	133,001	153,919	142,706	142,886

Джерело: FAS USDA, Grain: World October 2009, World Markets and Trade [3]

До найбільших споживачів ячменю впродовж багатьох років відносяться Саудівська Аравія, Китай та Японія, причому на ці країни припадає 60–70% усього світового імпорту ячменю. Приміром, Саудівська Аравія щорічно закуповує від 6 до 8 млн т ячменю. Серед інших імпортерів можна назвати: Ізраїль (середньорічний обсяг імпорту — близько 300 тис. т), Йорданію (близько 700 тис. т), Туніс (близько 600 тис. т), Марокко (близько 500 тис. т), Алжир (близько 400 тис. т), США (близько 600 тис. т) та Іран (близько 700 тис. т).

Специфіка ринку полягає в тому, що Китай та Японія повністю орієнтовані на австралійський товар, тому європейським країнам досить важко конкурувати з цією країною на ринку Південно-Східної Азії. Проте країни Близького Сходу та Північної Африки досить активно купують в Європі, зокрема в Україні, фуражний ячмінь.

Основною тенденцією на ринку є те, що всі основні експортери з кожним роком нарощують виробництво даної культури. Так, за останні п'ять років загальне виробництво в світі зросло на 20 млн т, або на 15% до 153 млн т у 2008/2009 МР. Скоріш за все, ця тенденція збережеться, завдяки високій

ціні на це зерно, порівняно з усіма іншими фуражними культурами. В останні роки основні виробники ячменю значно збільшили споживання, внаслідок чого обсяги світової торгівлі ячменем поступово знижуються.

Щодо цін, то на світовому ринку, залежно від сезону, вони коливаються в межах від 60 до 150 USD/т. Зрозуміло, що за високого попиту та достатньої пропозиції торгівля ведеться за більш сталими цінами в межах від 90 до 115 USD/т. А основними цінновими індикаторами ринку є ф'ючерсні котирування на ячмінь канадської (WCE), австралійської (ASX) та угорської (BCE) бірж. До речі, в ЄС експорт ячменю субсидується, що викликає обурення в інших країн-експортерів. Щоб дати можливість своїм трейдерам збільшити постачання зерна до країн Близького Сходу та Північної Африки, Єврокомісія тільки на початку лютого 2005 року видала ліцензії на експорт понад 80 тис. т ячменю з максимальною ставкою субсидій — 13,98 євро/т. Загалом з ЄС планується експортувати в цьому напрямку близько 3 млн. т субсидованого ячменю [5].

Що стосується кукурудзи, то основними районами її вирощування є Північна та Південна Америка. Водночас, батьківщиною кукурудзи вважається Мексика, де її вирощували 5 тис. років тому. Звідти вона поширилася по всій планеті. У світі нині вирощують переважно гібридні сорти цієї культури. Генетично модифікована кукурудза вирощується у семи країнах Євросоюзу: Іспанії, Португалії, Франції, Німеччині, Чехії, Словаччині та Польщі.

Найбільшим світовим виробником кукурудзи на сьогодні є США. На їх частку припадає до 50% усього світового урожаю кукурудзи (табл. 4). В ЄС виробництво кукурудзи зростає під впливом високих цін, як правило, більших від інтервенційних та американських. Такі країни, як Франція, Італія та Іспанія вирощують до 75% кукурудзи, а разом з Німеччиною — 86%. На відміну від ячменю, виробництво кукурудзи зосереджено на півдні Євросоюзу, незважаючи на її чутливість до посухи, оскільки більша частина кукурудзи вирощується на зрошуваних площах. На півночі ЄС виробництво кукурудзи неможливе. Внутрішній ринок Євросоюзу захищений імпортом, що дає можливість Франції та Італії утримувати майже весь ринок ЄС [6, с. 72].

Світовий ринок кукурудзи можна сьогодні умовно розділити на два сегменти: європейський ринок з його високими цінами й американський ринок з порівняно низькими цінами, хоча там теж намітилася тенденція до посилення цін і котирувань. Після впливу фінансової та економічної кризи, ринок кукурудзи залишається схильним до постійного коливання цін, які то зростають, то знижуються.

Експерти зернового ринку зауважують, що надалі попит на кукурудзу залишатиметься досить високим за рахунок інтересу з боку США, країн ЄС і Китаю. При цьому попитом користуватиметься в основному не кормове зерно, а сировина для виробництва біоетанолу [7].

4. Світове виробництво кукурудзи, млн т

Країна	Маркетинговий рік					
	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10 Серпень	2009/10 Вересень
Аргентина	15,800	22,500	22,000	12,600	15,000	14,000
Бразилія	41,700	51,000	58,600	50,000	54,000	52,000
Канада	9,332	8,990	11,649	10,600	10,300	9,400
Китай	139,365	151,600	152,300	165,900	162,500	160,000
Єгипет	5,932	6,149	6,174	6,217	6,300	6,300
ЄС-27	60,668	53,829	47,554	62,688	56,162	55,872
Індія	14,710	15,100	18,960	18,480	18,500	18,500
Індонезія	6,800	7,850	8,500	8,700	9,000	9,000
Мексика	19,500	22,350	23,600	25,000	22,500	22,500
Нігерія	7,000	7,800	6,500	7,900	8,300	8,300
Філіппіни	5,884	6,231	7,277	6,846	6,850	6,850
Росія	3,200	3,600	3,950	6,600	5,000	5,000
Сербія	-	6,415	4,054	5,900	6,000	6,400
Південна Африка	6,935	7,300	13,164	12,000	10,500	10,500
Україна	7,150	6,400	7,400	11,400	8,500	8,500
Інші	72,642	67,717	69,018	71,210	72,777	71,877
Всього	416,618	444,831	460,700	482,041	472,189	464,999
США	282,263	267,503	331,177	307,386	324,144	329,059
Всього	698,881	712,334	791,877	789,427	796,333	794,058

Джерело: FAS USDA, Grain: World October 2009, World Markets and Trade [3]

В якості ще одного серйозного чинника, що впливає на світові ціни на кукурудзу, експерти називають ціни на нафту. Останнім часом намітилася чітка тенденція збільшення кореляції між цінами на біопаливо й цінами на нафту.

Висновки. Аналіз світового зерновиробництва в кризових умовах господарювання вказує на зменшення валових зборів зерна. Так, виробництво зернових у 2009/10 МР становить 2407,5 млн га, що на 41,5 млн га менше показника 2008/09 МР. Світове виробництво пшениці у 2009/2010 МР зменшилося на 15 млн т і становило 668 млн т. Фактор фінансової кризи є основною причиною зниження врожаю в ЄС — виробництво зернових у 2009/10 МР знижене до 295,8 млн т, що приблизно на 5% менше виробництва в минулому сезоні.

Водночас, існує тенденція до збільшення у світовому споживанні зернових із 1948 млн т у 2003/04 маркетингових роках до 2190,1 млн т у 2009/10 МР. Зменшення виробництва та збільшення споживання зерна у світі пояснюється помітним зменшенням внутрішнього споживання зерна, а

також використання його, як основи для виробництва біоетанолу. У 2009/10 МР значно збільшилися обсяги світової торгівлі і становили 668 млн т.

Оператори на міжнародних ринках повинні враховувати наведені тенденції, щоб вчасно відреагувати на зміни світової кон'юнктури, а це, в свою чергу, дасть можливість отримати найкращі вигоди від міжнародної торгівлі зерновими та закріпити міцні позиції на світовій арені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко В.І. Зерно і ринок: монографія. — К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2007. — 312 с.
2. Thouez J.P. L'Union européenne. Précis géographique. — Paris: Economica, 1998. — Р. 41.
3. FAS USDA, Grain: World October 2009, World Markets and Trade [Електронний ресурс] — Доступний з: <http://www.fas.usda.gov/grain/circular/2009/10-09/graintoc.asp>.
4. Набок В. Пшеница будет дешевле, но есть надежда на кукурузу / В. Набок // Зерно, 2009. — Сентябрь. — С. 124–125.
5. Степаненко Т. Экспортный товар [Електронний ресурс] / Т. Степаненко // Укragропортал — Доступний з: <http://www.ukragroportal.com/propoz/item>.
6. Дефуа А. Зерно ЕС: балансы спроса и предложения после политических изменений 2005. // Материалы второй международной конференции «Зерно Причерноморья — 2005» (15 марта 2005 г.), УкрАгроКонсалт. — К.: 2005. — С. 72.
7. Эксперт: Попит на кукурудзу на світовому ринку надалі зростатиме [Електронний ресурс] // АПК-Інформ — Доступний з: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2009/10/22/175219>.

Одержано 22.10.09

Установлено, что в структуре международного торгового обмена зерновыми ведущее место принадлежит пшенице, а среди кормового зерна — кукурузе (60%), ячменю (18%) и сорго (10%). Приведены объемы выращивания данных культур в ряде стран мира.

Ключевые слова: развитие, рынок зерна, мир

Wheat is reported to be a leader in the structure of world trade exchange of grain crops; and as to forage grain crops the statistics is the following; corn – 60%, barley – 18%, sorghum – 10%. The cultivation volume of these crops in a number of countries is given.

Key words: development, grain market, world.

МАРКЕТИНГОВІ МЕТОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

А.О. ХАРЕНКО, кандидат економічних наук

*Проаналізовано рівень конкурентоспроможності
сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області
та розглянуто перспективні напрями підвищення її за допомогою
маркетингових методів.*

Актуальність організації і управління ринковою діяльністю підприємств АПК зростає в зв'язку із загостренням конкуренції на аграрному ринку як з боку вітчизняних, так і з боку зарубіжних товаровиробників. Процес виробництва сільськогосподарської продукції триває місяці, тому на етапі визначення виробничої програми аграрного підприємства дуже важко вчасно реагувати на зміни попиту споживачів і підвищувати конкурентноздатність товару в рамках уже сформованих схем виробництва на ринках. Маркетинг є основою кращої організації виробництва, посилення конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта на ринку, формування його іміджу в соціально-економічному середовищі. У свою чергу основою маркетингу є постійний та системний аналіз ринку, передусім покупців і конкурентів, що дозволяє підприємствам розробляти ефективні товарні та цінові стратегії, спрямовані на конкретні сегменти споживачів продукції, надаючи при цьому підприємствам певних конкурентних переваг.

Методологічні й методичні питання розвитку маркетингу в АПК розглядаються в працях відомих вітчизняних учених-економістів: М. І. Андрушка, Г.О. Андрусенка, А.В. Войчака, А.С. Воронової, С. С. Гаркавенка, В. Г. Герасимчука, О.О. Гетьман, О.П. Гогулі, К. Я. Єрохіна М.П. Канівського, М.Ю. Коденської, М.Ф. Кропивка, В.П. Косіюка, В. В. Липчука, А. Лисенка, П.М. Макаренка, В. П. Оніщенко, А. В. Романова, М.П. Сахацького та інших [1–8].

Проте, незважаючи на вагомість їхніх розробок, система агромаркетингу ще не отримала належного теоретичного обґрунтування, надто мало практичних розробок щодо її проектування, організації і раціонального функціонування, внаслідок чого концепція маркетингу досить повільно проникає в господарський менеджмент аграрних підприємств і ще не стала повноцінною основою їх конкурентоспроможності.

Методика дослідження. У цьому науковому дослідженні пропонуємо розглянути рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області в

порівнянні з середньообласним рівнем та визначити напрями його підвищення за допомогою маркетингових методів.

Теоретичною та методологічною базою дослідження є діалектичний метод пізнання економічних процесів, фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних учених з питань агромаркетингу. У процесі дослідження використовувались такі методи: діалектичний, абстрактно-логічний, емпіричний (порівняння), рядів динаміки.

Результати дослідження. Сільськогосподарські підприємства Уманщини користуються 7,1% сільськогосподарських угідь області, на території району знаходиться 3,6% поголів'я ВРХ та 4,2% поголів'я свиней, проте частка щодо обсягів реалізації продукції рослинництва від загального у господарствах Черкащини дещо вища (табл. 1).

1. Питома вага сільськогосподарських підприємств Уманського району в кількості реалізованої продукції по Черкаській області, %

Види продукції	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
оз. пшениця	9,0	8,4	7,4	7,5
цукрові буряки	2,5	5,0	2,7	2,8
соняшник	8,2	8,2	9,7	7,5
ріпак	0,6	5,0	6,6	8,7
ВРХ в живій вазі	2,5	2,9	3,6	3,3
свині в живій вазі	2,4	3,8	4,6	3,7
молоко	2,0	2,3	2,0	2,4

Рівень виробничої собівартості основних видів продукції, що виробляються сільськогосподарськими підприємствами Уманщини та її середнє значення у господарствах Черкаської області подано в таблиці 2.

2. Виробнича собівартість основних видів продукції, грн*

Види продукції	2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	Уманський район	Черкаська область	Уманський район	Черкаська область	Уманський район	Черкаська область
оз. пшениця	36,50	38,95	76,12	54,3	48,44	52,25
цукрові буряки	13,14	13,84	19,46	18,39	14,76	18,67
соняшник	69,07	75,27	88,43	85,36	105,34	106,87
ріпак	63,65	73,75	112,67	112,47	89,90	99,49
ВРХ в живій вазі	660,70	802,90	996,45	914,58	1295,54	1221,96
свині в живій вазі	722,67	738,91	845,09	785,09	1116,29	1050,91
молоко	80,91	85,58	121,12	113,31	155,59	146,56

* Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Черкаській області.

Як свідчать дані таблиці 2, рівень досліджуваного показника за всіма видами продукції в господарствах регіону нижчий, ніж в середньому по області. Проте виробнича собівартість продукції тваринництва в 2008 році була вищою за середньообласні дані. В цілому ж рівень виробничої собівартості має стійку тенденцію до зростання, що пов'язано із збільшенням цін на матеріальні ресурси та зростанням мінімального рівня заробітної плати.

Одним з найважливіших напрямів визначення рівня конкурентоспроможності продукції є її цінова складова. В умовах ринкової економіки суб'єкти підприємницької діяльності наділені правом самостійного визначення ціни на власну продукцію, а також правом її визначення на засадах домовленості із споживачами (покупцями) при укладанні між ними угод купівлі-продажу. Наявність цього права зумовлює виникнення цінової конкуренції між виробниками. Кожен з них намагається продати свій товар, зберегти, а за можливості і розширити свою нішу на ринку, і тим самим зміцнити на ньому своє становище. Цього досягають насамперед підприємства, які виробляють товари з високою ціновою конкурентоспроможністю, під якою розуміють ступінь можливого зниження товаровиробником ціни на свій товар порівняно з ринковою ціною, за якою забезпечується беззбитковість його виробництва.

Розглянемо рівень цін на основні види продукції сільськогосподарських підприємств (табл. 3).

3. Середні ціни реалізації продукції, грн*

Види продукції	2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	Уманський район	Черкаська область	Уманський район	Черкаська область	Уманський район	Черкаська область
озима пшениця	54,64	53,45	79,26	80,2	66,91	77,80
озимий ріпак	114,95	111,08	174,62	165,84	216,49	215,74
цукрові буряки	19,01	16,32	13,04	14,44	19,65	17,34
соняшник	95,44	103,40	179,94	192,86	134,82	132,60
ВРХ в живій вазі	474,30	496,01	568,83	538,71	899,00	871,41
свині в живій вазі	762,71	693,28	642,07	619,03	1194,94	1183,83
молоко	90,52	98,68	155,89	161,16	190,14	184,23

* Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Черкаській області.

За умови розвитку ринкових відносин та відміни державного замовлення, основними каналами збуту продукції сільськогосподарських підприємств є: переробні підприємства, орендна плата за паї, населення (в рахунок оплати праці), реалізація на ринку, комерційним організаціям (табл. 4).

4. Рівень ціи за одиницю продукції в розрізі каналів реалізації та їх питомо вага*

Види продукції	Переробним організаціям				Орендна плата за паї				Населенню, в т.ч. в рахунок оплати праці				На ринку				Комерційним організаціям			
	Уманський район		Черкаська область		Уманський район		Черкаська область		Уманський район		Черкаська область		Уманський район		Черкаська область		Уманський район		Черкаська область	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%
2004 рік																				
зернові	42,6	9,0	46,6	6,9	51,0	11,4	45,9	12,0	40,2	5,9	41,5	4,6	42,3	15,4	38,7	4,9	42,5	58,3	44,6	71,6
соєшнік	134,3	10,1	125,9	9,1	128,2	4,6	119,5	2,2	69,1	0,7	86,3	1,6	123,9	16,1	114,9	5,5	114,6	67,6	130,1	80,9
ріпак	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	88,46	100,0	90,1	100,0
ВРХ в живій вазі	599,4	62,0	552,3	41,6	210,0	0,2	511,9	0,9	343,6	11,0	368,7	5,3	350,2	12,1	330,5	6,7	330,3	14,7	395,5	43,5
молоко	86,7	66,0	92,0	82,2	90,0	0,1	68,7	0,1	68,0	2,5	64,6	1,4	60,8	5,1	74,9	2,8	72,9	26,3	73,1	13,5
2006 рік																				
зернові	53,9	13,3	50,8	7,2	45,4	8,8	47,6	9,7	40,8	2,2	42,2	1,7	51,2	1,9	47,1	2,8	52,6	73,8	53,0	78,6
соєшнік	90,9	5,7	92,5	5,8	99,5	4,2	101,9	1,7	79,9	1,0	79,2	0,3	80,7	3,6	84,7	4,4	100,1	85,5	97,2	87,8
цукрові буряки	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	174,6	100,0	176,3	100,0
ВРХ в живій вазі	587,2	47,2	599,0	59,7	650,0	0,1	560,0	0,2	522,7	1,6	447,1	3,9	418,9	6,4	451,3	4,5	529,6	44,7	492,0	31,7
молоко	120,8	68,1	115,9	91,1	96,7	0,1	-	-	92,1	0,7	77,2	0,7	105,0	2,8	109,0	0,8	86,3	28,3	83,8	7,4
2008 рік																				
зернові	68,7	5,0	83,4	5,4	57,0	16,6	60,6	10,1	64,7	0,4	62,7	0,7	70,2	6,1	77,9	2,8	74,0	71,9	78,4	81,0
соєшнік	100,5	8,1	108,7	2,3	131,9	2,9	128,2	1,4	112,7	0,4	109,0	0,1	171,0	9,8	133,7	3,5	159,2	78,8	129,8	92,7
ріпак	196,6	0,5	201,0	5,4	-	-	-	-	-	-	-	-	238,4	8,5	227,3	2,3	217,9	91,0	216,6	92,3
ВРХ в живій вазі	1167	77,4	1132	75,6	907	1,2	814	0,4	777	1,8	697	2,4	737	8,8	708	3,4	822	10,8	775	18,2
молоко	234,0	68,7	219,7	95,1	-	-	-	-	146,1	0,3	130,4	0,3	195,3	0,2	151,4	0,1	191,7	30,8	159,9	4,5

* Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Черкаській області молокозаводи.

Роль того чи іншого каналу для різних видів продукції різна. Так, при збуті зернових і соняшника найбільш вагомим каналом є продаж комерційним організаціям (близько 80%). За рахунок зернових також орендарі розраховуються за майнові та земельні паї.

Традиційним каналом реалізації молока є переробні підприємства (близько 100%), проте в останній час спостерігається тенденція збуту даного виду продукції на ринку та населенню. Протягом 2005–2008 років молоко закупляли також комерційні організації з метою подальшої переробки, біля 80% молока збувається сільськогосподарськими підприємствами.

Обсяги збуту продукції через біржі незначні (0,1% від загального показника), оскільки, на нашу думку, біржова торгівля унеможливило шахрайство з боку керівників, які за умови реалізації продукції іншими каналами привласнюють частину виручки. В подальшому підприємства повинні орієнтуватися на даний канал, оскільки він дає змогу зробити прозорими операції зі збуту продукції.

Рівень цін на продукцію коливається в залежності від каналів збуту. Найвищий рівень цін на зерно і соняшник спостерігається в квітні-червні (до нового врожаю); молоко — в листопаді-березні (в даний період знижується пропозиція). Ціни на м'ясо коливаються в залежності від обсягів реалізації, насичення ринку та купівельної спроможності населення.

Рівень товарності основних видів продукції досліджуваних сільськогосподарських підприємств коливається за роками (табл. 5). Якщо даний показник перевищує 100%, то це означає, що підприємства реалізують більше продукції ніж виробляють, за рахунок перепродажу придбаної продукції у населення та інших організацій, запасів минулого року, зменшення поголів'я основного стада.

5. Рівень товарності основних видів продукції, %*

Види продукції	2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	Уманський район	Черкаська область	Уманський район	Черкаська область	Уманський район	Черкаська область
озима пшениця	84,6	94,7	76,7	71,6	56,7	68,5
озимий ріпак	93,8	95,3	95,5	96,6	94,2	94,2
цукрові буряки	91,9	52,0	86,6	53,1	93,4	51,2
соняшник	92,3	100,9	126,2	108,6	48,9	66,0
ВРХ в живій вазі	103,3	120,2	107,2	130,2	85,9	110,4
свині в живій вазі	90,1	87,0	110,5	98,0	96,2	93,1
молоко	75,2	86,3	87,1	87,9	86,8	91,2

* Розраховано автором за даними Головного управління статистики у Черкаській області.

Судячи з даних таблиці 5, рівень товарності продукції галузі рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Уманщини нижчий,

ніж в середньому по області. В господарствах району м'ясо майже повністю реалізується крім невеликої частини, яка йде на харчування працівників підприємств.

Аналіз діяльності аграрних підприємств дає підстави для висновку, що маркетингові функції в господарствах виконуються здебільшого керівниками, які є фактичними їхніми власниками. При прийнятті рішень останні орієнтуються переважно на власний досвід і на обмежений обсяг інформації, що надходить з різних джерел і не має регулярного характеру. Відповідно це призводить до спотвореного сприйняття ситуації на ринку та прийняття невиважених управлінських рішень.

Маркетингова діяльність з метою забезпечення конкурентоспроможності підприємств повинна здійснюватись у такій послідовності: аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища, визначення показників поточного рівня його діяльності і на перспективу, сегментація ринку та позиціонування власної продукції, розробка ефективної програми маркетингу, що передбачає розробку стратегії для кожного виду діяльності із зазначенням товарної, цінової, збутової політики та просування. Виконання кожного етапу повинно проводитись за правилами маркетингового дослідження, яке включає формування проблеми, або питання, яке треба дослідити, збір необхідної вторинної, первинної інформації, їх аналіз і викладення результатів, прийняття рішення щодо розв'язання існуючої проблеми або питання.

Слід зазначити, що на сьогодні керівники агропромислових підприємств з одного боку відчують потребу в інформації, з іншого — зазнають значних труднощів при пошуку достовірної, систематичної й оперативної інформації щодо номенклатури, цін, попиту та пропозицій, місткості ринку, правових аспектах діяльності та ін. Відсутність такого роду інформації збільшує ризики прийняття неправильних маркетингових рішень, здатних не тільки знизити ефективність виробництва і реалізації продукції, але спричинити значні збитки.

З метою виправлення даної ситуації підприємствам необхідно застосовувати тристоронню систему маркетингового інформаційного забезпечення, яка складається із державної консультативної служби, створеної у складі управлінь агропромислового розвитку в регіонах; маркетингового міжгосподарського кооперативу; маркетингового підрозділу в організаційній структурі підприємства. Такий підхід дозволить надавати всебічну інформаційну підтримку сільськогосподарським підприємствам у прийнятті ефективних управлінських рішень в процесі їхньої діяльності, що сприятиме підвищенню їхньої конкурентоспроможності.

Вживання підприємств за умов постійного загострення конкурентної боротьби та зростаючого динамізму ринкової кон'юнктури можливе лише в тому випадку, якщо вони, завдяки унікальним особливостям своєї ресурсної бази, займуть специфічну ринкову нішу, в якій зможуть найефективніше задовольняти потреби споживачів.

Протягом останніх років спостерігається суттєве послаблення

маркетингового стратегічного планування в сільськогосподарських підприємствах, що, безумовно, не може не позначитися на результатах їхнього господарювання (керівники сільськогосподарських підприємств нерідко починають господарський рік, маючи лише приблизне уявлення про результати роботи підприємства). Це у свою чергу часто виступає однією з причин того, чому ці результати виявляються далекими від бажаних.

Для забезпечення конкурентоспроможності особливо важливо є спостереження за новітніми досягненнями та розробками в агротехніці виробництва продукції (ефективні технології, сорти, сільськогосподарська техніка, добрива, засоби захисту рослин тощо) та в суміжних галузях. Разом з іншими спеціалістами маркетологи повинні оцінювати необхідність їх придбання, ефективність застосування та розробляти заходи щодо можливого вдосконалення існуючого виробничого арсеналу.

Висновок. Конкурентоспроможність підприємств залежить від ефективної діяльності усіх суб'єктів маркетингового ланцюга, тому удосконалення їх маркетингової діяльності повинно носити системний характер. У цьому аспекті від сільськогосподарського підприємства, як суб'єкта руху товару, залежить формування вартісних переваг продукції та їх підсилення за рахунок вибору ефективного каналу збуту для отримання найвищої ринкової ціни. Основними об'єктами маркетингової діяльності є обмін із постачальниками ресурсів і покупцями продукції, а завданням в аспекті забезпечення конкурентоспроможності — управління виробництвом-збутом відповідно до вимог ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко М.І. Маркетинг агропродовольчого ринку (теорія, методика, практика): монографія / Андрушко М.І. — Львів, 2000. — 229 с.
2. Гетьман О.О. Підвищення ефективності функціонування підприємств на засадах упровадження маркетингового механізму управління їх діяльністю: автореф. дис.... кандидата екон. наук: 08.06.01 / Гетьман Оксана Олександрівна. — Дніпропетровськ, 2003. — 181 с.
3. Гоголя О.П. Становлення маркетингу у ринковій трансформації сільського господарства / О.П. Гоголя // Економіка АПК. — 2008. — №5. — С.110–114.
4. Єрохін К.Я. Маркетингове управління діяльністю підприємства: автореф. дис.... кандидата екон. наук: 08.06.01/Єрохін Костянтин Якович. — К., 2004. — 173с.
5. Канінський М.П. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на основі маркетингу / М.П. Канінський // Економіка АПК. — 2009. — № 3. — С. 141–144.
6. Коденська М.Ю. Маркетингова орієнтація аграрно-промислових підприємств / М.Ю. Коденська, В.О. Кисельов // Економіка АПК, —2005. — №4. — С. 59–62.
7. Макаренко П.М. Збутові стратегії підвищення ефективності розвитку

- фермерських господарств регіону / В.А. Шведюк, П.М. Макаренко // Агросвіт. — К., 2009. — Вип. 2. — С. 16–18.
8. Сахацький М.П. Управління маркетингом агроформувань / М.П. Сахацький // Економіка АПК. — 2001. — №2. — С. 94–97.

Одержано 22.10.09

Основными маркетинговыми методами обеспечения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий является проведение маркетинговых исследований, планирование, сегментация рынка, использование комплекса маркетинга в производственно-сбытовой деятельности, координирование деятельности предприятий в соответствии с изменениями ситуации на рынке. Использование выше указанного арсенала маркетинговых инструментов, хозяйственными субъектами, даст возможность занять им достойное место среди производителей аналогичной продукции.

Ключевые слова: конкурентоспособность, сельскохозяйственные предприятия, маркетинговые методы, себестоимость, цена, прибыль, каналы реализации продукции.

The major marketing tools which help make farm enterprises competitive are market research, planning, market segmentation, the use of marketing mix in production-distribution activity, performance coordination of the businesses according to the market situation. To be competitive among producers of similar output, farm enterprises are recommended to use the above-mentioned set of marketing tools.

Key words: competitive capacity, farm enterprises, marketing techniques, production cost, price, profit, distribution channels.

УДК 330.332:637.1:332.025.12

РОЛЬ ІНВЕСТИЦІЙ В РОЗВИТКУ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Л. А. СЛАТВІНСЬКА

Досліджується сучасний стан розвитку підприємств молокопереробної промисловості (МПП) та роль інвестицій в умовах інтеграції економіки України.

Розгортання глобалізаційних процесів у сфері економіки як процесу відтворення і поширення в світовому масштабі відносин і механізмів регулювання, характерних для ринкової економіки, що поєднувалося з одночасним поширенням і засвоєнням ліберальних вартостей, зумовило вияв

інтеграційних процесів насамперед через економічну інтеграцію як секторальну (функціональну), так і ширшу. Тому проблеми інтеграції часто пов'язують з проблемою оптимальної економічної політики [1].

Україна пройшла важливі етапи на шляху до інтеграції в світовий економічний простір:

- 1 березня 1998 року набула сили Угода про партнерство і співпрацю з Європейським Союзом;
- ЄС і США надали Україні статус країни з ринковою економікою;
- сенат США скасував поправку Джексона — Вєника щодо України;
- підписано міжнародні угоди щодо сприяння і взаємний захист інвестицій з 70 країнами світу;
- укладено 60 міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування практично з усіма країнами СНД, Європи, багатьма країнами Азії, Північної і Південної Америки і кількома країнами Африки;
- 16 травня 2008 року Україна набула статус членства в СОТ.

Вступ України до СОТ дає позитивний сигнал для активізації співпраці між Україною і ЄС по всіх напрямках, а також і в інвестиційній сфері [2].

Нині за умови світової економічно-фінансової кризи та інтеграції України в СОТ і ЄС одним із головних аспектів національної аграрної економіки є перспективи розвитку інвестиційно-інтеграційних процесів в пріоритетних галузях АПК.

Теоретичні, методичні й практичні аспекти розвитку МПП України розглядалися у працях вчених економістів-аграрників П.Т. Саблука, Т.Л. Мостенської, В.І. Бойка, М.К. Пархомець, М.М. Ільчука, О.А. Козак, в яких розкривається її економічний зміст, умови та шляхи розвитку.

Предметом нашого дослідження в цьому аспекті постає проблема інвестування підприємств молокопереробної промисловості на основі інтеграційно-інноваційної моделі розвитку.

Методика досліджень. Методичною і теоретичною основою проведеного дослідження є положення економічної теорії, системно-аналітичний метод, за допомогою якого узагальнено наукові розробки і пропозиції вітчизняних вчених щодо розвитку інвестиційної діяльності підприємств. Прикладні аспекти вивчення предмету дослідження вимагали низки методів теоретичного характеру (спостереження, аналіз, синтез, логічний метод), методи статистико-економічного аналізу: порівняння середніх і відносних величин.

Результати досліджень. Процес інтеграції економіки характеризується в першу чергу інтеграцією найбільш конкурентоспроможних галузей і найбільш пріоритетних для національної економіки. Молокопереробна промисловість розпочала інтеграцію в період приватизації її підприємств і придбання контрольних пакетів акцій іноземними компаніями, які стали стратегічними інвесторами галузі. Вихід

на зовнішній ринок та впровадження європейських стандартів якості на готову молочну продукцію ще один позитивний чинник інтеграції. Але на момент активної інтеграції для забезпечення її ефективності та стійкого економічного розвитку МПП України необхідно активізувати інвестиційну діяльність, що в свою чергу вимагає створення механізмів координації діяльності владних структур і всіх господарюючих суб'єктів економіки, розробки дієвої інвестиційної стратегії економічного розвитку підприємств МПП та молокопродуктового підкомплексу і АПК в цілому.

У контексті світового ринку молока перспективи розвитку молочної галузі в Україні за певних умов видаються дуже навіть оптимістичними. Щорічне світове збільшення виробництва молока становить 1,3%, що, правда, попит зростає набагато швидше: на 3–4%. До 2012 року фахівці Source Zenith International прогнозують підвищення попиту на 10%, зокрема на тверді сири — на 39, морозиво — на 30, йогурту — на 21%.

Україна сьогодні посідає 11-ту позицію серед основних світових виробників молока та молочної продукції за обсягами виробництва молока (близько 12 млн. тонн) і 20-ту — за випуском молочних продуктів. Країна має активний торговий баланс але на відміну від Білорусі, яка посідає четверте місце за обсягами молочного експорту, ми лише на 15-му. Проте це не заважає нашим молочникам добре заробляти на експорті. За даними досліджень IFCN Dairy report 2008, собівартість українського молока одна з найнижчих у світі: третє місце після Аргентини та Білорусі. Водночас у нас один із найнижчих у світі показників продуктивності праці, низька ефективність виробництва [3].

Витрати на виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах України за даними Держкомстату в 2007 році становили 113,70 грн./ц, а у 2008 149,75 грн./ц, тобто у 2008 році витрати зросли на 31,7% за рахунок подорожчання кормів. У 2008 році, порівняно з 2007, прибутковість молока знизилась з 13,8% до 4,2% [4].

За даними Державного агентства України з інвестицій та інновацій станом на травень 2009 року індекс інвестиційної привабливості України, за розрахунками Європейської Бізнес Асоціації, зріс до 2,6. Попередній індекс враховувався станом на лютий 2009 року та становив 2,2 [2].

Станом на 01.07.09 року, починаючи з 1992 року в агропромисловий комплекс України було залучено 2628,4 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (6,9% загального обсягу ПІІ в економіку). З них вкладено 1792,1 млн. дол. США (4,7%) у 769 підприємств харчової та переробної промисловості та 836,3 млн. дол. США (2,2%) у 668 сільськогосподарських підприємств.

Приріст іноземного капіталу за 6 місяців 2009 року склав 138,1 млн. дол. США, що в 3,4 рази менше, ніж за аналогічний період минулого року. При цьому інвестиційні вкладення у харчову промисловість досягли 106,1 млн. дол. США. Обсяг залучення іноземних інвестицій в сільське господарство з початку року збільшився на 32 млн. дол. США.

Основними інвесторами в агропромисловий комплекс України є країни:

- в сільське господарство: Кіпр (317 млн. дол. США), Великобританія (133 млн. дол. США), Данія (56,8 млн. дол. США), Сполучені Штати Америки (51,5 млн. дол. США), Німеччина (41,1 млн. дол. США), Австрія (28,9 млн. дол. США), Франція (20,7 млн. дол. США), Російська Федерація (18,1 млн. дол. США);
- в харчову промисловість: Нідерланди (570,6 млн. дол. США), Швеція (222,8 млн. дол. США), Кіпр (218,5 млн. дол. США), Великобританія (148 млн. дол. США), Сполучені Штати Америки (98,5 млн. дол. США), Швейцарія (83 млн. дол. США), Франція (73,2 млн. дол. США), Німеччина (59 млн. дол. США), Росія (44,3 млн. дол. США).

За шість місяців 2009 року загальні обсяги інвестицій в основний капітал в Україні склав 56,7% до відповідного періоду минулого року.

Станом на 1 липня 2009 року в агропромисловий комплекс України було залучено 7944,3 млн. грн. інвестицій в основний капітал (14,7% від загального обсягу інвестицій в економіку — 54081,7 млн. грн.).

З них 4756,5 млн. грн. вкладено в харчову та переробну промисловість, 3181,8 млн. грн. у сільське господарство та 5,9 млн. грн. у рибництво (відповідно 8,8%, 5,9% та 0,01% від загального обсягу інвестицій в економіку).

Несприятливе економічне середовище вплинуло на обсяги інвестицій, за 6 місяців 2009 року більш, ніж удвоє знизились обсяги інвестицій (у порівнянні з відповідним періодом минулого року) на виробництво молочних продуктів та морозива — 44,2% [5].

За даними Держкомстату [6] у 2008 році виробництво молока склало 11761,3 тис. т, що на 4,1% менше, ніж за 2007 рік. Імпорт молока і молокопродуктів за 2008 рік склав 238,9 тис. т в перерахунку на молоко, експорт — 1165,9 тис. т. Це дало змогу забезпечити споживання молока і молокопродуктів на одну особу на рівні 208,5 кг на рік, що на 7,2% менше, ніж у 2007 році. Дані таблиці 1 демонструють, що за досліджуваний період молокопереробна промисловість характеризується як експортно-орієнтована галузь АПК України, що є позитивним фактором в умовах інтеграції. Пропозиція внутрішнього ринку перевищувала попит, який залежить від купівельної спроможності населення.

У 2009 році очікується зменшення виробництва молока до 11500 тис. т, що з урахуванням можливих обсягів імпорту у межах 700 тис. т дасть змогу збільшити споживання цієї продукції на одну особу до 224,4 кілограмів (раціональна норма — 380 кг). Експорт у 2009 році оцінюється в межах 700 тис. т, тобто менше, ніж у минулому році на 40%.

1. Баланс молока та молочних продуктів в перерахунку на молоко

Показник	2007 р.	2008 р. Попередні дані	2009 р. Попередні дані
Попит на продукцію, тис. т	12533	12000	12200
Внутрішнього ринку — всього, тис. т	11594	10834	115000
в т.ч. фонд споживання, тис. т	10448	9634	10300
інше споживання, тис. т	1146	1200	1200,0
Зовнішнього ринку (експорт), тис. т	939	1165	700
Пропозиція продукції, тис. т	12553	12000	12200
Внутрішнього ринку — всього, тис. т	12334	11761	11500
Власне виробництво, тис. т	12262	11761	11500
Зміна запасів на кінець року, тис. т	-72	0	0
Зовнішнього ринку (імпорт), тис. т	199	238	700
Споживання на душу населення, кг на рік	224,6	208,5	224,4

У січні-березні 2009 року на переробні підприємства надійшло 884,7 тис. т молока, що на 20,9% менше, ніж за аналогічний період 2008 року. Середня ціна закупівлі знизилась, порівняно з січнем-березнем 2008 року, на 14,2% і склала 1675,7 грн./т, проте це пов'язано не із ситуацією на ринку, а зі зміною порядку виплати ПДВ сільгосптоваровиробникам (табл. 2).

2. Надходження молока на переробні підприємства (тис. т) [6].

Показник	І квартал 2008 р.	І квартал 2009 р.	2009 р. до 2008 р. у%	Середня ціна закупівлі, грн./т (без ПДВ)	
				2008 рік	2009 рік
Молоко та молочні продукти	1119,0	884,7	79,1	1951,9	1675,7
у тому числі: сільськогосподарські підприємства	357,3	391,1	109,5	2312,5	1921,8
господарства населення	676,7	437,3	64,6	1749,4	1420,5
інші господарські структури	85,0	56,3	66,3	2049,1	1948,2

За 2008 рік на переробні підприємства надійшло 5396,7 тис. т молока, що на 10,5% менше показника 2007 року. При цьому середня ціна закупівлі молока переробними підприємствами підвищилась, порівняно з 2007 роком, на 9,3% і склала без врахування ПДВ 1631,9 грн./т (2107,4 грн./т — від сільгосппідприємств, 1386,4 грн./т — від господарств населення).

У січні-квітні 2009 року промислове виробництво молочних продуктів скоротилось на 15,5%. Зокрема зменшилось виробництво вершкового масла — на 22,2%, сирів кисломолочних і неферментованих — на 10,8%, сирів жирних — на 7,1%.

За даними Держкомстату у 2008 році найбільшу частку в експорті молока і молочних продуктів займали сири всіх видів, яких було вивезено близько 77,4 тис. т (на 25% більше, ніж за 2007 рік) та молоко і вершки

згущені — вивезено близько 80,3 тис. т (на 9,6% більше), також майже в 1,6 рази збільшились обсяги експорту масла вершкового. Основними імпортерами української молочної продукції є країни СНД.

За даними Держмитслужби у січні-квітні 2009 року було експортовано молока і молочних продуктів близько 255 тис. т в перерахунку на молоко, що приблизно на 34% менше, ніж у січні-квітні 2008 року. За цей же період в Україні було ввезено близько 215 тис. т молокопродуктів в перерахунку на молоко. Зокрема було ввезено близько 8,1 тис. т вершкового масла та близько 2,7 тис. т сирів.

Згідно із додатком до Закону України "Про митний тариф України" на молочну продукцію (товарні групи 0401–0406 за УКТ ЗЕД) встановлено ставки ввізного мита у розмірі 10% до митної вартості продукції [6].

Аналізуючи сучасний стан розвитку, перед менеджерами понад трьохсот підприємств молокопереробної промисловості України, переробна потужність яких складає біля 15 млн. т молочної-сировини в рік, економічна діяльність яких розвивається в умовах СОТ постає ряд важливих питань:

- роль молочної галузі в продовольчій безпеці України;
- активізація інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств;
- державне регулювання ринку молока та молокопродуктів;
- зовнішня торгівля України молокопродуктами та її вплив на світовий ринок молокопродуктів;
- інтеграція України в СОТ та ЄС і можливі наслідки для молочної галузі країни;
- гармонізація українських стандартів на молочні продукти з світовими як необхідну умову функціонування в СОТ;
- особливості розвитку ринків основних експортно-орієнтованих молокопродуктів;
- проблема якості молока і молочних продуктів та шляхи їх вирішення;
- тенденції виробництва і споживання молокопродуктів в Україні (масла, сиру, сухого молока, казеїну, молочних консервів);
- особливості торгівлі молокопродуктами в Україні;
- впровадження передових світових технологій в молочній промисловості України;
- перспективи реконструкції морально і фізично застарілого обладнання для молочної промисловості.

Розв'язання поставлених проблем можливе через механізм активізації інвестиційної діяльності. Активізація інвестиційної діяльності підприємств сприяє інтеграції економіки АПК в світовий економічний простір. Тому що на мікроекономічному рівні функції інвестицій полягають в забезпеченні можливостей ефективного вирішення (формування) та розвитку виробництва і переробки молока, забезпечення можливостей дослідження і впровадження нових технологій виробництва молочних продуктів, які роблять їх конкурентними. Відповідно результат полягає в більш якісному

задоволенні потреб населення в молочних продуктах. Однією із функцій інвестицій є зниження ризику, пов'язаного з банкрутством підприємства, мається на увазі, що для зниження ризику частина інвестованих засобів направляється на розширення сфери діяльності підприємства, на вивчення нових можливостей, які прямо пов'язані з основним видом діяльності, наприклад, інтеграція в молокопродуктовому підкомплексі.

На макроекономічному рівні функції інвестицій полягають у забезпеченні відповідних умов для розширеного відтворення виробництва, товарів і послуг в МПП, крім того інвестиції створюють сприятливі умови для розвитку всіх галузей національної економіки, як наслідок, знижується рівень безробіття, розвивається науково-технічний потенціал суспільства. Функція інвестицій полягає у забезпеченні науково-технічного потенціалу суспільства. Крім того інвестиції виконують інтеграційну функцію.

Активізація інвестиційної діяльності в контексті зовнішньоекономічної діяльності стимулює інтеграцію МПП, передбачає якнайшвидше розширення економічної і науково-технічної кооперації з розвиненими країнами в галузі інвестування та виробництва і переробки молока;

- відновлення ринків збуту з країнами Східної Європи;
- розширення зв'язків із західноєвропейськими країнами;
- розвиток ринку СНД.

Вчасна активізація інвестиційної діяльності забезпечить високий рівень конкурентноздатності вітчизняних підприємств МПП шляхом:

- науково-технічного і технологічного оновлення виробництва із забезпеченням конкурентоспроможності виробництва через глибоку модернізацію;
- зменшення ресурсомісткості за рахунок ефективного використання власних енергетично-сировинних ресурсів;
- підвищення рівня внутрішньої збалансованості національної економіки з метою зменшення зовнішньої залежності МПП за рахунок формування системи власної міжгалузевої кооперації (інтеграції) та забезпеченні певних виробничих циклів;
- формування умов для соціально орієнтованого розвитку економіки МПП за рахунок, з одного боку, цілеспрямованої трансформації її структури, з другого — завдяки забезпеченню балансу споживчого ринку.

Для активізації інвестиційної діяльності в молокопереробній промисловості слід:

- запровадити ефективні методи корпоративного управління;
- активізувати запровадження сучасних ринкових ефективних механізмів стабілізації економічних процесів;
- проводити економічно-обґрунтоване державне регулювання;
- усунути неоднозначність трактування нормативно-правових актів і завершити судову реформу;

- удосконалити нормативну базу з питань реалізації прав власності;
- завершити адміністративну реформу, забезпечити публічність та прозорість у прийнятті рішень органами влади і в результаті подолати бюрократизм та прояви корупції;
- сприяти розвитку ринків капіталу, в першу чергу банківського сектору, фондового та страхового ринків;
- знизити податкове навантаження;
- забезпечити стабільність політичного середовища;
- активізувати діяльність із створення позитивного іміджу держави.

Висновки. Ефективне залучення інвестиції та впровадження інновацій забезпечать структурно-технологічну модернізацію підприємств МПП, стабільних темпів розвитку в середньо- та довгостроковій перспективі, ефективну економічну інтеграцію. Для цього є необхідним вирішення фундаментальних проблем макроекономічного характеру: прискореного інвестування реального сектора економіки завдяки реалізації державних заходів щодо запровадження ефективних механізмів залучення коштів населення, доходів від приватизації та створення сприятливих умов для внутрішніх і прямих іноземних інвестицій; реалізації з боку держави ефективних інституційних перетворень у напрямку реформування інститутів власності, створення ринкової інфраструктури, розвитку корпоративного руху, підвищення ефективності виробництва та обміну, реалізації програми енергозбереження; проведення жорсткої бюджетної політики шляхом зміцнення бюджетної дисципліни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Visnyk/Visnyk4/Politologija/Uhryn.htm>.
2. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.in.gov.ua/index.php?get=2122>.
3. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/3993/66768>.
4. Пшеничний О. Спрацювали / О. Пшеничний // Агро Перспектива. — 2009. — № 4. — С. 8.
5. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?8932>.
6. Електронний ресурс. Режим доступу: http://ukrexport.gov.ua/ukr/harchova_i_pererobna_promislovist/ukr/863.html.

Одержано 23.10.09

Эффективное привлечение инвестиций и введение инноваций способствует структурно-технологической модернизации предприятий молокоперерабатывающей отрасли, стабильному экономическому росту в средне- и долгосрочной перспективе, эффективной экономической интеграции.

Ключевые слова: интеграция, инвестиционное развитие, молокоперерабатывающая промышленность.

Efficient attraction of the investment and the introduction of innovations facilitate structural-technological modernization of milk-processing enterprises, stable economic growth in long- and medium-run, better economic integration.

Key words: integration, investment development, milk processing industry.

УДК 336.663:637.1

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ СПИРТОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК

І.А. БЕРЖАНІР

Досліджено особливості формування оборотних засобів підприємств спиртової галузі. Визначено критерії оптимального формування оборотних засобів підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК.

У ринкових умовах підприємства повинні приділяти особливу увагу забезпеченню необхідного обсягу фінансових ресурсів та їх ефективному використанню з метою досягнення високого рівня фінансової стійкості та забезпечення максимальної прибутковості. Це питання набуває особливого значення для підприємств спиртопродуктового підкомплексу Вінницької області, які через нестачу фінансових ресурсів не можуть у повному обсязі сформувані оборотні засоби для забезпечення безперервності операційної діяльності.

Проблемам формування оборотних засобів підприємств АПК присвячені праці вчених-економістів: І.А. Бланка, І.Ю. Гришової, О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненка, С.П. Панич, І.Є. Януль та інших.

Метою статті є дослідження процесу формування оборотних засобів та теоретичне обґрунтування їх раціонального обсягу.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою дослідження є положення економічної та фінансової теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем формування та ефективності використання оборотних засобів. У процесі дослідження були використані такі методи: абстрактно-логічний, монографічний, синтезу та аналізу.

Результати досліджень. Характерною рисою успішної діяльності підприємств є наукове обґрунтування прогнозування необхідної суми авансування коштів в процес виробництва та планування необхідного обсягу, складу та пропорційного розподілу елементів в структурі оборотних засобів [1]. Вивчення структури оборотних засобів є обов'язковою умовою

прогнозування змін в їх складі. Крім того, на фінансовий результат підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК суттєво впливає зміна питомої ваги кожного елементу оборотних засобів при збільшенні або зменшенні прибутку.

Слід зазначити, що збільшення загального обсягу оборотних засобів та питомої ваги окремих елементів їх структури не завжди гарантує ріст прибутку. Так, наприклад, збільшення виробничих запасів на підприємствах спиртової галузі може здійснюватись не лише у випадку розширення їх діяльності та асортименту продукції, але й унаслідок іммобілізації оборотних коштів в складі неліквідних активів, тобто запасів, які не можуть бути використані у виробництві або реалізовані без збитків. Наслідками цього, як правило, є сповільнення кругообороту оборотних засобів, збитки через додаткові витрати на обслуговування неліквідних запасів та зростання вартості капіталу. Разом з тим, наявність достатньої суми грошових коштів на поточному рахунку підприємства свідчить про можливість негайного розрахунку за поточними зобов'язаннями. Але слід зазначити, що тимчасово вільні грошові кошти на поточному рахунку втрачають свою вартість у часі, тобто не генерують прибуток та зазнають впливу інфляційних процесів.

Таким чином, склад та структура оборотних засобів підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК повинна забезпечувати достатній рівень ліквідності оборотних активів та раціональне розміщення оборотних засобів за сферами їх функціонування. Тому оптимізація структури оборотних засобів повинна бути спрямована, з одного боку, на забезпечення повного корисного використання окремих їх видів, а з іншого — на підвищення їх потенційної здатності генерувати прибуток. Ці принципи відображають політику управління оборотними засобами та спрямування в процесі їх формування.

В сучасній економічній літературі виділяють такі принципові підходи до формування оборотних засобів: консервативний, помірний та агресивний.

Консервативний підхід передбачає повне задоволення поточної потреби в усіх видах оборотних засобів, що забезпечують нормальний хід операційної діяльності, створення великих резервів на випадок непередбачуваних обставин у забезпеченні підприємств сировиною та матеріалами, погіршення внутрішніх умов виробництва продукції, затримки оплати дебіторської заборгованості, активізацію попиту покупців тощо. Він гарантує мінімізацію операційних і фінансових ризиків, проте негативно впливає на ефективність використання оборотних засобів — їх оборотність і рівень рентабельності.

Помірний підхід спрямований на забезпечення повного задоволення поточної потреби в усіх видах оборотних засобів і створення нормальних страхових резервів на випадок збоїв у ході операційної діяльності підприємства. При такому підході забезпечується середнє для реальних господарських умов співвідношення між рівнем ризику та ефективності використання оборотних засобів.

Агресивний підхід полягає в мінімізації усіх форм страхових резервів за окремими видами оборотних засобів. При відсутності збоїв у ході операційної діяльності такий підхід до формування оборотних засобів забезпечує найвищий рівень ефективності їх використання. Проте будь-які збої в здійсненні нормального ходу операційної діяльності, спричинені дією внутрішніх і зовнішніх чинників, призводять до суттєвих фінансових втрат через скорочення обсягів виробництва та реалізації продукції [2, 3].

Таким чином, вибрані принципи підходу до формування оборотних засобів підприємств, виражаючи різне співвідношення між рівнем ефективності їх використання та ризику, сприяють визначенню обсягу цих засобів та їх рівня відносно обсягу операційної діяльності.

Потреба в оборотних засобах підприємств спиртопродуктового підкомплексу АПК протягом року нерівномірна, що зумовлено специфічними особливостями їх операційного циклу. Тому, формуючи оборотні засоби в розмірі максимального обсягу, в певні періоди частина їх була б надлишковою та не використовувалася б у процесі виробництва. Разом з тим оборотні засоби, сформовані в мінімальному розмірі, в окремі періоди були б недостатніми. Таке протиріччя вимагає в процесі формування оборотних засобів підприємств спиртової галузі визначення їх сезонної потреби, яка є різницею між максимальною та мінімальною потребою в оборотних засобах протягом року. Враховуючи це, окремі економісти пропонують за періодом функціонування оборотних засобів визначати їх постійну частину, яка регламентує мінімальну потребу в оборотних засобах та не змінюється за обсягом використання, та змінну — яка коливається відповідно до сезонних потреб виробництва і реалізації продукції [4–6].

Сума постійної частини оборотних засобів визначається на основі розрахунку середньої суми оборотних засобів підприємства, скоригованої на коефіцієнт їх мінімального рівня за аналізований період:

$$P_{\text{пост}} = P \times K_{\text{мін}}$$

де: $P_{\text{пост}}$ — сума постійної частини оборотних засобів за попередній період;

P — середня сума оборотних засобів за попередній період;

$K_{\text{мін}}$ — коефіцієнт мінімального рівня оборотних засобів за попередній період [2].

Прогнозування змінної частини оборотних засобів на майбутній період визначається з урахуванням розрахованої суми постійної частини оборотних засобів через внесення майбутніх змін умов виробництва, постачання та збуту тощо. Сума змінної частини оборотних засобів розраховується як сума оборотних засобів підприємства, скоригованої на сезонну різницю між коефіцієнтом максимального та мінімального рівнів оборотних активів:

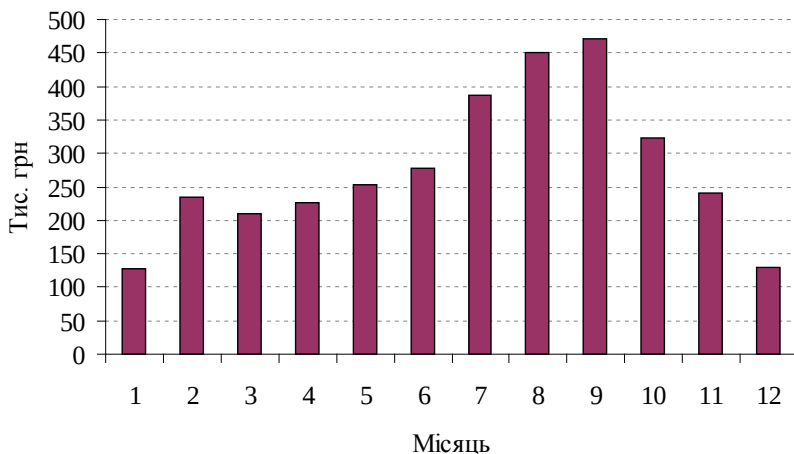
$$P_{\text{зм}} = P \times (K_{\text{макс}} - K_{\text{мін}}),$$

де: $P_{\text{зм}}$ — сума змінної частини оборотних засобів за попередній період;

$K_{\text{макс}}$ — коефіцієнт максимального рівня оборотних засобів за попередній період;

$K_{\min}$ — коефіцієнт мінімального рівня оборотних засобів за попередній період [2].

За результатами аналізу динаміки сезонного рівня оборотних засобів Немирівського спиртзаводу в 1996–2008 рр. (рис.), сума постійної частини оборотних засобів за попередній період становить 35,6 тис. грн., а змінної частини — 95,6 тис.грн.

**Рис. Динаміка сезонного рівня оборотних засобів
Немирівського спиртзаводу за 1996–2008 рр.**

Отже, Немирівському спиртзаводу доцільно формувати оборотні засоби в оптимальному співвідношенні постійної та змінної їх частини 1:2,7. Таке розмежування оборотних засобів дає можливість вибору джерел їх формування: за рахунок власних і прирівняних до них джерел фінансують постійну частину потреби в оборотних засобах і середню суму їх змінної частини, а за рахунок залучених коштів, зокрема короткострокових кредитів, — залишкову суму змінної частини оборотних засобів. Такий підхід до формування оборотних засобів, на наш погляд, дозволить задовольняти поточну потребу в оборотних засобах та створити їх оптимальні страхові резерви, що є необхідною умовою їх ефективного використання.

Висновки. Отже, в процесі формування оборотних засобів підприємствам спиртопродуктового підкомплексу необхідно дотримуватись оптимального співвідношення між сферами їх функціонування, недопущення іммобілізації активів в сферу обігу. Шляхом покращення розрахунків між контрагентами важливо забезпечити збільшення частки оборотних засобів у виробничій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фінансово-кредитні відносин в АПК / За ред. П.Т. Саблука та М.Я. Дем'яненка. — К.: ДОД ІАЕ УААН, 1996. — 284 с.
2. Бланк И.А. Управление активами и капиталом предприятий / И.А. Бланк — К.: Эльга, 2003. — 446 с.
3. Бернштейн Л. Анализ финансовой отчетности / Л. Бернштейн. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 624 с.
4. Росс С. Основы корпоративных финансов / С. Росс, Р. Вестерфилд, Б. Джордан. — М.: Лаборатория базовых знаний, 2000. — 875 с.
5. Бочаров В.В. Современный финансовый менеджмент / В.В. Бочаров. — СПб.: Питер, 2006. — 464 с.
6. Финансы организаций (предприятий) / Н.В. Колчина. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 383 с.

Одержано 23.10.09

Формирование оборотных средств предприятий спиртовой промышленности имеет специфические особенности. Их учет будет способствовать оптимальному соотношению оборотных средств между сферами производства и обращения, предотвращению иммобилизации активов в сфере обращения путем улучшения взаиморасчетов между контрагентами и повышения доли оборотных средств в сфере производства.

Ключевые слова: оборотные средства, риск, краткосрочные кредиты, эффективность производства, привлеченные средства. активы.

The circulating asset formation of the companies of spirit industry has some specific peculiarities. Their accounting will enable to reach optimal correlation of circulating assets among the spheres of production and circulation; it will prevent immobilization of assets in the circulation sphere through improving interline accounting between counteragents (partners) and increasing circulation asset share in the sphere of production.

Key words: circulating assets, risk, short-term credits, production efficiency, attracted assets, assets.

КОРОТКОСТРОКОВЕ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ШЛЯХИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

В.П. БЕЧКО, кандидат економічних наук

Розглядаються шляхи вдосконалення короткострокового кредитування аграрних формувань під оборотні засоби.

Для успішного функціонування підприємств аграрного сектору економіки, забезпечення їх додатковими фінансовими ресурсами у вигляді кредитів банку потрібна державна підтримка.

Сільськогосподарські товаровиробники, як свідчить досвід їх роботи, через сезонність виробництва для безперервності кругообороту потребують значних кредитних вкладень. Банки за сучасних умов диктують позичальникам порядок видачі кредиту, порядок його погашення, встановлення кредитних ставок, забезпечення повернення позик і особливо умови та механізм пільгового кредитування.

Все це і обумовило мету дослідження, яка полягає в удосконаленні механізму пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств під оборотні засоби.

Темі кредитування сільськогосподарських товаровиробників присвячені роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема, В.М. Алексійчука [1], М.Я. Дем'яненка [3,4], О.Є. Гудзь [2], М.Й. Маліка [6], А.В. Сомик [9] та інших.

У той же час, не всі питання стосовно кредитування аграрних формувань за ринкових умов вирішені повністю. Вимагає вдосконалення механізм пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств під оборотні засоби, оперативного контролю за цільовим та ефективним використанням позик банку.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є основні положення економічної теорії, законодавчі та нормативні акти, роботи вітчизняних і зарубіжних вчених. У процесі дослідження використовувалися наступні наукові методи: порівняння — для зіставлення фактичних даних за окремі періоди і роки; аналізу та синтезу — при аналізі нині діючого механізму кредитування сільськогосподарських підприємств та формуванні пропозицій щодо його вдосконалення; групування та кореляційно-регресійного аналізу — для визначення впливу рівня забезпеченості власними оборотними засобами на середньорічний рівень видачі короткострокових позик, а також валової продукції та чистого прибутку на 1 га с.-г. угідь, грн.

Результати дослідження. За часів директивної економіки і нині, коли

підприємства аграрного сектору економіки працюють на ринкових умовах вважається, що за критерій добре працюючого підприємства приймається відсутність запозичень при формуванні джерел оборотних засобів. Залучення кредитів банку для формування оборотних засобів є об'єктивною необхідністю, що відповідає ринковим умовам господарювання підприємств.

Банки за таких умов, повинні впливати на налагодження механізму кредитування, який би стимулював ріст виробництва, сприяв розвитку підприємливості і виправдання ризику сільськогосподарських підприємств і прогресивних починань в аграрному секторі економіки. На превеликий жаль в даний час банки реально не зацікавлені в розвитку виробництва позичальників і рідко виступають їх діловими партнерами. Як результат, сільськогосподарські товаровиробники досить часто невинуватено залучають кредитні вкладення в неефективні проекти, що не сприяє підвищенню ефективності їх виробництва.

У ринкових умовах кредиту слід надати протизатратний характер. Його видача повинна супроводжуватися гарантіями позичальників щодо зростання обсягів виробництва, які забезпечували б прибутковість і своєчасне повернення позик. Особливу роль слід надавати заходам кредитного впливу з метою прискорення обертання оборотних засобів, досягнення економічно обґрунтованих темпів зростання кредитних вкладень і темпів росту обсягів виробництва.

Загальна тенденція зміни джерел формування оборотних засобів свідчить про випереджаючі темпи зростання позичених і залучених засобів над власними. Причому, в окремі роки таке випередження досягає значних розмірів. Досить тривожним є факт, коли при загальному зростанні вкладень в оборотні засоби розмір власних джерел знижується. Таке явище має місце впродовж всього досліджуваного періоду. Великий розрив спостерігається в темпах зростання між власними та залученими джерелами оборотних засобів. Темпи їх зростання набагато вищі, порівняно з темпами росту власних джерел. Притримуючись позиції щодо раціонального співвідношення між джерелами формування оборотних засобів, нами проведені дослідження щодо впливу рівня забезпечення сільськогосподарських підприємств власними оборотними засобами на фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств. Дані приведені в таблиці 1.

Як свідчать дані проведеного дослідження із 455 обстежених підприємств лише 103 або 22,6% їх загальної кількості, забезпечили покриття потреби в оборотних засобах за рахунок власних джерел у розмірі, що перевищує 50,0%. Маючи в своєму розпорядженні гарантії щодо повернення позик банку та відповідної застави підприємства, що не забезпечені власними джерелами формування оборотних засобів, зуміли залучити значні суми кредитів, які не сприяли покращенню їх фінансового стану.

Так, 68 підприємств, або 14,9% від загальної кількості обстежених, залучали короткострокові позики банку для покриття потреби у фінансових

ресурсах на формування оборотних засобів в розрахунку на один га сільськогосподарських угідь в сумі 110,1 грн. і одночасно отримали збитки в розмірі 93,5 грн. Дослідження підтверджують факт, що із втратою власних джерел формування оборотних засобів за рахунок кредитів банку підприємства покривають здебільшого збиткову діяльність, порушуючи при цьому принципи кредитування.

1. Групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за рівнем забезпеченості їх власними оборотними засобами в середньому за 2002–2008 рр.

Показник	До 0	0,1–10,0	10,1–20,0	20,1–30,0	30,1–40,0	40,1–50,0	Всього
Кількість підприємств	68	27	47	85	74	51	455
Рівень забезпеченості власними оборотними засобами, %	-19,5	4,8	15,7	25,6	35,3	45,4	28,7
Середньорічний рівень видачі короткострокових позик на 1 га с.-г. угідь, грн.	110,1	221,8	144,9	187,9	197,0	96,7	135,7
Питома вага виданих короткострокових позик в виробничих запасах, %	20,9	40,8	41,7	35,3	25,9	12,7	31,5
Припадає на 1 га с.-г. угідь грн.:							
- валової продукції	1464,2	1483,6	1487,4	1735,9	1764,8	1827,0	1687,3
- чистого прибутку (збитку)	-93,5	61,5	97,4	121,1	147,7	249,8	125,9
- виробничих витрат	2071,3	1269,1	1745,8	1586,4	2039,4	1599,2	1731,5

За ринкових умов господарювання слід відродити госпрозрахункові функції кредиту, оскільки в даний час кредит увібрав в себе прорахунки всієї системи економічних відносин і механізму господарювання.

Отриманий підприємством кредит повинен набути протизатратного характеру. Ще не до кінця використані можливості кредитних договорів.

Особливу увагу слід зосередити на подальшому вдосконаленні партнерських відносин сільськогосподарських підприємств з обслуговуючими їх установами банку з метою відпрацювання диференційованих відносин при кредитуванні.

Це дасть змогу досягти призупинення невинновданого залучення кредитних вкладень в неефективне виробництво, сприятиме зростанню чистого прибутку.

По відношенню до ефективно працюючих підприємств банківський контроль повинен ґрунтуватися на довірчих відносинах, без регламентації розміру потреби в кредиті. Це сприятиме посиленню внутрігосподарського контролю за рухом оборотних засобів, пошуку підприємствами внутрішніх фінансових резервів, які забезпечували б ефективність банківського кредиту, його окупність і гарантії повернення.

Аналіз даних по Черкаській області свідчить, що збиткові та

низькорентабельні підприємства формують оборотні засоби, як правило, за рахунок позичок банку та кредиторської заборгованості. Питома вага власних джерел в них відсутня або незначна. Кредитом покриваються збитки господарської діяльності. При цьому керівники відсталих підприємств змінюються через рік, як результат, не проявляють в певній мірі відповідальності за раціональне використання кредиту.

Аналіз проведеного групування свідчить, що збиткові та малорентабельні підприємства забезпечені оборотними засобами в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь на рівні високодохідних (табл. 2).

Таке становище підтверджується активним залученням в господарський обіг кредитів банку та кредиторської заборгованості. Так, розмір короткострокових позик у збиткових господарствах у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь складає 78,5 грн., що дало змогу покрити їм потребу в оборотних засобах на 15,8%. У цій групі господарств найвищий розмір кредиторської заборгованості в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Її розмір становить 986,1 грн. або в 1,8 разів більше відповідно до групи підприємств, у якій рентабельність перевищує 45%. Кредитом, як свідчить аналіз, в основному покривалися малоперспективні проекти. За таких умов кредит втрачає свої функції, породжує утриманські настрої.

Сформовані оборотні засоби збитковими підприємствами в розмірі 906,3 грн. в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь використовуються неефективно. Так, збиток у цій групі в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь склав 93,3 грн., а період тривалості обороту оборотних засобів становить 355 днів, що на 82 дня більше, ніж у групі високорентабельних підприємств.

Кредитна ініціатива в ринкових умовах господарювання підприємств повинна бути спрямована на підвищення якості виробленої продукції при дотриманні енергозберігаючих технологій, впровадження передових технологій вирощування продукції рослинництва та тваринництва.

Сучасні дослідження і досвід пільгового кредитування свідчить, що досі відсутній механізм кредитного забезпечення аграрного сектору, який забезпечив би надходження кредитних ресурсів підприємствам відповідно до ринкових умов господарювання. Натомість пільгове кредитування потребує докорінного вдосконалення. Зокрема, слід в законодавчому порядку забезпечити розмір підтримки, спрощення доступу суб'єктів господарювання до пільгових кредитів, їх розподілу за регіонами, що сприятиме покращенню взаємовідносин суб'єктів господарювання з банками.

Забезпечення сільськогосподарських підприємств додатковими фінансовими ресурсами у вигляді короткотермінових позик банку можливе лише за умов, коли банки стануть повноправними партнерами позичальників, зокрема сільськогосподарських підприємств. Здійснюючи кредитування, банки повинні бути зацікавленими в зростанні обсягів

виробництва та реалізації продукції, покращенню фінансового стану підприємств — позичальників, проведенні оперативного контролю за цільовим та ефективним використанням отриманих позик.

2. Групування сільськогосподарських підприємств Черкаської області за рівнем рентабельності в середньому за 2002–2008 рр.

Показник	Збиткові	До 15,0	15,1–30,0	30,1–45,0	Більше 45,1	Всього
Середній рівень рентабельності, %	-7,8	7,1	20,3	34,8	52,8	6,2
Кількість господарств в групі	136	220	82	13	4	455
У відсотках до обстежених	29,9	48,4	18,0	2,9	0,9	100,0
Розмір оборотних засобів на 1 га с.-г. угідь, грн.	906,3	1092,9	1612,8	2299,1	900,1	1164,3
Короткострокові кредити банку в розрахунку на 1 га с.-г. угідь	78,5	119,1	251,5	316,7	141,5	135,7
Питома вага власних оборотних засобів, %	-33,3	21,4	32,4	40,4	49,1	9,1
Питома вага кредиту в покритті оборотних засобів, %	15,8	17,5	11,6	7,6	4,8	15,5
Дебіторська заборгованість на один га с.-г. угідь, грн.	225,3	316,3	709,9	1123,3	202,3	383,4
Кредиторська заборгованість на один га с.-г. угідь, грн.	986,1	733,5	785,8	839,7	541,2	760,1
Період погашення дебіторської заборгованості, днів	90	82	117	126	79	92
Період погашення кредиторської заборгованості, днів	304	203	212	144	136	219
Період обороту оборотних засобів, днів	355	353	309	305	273	315
Чистий прибуток (збиток) на 1 га с.-г. угідь, грн.	-93,3	103,4	423,1	824,8	427,1	125,9

Підприємства-позичальники в свою чергу повинні посилити внутрішньогосподарський контроль за рухом оборотних засобів, здійснювати пошук внутрішніх ресурсів для забезпечення ефективного використання банківського кредиту, його окупності та гарантії повернення.

Висновки. В процесі дослідження з'ясовано, що на забезпеченість оборотними засобами суттєво впливають кредити, метою яких є максимальне поліпшення стану формування джерел оборотних засобів, створення передумов забезпечення підприємств виробничими оборотними засобами. За сучасних умов банки повинні зосередити особливу увагу на подальшому вдосконаленні партнерських відносин із позичальниками, розробляючи механізм диференційованих відносин при кредитуванні, що дасть змогу призупинити невиправдане залучення кредитних вкладень у неефективне виробництво, сприятиме зростанню чистого прибутку. Тому першочергове значення слід надавати заходам кредитного впливу, який

передбачає прискорення оборотності оборотних засобів, досягнення економічно обґрунтованих темпів зростання кредитних вкладень і темпів росту обсягів виробництва.

Досвід пільгового кредитування й особисті спостереження автора свідчать про відсутність чіткого механізму розподілу бюджетних коштів, який би забезпечив надходження кредитних ресурсів підприємствам відповідно до ринкових умов господарювання. Встановлено, що пільгове кредитування повинно вдосконалюватися в напрямі спрощення доступу суб'єктів господарювання до пільгових кредитів, розподілу кредитів за регіонами, що дасть змогу поліпшити взаємозв'язки суб'єктів господарювання з банками.

Досліджено, що забезпечення сільськогосподарських підприємств додатковими фінансовими ресурсами у вигляді короткотермінових позик банку можливе лише за умов, коли банки стануть повноправними партнерами позичальників, зокрема сільськогосподарських підприємств. Здійснюючи кредитування, банки повинні бути зацікавленими в зростанні обсягів виробництва та реалізації продукції, покращенню фінансового стану підприємств — позичальників, проведенні оперативного контролю за цільовим та ефективним використанням отриманих позик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексейчук В.М. Кредит і кредитне забезпечення як система // *Агроінком*, 2007 р. — № 9–10. — С. 97–103.
2. Гудзь О.Є. Проблеми удосконалення державної фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів // *Облік і фінанси АПК*. — 2005. — № 6. — С. 31–36.
3. Дем'яненко М.Я. Удосконалення кредитної системи і механізмів кредитування сільського господарства. В кн. *Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору України на внутрішньому і зовнішньому ринках* // За ред. В.М. Трегубчука. — К.: Інститут економіки та прогнозування, 2007. — 260 с.
4. Дем'яненко М.Я. Організаційно-економічний механізм кредитування аграрних підприємств // *Економіка АПК*. — 2008. — № 3. — С. 25–31.
5. Кушнір І.В. Оцінка потреби в кредитуванні аграрних підприємств // *Актуальні проблеми розвитку регіону: Зб. наук. пр.* / За ред. І.Г. Ткачук. — Івано — Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2007. — Вип. III. — Т.1. — С. 404–414.
6. Малік М.Й., Малік Л.М. Кредитне забезпечення управління майном // *Фінансування та кредитування аграрного сектора: проблеми та перспективи*. — Мелітополь: Таврійська ДАТА. — 2006. — С. 90–93.
7. Про внесення зміни до Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення короткострокових та середньострокових кредитів:

Постанова Кабінету Міністрів від 14 березня 2007 р. № 446 // Офіційний вісник України. — 2007. — №14.

8. Про внесення змін до статті 57 Закону України “Про освіту” щодо надання пільгових кредитів педагогічним та науково — педагогічним працівникам №3461–IV від 22.02 2006 р. // Відомості Верховної Ради. — 2006. — № 26.
9. Сомик А.В. Державна програма фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів (у співавторстві) // Економіка АПК. — 2008. — №11. — С. 54–63.

Одержано 23.10.09

Существенное влияние на обеспеченность оборотными средствами имеют кредиты, целью которых является максимальное улучшение состояния формирования источников оборотных средств. При современных условиях банки должны сосредоточить особое внимание на дальнейшем усовершенствовании партнерских отношений с заемщиками, разрабатывая механизм дифференцированных отношений при кредитовании.

Ключевые слова: *обеспеченность, оборотные средства, кредит, источники формирования оборотных средств, банк, кредитование.*

Credits have a great impact on the supply of circulating assets, their aim being maximum improvement of the source formation of the latter. In a current situation banks have to concentrate their special attention on further improvement of the relationship with borrowers working out a mechanism of diversified relations while crediting.

Key words: *supply, circulating assets, credit, sources of circulating asset formation, bank, credit.*

УДК 631.1:635.655

ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РИНКУ СОЇ

О.А. БОЙКО

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Метою статті є дослідження останніх тенденцій на світовому і вітчизняному ринках соєвих бобів, а також виявлення основних чинників, що визначають ці тенденції.

Проблема білкового харчування людей і годівлі сільськогосподарських тварин щонайтісніше пов'язана з продовольчим забезпеченням суспільства і має виключно соціальне і політичне значення. Традиційна роль у цьому у світі, безсумнівно, відводиться сої.

Соепродуктовий підкомплекс в економічно розвинених країнах є одним з ефективних шляхів вирішення продовольчої проблеми через виробництво соєвих продуктів харчування, розвитку кормової бази тваринництва на основі сої та продуктів її переробки. Ефективність функціонування соєвого підкомплексу в сучасних умовах визначає рівень продовольчої безпеки країни, формує основу для конкурентоспроможності на світовому аграрно-продовольчому ринку. Природні, організаційні та економічні можливості широкомасштабного розвитку галузі в Україні використовуються незначною мірою, що є одним з резервів забезпечення продукцією ємкості вітчизняного продовольчого ринку.

За таких обставин необхідність дослідження шляхів формування ринку сої та продуктів її переробки набувають для України все більшої актуальності при розв'язанні проблеми дефіциту рослинного та тваринного білка.

Методика досліджень Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, системний і комплексний підхід до вивчення економічних процесів, сучасна ринкова економічна теорія, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань економічного механізму формування аграрних ринків.

Огляд останніх досліджень і публікацій. На зазначеному напрямі дослідження працюють такі українські вчені, як А.О. Бабич (дослідження розвитку земельних, продовольчих і кормових ресурсів, рослинного білку, сої і т.д.), а також В.Ф. Петриченко, В.І. Заверюхін, В.М. Писаренко, А.І. Свеженцов, М.Ф. Кулик, М.Ф. Засуха, С.О. Семенов, А.А. Поліщук, ринок сої та економічну ефективність виробництва культури досліджували Беляєв О.В., Калінчик М.В., Заболотний О.Г. та інші. Результати цих досліджень доводять: білкову проблему в Україні потрібно вирішувати з більшим використанням сої, з освоєнням новітніх технологій її переробки на кормові та харчові цілі. Водночас, незважаючи на значний потенціал виробництва та переробки сої в Україні, цей ринок перебуває нині лише на стадії становлення, а питання, пов'язані з розвитком виробництва і бізнесу у даній сфері, належать до маловивчених.

Результати досліджень. Оскільки площі посіву основної для України олійної культури — соняшнику, останніми роками почали зменшуватися, що обумовлено щорічним зниженням рівня рентабельності виробництва цієї культури через багаторічне недотримання сівозміни і, як наслідок, зниження врожайності через виснаження ґрунту. Послаблення інтересу сільгоспвиробників до вирощування соняшнику разом із необхідністю реабілітації земель, а також розвитком світового виробництва біодизеля стимулювали аграріїв до виробництва таких культур, як соя, ріпак і льон. На думку експертів країн ЄС, частка олійних культур, у тому числі сої, для виробництва біодизелю складатиме на перспективу (2013–2015 рр.) близько 80%. В Україні протягом останніх кількох років існує чітка тенденція до зростання посівних площ і обсягів виробництва сої. (Таб.1) Прогноз на 2009 рік знову передбачає зростання цих показників — площ посіву до 750 тис.

га, а валового збору — до 932 тис. т. Але в Україні збільшення виробництва сої відбувається екстенсивним, а не інтенсивним шляхом. Тобто валовий збір збільшується винятково за рахунок розширення площ посіву, а не врожайності цієї культури. Тому важливою складовою підвищення врожайності сої повинні стати вдосконалені технології її вирощування. Таким чином, таке значне зростання обсягів виробництва було зумовлене рядом чинників, які названі вище. Однак головним із них варто визнати підвищений попит із боку харчової, переробної та тваринницької галузей, а також динамічний розвиток світової галузі виробництва біодизеля.

1. Динаміка вирощування сої в Україні**

Показник	Рік								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Площа (тис.га)	72,99	98,16	189,6	256,3	427,1	714,82	582,8	557	750
Валовий збір (тис. т)	73,9	124,7	231,9	363,3	611,5	889,6	721,7	845	932
Урожайність(т/га)	1,0	1,3	1,2	1,4	1,4	1,3	1,2	1,5	13,4

* Прогноз

** Складена автором за даними "АПК-Інформ"

Сьогодні світові площі сої складають приблизно 93 млн. га, а виробництво — майже 220 млн. тонн. Світова кон'юнктура ринку досить сприятлива (табл. 2)

2.Світовий попит та пропозиція соєвих бобів за маркетинговими роками (тис. тонн)*

Показник	2003/04 р	2004/05 р	2005/06 р	2006/07 р	2007/08 р	2008/09 р	2008/09 р. до 2003/04 р., %
Виробництво	186 257	215 954	218 037	237 435	220 836	218 761	117,4
Імпорт	54 246	63 597	64 122	69 162	78 814	73 470	135,4
Експорт	55 861	64 540	64 422	71 502	79 500	74 084	132,6
Внутрішнє споживання	189 965	205 393	213 768	225 518	229 748	225 395	118,7
Кінцеві запаси	35 175	48 178	52 147	62 686	53 088	45 840	130,3

*Джерело: Державний Департамент сільського господарства США (USDA)

Основними виробниками сої в ХХІ столітті залишаються США, Бразилія, Аргентина, Китай, Парагвай. Підвищується інтерес до виробництва сої в країнах Європи, Південної Америки та Південно-Східної Азії.

Як видно із даних таблиці 2, світове виробництво сої в 2007/08 маркетинговому році знизиться до 221 млн. т проти 237,4 млн. т. у минулому сезоні. Головною причиною зниження даного показника аналітики називають низький врожай культури у США — 71,4 (86,8) млн. т. Інші гравці світового ринку не скоротили виробництва: в Бразилії врожай на рівні 61 млн. т, в Аргентині — 46,2 млн. т. Обсяги виробництва сої в Китаї на рівні 15,6 млн. т. Світового обсяг споживання сої також трохи знизилася — до

225,2 млн. т. Експорт на рівні 79,5 млн. т, з них на частку Аргентини доведеться 8 млн. т, Бразилії — 29,7 млн. т., США — 27, 8 млн. т. При цьому світовий рівень кінцевих запасів олійної культури знизиться до 53 млн. т.

Україна також включена в перелік світових експортерів сої. За попередніми прогнозами ІАА "АПК-Інформ", експорт соєвих бобів з України в 2008/09 МР (вересень-серпень) складе близько 266 тис. т., а в 2006/07 МР склав 420 тис. т., це стало абсолютним рекордом для України. У минулому сезоні цей показник склав усього 224 тис. т. Це пов'язано з тим, що Україна розвиває потужності з переробки сої, як сировини для виробництва шроту, попит на який з боку вітчизняних споживачів щороку зростає, оскільки сьогодні для відгодівельного сектору на перший план вийшов критерій функціональності білка.

Зважаючи на постійний зростаючий попит на український соєвий шрот і соєву олію на фоні високих цін на дану продукцію імпортного виробництва, з'явилися вітчизняні виробники шроту та інших продуктів переробки і постало питання про обмеження експорту бобів. Так, ЗАТ "Каховка Пром-Агро" у грудні 2008 р. у м. Нова Каховка (Херсонська обл.) ввело в експлуатацію комплекс із переробки 700 тонн сої на добу. До складу комплексу входять олійноекстракційний завод із цехами підготовки, екстракції, грануляції шроту та лузги, цех гідратації олії, елеватор на 40 тис. тонн зберігання сої, що включає сушку 50 т/год, два очищення на 200 т/год, авто-і ж/д прийомку і навантаження, термінал із наливу олії в автомобілі та вагони-цистерни потужністю 100 т / год. Поки це єдине, але дуже потужне в Україні виробництво переробки олійної культури, що працює цілий рік тільки на сої.

Виявляється підтримка збільшення виробництва сої і на державному рівні. У 2004 році була прийнята галузева програма Мінагрополітики України, згідно з якою передбачалося розширення площ посівів сої з 272 тис. га в 2004 році до 1 млн. га в 2010 р. У документі зазначено, що Департамент ринків рослинництва Мінагрополітики, Українська асоціація виробників і переробників сої, регіональні влади та центри наукового забезпечення агропромислового виробництва УААН зобов'язані "надати допомогу господарствам у формуванні структури посівних площ з насиченням їх соєю та іншими бобовими, відведення під сою відповідного місця в сівозміні. Безпосередньо на Українську асоціацію виробників і переробників сої покладені обов'язки впровадження і контролю над усіма основними процесами в сфері вирощування даної олійної культури. У тому числі моніторинг ринку насіння, товарної сої і товарно-матеріальних ресурсів для галузі, впровадження прогресивних технологій, а також підготовка пропозицій щодо використання коштів держбюджету України, виділених на програму "Селекція в рослинництві".

Підсумовуючи все вищесказане стосовно тенденцій на світових аграрних ринках по виробництву сої, можна відмітити:

- останніми роками ціни на сільськогосподарську продукцію і

продукти харчування різко підвищилися, що зумовлено рядом чинників, основними з яких є глобальне потепління й розгортання виробництва біопалива;

- важливість сої у вирішенні продовольчих і енергетичних проблем чітко прослідковується в Україні, де за останнє десятиріччя площі посіву зросли від 16 тис. га у 1996 р. до 750 тис. у 2009 р.,
- стрімке зростання цін у кінці 2008 року і початку 2009 року автоматично переклав сою в ранг найбільш рентабельної культури, а, аналізуючи динаміку ціни на олійну за останні 3–4 роки, — то й у ранг найбільш стабільної.
- значне зростання обсягів виробництва сої зумовлене рядом чинників, із них слід визнати: по-перше, це пов'язано зі зростанням попиту на корми з боку тваринників (соевий шрот є однією зі складових), а по-друге — стабільний попит на текстурати і ізоляти з боку переробників м'яса.

Висновки. Тенденції світового ринку до скорочення виробництва сої та її подорожчання впливають на збільшення інтересу до даної культури в Україні, про що свідчать дані з виробництва і з експорту культури. За прогнозами експертів, у 2008/09 МР урожай культури може досягти 1 млн.т., хоча в Україні зростання виробництва в основному відбувається за рахунок розширення посівних площ, тоді як врожайність сої за прогнозами може знизитися з 15,0 ц / га в 2008 р. до 13,4 ц / га в 2009 р. Нарощування обсягів виробництва сої в Україні дасть змогу переробляти її великими партіями на спеціалізованих заводах, що значно поліпшить якість продуктів переробки сої, дозволить здешевити виробництво комбікормів і повністю відмовитися від імпорту соєвого шроту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич А.О. Сучасне виробництво і використання сої. — К.: Урожай, 1993. — 430с.
2. Заболотний О.Г. Проблеми підвищення ефективності виробництва сої і технології її переробки. Монографія. — Вінниця: Книга-Вега, 2006. — 168 с.
3. Супіханов Б.К., Петренко Н.І. Олійні культури: історія, сорти, виробництво, торгівля. — К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2008. — 126 с.
4. Беляєв О.В. Ринок сої та продукції її переробки в Україні/Зб. Наук. Праць Луганського держ. аграр. ун-ту/ За ред. В.Г. Ткаченко. Луганск: Вид-во «Елтон», 2002. — №14(26). — 446 с.
5. Побережна А.А. Економічні проблеми світового виробництва рослинного білка для задоволення потреб зростаючого народонаселення// Економіка АПК. — 2003. № 9. — С. 115–117.

Одержано 23.10.09

Раскрывается современное состояние соевого производства в Украине и создании отечественного рынка сои. Исследовано, что на современном этапе соя становится главной культурой по увеличению эффективности сельского хозяйства нашей страны, решению многих социальных проблем, развития отечественных технологий по переработке сои на кормовые и пищевые цели, организации рабочих мест в промышленности и сельском хозяйстве и важным фактором повышения имиджа Украины как мирового производителя продовольственных ресурсов.

Ключевые слова: формирование соевого подкомплекса, рынок сои, государственная политика, рентабельность.

The current state of soybean production and the creation of soybean market in Ukraine are considered. At present, soybean appears to be the main crop which help increase the efficiency of agriculture of this country, solve numerous social problems, develop local processing technologies (fodder and food purposes), create jobs in industry and agriculture; it is an important factor of improving the image of Ukraine as a world producer of food resources.

Key words: formation of soybean sub-complex, soybean market, public policy, profitability.

УДК 338.42:637.1.017.3

ПРОБЛЕМИ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА В ПІДПРИЄМСТВАХ УМАНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**А.Ф. БУРИК, кандидат економічних наук
А.В. МОВЧАНЮК**

Розглядаються проблеми розвитку виробництва продукції тваринництва в підприємствах Уманського району. Особлива увага звернута на відродження галузі скотарства та свинарства.

За період реформування сільськогосподарських підприємств (1990–2008рр.) пройшов різкий спад виробництва продукції тваринництва. Протягом тривалого часу відбулося зменшення поголів'я молодняка великої рогатої худоби, корів, свиней, птиці. Це призвело до зменшення споживання населенням України більш ніж на половину м'яса, молока і молокопродуктів[1].

До проблем галузі слід віднести також низьку якість тваринницької продукції, неповну відповідність стандартам і не належну систему контролю, яка б відповідала вимогам європейського рівня. Використання застарілих

технологій, незадовільний рівень ветеринарного забезпечення, нестабільність і непередбачуваність цінової кон'юнктури, в тому числі відсутність цивілізованої інфраструктури сегмента ринку та ряд інших чинників, які посилювали кризу в тваринницькій галузі [2].

Галузь вимагає адекватних заходів як на рівні держави, так і регіонів. Цілком зрозуміло, що в даній ситуації максимально можна вплинути на розвиток тваринництва, створивши умови для розвитку великого товарного виробництва.

Методика досліджень. У процесі дослідження використано монографічний метод і метод узагальнення і порівняння.

Результати досліджень. В умовах розвитку ринкових відносин в Уманському районі відбувається процес формування оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств, удосконалення їх спеціалізації виробництва на основі впровадження передових технологій виробництва. Результатом цього процесу є інтенсифікація сільськогосподарського виробництва.

В аграрному секторі економіки зміцнюються свої позиції крупнотоварні підприємства. У структурі виробництва стратегічних культур такі сільськогосподарські підприємства району займають провідні позиції, зокрема на них припадає 81% виробництва зерна, соняшника — 98%, ріпаку — 99%, цукрового буряка — 82% від загального валового збору. В перспективі вимальовується пріоритетний розвиток крупнотоварних підприємств, які за рахунок упровадження інтенсивних агротехнологій інтегрованого захисту рослин стають високо конкурентними виробниками високоякісних продуктів харчування та сировини для промисловості.

Станом на 01.01.2009 року в районі здійснюють виробничу діяльність 40 сільськогосподарських підприємств, в обробітку яких знаходиться 76 тис. га ріллі. Крім того, в районі функціонують 70 дрібнотоварних фермерських господарств, які в загальному обробляють 4,4 тис. га ріллі.

За останні роки в районі посилилась увага аграріїв до впровадження у виробництво науково-обґрунтованих інтенсивних технологій ведення сільськогосподарського виробництва. Пшениця, ячмінь, кукурудза, горох, цукровий буряк, овочі і фрукти — ось чим багаті родючі чорноземи Уманщини.

Протягом 2004–2008 років Уманщина за валовим збором зерна посідає перше місце в області, середньорічний показник виробництва складає в межах 200 тис. тонн.

Виробництво такої кількості збіжжя дає можливість повністю забезпечити потреби району в продовольчому зерні, посівному матеріалі. Це є вагомим внеском у засіки області.

Не менш важливою галуззю сільського господарства є тваринництво, якій в районі приділяється особлива увага. Адже тваринництво належить до стратегічних галузей економіки, від якої залежить продовольча безпека держави і якість харчування населення. Сучасний розвиток цієї галузі в районі набуває стабілізації та прогресивного росту.

У 1990 році в Уманському районі (рис. 1) нараховувалось ВРХ — 54 370 голів, корів — 16756 голів, свиней — 61 036 голів. Після тривалого періоду занепаду лише з 2002 року почався період відродження галузі тваринництва.

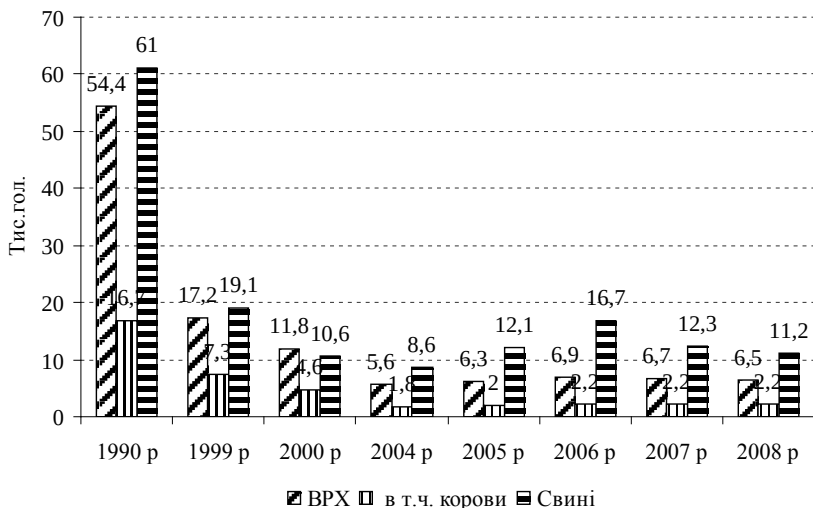

Рис.1. Динаміка поголів'я сільськогосподарських тварин у сільгосппідприємствах Уманського району [3,4]

З 2004 року спостерігається стабілізація чисельності поголів'я сільськогосподарських тварин. У період 2004–2008 років ріст поголів'я великої рогатої худоби та свиней відбувся завдяки покращенню племінної роботи, збереження молодняку, належному зооветеринарному догляду, а також закупівлі тварин господарствами.

На 01.01.2009 року в сільськогосподарських підприємствах району нараховується 6500 голів великої рогатої худоби, в тому числі корів — 2179, 11197 голів свиней.

Орендарі земельних часток (паїв), які прийшли в село з цілеспрямованими далекоглядними намірами щодо сільськогосподарського виробництва, роблять акцент на розвиток галузі тваринництва.

Так з приходом в район інвестора в особі Маріупольського металургійного комбінату, яким на базі сіл Гереженівка, Томашівка, Максимівка створено підприємство ДП „Ілліч-Агро Умань”, пріоритетом розвитку якого вибрано розвиток галузі тваринництва.

Керівництвом ДП „Ілліч-Агро Умань” у 2005 році завезено в господарство 220 голів племінних нетелів і телиць чорно-рябої породи. На базі агроцеху №1 с.Гереженівка створено племрепродуктор із розведення

Української чорно-рябої молочної породи, крім того завезено 75 свиноматок великої білої породи, які стали базою для створення племрепродуктора з розведення свиней великої білої породи. В результаті проведеної роботи господарство отримало в 2008 році 5128 голів поросят, що складає 24 поросят на одну свиноматку. Середньодобові прирости на відгодівлі свиней на „шведському столі” складають 817 грамів при середньорайонному показнику 374 грами.

Особлива увага в господарстві приділяється молочному скотарству. Так за останні три роки поголів'я корів збільшено із 308 до 553 голів, що на сьогодні складає 25% всього поголів'я корів, наявного в сільськогосподарських підприємствах району.

Флагманом молочної галузі даного підприємства є агроцех № 2 в селі Томашівка. Тут, завдяки проведенню в господарстві цілеспрямованої селекційно — племінної роботи, зміцненню кормової бази, досягнуто значних результатів у виробництві молока. Високопродуктивні молочні породи з високим генетичним потенціалом і з відповідним забезпеченням збалансованих високобілкових кормів забезпечують господарству отримання протягом останніх п'яти років надоїв на фуражну корову в середньому за рік від 5392 кг у 2004 році до 6702 кг у 2008 році при середньорайонному показнику за 2008 рік 3824 кг (табл.).

Динаміка виробництва молока в агроцеху № 2 ДП " Іллч — Агро Умань " с. Томашівка

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	По району за 2008 р.
Поголів'я ВРХ, гол.	872	981	1070	1037	1075	6500
в т.ч. корови	186	210	220	250	275	2179
Виробництво молока, ц.	10300	12217	13539	16509	18304	73024
надій на фуражну корову, кг	5392	5817	5938	6603	6702	3854
Реалізація молока, ц.	9373	10686	12508	16136	17640	57690
Рівень товарності, %	91	87,5	92,4	97,7	96,4	79,0
Виручка від реалізації, тис.грн.	822,1	1309,8	1578,1	3102,4	4376	12727
Ціна реалізації 1 ц, грн.	87,7	122,6	126,2	192,3	248,1	228,2
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	586	625	1010,8	1274	2249,1	8924,6
Собівартість 1 ц, грн.	62,5	58,5	80,8	79,0	127,5	154,7
Виручка від реалізації, тис. грн.	254,1	684,8	567,3	1828,4	2126,3	3802,4
Рентабельність, %	44,7	109,5	56,1	143,5	94,5	42,6

Вироблене молоко агроцехом №2 ДП " Іллч — Агро Умань " с.Томашівка конкурентоспроможне, про що свідчить відсоток реалізованої продукції, який складає в межах 91–96% при середньорайонному показнику 79%. Середня ціна реалізації молока в господарству в 2008 році склала 2,45 грн за кг, що на 12,5% більше за середньорайонну ціну. Вироблене молоко в господарстві відповідає державному стандарту згідно ДСТУ — 3662–97

„Молоко коров'яче незбиране”, середньорічна жирність даного молока становить 3,5%, а в зимово-стійловий період 3,85–3,9%, при базисній 3,4%.

До 10% молока господарство реалізує в усі дошкільні та середньоосвітні заклади м.Умані і є монополістом з поставки молока. Якість поставленого молока високо оцінюється освітніми закладами, які сплачують за літр молока 4,6 грн.

Також хотілося б відмітити сільськогосподарське підприємство ЗАТ НВП „Райз Агро” с.Рижавка, яке розпочало свою сільськогосподарську виробничу діяльність в районі з 2006 року, і де, поряд з розвитком рослинницької галузі, було вибрано пріоритетом відновлення галузі тваринництва. Станом на 1.01.2006 року поголів'я ВРХ складало 77 голів, в т.ч. корів 37, свиней 181 голова, в т.ч. 26 основних свиноматок. В першу чергу інвестором була розпочата робота з оновлення поголів'я основного стада. Так, в 2006 році було завезено 126 голів телиць чорно-рябої породи та 80 свиноматок великої білої породи. Проведена робота дала змогу наростити поголів'я тварин, і вже станом на 1.01.2009 року поголів'я ВРХ складає 497 голів, в т. ч. корів 213, свиней 761 голова. В 2009 році в господарстві планується встановити ще один молокопровід на 200 голів корів та довести поголів'я корів до 300.

На прикладі названих сільськогосподарських підприємств ми бачимо, що в Уманському районі галузь тваринництва має всі перспективи розвитку. Виробництво валової продукції галузі з кожним роком зростає. Так, якщо в 2005 році вироблено тваринницької продукції в сільськогосподарських підприємствах району на 15 млн. грн., то в 2008 році цей показник склав в порівняльних цінах 2005 року 24,4 млн. грн.

Однією із провідних галузей тваринництва Уманського району є галузь молочного скотарства.

Обсяги виробництва молока в районі всіма категоріями господарств за останні роки становлять 16,5–17,0 тис. т, в т.ч. сільськогосподарськими підприємствами в межах 7 тис. тонн. В той же час споживання молочних продуктів населенням району складає 250 кг на одну особу в рік, при рекомендованій нормі здорового харчування 380 кг.

Тому головним завданням на сучасному етапі є розробка і впровадження необхідних заходів для збільшення обсягів виробництва молока, зниження його собівартості. Основним чинником для досягнення поставлених завдань, в першу чергу, є підвищення продуктивності дійного стада. З наведеної діаграми ми бачимо, що за останні п'ять років надій на фуражну корову в господарствах Уманського району з кожним роком збільшується. В той же час, маючи за приклад середньорічні надої в передових господарствах, а особливо в ДП „Ілліч — Агро Умань”, де вже досягли на одну середньорічну корову 6702 кг, сільськогосподарським підприємствам району є над чим працювати.

Розглядаючи ефективність виробництва молока з позиції

загальноприйнятих показників, слід зазначити, що її рівень залежить від багатьох факторів, які діють на сучасному ринку. Одним із найважливіших факторів на ринку молочної продукції є ціноутворення та собівартість реалізованої продукції (рис. 3).

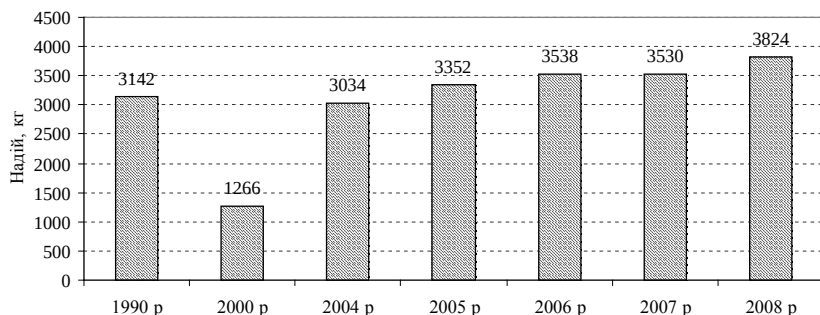

Рис.2 Надій на фуражну корову в сільськогосподарських підприємствах Уманського району [3,4]

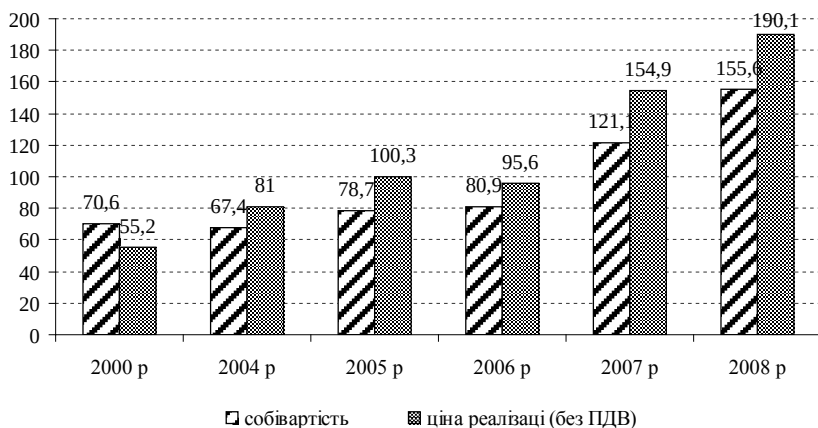

Рис.3 Динаміка собівартості та ціни реалізації 1 ц молока в підприємствах Уманського району [3, 4]

На сьогодні виробники молока та молокопереробні підприємства функціонують як дві окремі структури. Аграрії позбавлені можливості формувати ціну реалізації, цей пріоритет належить посередницьким структурам. При закупівлі молока посередницькими структурами закупівельна ціна його зростає на 15–20%.

Реалізація готової молочної продукції від переробного підприємства до роздрібної торгівлі також здійснюється через посередницькі структури, які, як правило, рекомендовані торгівельними організаціями, у яких продається відповідна продукція. Часто одна й та сама продукція проходить через два-три торгові доми, кожен з них збільшує ціну такої продукції. В кінцевому результаті ціна на молокопродукти для споживачів збільшується в 2–3 рази.

Підводячи підсумки, слід відмітити, що для подальшого розвитку молочного скотарства та в цілому аграрному секторі економіки держава повинна розробити та впровадити важелі впливу та регулювання з метою підтримки сільськогосподарського товаровиробника. Держава має бути конкурентом на аграрному і продовольчому ринках, особливо перекупникам, які монополізували закупівлю продукції та привласнюють значну частину доходу сільськогосподарських товаровиробників.

Висновки: результати дослідження показали, що після занепаду галузі тваринництва в районі, особливо скотарства, тільки з 2002 року розпочався період відродження даної галузі.

Кращих результатів досягають підприємства, які мають досить міцну і збалансовану за поживністю кормову базу, поновлюють основне стадо корів високопродуктивними племінними коровами, застосовують безприв'язне утримання та ефективне матеріальне стимулювання працівників ферм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко В.М. Розвиток ефективного виробництва молока та його промислової переробки в Україні // Економіка АПК. — 2008. — №5
2. Семенда Д.К., Семенда О.В. Підвищення ефективності молочного скотарства на Черкащині // Економіка АПК. — 2008. — №1
3. Зведений річний бухгалтерський звіт сільськогосподарських підприємств Уманського району за 2000 рік.
4. Зведені дані бухгалтерського звіту сільськогосподарських підприємств Уманського району за 2004–2008 роки
5. Василенко О.М. Розвиток молочного скотарства в контексті інтеграції України у світову економіку // Економіка АПК. — 2008. — №2

Одержано 23.10.09

Решение проблем повышения эффективности производства продукции животноводства зависит во многом от породности скота, рационального обновления основного стада, качественной кормовой базы, системы содержания скота, кадрового обеспечения.

Ключові слова: ефективність, оновлення основного стада, продуктивність, кормова база, кадрове забезпечення.

The solution of the problem how to increase the production efficiency of livestock output depends, to a great extent, on cattle breed, rational renewal of the main herd, availability of proper fodder supply, cattle management, qualified staff.

Key words: *efficiency, renewal of the main herd, productivity, fodder supply, qualified staff*

УДК 332.021

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

О.Л. БУРЛЯЙ, кандидат економічних наук

Розглянуто економічний зміст понять «безпека», «національна безпека», «енергетична безпека», їх залежність та взаємозв'язки. Досліджені особливості формування енергетичної безпеки України в умовах глобалізації та вступу України в СОТ.

Актуальність дослідження. Висока енергоємність вітчизняної економіки у поєднанні з дефіцитністю власної енергетичної бази породжує численні проблеми у вигляді низької цінової конкурентоспроможності вітчизняних товарів, додаткового навантаження на державний бюджет, розгортання інфляційних процесів тощо. У зв'язку з цим найважливішим завданням сучасності стає формування енергетичної безпеки країни, яка є невід'ємною складовою національної безпеки, необхідною умовою існування і розвитку.

У сфері сучасних наукових досліджень проведено значну роботу щодо вирішення проблем енергозбереження. Науковому розв'язку цих завдань присвячено праці таких науковців, як А.Борисенко, Н.Борисов, В.Вербинський, Б.Данилишин, М.Долішній, С.Дорогунцов, О.Дупак, Г.Забарний, Ф.Заставний, Н.Земляний, Б.Коробко, Є.Крикавський, С.Кудря, Б.Піріашвілі, Я.Побурко, М.Поровський, А.Праховник, Б.Синякевич, О.Суходоля, А.Шидловський, А.Шурчков, А.Щокін та ін. Проте виникає необхідність у більш детальному розгляді поняття «енергетична безпека» та співвідношення між поняттями національної та енергетичної безпеки.

Методика дослідження. В основу дослідження покладено діалектичний метод пізнання. Теоретичною і методологічною основою є роботи вітчизняних і зарубіжних вчених. Під час проведення досліджень використано такі методи, як абстрактно-логічний, монографічний, економічно-статистичний, економічного аналізу, порівняння, систематизації та узагальнення.

Результати дослідження. Поняття енергетичної безпеки тісно пов'язане з національною безпекою. Ряд країн, зокрема США, активно розробляють і впроваджують у життя програму своєї національної безпеки. Визначення та дослідження складових елементів безпеки має важливе

теоретико-прикладне значення, оскільки їх використання забезпечує розробку заходів з державно-правового забезпечення національної безпеки країни.

У найбільш загальному розумінні поняття „безпека ” — це стан захищеності від будь-чого. Воно може застосовуватись як до найбільш загальних речей, так і конкретних ситуацій, пов'язаних з особистістю, суспільством, державою.

У давні часи розуміння безпеки не виходило за рамки буденного уявлення, і трактувалося як відсутність небезпеки для людини. У такому значенні поняття «безпека» застосовувалося, наприклад, давньогрецьким філософом Платоном. У середні віки під безпекою розуміли спокійний стан духу людини, що вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки. Завдяки філософським концепціям Т.Гоббса, Д.Локка, Н.Макіавеллі, Ж.Ж.Руссо, Б.Спінози та інших мислителів XV–XVIII століть поняття „безпека ” стало означати спокійний стан людини як результат відсутності реальної небезпеки. Зрештою, вони дійшли висновку, що суспільна безпека — це такий стан, при якому для всіх без виключення відсутня реальна небезпека. Тобто, історично «небезпека» і «безпека» формувалися як парні поняття.

Качинський А.Б. вважає, що безпека — це „...стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, а також довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз, а небезпека розуміється як „...ситуація, постійно присутня в навколишньому середовищі, що за певних умов може призвести до реалізації небажаної події, з якою пов'язана низка небезпек” [1,2].

На думку М.А. Лєскова, під поняттям безпеки „прийнято розуміти тип динамічної рівноваги, характерний для складних саморегульованих систем і станів у підтримці суттєво важливих для збереження системи параметрів у допустимих межах” [4]. А Бєльков О.А. визначає безпеку як „стан, тенденції розвитку (у тому числі латентні) і умови життєдіяльності соціуму, його структур і установ, при яких забезпечується зберігання їх якісної визначеності з об'єктивно обумовленими інноваціями в ній і вільне, яке відповідає власній природі і нею ж визначається, функціонування ” [5].

Доцільно прийняти зауваження Я. Жаліло: „Безпека не характеризує відсутність загроз як таких, що практично неможливо. „Стан захищеності” означає в даному контексті відсутність системоруїнувальних загроз, тобто тих із них, які не можуть бути органічно подолані в рамках механізмів, іманентних даній соціально-економічній системі” [6]. Водночас О.Гончаренко та Е. Лисицин, аналізуючи понятійно-термінологічний апарат досліджень системи національної безпеки, визначають національну безпеку як ступінь захищеності національних інтересів, що дозволяє вказувати лише на певний рівень безпечності [7].

Казаків Н.Д. визначає безпеку держави як динамічно стійкий стан щодо несприятливих впливів і діяльності із захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз, із забезпечення таких внутрішніх і зовнішніх умов існування держави, які гарантують можливість стабільного всестороннього

прогресу суспільства і його громадян [3].

Історичний розвиток свідчить, що застосування масових армій, голод, стихійні лиха, епідемії, техногенні катастрофи, тероризм, геноцид (пов'язаний з приходом до влади осіб небезпечного типу) зумовили величезні людські втрати. З цієї причини в теорію і практику забезпечення стабільності і безпеки була введена категорія «національна безпека», що одержала закріплення в документах Ліги Націй. Мирне завершення Карибської кризи послужило початком вивчення питань управління системами забезпечення національної безпеки, офіційне віддзеркалення яких ми знаходимо в сучасних національних стратегіях безпеки [8,9].

Ідеї сучасного розуміння національної безпеки вперше сформулював "Закон про національну безпеку", введений у США 1947 р. Створена у відповідності з цим законом Рада національної безпеки США повинна була "давати поради Президенту з питань інтеграції внутрішньої, зовнішньої та військової політики, які мають відношення до національної безпеки". Іншою важливою функцією системи національної безпеки був обов'язок виважувати й оцінювати перспективні цілі, зобов'язання та ступінь розвитку для США у зв'язку з їхньою "дійсною та потенційною військовою силою".

Одне із класичних визначень національної безпеки дали Е. Азер і Ч.Мур — це "фізичний захист держави від зовнішніх насильницьких загроз переважно воєнного характеру". Таке визначення, щоправда, є дещо вузьким і з позицій сьогодення вимагає уточнення. Як адекватне сучасним умовам розвитку людства можна сприйняти визначення, запропоноване Фондом міжнародної безпеки ЮНЕСКО, що трактує поняття національної безпеки так: "Стан суспільства, за якого сукупність державних і суспільних гарантій забезпечує його стійкий розвиток, захист базових інтересів нації, джерел його духовного і матеріального благополуччя від зовнішньої та внутрішньої загрози". Згідно з українською правовою доктриною основними об'єктами національної безпеки як стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, які є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей, є:

- громадянин — його права і свободи;
- суспільство — його духовні та матеріальні цінності;
- держава — її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість кордонів.

На цій підставі основними показниками національної безпеки можна визнати такі чинники:

- національну незалежність і суверенітет, територіальну цілісність держави;
- розвиненість громадянського суспільства, рівень демократизму, сформованість і дієвість законодавчої бази правової держави, захищеність особи;
- економічні можливості держави;

- стан збройних сил, їхню боєздатність і боєготовність;
- національне визначення та самобутність;
- розвиток національної самосвідомості та культури;
- наявність загальної стратегії національного розвитку, "національної ідеї", загальновизначеної мети;
- національну згоду і єдність;
- внутрішньополітичну стабільність;
- готовність і здатність політичних сил реалізувати загальновизначені цілі.

В Україні під національною безпекою сьогодні розуміється «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам».

Іншими словами, національна безпека — це міра реального рівня прав і свобод членів людського співтовариства (громадян) відповідної цьому співтовариству держави. Проте, слід пам'ятати, що національна безпека формується як сукупність взаємопов'язаних і взаємопереплєтених складових. Тобто, компонентами національної безпеки виступають економічна, продовольча, технологічна, екологічна, фінансова, соціальна, інформаційна, державна, воєнна і, поза всяким сумнівом, енергетична безпеки [10].

У сучасному розумінні гарантування енергетичної безпеки — це досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно прийнятного забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери країни, а також створення умов для формування і реалізації політики захисту національних інтересів у сфері енергетики [11].

Енергетична безпека як одна із складових національної безпеки проявляється, по-перше, як стан забезпечення держави енергоресурсами для реалізації відтворювальних процесів у національній економіці, що гарантують її повноцінну життєдіяльність і, по-друге, як стан безпеки енергетичного комплексу України.

Суходоля О.М. вважає, що енергетична безпека — це стан захищеності життєво важливих "енергетичних інтересів" особистості, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує безперерйне задоволення споживачів економічно доступними ПЕР прийнятої якості за нормальних умов та в надзвичайних ситуаціях [12].

Микитенко В.В. розглядає енергетичну безпеку як систему поєднання потенціалів — економічного, політичного, техніко-технологічного, ресурсного і, власне, енергетичного, а також факторів наукового, географічного, організаційного, управлінського тощо, без урахування яких аналіз будь-якої безпеки неможливий. Такий оновлений погляд на сутність і зміст енергетичної безпеки дозволяє структурувати її на основі

багатолінійного і багаторівневого підходу, що значно поглиблює можливості об'єктивного аналізу процесів, пов'язаних зі змінами в енергетичній сфері України. Крім того, відповідно до реальної структуризації системи енергетичної безпеки держави на засадах інформаційного та синергетичного світосприйняття можна визначити пріоритетні шляхи реалізації Програми уряду у паливно-енергетичному комплексі (рис.1).

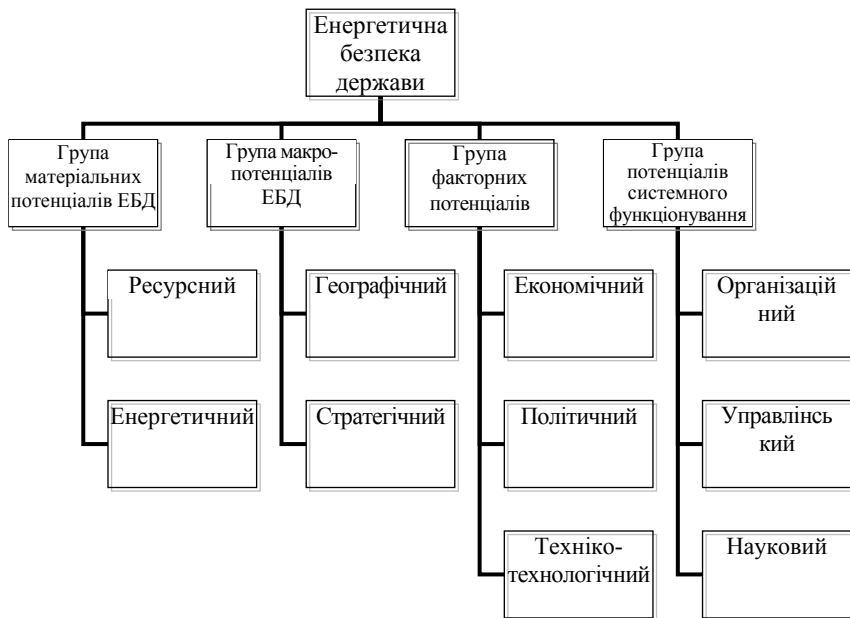

Рис. 1. Структуризація системи енергетичної безпеки держави на засадах інформаційного та синергетичного підходів [13]

Виділимо основні можливі ризики та загрози глобальній та національній енергетичній безпекам:

- фізичне та економічне вичерпання власних енергоресурсів у більшості індустріально розвинених країн світу;
- зростаючий попит на енергоресурси з боку енергоємних економік великих країн типу Китаю та Індії;
- політична нестабільність основних регіонів з великими запасами вуглеводнів (перш за все — держав Близького Сходу та Центральної Азії);
- зростання складності системи транспортних енергокомунікацій, що проходять транзитом через країни-посередники, які, в свою чергу, можуть створювати додаткові складності технологічного, корупційного і терористичного плану;
- нестійкість кон'юнктури світових енергетичних ринків, яка

пов'язана з глобальними природними процесами, дисбалансом попиту та пропозицій, а також із спекулятивним характером поведінки ринкових суб'єктів, що наочно проявляється в теперішніх умовах у надвисоких світових цінах на нафту;

- затримкою досягнення прийнятних рівнів безпечності атомних, термоядерних та інших великих енергоджерел, а також непаливних відновлюваних джерел енергії у більшості країн світу.

Дані процеси відбуваються на фоні існування енергетичного дефіциту для України в обсязі 110–140 млн.тонн ум.палива щорічно. При цьому загальне споживання Україною первинної енергії, яка припадає на нафту і газ складає приблизно 60%, на відміну від інших країн світу левову частку займає природний газ у розмірі 40–45% споживання енергоресурсу, а не нафта. Проте повністю забезпечити країну власним природним газом, у принципі, навряд чи можливо. Хоча, за останні роки, видобуток природного газу в Україні вдалося трохи збільшити до 20 млрд. куб. м., однак це становить лише приблизно чверть 24–27%, для задоволення власної загальної потреби у розмірі 75–76 млрд. куб. м. на рік. Щодо нафти і газового конденсату, то їх власний видобуток складає близько 4 млн. т. від потреби не менше як 24 млн. т. і не покриває навіть 17,5% мінімальної потреби [14, с. 11–12]. Таким чином, попит України на природне, первинне паливо, приблизно лише на половину, на рівні 47–48%, задовольняється за рахунок його власного видобутку. При цьому більша частина, 64% природних паливних ресурсів, що використовуються, становлять нафта і газ, три чверті з яких, близько 74,5%, Україна імпортує. Єдиним вітчизняним енергоносієм, яким Україна здатна забезпечити власну потребу в паливі на тривалий період, є вугілля [15, с. 34].

Відповідно до розпорядження Президента України від 27 лютого 2001р. за № 42/2001 в нашій державі здійснюється комплекс заходів щодо впровадження в життя Енергетичної стратегії України на період до 2030 року, Указу Президента України від 27 грудня 2005 року №1863 у зв'язку з рішенням РНБО України від 9 грудня 2005 року «Про стан енергетичної безпеки України та основні засади державної політики у сфері її забезпечення», Указу Президента України № 82/2009 Про рішення РНБО України від 10 лютого 2009 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки України» та розроблено проект Стратегії розвитку ядерно-енергетичного комплексу України на період до 2030 року.

Згідно статті 7 Закону України «Про основи національної безпеки України»(2003) «Загрози національним інтересам і національній безпеці України» визначено, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві в економічній сфері є «...неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює

загрозу енергетичній безпеці держави».

Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 12 лютого 2007 року, визначає серед стратегічних пріоритетів політики національної безпеки забезпечення енергетичної безпеки країни, насамперед шляхом докорінного підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів.

При цьому, потребують нагального вирішення питання зменшення енергетичної залежності України та диверсифікації джерел енергопостачання, реалізації транзитного потенціалу держави, модернізації енергетичної інфраструктури на основі впровадження новітніх технологій.

Реалізація зазначених завдань неможлива без суттєвого підвищення ефективності системи управління паливно-енергетичним комплексом, забезпечення належного контролю за діяльністю державних компаній у цій сфері, використання у національних інтересах транзитних нафто- і газопроводів, підземних сховищ газу, ліній електропередачі, залізниць і портів.

Висновок. Таким чином, Україна має всі підстави заявляти про свої, певною мірою унікальні, можливості щодо забезпечення національної та глобальної енергетичної безпеки. Необхідність реалізації стратегічних завдань соціально-економічного розвитку обумовлює потребу в формуванні зовнішньо-економічної політики України виключно на основі національних економічних (енергетичних) інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Качинський А. Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи. — К., 2003. — С. 15.
2. В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України / монографія, — К.: ДП „НВЦ „Євроатлантикінформ”, — 2007, — 592 с.
3. Казаков Н.Д. Безопасность и синергетика (опыт философского осмысления) // Безопасность: Информационный сборник. — 1994. — № 4(20). — С. 62–63.
4. Лесков М.А. Гомеостатические процессы и теория безопасности // Безопасность: Информационный сборник. — 1994. — № 4(20). — С. 66.
5. Бельков. О.А. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности // Безопасность: Информационный сборник. — 1994. — № 3(19). — С. 91.
6. Жаліло Я. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку. // Стратегічна панорама. — 2004. — №3.
7. Гончаренко О. М., Лисицин Е. М. Методологічні засади розробки нової редакції концепції національної безпеки України. — К.: НІСД, 2001. — С. 6–7.
8. Стратегія національної безпеки України / затверджена Указом

- Президента України № 105/2007 від 12.02.07.
9. Основні напрями державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки / схвалені Указом Президента України від 27 грудня 2005 року № 1868/2005.
 10. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі наук про економіку / О.С.Власюк; Нац. ін. — т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. — К., 2008. — 48с.
 11. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. / За ред. акад. НАН України В.М.Гейця, акад НАН України В.П.Семиноженка, чл. — кор. НАН України Б.Є.Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007.
 12. Суходоля О.М. Енергоефективність економіки у контексті національної безпеки: методологія дослідження та механізми реалізації. Монографія. К.: НАДУ, 2006. — 400с.
 13. Микитенко В. На чому базується енергетична безпека держави / Вісн. НАН України, 2005. — С. 41–47
 14. Андрійчук В. Енергобезпека: енергозбереження і напрями диверсифікації енергопостачання (у контексті перспективи взаємодії України та Польщі) //Економічний часопис — XXI. — 2007. — № 7–8. — С. 11–16.
 15. Забезпечення енергетичної безпеки України / Рада національної безпеки і оборони України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки. — К.: НІПМБ, 2003. — 264с.

Одержано 23.10.09

Необходимость реализации стратегических заданий социально-экономического развития обуславливает потребность в формировании внешнеэкономической политики Украины исключительно на основе национальных экономических (энергетических) интересов.

Ключевые слова: *социально-экономическое развитие, внешнеэкономическая политика, энергетические интересы.*

The necessity to accomplish strategic goals of social-economic development explains the need to develop foreign economic policy of Ukraine which will focus on national economic (power) interests.

Key words: *social-economic development, foreign economic policy, power interests.*

РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ОВОЧІВ

О.О. ПОЛЩУК

Досліджено показники ефективності розвитку овочівництва, вивчено структуру собівартості даного виду продукції та вказані шляхи резервів підвищення економічної ефективності виробництва овочів.

Глобалізація економіки з особливою гостротою ставить питання про підвищення ефективності виробництва овочевої продукції, вирішення якого тісно пов'язується з можливостями великотоварного виробництва. При всій важливості інших складових саме ефективність є одним з головних чинників забезпечення конкурентоспроможності продукції.

Незважаючи на те, що в структурі посівних площ України овочеві культури сьогодні займають біля 2-х відсотків (455,2 тис. га), значення овочевої продукції для здоров'я людини важко переоцінити. Відповідно до рекомендованих диференційованих норми споживання овочів в Україні науково-обґрунтована річна норма споживання цього виду продукції забезпечується майже на 75% і складає 118,4 кг на 1 людину [1].

Виробництво овочів в основному зосереджене у господарствах населення та сільськогосподарських підприємствах. Частка крупнотоварного виробництва складає всього 10%. Тому, в останні роки, з огляду на загострення конкуренції на зовнішньому та внутрішніх ринках одним з пріоритетних напрямів економічних досліджень є пошук резервів підвищення ефективності овочівництва.

Теоретичні та прикладні аспекти підвищення економічної ефективності виробництва овочів знайшли відображення у ряді праць таких вчених, як Рудь В.П., Бойко В.І., Таранов В.В., Гануш Г.І., Левкіна Р.В., Мельков В.Д та інші.

Питання про пошук резервів підвищення економічної ефективності виробництва овочевої продукції слід пов'язувати з низкою питань. По-перше, слід мати на увазі, що підвищення рівня виробництва овочевої продукції можливе двома шляхами: екстенсивним та інтенсивним. В першому випадку — за рахунок розширення посівних площ, в іншому — шляхом підвищення їх врожайності, удосконалення структури посівних площ, покращення сортового складу, забезпечення матеріально-технічними ресурсами та ін.

В той же час, рядом вчених доведено, що максимальна економічна ефективність виробництва овочів досягається шляхом поглиблення спеціалізації та інтеграції на базі міжгосподарської кооперації [2]. Спеціалізація і концентрація виробництва створюють сприятливі умови для

широкого використання досягнень науково-технічного прогресу і на цій основі забезпечують підвищення його ефективності [3]. Поглиблення спеціалізації та підвищення концентрації виробництва розширює і ускладнює виробничі та економічні зв'язки між галузями сільського господарства, його спеціалізованими підприємствами, а також між сільським господарством та іншими галузями агропромислового комплексу [4]. При цьому ефективність виробництва між спеціалізованими підприємствами й окремими галузями залежить від стабільності організаційних, технологічних та економічних зв'язків. Важливою формою розвитку тривалих і стабільних виробничих зв'язків між підприємствами є міжгосподарська кооперація, яка дає змогу повніше використати переваги спеціалізації та значно розширити можливості здійснення концентрації виробництва в оптимальних розмірах [5]. Міжгосподарська кооперація є об'єднанням фінансових, матеріальних і трудових сільськогосподарських підприємств з метою організації спільного виробництва окремих видів продукції [6].

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є діалектичний метод пізнання. У процесі вирішення поставленої мети були використані наступні методи: монографічний, абстрактно-логічний та статистичні, зокрема метод групування.

Результати дослідження. Величезним резервом підвищення економічної ефективності овочівництва є системне зниження собівартості, рівень якої поки що є високим. У 2008 році в Степу собівартість 1 ц овочів була на рівні 83,2 грн, Лісостепу — 89,8, Поліссі — 69,8 грн (табл. 1). Слід зазначити, що у 90-х роках така ситуація була прямо протилежною. Найнижча собівартість продукції була у степних регіонах, найвища — на Поліссі.

1. Ефективність вирощування овочів відкритого ґрунту в різних природно-економічних зонах України, 2008 р.

Природно-економічні зони	Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн	Чистий дохід (виручка), тис. грн	Прибуток (збиток), тис. грн	Собівартість 1ц, грн	Середня ціна реалізації 1 ц, грн	Рівень рентабельності (збитковості), %
Полісся	9138,1	16478,6	7340,5	69,8	125,8	80,2
Лісостеп	50629,9	56566,5	5936,6	89,8	100,3	11,7
Степ	218711,0	237524,6	18813,6	83,2	90,3	8,5
Карпати	3559,2	2216,5	-1342,7	107,9	67,2	-37,7
Україна	282038,2	312786,2	30748,0	83,9	93,1	10,9

Така ситуація пояснюється посиленням процесів самозабезпечення та переміщення виробництва овочевої продукції у дрібнотоварні господарства, тобто впливом трансформаційних процесів щодо форм власності у галузі. Впродовж 1990-2008рр. відбулися суттєві зміни у співвідношенні виробників у загальному обсязі виробництва овочів в Україні. Так, надходження

овочевої продукції від особистих підсобних господарств населення за цей період збільшилося у 4,2 рази, тоді як від громадських сільськогосподарських підприємств воно зменшилося на 84,2%

Структура собівартості також змінилася. Так, наприклад, у 1990 році витрати на оплату праці по Черкаській області складали 36,2%, матеріальні витрати — 46,9% (табл. 2). Слід зазначити, що у 2008 році катастрофічно знизилася оплата праці — до 12,4%. Витрати на соціальні потреби майже припинилися. Проте, частка матеріальних витрат сягнула до 60,6%. Це відбулося, перш за все, за рахунок збільшення витрат на придбання нафтопродуктів, палива, запчастин, ремонтних і будівельних матеріалів. Амортизаційні відрахування знизилися майже в 3 рази.

2. Структура витрат на виробництво овочів відкритого ґрунту у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області, %

Статті витрат	1990 р.	2008 р.	2008 р. до 1990 р. в.п.
Витрати на оплату праці	36,8	12,4	-24,4
Відрахування на соціальні потреби	9,8	0,4	-9,4
Матеріальні витрати, які увійшли у собівартість продукції	39,0	60,6	21,6
у т.ч.: насіння і посадковий матеріал	13,6	14,1	0,5
міндобрива	9,6	10,1	0,5
нафтопродукти	4,3	12,6	8,3
електроенергія	0,4	1,2	0,8
паливо	0,4	1,9	1,5
запчастини, ремонтні і будівельні матеріали	3,2	6,1	2,9
оплата послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями	2,9	12,6	9,7
Амортизація основних засобів	11,7	4,1	-7,6
Інші витрати	2,7	23,7	21

Для вивчення впливу концентрації на підвищення економічної ефективності виробництва овочів ми вирішили здійснити групування областей України (426 господарств) за розміром посівної площі овочевих культур в середньому на одне господарство (табл. 3). Це дає підстави стверджувати, що від першої до третьої групи наступні показники збільшуються: посівна площа від 8,9 до 47,1 га на одне господарство; валовий збір від 190,1 до 4264,7 ц.; валовий дохід (виручка) в розрахунку на 1 га від 709,2 до 3564,3 тис. грн; чистий дохід (прибуток) в розрахунку на 1 га від 29,2 до 573,9 тис. грн. Оплата праці від групи до групи також має тенденцію до зростання. Як наслідок, матеріальне стимулювання має прямий вплив на виробництво якісної овочевої продукції, оскільки в порівнянні з цінами першої групи господарства другої мають на 5% вищі ціни реалізації овочів, а господарства третьої — на 20%.

3. Групування областей України за розміром посівної площі овочевих культур в розрахунку на 1 господарство в середньому за 2006–2008 рр. *

Показник, в середньому по групі	Посівна площа в розрахунку на одне господарство, га			Всього
	I (до 10)	II (10–30)	III (понад 30)	
Кількість областей всього по групі	9	10	6	25
Посівна площа, тис. га	36,5	92,5	290,0	419,0
в т.ч. в розрахунку на одне господарство, га	8,9	12,0	47,1	16,2
Валовий збір, тис. ц	36,5	92,5	290,0	419,0
в т.ч. в розрахунку на одне господарство, ц	190,1	557,3	4264,7	5012,0
Повна собівартість, тис. грн	1156	3146	9569	13871
в т.ч. в розрахунку на 1 га, грн	680,0	1573,0	2990,3	2010,3
Валовий дохід (виручено), тис. грн	1205,6	3371,6	11405,7	15982,9
в т.ч. в розрахунку на 1 га, грн	709,2	1685,9	3564,3	2316,4
Чистий дохід (прибуток), тис. грн	49,6	225,6	1836,7	2111,9
в т.ч. в розрахунку на 1 га, грн	29,2	112,8	573,9	306,1
Заробітна плата працівника за один місяць	560	620	870	720
Кількість господарств, шт.	192	166	68	426
Питома вага збиткових підприємств, %	50	49	46	48
Ціна реалізації 1 ц, грн	36,7	40,5	43,7	43,3
Рівень рентабельності, %	4,3	7,2	19,2	15,3

* в групуванні використані дані 426 господарств

Середні матеріальні витрати по Україні при виробництві овочевої продукції за цей період складали 2,3 тис. грн у розрахунку на 1 га. При цьому, господарства першої групи на 1 грн матеріальних витрат отримують 4 коп. прибутку, господарства другої — 7, а господарства третьої — майже 20 коп. Відповідно до ефекту масштабу виробництва із збільшенням витрат прибуток зростає. Переважна більшість підприємств зосереджена у першій групі, що є свідченням значної асиметрії, пов'язаної, як зазначалось вище, із впливом трансформаційних процесів щодо форм власності у галузі.

Висновки. Підвищення ефективності овочівництва необхідно пов'язувати з удосконаленням структури собівартості, шляхом підвищення витрат на оплату праці та одночасним зниженням матеріальних витрат. Це стає можливим при збільшенні площ посіву в розрахунку на одне господарство, поглибленням спеціалізації та концентрації овочівництва на базі кооперації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агробізнес в овочепродуктовому підкомплексі України / Під ред. Макаренко П.П., Криворучко В.І., Кириленко І.Г. та ін. — К.: “Нива”, 1997. — С. 44
2. Бойко В.И., Таранов В.В. Агропромышленная интеграция в овощеводстве. — М.: Урожай, 1979. — 184 с.

3. Гануш Г.И. Организационно-экономические условия инновационного развития овощеводства // Эффективное овощеводство в современных условиях. — Мн.: Белпринт, 2005. — С. 217–221.
4. Левкіна Р.В. Заходи підвищення ефективності овочівництва // Вісник ХНТУСГ, 2004. — № 32. — С. 33–36.
5. Кальченко С.В. Організація ефективного функціонування овочівництва в регіоні // Економіка АПК, 2004. — № 8. — С. 68–72.
6. Мельков В.Д. Экономическая эффективность интенсивного овощеводства. — М.: Колос. — 1980. — 176 с.

Одержано 23.10.09

Повышение экономической эффективности производства овощей возможно путём увеличения площадей посева в расчёте на одно хозяйство с одновременным углубление специализации и интеграции на базе межхозяйственной кооперации. Это даст возможность снизить материальные расходы по отрасли и оптимизировать структуру себестоимости.

Ключевые слова: экономическая эффективность, специализация, интеграция, материальные расходы

The enhancement of economic efficiency of vegetable production is possible due to the increase of the vegetable fields per farm enterprise along with deep specialization and integration based on inter-farm cooperation. This will make it possible to reduce operating expenditures in the branch and to optimize the structure of production cost.

Key words: economic efficiency, specialization, integration, operating expenditures.

УДК 635: 631.1:339.13

ЗНАЧЕННЯ ОВОЧЕВОГО РИНКУ В ПРОДОВОЛЬЧІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

**В.П. РУДЬ, кандидат економічних наук
Інститут овочівництва і баштанництва УААН**

Визначено місце і роль овочевого ринку у гарантуванні продовольчої безпеки, розкрито проблеми розвитку ринку овочевої продукції та намічено шляхи їх вирішення.

Глобалізація економіки гостро ставить питання про розвиток окремих галузей сільського господарства, які здатні забезпечити світову продовольчу безпеку. Крім того, членство України в СОТ зумовлює необхідність

вирішення в науковому плані значної кількості питань, пов'язаних з економічним розвитком галузевих підкомплексів АПК. По рішенням продовольчої сільськогосподарської Організації Об'єднаних Націй ФАО Україна, поряд з Росією, Білорусією, США та Канадою віднесена до країн, які в майбутньому стануть основними донорами продовольства в світі, в тому числі і овочів [3]. З огляду на те, що Україна вже сьогодні входить у першу сімку світових лідерів за валовим виробництвом овоче-баштанної продукції, природно виникають підстави до розгляду її як одного з пріоритетних ринків сільськогосподарської продукції. В той же час, сьогодні виникає чимало проблем, пов'язаних з повноцінним розвитком овочевого ринку в Україні, що, в свою чергу, спонукає до аналізу та оцінки їх масштабності.

Проблеми удосконалення механізму формування повноцінного ринкового середовища, ефективного функціонування ринку агропромислової продукції є актуальними для всіх країн з перехідною економікою. Вони довгий час розроблялися українськими та зарубіжними вченими і в достатній мірі розкриті в працях: П.Т. Саблука, В.А. Матусевича, Б.В. Губського, О.М. Трегобчука, Г.І. Мостового, Ю.С. Коваленка, В.В. Юрчишина, В.Я. Мессель-Веселяка, В.Й. Шияна та ін. Питання становлення сучасного овочевого ринку розкрито у роботах: В.І. Бойка, П.М. Макаренка, В.Я. Амбросова, Р.В. Левкіної, А.І. Шумейка, В.В. Лазні, О.В. Федька, І. М. Брюховецького, О.І. Лебединської та ін. Проте проблеми формування овочевого ринку, особливо під кутом комплексного дослідження системи виробництва, переробки, зберігання, збуту, в умовах перехідної економіки, залишається недостатньо вивченим. Мало праць, що стосуються нових підходів до теоретико-методологічного визначення суті ринку, економічних проблем його формування та функціонування, аналізу ситуації, що склалася на внутрішньому і зовнішньому його рівнях, подальшого прогнозу розвитку галузі на перспективу та визначення напрямів підвищення економічної ефективності функціонування овочевого ринку.

Проблеми розвитку ринку овочевої продукції в умовах кон'юнктури останніх років висвітлені недостатньо. Але, безумовно, при побудові всіх секторів ринку сільськогосподарської продукції і сировини на особливу увагу заслуговують ті роботи, в яких розглядаються загальні методологічні принципи їх організації, наприклад публікація В.Г. Андрійчука, присвячена теоретико-методологічним аспектам розвитку ринку [1], праці П.І. Гайдучього [5] та Ю.С. Коваленко [2] та М.В. Гладія [4], де розглянуті наукові засади аграрного ринку в Україні.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою досліджень стали праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань проблематики значення овочевого ринку в продовольчій безпеці України. В процесі роботи використовувались дані Державного комітету статистики, матеріали статей з цієї тематики. Використані такі загальнонаукові методи: монографічний, абстрактно-логічний, статистико-економічний.

Результати дослідження. Фактичний рівень споживання на душу населення у 1990 році був близький до науково-обґрунтованих норм (табл.). Проте у наступні роки забезпечення населення України продуктами харчування значно погіршилося. В той же час галузь овочівництва серед інших продуктових секторів у гарантуванні продовольчої безпеки населення України займає одне з провідних місць, адже науково-рекомендована норма споживання овочів серед таких основних продуктів харчування як м'ясо і молоко, забезпечується краще і складає майже 75% від необхідного нормативного показника. В середньому громадянин України сьогодні споживає на 15,9 кг овочів більше, ніж у 1990 році.

Продовольча безпека України

Основні продукти харчування	Рекомендовані норми споживання на одну особу за рік, кг	Фактичне споживання на одну особу, кг		Забезпечення норми споживання, %	Дефіцит (-), префіцит (+) норми	
		1990р.	2007р.		1990р.	2007р.
М'ясо і м'ясопродукти	83	68,2	45,7	55,1	-14,8	-37,3
Молоко і молокопродукти	380	373,2	224,6	59,1	-6,8	-155,4
Овочі та баштани	161	102,5	118,4	73,5	-58,5	-42,6
Плоди, ягоди, виноград	90	47,4	42,1	46,8	-42,6	-47,9
Риба і рибо продукти	20	17,5	15,3	76,5	-2,5	-4,7
Яйця. шт.	290	272	252	86,9	-18,0	-38
Цукор	38	50	40	105,3	12,0	2
Олія	13	11,6	14,3	110,0	-1,4	1,3
Картопля	124	131	130,4	105,2	7,0	6,4
Хліб і хлібопродукти	101	141	115,9	114,8	40,0	14,9

* за даними Держкомстату України „Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України” (2009 р.)

Україна виробляє біля 7,3 млн. т., а в окремі роки (2006 рік) - понад 8 млн. т. овочів (рис. 1).

Пропозиція на внутрішньому ринку країни формується, в основному, за рахунок вітчизняного виробництва. Ринок переробної промисловості динамічно розвивається і забезпечує виробництво овочевих консервів на рівні 230 тис. т, або на суму близько 690 млн. грн. Лідерами на вітчизняному ринку є компанії „Верес”, „Чумак”, „Господарочка”, „Сандора” та „Ніжин”, які поглиблюють інтеграційні зв'язки з виробниками овочевої продукції. Отже, Україна — одна з небагатьох країн світу, яка може забезпечити не тільки власні потреби, а і стати потенційним експортером якісної овочевої продукції у країни Європи як у свіжому, так і у переробленому вигляді.

Але, разом з тим, сучасний овочевий ринок потребує підвищеної державної уваги, адже для цього існують не тільки теоретико-методологічні, а і практичні причини.

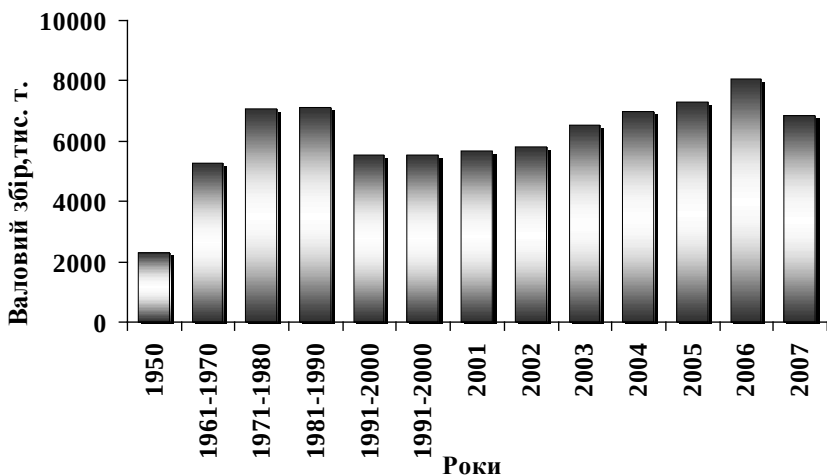

Рис. 1. Валові збори овочів в Україні за 1950–2007 рр., тис. т

Відбулося переміщення обсягів виробництва овочів у приватний сектор. У 2008 році в господарствах населення було вирощено 6,5 млн. т, а в сільськогосподарських підприємствах — 0,8 млн. т. Тобто, питома вага приватного сектора у загальній структурі валового виробництва овочів становить біля 90% (рис. 2).

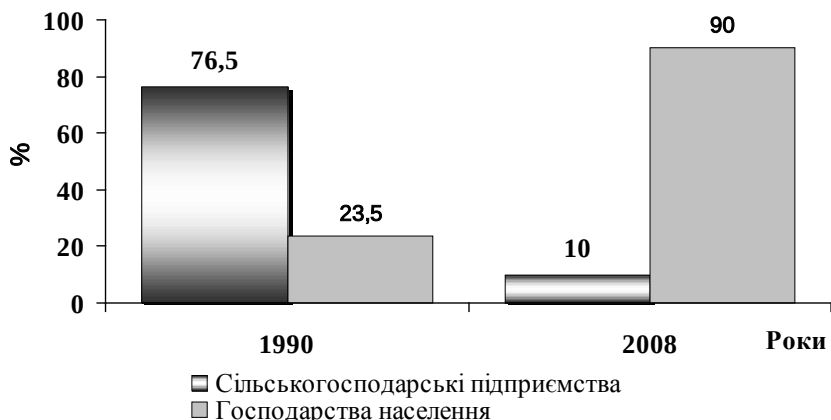

Рис. 2. Структура виробників овочів за категоріями господарств, %

Посівна площа у сільськогосподарських підприємствах зменшилася у 7,4 рази і залишилася на рівні 42 тис. га. Рівень урожайності у минулому році

в цій категорії господарств становив 13,5, а у господарствах населення — 15,2 т/га. Проте, концентрація виробництва в дрібнотоварному секторі супроводжується низьким рівнем механізації робочих процесів, погіршенням захисту рослин від шкідників і хвороб. Затрати на виробництво в приватному секторі у півтора–два рази вищі, ніж у крупнотоварному.

Відмічено низький рівень товарності галузі. Спеціалізовані овочеві підприємства втратили своє значення через ліквідацію системи гарантованих закупок та брак інфраструктури ринку. За період 1990–2008рр. ця категорія господарств зменшила обсяги продажу овочів майже в 20 разів. Крім того, ефективність функціонування овочепродуктового підкомплексу як єдиної системи, значною мірою стримується порушенням партнерських відносин між сільськогосподарськими, переробними та торговельними підприємствами. Причому, прибутковість у ланцюгу виробництво-переробка-реалізація досягається за рахунок збитковості виробничої ланки.

В Україні діє система стихійного гуртового продажу овочів. Низка виробник — оптовик — роздрібний продавець — споживач перевантажена великою кількістю посередників, що значною мірою підвищує ціни на овочі. Зв'язки між виробником, оптовим і роздрібним покупцем нестабільні, мають безсистемний та епізодичний характер. Витрати на збут перевищують виробничу собівартість майже у 1,5–2 рази. Таким чином, в Україні поки що не створено систему крупнооптової торгівлі через організовані продовольчі ринки, де покупець гарантує збут продукції на економічно вигідних умовах, та в окремих випадках може бути замовником, який інвестує виробництво.

Виробництво овочів у межах 7,6 млн. т на рік є достатнім для повного забезпечення потреб населення України та народного господарства у цій продукції. Спрямування розвитку овочівництва України по шляху організації високоінтенсивного виробництва із застосуванням сучасних технологій, в. т.ч. в умовах краплинного зрошення, нових високопродуктивних сортів і гібридів, розвитку систем інформаційного забезпечення, створення служб маркетингу та удосконалення механізму формування і функціонування ринку дозволить виконати це завдання. При цьому визначальна роль повинна належати вітчизняній науці, яка за відповідної державної підтримки стане гарантом інноваційного розвитку галузі на перспективу.

Висновки. В перспективі Україна може зайняти відповідні позиції на світовому овочевому ринку при умові належної організації виробництва овочевої продукції та вирішення блоку економіко-правових проблем. Направлення розвитку вітчизняного овочівництва шляхом організації високоінтенсивного його виробництва із застосуванням сучасних технологій та нових високопродуктивних сортів і гібридів, розвитком систем інформаційного забезпечення, створенням служб маркетингу та удосконаленням механізму формування і функціонування ринку, дозволить Україні виконати це завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічний аспект / Андрійчук В.Г.// Економіка АПК. — 2004. — № 3. — С. 29–35.
2. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку України / Коваленко Ю.С.// Економіка АПК. — 2004. № 3. — С. 19–28.
3. Семена — основа аграрних технологій / Каленская С.В., Сыч З.Д. // Овощеводство. — 2008. — № 7. — С. 18–21.
4. Формування оптового ринку в Україні / Гладій М.В.// Економіка АПК. — 2007. — № 5. — С. 41–43.
5. Формування та розвиток аграрного ринку / Гайдучький П.І.// Економіка АПК. — 2004. — № 12. — С. 4–15.

Одержано 24.10.09

Отечественное овощеводство должно развиваться по пути организации интенсивного производства с применением современных технологий и новых высокопродуктивных сортов и гибридов, развитием систем информационного обеспечения, созданием служб маркетинга и усовершенствованием механизма формирования и функционирования рынка.

Ключевые слова: *современный овощной рынок, современные технологии, организация интенсивного производства*

To develop domestic vegetable production, intensive techniques with the use of updated technologies and highly-productive varieties and hybrids, information support systems, marketing services and improved mechanism of the formation and operation of the market should be widely applied.

Key words: *current vegetable market, updated technologies, introduction of intensive production*

УДК 631.115.1

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

В.М. ЯЦЕНКО, доктор економічних наук, професор

В статті проаналізовано нормативно-правові, економічні, організаційні, демографічні та соціальні чинники створення та функціонування фермерських господарств в Україні.

Ринкова трансформація аграрного сектора вітчизняної економіки спрямована на підвищення його ефективності та конкурентоспроможності, сприяла відродженню інституту приватної власності на селі, становленню аграрного підприємництва, появі нових організаційно-правових форм

господарювання. Значення аграрного підприємництва посилюється та набуває нового змісту в умовах глобалізації ринку продовольства і загострення на цій основі міжнародної конкуренції. Врахування при цьому вітчизняного та світового досвіду, а також застосування системного підходу є запорукою цілеспрямованої і послідовної інтеграції України до світового економічного простору.

Однією з ефективних форм господарювання, надійним засобом вирішення продовольчої проблеми суспільства є фермерські господарства. Але сьогодні необхідно закласти основу щодо формування альтернативних варіантів розвитку фермерських господарств з більш високою кінцевою результативністю та конкурентоспроможністю в ринковому середовищі. Ця проблема на сучасному етапі розвитку аграрного сектору належить до найбільш актуальних та значимих.

Одним із шляхів її вирішення є розробка організаційно-економічних аспектів розвитку виробництва фермерських господарств, які не потребують значних капіталовкладень ззовні, зокрема — державних, але гарантують отримання високих кінцевих результатів як для приватного сектору економіки, так і суспільства в цілому. Поза увагою вітчизняних науковців, практиків і всіх тих, хто був причетний до аграрної реформи залишилося питання щодо врахування в процесі реформи організаційно-економічних процесів розвитку фермерства в Україні.

В економічній літературі розвиток фермерських господарств досліджується в різних аспектах, що знайшло відображення у наукових працях вітчизняних вчених: Амосова О.Ю., Зінов'єва Ф.В., Зіновчука В.В., Крисального О.В., Ляшенка І.В., Макаренка П.М., Македонського А.В., Маліка М.Й., Мельника Л.Ю., Месель-Веселяка В.Я., Плаксієнка В.Я., Саблука П.Т., Томича І.Ф., Юрчишина В.В. та інших науковців.

Методика досліджень. Під час проведення досліджень використано такі методи, як діалектичний, абстрактно-логічний і системного аналізу монографічний, розрахунково-конструктивний, аналітичних порівнянь, аналітичного прогнозування тощо.

Результати досліджень. В аграрній сфері ринкової економіки формою господарювання у більшості країн світу було і залишається «сімейне фермерство». Йому притаманні добре відомі такі позитивні ознаки як: сумлінне і творче відношення людини до праці, раціональне й ефективне використання землі й інших виробничих ресурсів. Саме це дає підстави вітчизняним дослідникам стверджувати, що «сімейні фермерські господарства найбільш ефективні і загальноприйнятні» [1].

Створення сучасних підприємницьких структур у сільському господарстві — стратегічний напрям виходу з кризи. Світовий і вітчизняний досвід свідчать, що на першому етапі доцільно використовувати форми, орієнтовані на створення ефективного власника. Перехід до ринкової економіки неможливий без розв'язання проблем власності, реформування якої є ключовим моментом економічної реформи. Необхідність

реформування відносин власності на селі диктується потребою у відродженні у селян почуття господаря землі та майнових засобів виробництва, що має стати найважливішим спонукальним мотивом до високопродуктивної праці. Головною діючою особою сільськогосподарського виробництва покликаний стати працюючий власник землі й засобів виробництва, який може вільно розпоряджатися виробленою продукцією та одержаними доходами [2, 3].

Згідно Закону України “Про фермерське господарство ” від 19. 06. 2003 р. № 973-IV, фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до Закону [4].

Законодавством України фермерське господарство розглядається як рівноправна форма в системі народногосподарського комплексу поряд з державними, орендними та іншими підприємствами та організаціями, господарськими товариствами.

Серед основних положень Закону України „Про фермерське господарство ” варто відзначити:

- така організаційна структура є однією з форм підприємництва, основною метою якої є отримання прибутку;
- право на створення фермерського господарства мають лише громадяни України старші 18 років, котрі виявили таке бажання та пройшли професійний відбір;
- виробництво сільськогосподарської продукції має цілковиту товарну спрямованість;
- громадяни, що створили фермерське господарство, мають право на створення відокремленої садиби, якій надається поштова адреса. На її облаштування виділяється за рахунок бюджету допомога на будівництво під'їзних шляхів, електро- і радіотелефонних, газо- і водопостачальних мереж;
- для отримання земельної ділянки державної власності громадяни звертаються до районної державної адміністрації, а комунальної — до місцевої влади (сільської Ради);
- час роботи у фермерському господарстві його членів та осіб, які працюють у ньому за контрактом, зараховується до загального стажу роботи. Ці працівники підлягають державному страхуванню і пенсійному забезпеченню;
- звільняється від оподаткування прибуток новостворених господарств строком на три роки, а у трудонедостатніх населених пунктах — на п'ять років.

Згідно із чинним законодавством України, землі фермерського господарства можуть складатись із:

- земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі;
- земельних ділянок, що належать громадянам — членам фермерського господарства на праві їх приватної власності;
- земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди.

Земельним Кодексом (2001 р.) встановлено, що на період до 1 січня 2010 року громадяни та юридичні особи можуть набувати право власності на землі сільськогосподарського призначення загальною площею до 100 га. Ця площа може бути збільшена у разі успадкування земельних ділянок. Громадяни України, які до 1 січня 2002 року отримали в постійне користування або оренду земельні ділянки для ведення фермерського господарства, мають переважне право на придбання (викуп) земельних ділянок розміром до 100 га сільськогосподарських угідь, у тому числі до 50 гектарів ріллі, у власність з розстрочкою платежу до 20 років. Площа ділянок лісів у складі угідь фермерського господарства не повинна перевищувати 5 га та 3 га — ділянки під водоймами.

Фермерські господарства можуть брати землю в оренду. Право оренди земельної ділянки — це засноване на договорі платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для провадження підприємницької та іншої діяльності. Оренда земельної ділянки може бути короткостроковою (не більше 5 років) та довгостроковою (не більше 50 років).

Процес утворення фермерських господарств в Україні припадає на початок 90-х років 20-го століття (табл. 1).

1. Динаміка створення фермерських господарств в Україні

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2008 р.
Кількість фермерських господарств, одиниць	82	34778	38428	42445	42446
Площа землі в користуванні, тис.га					
сільськогосподарських угідь	2,0	786,4	2157,6	3661,2	4327,8
у т.ч. ріллі	...	718,5	1994,0	3492,6	4189,3

Шлях розвитку приватного фермерства в Україні можна поділити на декілька етапів. Перший етап (1990–1993р.р.) характеризується стрімким зростанням числа фермерських господарств. Процес становлення даних підприємств в Україні розпочався ще за часів її перебування в складі СРСР — у 1990 році. Станом на 1 липня того ж року в колишньому Радянському Союзі було створено 29,5 тисяч фермерських господарств, а на Україні діяло лише 12. Найбільшого розвитку фермерство зазнало в 1992 році, коли за рік кількість підприємств зросла у 7 разів, а у 1993 році — у 1,9 рази проти попереднього року. Демократизація аграрної системи, активна державна допомога фермерству, яке зароджувалось, сприяли в той час розвитку приватного господарства.

Другий етап розвитку фермерства (1994–1999 р.р.) проходив в умовах різкого погіршення економічної ситуації в країні. Найбільш суттєві

труднощі, з якими зіткнулись в цей період нові організаційні структури, були відсутність накопичень і кредитних можливостей для придбання матеріально-технічних засобів. Це стало однією з причин сповільнення росту кількості фермерів та росту числа розорених. Практика функціонування фермерських господарств в Україні показує, що за 1999 рік припинили свою діяльність близько 700 одиниць, або майже 2% від їх загальної кількості.

З 2000 року знову спостерігається ріст числа фермерських господарств, що безпосередньо зв'язано з виходом Указу Президента України від 3 грудня 1999 року № 1529 “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки”. У зв'язку з приватизацією землі та реорганізації сільськогосподарських підприємств відбулась активізація процесу створення фермерських господарств, що спричинило збільшення їх кількості до 43 тисяч, або на 20%. Площі сільськогосподарських угідь у їх власності, користуванні та оренді зросли у 2,4 рази і досягли майже 3 млн.га. Середній розмір одного фермерського господарства зріс із 18,9 га в 1991 році до 102 га в 2008 році.

В 2008 році найбільшу частку господарств (25,1%) становили господарства, що мають площу сільськогосподарських угідь від 100 до 500 га, а найменшу (0,1%) — господарства з площею від 1,1 до 3 га (табл. 2).

2. Розподіл фермерських господарств в Україні за розміром сільськогосподарських угідь (2008 р.)

Показник	Кількість господарств		Площа сільськогосподарських угідь	
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. га	у % до загальної площі сільськогосподарських угідь
Господарства, що мали сільськогосподарські угіддя	38302	90,2	4327,8	100,0
у т.ч. площею, га				
до 1,0	324	0,8	0,3	0,0
1,1–3,0	2451	5,8	5,6	0,1
3,1–5,0	2830	6,7	11,9	0,3
5,1–10,0	3873	9,1	30,6	0,7
10,1–20,0	4802	11,3	74,2	1,7
20,1–50,0	13328	31,4	508,1	11,7
50,1–100,0	4072	9,6	287,8	6,7
100,1–500,0	4778	11,3	1087,7	25,1
500,1–1000,0	1046	2,4	729,3	16,9
1000,1–2000,0	562	1,3	774,9	17,9
2000,1–3000,0	128	0,3	310,8	7,2
3000,1–4000,0	51	0,1	174,9	4,0
більше 4000,0	57	0,1	331,7	7,7
Господарства, що не мали сільськогосподарських угідь	4144	9,8	х	х

Зарубіжний досвід розвитку фермерства в країнах з ринковою економікою свідчить про значні площі землекористування у фермерів. Так, в

США в середньому на одну ферму припадає близько 180 га ріллі, в Канаді — від 120 до 160 га сільськогосподарських угідь, у Великобританії — близько 100 га сільгоспугідь, в Канаді — від 120 до 160 га тощо. Проте, на думку О.М.Чечеля, можливе прибуткове ведення фермерського господарства і при площах 30–50 га сільськогосподарських угідь: у Голландії більша половина фермерів має площу до 10 га, а більше 30 га — лише 5,8%. Причому голландські фермери виробляють продукції у 5 разів більше, ніж французи та 7,4 рази більше, ніж англіїці [5].

В науковій літературі більшість вчених-економістів визнають переваги великих підприємств (в контексті можливостей більш ефективно використовувати землю, основні виробничі фонди, робочу силу, виробничу і соціальну інфраструктуру). Нерідко стверджується, що існує навіть закон переваги великого виробництва над малим. Як й інші економічні закони, він і діє у вигляді тенденції. За деякими даними, на великих підприємствах оптимальної величини ефективність використання виробничих ресурсів в 2–3 рази вище [5].

У США у великих фермерських господарствах із середнім розміром 2,7 тис. га виробляється продукції в 7 разів більше, ніж у фермерів, що мають приблизно середньостатистичний розмір земельних угідь — 168 га [6].

Водночас переваги великих господарств не слід абсолютизувати. Особливо це стосується аграрного виробництва. Інакше кажучи, навіть за інших рівних умов переваги великого підприємства мають місце до певних меж. Як і в інших галузях виробництва, велике сільськогосподарське підприємство стикається з проблемою зниження ефективності виробництва. В зарубіжній літературі, і не без підстав, навіть обґрунтовується наявність “закону спадаючої ефективності факторів виробництва”. У той же час дрібні ферми більш конкурентоздатні з погляду реагування на зміну кон'юнктури ринку, фінансової і цінової політики держави.

Дія закону переваги великих господарств зумовлює процес концентрації сільського виробництва. Останній — це процес усе більшого його зосередження на великих підприємствах. Він супроводжується скороченням загальної кількості господарств. Концентрація виробництва зумовлена впровадженням у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, що потребує більших розмірів господарств. Останні, як вже зазначалося, мають (за рівності інших умов і в певних межах) незаперечні переваги порівняно з малими фермами. Відносно малим фермам все важче конкурувати з великими, у яких собівартість продукції нижча, а отже, набагато вища конкурентоспроможність. Великі підприємства мають можливість зберігати продукцію й реалізувати її тоді, коли на неї найбільший попит, а також частково переробляти її.

Процес концентрації виробництва відбувається нерівномірно. Так, у США за період 1900–1920 рр. кількість ферм навіть зросла з 5,7 млн. до 6,5 млн. (на 12,1%), а в 1950–1997 рр. — скоротилася у 2,8 рази — з 5,4 млн. до 1,9 млн. Однак головним у концентрації сільськогосподарського

виробництва є те, що все менша кількість фермерських господарств виробляє усе більшу частку товарної продукції сільського господарства. Так, у США мінімальна кількість ферм, необхідних для виробництва половини всієї сільгосппродукції, становила у 1990 р. 983 тис. (17%), у 1987 — 76 тис. (3,6%). А в 2002 р. 28,7 тис. найбільших ферм (обсяги реалізованої продукції 1 млн. дол. і більше), питома вага яких у загальній кількості становила 1,3%, виробили майже половину (47,5%) товарної продукції США. Водночас кількість дрібних ферм, які у розрахунку на одну ферму виробили товарної продукції до 10 тис. дол. на рік, становила 1,3 млн. (59,3%), а їх питома вага у виробництві товарної продукції становила лише 1,4%. Тобто концентрація виробництва має тенденцію до посилення. В економічному плані цей процес можна оцінити позитивно, оскільки аграрне виробництво зосереджується на великих високоефективних конкурентноспроможних господарствах. В Україні, навпаки, відбувається деконцентрація виробництва. Про це свідчить той факт, що 60% валової продукції сільського господарства виробляється у дрібних господарствах населення, які не використовують переваги великого виробництва (у 1990 р. питома вага господарств населення у валовій продукції сільського господарства становила — 27,5%). Процес концентрації виробництва здійснюється на таких засадах:

- інвестиції у виробничу сферу (власні кошти, кредити, випуск цінних паперів тощо);
- під дією ринкових сил і насамперед конкуренції чимало ферм зазнають економічного банкрутства, а їх господарства переходять в руки більш ефективних;
- оренда землі великими фермами у дрібних, що фактично означає припинення їх дії як самостійних господарюючих суб'єктів. Так, в США найбільш великі ферми щорічно збільшують свої угіддя головним чином за рахунок оренди. У 1997 р. її питома вага в таких господарствах досягла 45%, а в багатьох штатах значно перевищила цей показник [7].

Розміри фермерських господарств тісно пов'язані з їх спеціалізацією. З одного боку, виходячи з наявної площі землекористування, фермер підбирає виробничий напрям діяльності з тим, щоб ефективніше використовувати землю і вкладений капітал. З іншого — спеціалізація виробництва і здійснювані відповідні інвестиції, що склались, примушують фермера ухвалювати рішення з розширення або обмеження земельних угідь. За спеціалізацією в Україні діють фермерські господарства наступних типів:

- рослинницькі господарства (зернові, соняшник, цукрові буряки). В структурі товарної продукції таких господарств більше 50% припадає на два–три види продукції рослинництва;
- господарства рослинницько-тваринницького типу (зерно-молочні, зерно-свинарські). На таких фермах раціонально використовується побічна продукція і займаються переважно двома галузями, на які приходить більше 60% товарної продукції;

- господарства з вузькою спеціалізацією, які займаються виробництвом окремих видів продукції тваринництва (частіше птахівництва чи свиначства на покупних кормах), виробництвом овочів або ж нетрадиційними видами продукції (бджільництво, рибництво, квітникарство і ін.);
- багатогалузеві господарства.

Структура товарної продукції фермерських господарств України свідчить, що дані підприємства мають зерно-технічний напрям спеціалізації з розвинутим скотарством.

Пріоритетний розвиток рослинництва в фермерських господарствах України зумовлений тим, що:

- по-перше, тваринництво є капіталомістким і трудомістким процесом, і в сучасних умовах у фермерів немає необхідних коштів для забезпечення всіх потреб такого виробництва;
- по-друге, рослинницьку продукцію легше зберігати, транспортувати і можна реалізувати в міру необхідності. Вона швидко забезпечує віддачу вкладених коштів, порівняно з тваринництвом;
- по-третє, сезонність виробництва дає можливість фермеру близько половини річного бюджету робочого часу використовувати для власних потреб, на відпочинок, підвищення кваліфікації, комерційну діяльність тощо.

На перших порах господарювання фермерам притаманна багатогалузева модель розвитку. Ведення господарства при такій спеціалізації пояснюється ще й тим, що це є однією з можливостей зменшити ризик банкрутства. Виробництво декількох видів продукції дозволить у випадку невдачі збитки від одного виду продукції перекрити чи урівноважити прибутками від інших. На думку економістів, цей вид спеціалізації є стартовим, характерним тільки для початкового періоду. В процесі зміцнення економіки і підвищення рівня технічного забезпечення, господарство може бути перетворене в галузеве, коли в його товарному виробництві почне домінувати одна з галузей.

Спеціалізація фермерських господарств на вирощуванні зерна пояснюється сезонністю даного виробництва та порівняно низькими затратами матеріальних ресурсів та праці на один гектар. Збільшення частки посівів соняшнику у 2008 році до 20,9% пов'язане з високим доходом даної культури. Зростання частки посівів кормових культур свідчить про поступове відновлення обсягів виробництва продукції тваринництва.

Для фермера, як і будь-якої підприємницької структури, створення відповідної ресурсної бази, узгодженості і збалансованості її окремих елементів є особливо важливим. Адже саме з цього і, зокрема, з обмежених можливостей розширення земельних наділів, придбання технічних засобів фермер виходить при формуванні своєї виробничої програми.

Матеріально-технічна база фермерського господарства формується за рахунок довгострокових капітальних вкладень, оборотних коштів, матеріально-технічних ресурсів і представляє собою сукупність ресурсів,

предметів і засобів праці, які використовуються у виробництві та забезпечують нормальну діяльність господарства.

При найзагальнішому підході до фермерства, виходячи з об'єктивних і суб'єктивних причин, початкового капіталу в українського фермера на придбання засобів виробництва не виявилось. Саме можливість придбання технічних засобів є одним з найістотніших чинників, який припиняє розвиток фермерства. Низький рівень забезпечення фермерських господарств технічними засобами значною мірою обумовлений обмеженням їх придбанням в господарствах колишнього колективного сектора. Значна частина фермерів придбали перші технічні засоби саме в сільськогосподарських крупних підприємствах, які в більшості випадків дуже довго експлуатувалися і відслужили свій термін. В літературі вказується, що на 9–10 році експлуатації тракторів і зернозбиральних комбайнів їх річне вироблення зменшується в порівнянні з першими трьома роками на 15–20%, а експлуатаційні витрати — збільшуються в 1,8–2 рази.

Проте і такі можливості обмежені, а починаючи з 2000 року — вичерпані. І лише окремі фермери змогли купити технічні засоби механізації.

Згідно з даними Держкомстату України, в 2008 році на 100 фермерських господарств припадало 77 тракторів, 23 комбайни, 38 сівалок (табл. 3). Разом з тим, згідно рекомендацій Інституту аграрної економіки УААН на одне фермерське господарство повинно припадати 2,46 тракторів, 0,46 комбайнів різних типів, а також 0,51 вантажних автомобілів. Не набагато краще становище із забезпеченням фермерських господарств ґрунтообробною технікою, іншими технічними й транспортними засобами та обладнанням для тваринництва, будівельними матеріалами.

3. Наявність сільськогосподарської техніки в фермерських господарствах (на кінець року; штук)

Показник	2000 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Трактори — всього	22118	29172	30773	31560	32443	32576
у розрахунку на 1000 га ріллі	1,11	0,90	0,88	0,83	0,80	0,78
Комбайни						
зернозбиральні	4585	7182	7688	8120	8573	8734
кукуруддозбиральні	165	381	429	441	434	402
кормозбиральні	422	616	641	643	638	571
картоплезбиральні	126	195	209	209	217	226
Бурякозбиральні машини	617	895	984	1036	998	929
Сівалки	9982	14275	15115	15531	15963	16157
Жатки валкові	975	2358	2639	2834	2825	2848

Як свідчить світова практика, основним елементом виробництва та формування ресурсів у фермерських господарствах є наявність робочої сили, здатної використовувати наявні засоби виробництва. У селянському

господарстві, як відмічав О.Чаянов, який би з організаційних факторів виробництва не вважали головним, треба визначити, що організуючим елементом будь-якого виробничого процесу є робочі руки [8].

Результативність господарської діяльності ферми значною мірою залежить від забезпеченості її трудовими ресурсами, їх професійно-кваліфікаційного рівня, здатності реалізувати свою потенційну продуктивну силу.

В одному фермерському господарстві в 2008 році працювало в середньому 2,6 особи, з них 0,8 — члени фермерських господарств, 1,8—залучені працівники за трудовими угодами (табл. 4).

4. Чисельність працюючих в одному фермерському господарстві

Показник	2000 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Чисельність працівників — усього	71504	130291	133534	132031	115327	111659
з них жінок	25294	49918	44727	43475	33662	32536
Частка жінок у загальній чисельності працівників, %	35,4	38,3	33,5	32,9	29,2	29,1
Чисельність працівників у розрахунку на 100 га сільгоспугідь	3	4	4	3	3	3

Фермерські господарства, як і будь-які інші сільськогосподарські підприємства, характеризуються сезонним використанням праці. Взимку зайнятість у господарстві протягом дня в 2–2,5 рази менша, ніж влітку. Зайнятість та трудова активність фермера великою мірою визначається спеціалізацією виробництва, оскільки в господарствах тваринницького напрямку фермер працює фактично щодня, в тому числі у вихідні та святкові дні. Відповідно в цих господарствах буде вища зайнятість працівників.

Найм робочої сили в аграрному виробництві характерний для економічних систем багатьох країн. Фермерське господарство відповідно до законодавства — це, насамперед, сімейне господарство з незначним залученням на сезонні роботи найманої робочої сили. У країнах Європейського Союзу третина всіх затрат праці припадає на фермера, 30–40% — на членів сім'ї, решта на найманих працівників. У Великобританії частка найманих працівників перевищує 40%. Очевидно, що в аграрній сфері України в найближчому майбутньому найм працівників утвердиться не лише у фермерських господарствах, а й в інших формуваннях, діяльність яких без найму спеціалістів та інших категорій працівників неможлива.

Фермери ведуть виробництво переважно на сімейній основі і тому рівень забезпеченості їх трудовими ресурсами у регіонах залежить від розмірів сім'ї та площ землекористування господарств. Так, у більшості степових і лісостепових областях чисельність працюючих в розрахунку на 100 га угідь та на одне господарство близькі до середніх по Україні. Проте у зв'язку із малоземеллям та великою густотою населення в Закарпатській,

Чернівецькій, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській областях чисельність працівників на одне господарство вдвічі, а в розрахунку на 100 га угідь — в 5–6 разів більша. Це свідчить про значні потенційні можливості цих областей для розвитку інтенсивних трудомістких галузей (тваринництво, овочівництво, плідівництво).

Фермери покликані доповнювати та підтримувати зусилля України щодо створення ринкової економіки, оскільки допомагають формувати ефективний попит на нові конкурентоспроможні джерела постачання засобів виробництва і канали збуту, зберігання, переробки та розподілу.

Дослідження підтверджують, що визначальним напрямком у підвищенні ефективності виробництва будь-якої форми господарювання в умовах багатокладної економіки, як і раніше, є раціональне і ефективне використання земельних ресурсів, матеріально-технічних засобів, худоби тощо.

Для оцінки рівня ефективності роботи підприємства отриманий ним результат (прибуток) співставляється з витратами чи використаними ресурсами. Дохідність, прибутковість господарства визначається рівнем рентабельності, який показує величину прибутку на 1 грн. витрат виробництва. Результати господарської діяльності фермерських господарств України розглядається в таблиці 5.

5. Результати сільськогосподарської діяльності фермерських господарств (мільйонів гривень)

Показник	2007 р.	2008 р.
Чистий дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг	4861,8	6904,9
у т.ч. від сільськогосподарської продукції	4693,4	6618,4
з неї		
продукції рослинництва	4271,4	5947,8
продукції тваринництва	422,0	670,6
Прибуток, збиток (-) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг	1065,5	1321,4
у т.ч. від сільськогосподарської продукції	1066,6	1307,6
з неї		
продукції рослинництва	1086,8	1265,8
продукції тваринництва	-20,2	41,8
Рівень рентабельності сільсько-господарської діяльності, %	28,1	23,7
у т.ч. виробництва сільськогосподарської продукції	29,4	24,6
з неї		
продукції рослинництва	34,1	27,0
продукції тваринництва	-4,6	6,7

Отже, діяльність фермерських господарств України є прибутковою, і рівень рентабельності відповідно складав у 2008 році 23,7%. Слід зазначити,

що 71,4% підприємств — це господарства із сумою чистого доходу до 50 тис.грн. на рік і рівнем рентабельності 9,4.

Розмір прибутку фермерських господарств України свідчить про життєздатність даних організаційних структур. Особливо високий рівень розвитку фермерства характерний для Тернопільської (34,2% рівень рентабельності), Одеської (34,2%) та Кіровоградської (30,8%) областей.

В умовах економічної ситуації, що склалася в Україні більшість сільськогосподарських підприємств, в т.ч. фермерських господарств є низькорентабельними або ж збитковими. В найближчі роки фермерські господарства без активного державного протекціонізму, що згідно з Законом України „Про державну підтримку сільського господарства України” включає в себе такі складові, як формування внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції, опрацювання організаційно-економічного механізму просування продукції на зовнішні ринки, удосконалення державного управління щодо стимулювання виробництва - не забезпечать подолання стагнації, не кажучи вже про подальший поступ галузі [9].

Державна підтримка сільського господарства виступає однією із суттєвих складових механізму забезпечення ефективного функціонування аграрного сектора економіки у переважній більшості країн світу. Тільки завдяки активному державному втручанню в аграрний сектор в багатьох країнах була подолана аграрна криза. Серед основних напрямів державного регулювання в аграрній сфері виділяються такі: підтримка паритету цін, регулювання попиту та пропозиції, спеціальне законодавство з регламентації організації та функціонування сільськогосподарського ринку, регулювання доходів господарських об'єктів, зовнішньоекономічне регулювання, бюджетне фінансування цільових соціальних програм.

Досвід розвинутих країн світу свідчить, що держава регулює процеси відтворення в сільському господарстві та здійснює його фінансово-кредитну підтримку. Так, в США державне регулювання цін здійснюється у 70 галузях економіки, а в Японії — 200 галузей. У 24 найбільш розвинених країнах протягом 1986–1999 років сільське господарство одержувало підтримку загальним обсягом 246–292 млрд.дол., що складало 32–41% по відношенню до вартості виробленої продукції. Вищою від цього показника була підтримка аграрного сектора у 1999 році в Норвегії (70%), Ісландії (69%), Японії (63%), Південній Кореї (59%). Так, австрійський фермер щорічно отримує на гектар 300 євро державних дотацій, польський фермер від Європейського союзу — 150 євро щороку [10]. Враховуючи це, активну державну підтримку аграрного товаровиробника необхідно здійснювати і в Україні, попередньо розробивши відповідний механізм її проведення.

Висновки та пропозиції. Для підвищення ефективності функціонування фермерських господарств і вдосконалення їх роботи можуть бути рекомендовані такі пропозиції:

- кооперування фермерських господарств у галузі фінансів;
- з метою створення оптимального за розмірами земельного масиву 300–400 га, на якому можна ефективніше використовувати

- сільськогосподарську техніку.
- з метою створення власної інфраструктури (складів, гаража, ремонтної майстерні й інших об'єктів, які можуть будуватися фермерами і орендуватися в інших підприємств і організацій);
- в галузі постачальницької діяльності — це спільне придбання садивного матеріалу, паливо-мастильних матеріалів, запасних частин, кормів тощо;
- об'єднання зусиль в реалізації продукції і маркетинговій політиці.

З метою оптимізації розмірів фермерських господарств слід створити такі умови виробництва, за яких дані підприємства були б конкурентноздатними на світовому ринку. Досвід країн Західної Європи переконує, що ефективність виробництва значно вища там, де розміри землекористування перевищують 100 га, а у США — 400 га. За цих умов досягається повна трудова активність фермера, а ефективність використання фондів є найвищою.

Вітчизняними вченими-аграрниками і Інститутом аграрної економіки УААН розроблені методичні рекомендації з визначення оптимальних розмірів фермерських господарств України. Ними визначені оптимальні розміри фермерських господарств, які володіють землею у межах 250–400га.

Оптимальний розмір ферми, безумовно, залежить від регіону, сфери їх функціонування і спеціалізації. І в цьому відношенні є вже розробки практиків-економістів, якими визначені наступні раціональні розміри земельних наділів (табл. 6).

Раціональні розміри землекористування обумовлені двома головними чинниками: 1) ефективним завантаженням (використанням) техніки; 2) додержанням науково обґрунтованих сівозміш.

6. Раціональні розміри фермерських господарств України

Напрямок спеціалізації	Степ	Лісостеп	Полісся
Зерновий	300–400	300–400	250–350
Зерновий з вирощуванням сояшнику	300–400	–	–
Зерново-буряківничий	–	300–400	–
Картоплярський	–	–	100–150
Зерново-льонарський	–	–	150–300
Овочівницький	25–50	25–50	25–50
Плодогідний	30–60	30–60	25–50
Виноградарський	20–50	–	–
Виробництво: молока	250–400	250–400	200–300
яловичини	300–500	350–500	300–400
свинини	250–400	200–400	200–400
продукції вівчарства	200–300	200–300	–
продукції птахівництва	250–300	250–300	150–200

Значне поліпшення технічного забезпечення приватного підприємництва в сільському господарстві може бути вирішено, по-перше, через ліквідацію монополізму в першій сфері АПК; по-друге, формуванням і

розвитком лізингових поставок з боку держави; по-третє, забезпеченням фермерів цільовими кредитами під придбання технічних засобів. Крім того, для фермерства важливим є отримання техніки в оренду, прокат і лізинг.

З питань придбання техніки повинні враховуватися два моменти: а) набір основних і спеціалізованих машин повинен бути заснований на економічній вигідності, тобто купувати машини або одержувати їх на інших умовах; б) необхідно враховувати, що терміни використання машин у фермерських господарствах при відповідному зберіганні і технічному обслуговуванні можуть бути значно продовжені. Відповідно до збільшення термінів використання машин зменшуються витрати та їх зміст.

Фермерські господарства, як і інші сільськогосподарські виробники, не можуть успішно розвиватися без створення ефективної кредитної системи. Прийняття Земельного Кодексу в жовтні 2001р. потребує створення державно-комерційного Земельного банку, який буде надавати іпотечні кредити під заставу землі і майна. Необхідно ширше створювати селянські спілки для самокредитування. Держава через надання безпроцентних кредитів і прямих дотацій може стимулювати розвиток тваринництва в фермерських господарств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник Л. Л. Становлення і сучасний стан селянських (фермерських) господарств в Україні // Держава та регіони. — Серія: Економіка та підприємництво. — 2003. — № 1. — С. 229–238.
2. Пулім В.А. Реальний власник та його ставлення в аграрній сфері // Економіка АПК. — 2002. — №7. — С.48–52.
3. Збарський В.К., Каніський М.П. Тенденції розвитку малого підприємництва // Економіка АПК. — 2009. — №8. — С.50–57
4. Закон України “Про фермерське господарство” №973–IV від 19.06.2003 р., Відомості Верховної Ради, 2003, № 45.
5. Мельник Л.Ю., Макаренко П.М., Мельник Л.Л. Розвиток фермерського землекористування // Економіка АПК. — 2009. — №9. — С.15–21.
6. Амосов О.Ю. Фермерство як форма підприємництва в аграрній сфері // Агросвіт. — №23. — 2007. — С.33–36.
7. Золотухин В.П. Структура американского фермерства: социальные аспекты (По материалам сельскохозяйственной переписи) // США: экономика, политика, идеология. — 1997. — № 6. — С. 112–125.
8. Чайнов А.В. Крестьянские хозяйства. — М.: Экономика, 1989. — 365 с.
9. Закон України Про державну підтримку сільського господарства України // Економіка АПК. — 2004. — №10. — С. 3–29.
10. Стецюк С. Три погляди на одну проблему // Фермерське господарство. — 2005. — №6 (230). — С. 4.

Одержано 24.10.09

В статтє проанализированы нормативно-правовые, экономические, организационные, демографические и социальные факторы создания и функционирования крестьянских хозяйств в Украине.

Ключевые слова: *нормативно-правовые, экономические, организационные, демографические факторы, крестьянские хозяйства.*

Statutory-legal, economic, organizational, demographic and social factors of the creation and operation of farm households in Ukraine were analyzed in the paper.

Key words: *statutory-legal, economic, organizational, demographic factors, farm households*

Для нотаток

Для нотаток

ПРАВИЛА ПРИЙОМУ ТА ВИМОГИ
до написання статті у
„Збірник наукових праць Уманського ДАУ”

ВИМОГИ ДО ФАХОВИХ ВИДАНЬ

Стаття повинна бути побудована в логічній послідовності, насичена фактичним матеріалом, мати такі складові:

Анотація — стисла характеристика змісту статті; те, про що розповідається в статті; обсяг **4–5** стрічок; українською мовою.

Вступ — постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання).

Методика досліджень — обґрунтування вибору напряму досліджень, перелік використаних методів, розкривають загальну методику проведених досліджень (коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом). У *теоретичних* роботах розкривають методи розрахунків, гіпотези, що розглядають, в *експериментальних* — принципи дії та характеристики розробленої апаратури, оцінки похибок вимірювання; обсяг **5–10** рядків.

Результати досліджень — виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; **обов'язково** — табличний або графічний матеріал з результатами статистичної обробки.

Висновки — у закінченні наводяться висновки з даного дослідження і стисло подаються перспективи подальших розвідок у цьому напрямку; необхідно наголосити на якісних і кількісних показниках здобутих результатів, обґрунтувати достовірність результатів, викласти рекомендації щодо їх використання; обсяг **5–10** рядків.

Список використаних джерел — оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання” [Бюлетень ВАК, №6 за 2007 р.]; **обов'язково** не менше **4** джерел, *переважно* за останні роки.

Резюме — стислий виклад суті статті; викладають на основі *висновків* — стисло і точно, використовуючи синтаксичні конструкції, притаманні мові ділових документів, стандартизовану термінологію, уникаючи складних граматичних зворотів, маловідомих термінів і

символів. Розпочинають з прізвищ й ініціалів авторів та назви статті. Обсяг самого резюме — 4–5 стрічок, російською та англійською мовами.

Ключові слова — слова або стійкі словосполучення із тексту анотації; сукупність ключових слів повинна відображувати поза контекстом основний зміст статті; загальна кількість — не менше 3 і не більше 10, російською та англійською мовами.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ

1. Стаття готується українською мовою обсягом 4–10 повних сторінок.
2. Матеріали статті повинні бути оформлені в рамках використання програм, які входять до складу пакета „Microsoft Office”.
3. Файл статті повинен бути набраний і повністю сформатований у редакторі Microsoft Word’97 або вище, назва файлу повинна містити прізвище автора або авторів (наприклад Іванов.doc).
4. Матеріали подаються на паперовому (2 примірники) і електронному носіях. Автор несе відповідальність за якість електронного варіанту (пошкодження вірусом).
5. Всі матеріали однієї статті здаються в окремій папці, конверті або пластиковому файлі, на яких вказано назву статті, прізвища авторів, їх службові адреси та телефони.
6. До статті додаються дві рецензії провідних фахівців (для авторів інших установ — обов’язково).
7. **УВАГА! Змінилась вартість друку однієї сторінки – з 1.01.2010 р. – 15 грн.**
8. Редколегія залишає за собою право відхилити на доопрацювання статтю, оформлену не згідно даних вимог. *Відхилену після внутрішнього редагування працю, автор обов’язково повинен повернути разом з виправленим варіантом статті.*

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ

1. Всі текстові матеріали (*в т.ч. таблиці та рисунки*) набираються однією гарнітурою „Times New Roman”, розмір шрифту 14 пунктів, відстань між рядками — одинарний інтервал.
2. Параметри сторінки: розмір — стандартний А4 (210 x 297 мм.), розташування книжне, верхній і нижній береги — 20 мм, лівий — 30, правий — 10 мм. Файл зі статтею подається без нумерації сторінок.
3. Загальний вигляд статті:

УДК

(напівжирний, виключка по лівому краю)

НАЗВА СТАТТІ

(великі напівжирні літери, виключка по центру)

ІНІЦІАЛИ, ПРИЗВИЩА АВТОРІВ, науковий ступінь

(великі напівжирні літери) (малі напівжирні літери, виключка по центру)

Назва установи

(напівжирні літери, виключка по центру)

Анотація

(слово „Анотація” не пишеться, шрифт світлий, курсив, виключка по ширині)

Текст статті

(абзац — 1 см, шрифт світлий, виключка по ширині)

Вступ.

(слово „Вступ” не пишеться)

Методика досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Результати досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Висновки.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

(заголовок виділяється великими напівжирними літерами, виключка по центру)

Резюме

(слова „Резюме” і „Summary” не пишуться; прізвища й ініціали авторів, назва статті та текст резюме — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Ключевые слова: (російською) і Key words: (англійською мовами).

(слова „Ключевые слова:” і „Key words:” пишуться — шрифт напівжирний, курсив; не менше 3 і не більше 10 — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Таблиці — повинні бути набрані в програмі Microsoft Word, обрамлення має вся таблиця; виключка по центру. Всі таблиці та рисунки повинні мати назви та порядковий номер, наприклад:

1. Загальна характеристика або Рис. 2. Схеми приладу.

(слово „Таблиця” не пишеться, а „Рис.” — пишеться, шрифт напівжирний, виключка по центру)

Статті подаються за адресою:

20305, м. Умань, Черкаської обл., вул. Інститутська, 1

Уманський державний аграрний університет.

Науковий відділ: Полторецькому С. П.

Контактні телефон: (04744) 3–20–76, 3–22–35

(063)7889414

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Збірник наукових праць
УМАНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Засновано в 1926 році
Випуск 72**

Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету
/ Редкол. : А.Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. — Умань, 2009. — Вип. 72. —
Ч. 2: Економіка. — 264 с.

ISSN 0134 – 6393

Адреса редакції:
20305, вул. Інститутська, 1, м. Умань, Черкаської обл.
Уманський державний аграрний університет, тел. : 3–22–35

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 13695 від 03.12.07 р.

Підписано до друку 22.12.2009 р. Формат 60х84 1/16. Друк офсет.
Умов.- друк. арк. 15,55. Наклад 300 екз. Зам. №23.

Надруковано: Редакційно-видавничий відділ
Свідоцтво ДК № 2499 від 18.05.2006 р.
Уманського державного аграрного університету
вул. Інтернаціональна, 2, м. Умань, Черкаська обл., 20305